

Jean Cournut

Erkekler Kadınlardan Neden Korkar

İletişim

İLETİŞİM Jean Cournut Erkekler Kadınlardan Neden Korkar

JEAN COURNUT 1984'te Psikanaliz Maurice Bouvet Ödülü'nü alan Paris Psikanaliz Derneği'nin asil üyesi olan Cournut, 2003'teki ölümünden önce aynı derneğin başkanlığını da üstlendi. Öteki yapıtlarından bazıları şunlardır: *L'ordinaire de la passion*, PUF, "Le fil rouge", 1991; *Psychanalyse et sexualité*, Dunod, "Inconsient et culture", 1996; *Épître aux Œdipiens*, PUF, "Épîtres", 1997; *Le mal-être*, P. Israël, A. Jeanneau, J. Schaeffer ile birlikte, PUF, "Débats de psychanalyse", 1997; *Pratiques de la psychanalyse*, J. Schaeffer ile birlikte, PUF, "Débats de psychanalyse", 2000.

Fransız Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

Pourquoi les hommes ont peur des femmes

İletişim Yayınları 1058 • Başvuru Dizisi 40
ISBN 975-05-0306-6

1. BASKI 2005, İstanbul (2000 adet)

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Mustafa Bayka
YAYIN DANIŞMANI Ahmet İnsel
BİLİM EDİTÖRÜ Levent Kayaalp
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK İLLÜSTRASYONU Greg Ragland
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Metin Pınar
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JEAN COURNUT

Erkekler Kadınlardan Neden Korkar

Pourquoi les hommes ont peur des femmes

ÇEVİREN *Bülent Arıbaş*

iletişim

İşin içine iki farklı cismin karıştığı kimyasal bir tepkimenin, bazen olsa olsa hafifletilmiş bir tarzda, cisimlerden birinin etkin diğerinin de edilgin olarak belirlenmesiyle, hemen cinselleştirilmesi çok karakteristiktir. Kimya öğrenirken, asit ve baz tepkimesinde, hemen hemen bütün öğrencilerin etkin rolü aside, edilgin rolü baza mal ettiklerinin farkına varabildim. Bilinçdışı biraz kurcalandığında, bazın dişi, asidin de erkek olduğunu fark etmekte gecikmedik. Ürünün nötr bir tuz olduğu olgusu bazı yankılar uyandırmadan gerçekleşmedi. Boerhaave hâlâ hermafrodit tuzlardan söz etmekte.

GASTON BACHELARD

Onlar bizim baş düşmanımız
... Kenarın dilberleri

Çıkaralım onları yaşamımızdan
Ya da çıkarsınlar bizi yaşamlarından, çünkü zamanı geldi
Onlar bizim son düşmanımız olarak kaldı
Çoktan beri kenarın dilberleri

JACQUES BREL

Dolayısıyla, içgüdüsel, doğal bir varlık olan kadın halka açık mekândan uzaklaştırıldı...

ÉMILE DURKHEIM

Havva kimsin sen? Doğanı tanıyor musun?

ALFRED DE VIGNY

Doğa, ürkütücü bir şey ve Bois'daki gibi kesinkes evcilleştirildiği zaman bile, gerçek kentlilere hâlâ bir tür kaygı veriyor.

LOUIS-FERDINAND CÉLINE

İçindekiler

Türkçe Çeviriye Önsöz • *TALAT PARMAN* ... *9*
Giriş Kurgusu ... *15*

BİRİNCİ BÖLÜM
Farklılık ve Egemenlik ... *17*
Evrensel, kültürler ötesi ve tarihler ötesi tespitler ... *17*
Erkekler korkar ... *21*
Kadınlar yanıt veriyor ... *35*
Farklılığın biyolojisi ... *40*
Biseksüellik: Bir köprü mü? ... *46*
Cins ve cinsiyet ... *51*
Farklılığın etiği ... *54*

İKİNCİ BÖLÜM
Aşk Yaşamının Psikanalizi ... *65*
Freudcu yanıt ... *65*
Freud'a göre erkek-kadın ilişkileri ... *73*
"Hadım edilmenin" eleştirisi ... *76*
Erotik anne dişiliği ... *81*
Erkekler kendilerini nasıl korurlar ... *88*
Fallik düzen ... *93*
Erkekler ve dişilik haseti ... *97*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Soy Sopla İlgili Tutkular ... *103*
ANNE VE OĞUL ... *103*
Oğul ve annesinin erotik dişiliği ... *103*
Oğulun tutkusu ... *110*
Ana katilliği ... *126*
Üç kişiden ikisi ... *135*

ANNE VE KIZ 137
Kadınlar artık kendi kendilerini bırakmıyorlar 137
Erkeğin yeri 141
Annelerin soyağacı 143
Erotik anne dişiliği 146
Anne-kız ensesti sorunu 148
Kadın eşcinsellikleri 152
İyi anne ve iyi kız 155

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Aşkın Paradoksları 159
Yaşanan aşk 160
Aşk bunalımı 172
Aktarım aşkı 175
Psikanalistin iğvası ve ihlalleri 182
Psikanalistlerin Freud aşkı 186
Konuşmak için sözcükler 191

BEŞİNCİ BÖLÜM
Dişinin Tehlikesiz Hale Getirilmesi (I) 201
TASARIMLANAMAZ OLANI KURAMLAŞTIRMAK 201
Erkek cinselliğinin psikopatolojisi 202
Beden kendini nasıl "tasarımlar" 205
Tasarımlanamaz olan 210
ERKEKLERİN BİRBİRLERİNE ANLATTIKLARI HİKÂYELER 214
"Hadım edilmiş" dişi 215
Haz alan dişi 217
Dişi ve ölüm figürleri 220
Lezbiyen dişi 233

ALTINCI BÖLÜM
Dişinin Tehlikesiz Hale Getirilmesi (II) 239
Kadının reddi ve siyaset 239
Anne dişiliği 250
Kadınlar erkeklerden korkarlar mı? 267
Maçoluk 272
Edilginliğin tehlikeleri 277

SONUÇLAR
"Taştan Bir Düş Gibi" 283

TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ

Günümüz Fransız psikanalizinin önde gelen isimlerinden Jean Cournut çok hızlı gelişen bir hastalık sonucu 27 Aralık 2003'te 74 yaşında öldüğünde arkasında oldukça önemli bir psikanalitik yapıt bırakmıştır. Güney Fransa'nın Béziers kentinde 1 Aralık 1929'da doğan Jean Cournut, tıp eğitimini Paris ve Caen şehirlerinde tamamlamış ve iki yıl Fas'ta askerlik yaptıktan sonra 1959'da Paris'te psikiyatri ihtisasına başlamıştır. 1950-60'lar Fransa'da ruh sağlığı hizmetinin toplumun geneline yayılmasını hedefleyen "sektörleşme" uygulamasının başladığı yıllardır. Büyük akıl hastaneleri, kaynaklarını Marksizm ve psikanalizden alan "kurumsal psikoterapi" (psychothérapie institutionnelle) akımına bağlı psikiyatrlar tarafından yeniden düzenlenmektedir. Böylesi bir ortamda psikiyatri ve psikanalizle tanışmış olan Jean Cournut, tüm mesleki yaşamı boyunca ruh sağlığının toplumsal yönünü her zaman ön plana almıştır.

Kariyerinin ilk yıllarında Paris'in 13. Bölgesinde Philippe Paumelle, Serge Lebovici ile birlikte sorunlu bir bölgede ve bir okulda çalışmıştır. Bu çalışmanın ürünü olan ve Sophie Dehaut ile birlikte kaleme aldığı ilk kitabı da "Asosyal Bir Bölge ve Okulu" (L'îlot asocial et son école) başlığını taşır. Bu

deneyim onun için daha sonra psikanalizi toplumsal kurumların, politik alanın, sağlık kuruluşlarının içine sokma çabasının ilk çekirdeğini oluşturacaktır. Çocuk ve gençlerde ruhsal sorunların ortaya çıkmasının engellenmesinde psikanalizin katkısına her zaman çok önem vermiştir. Meslektaşı Paul Israel, ölümünden sonra Paris Psikanaliz Kurumu'nun bültenine yazdığı anma yazısında Jean Cournut'nün özellikle son yıllarda UNESCO bünyesinde yaptığı çalışmaları ve hapsedilen ergenlerin ve genç erişkinlerin uğradıkları ruhsal travmaya dikkat çektiğini anımsatır.[1] Ayrıca, sosyal hizmet uzmanları, ebeler ve hemşirelerin mesleki eğitimlerinin geliştirilmesinde etkin görevler almış, bu alanda birçok dernek, çalışma ve tartışma grubunun oluşumuna öncülük etmiştir. Psikanaliz geleneğinin genç kuşaklara doğru ve sağlam bir biçimde iletimi için hem 1997'den 2001'e kadar iki dönem başkanlığını yaptığı Paris Psikanaliz Kurumu (SPP) bünyesinde, hem de tüm psikanalitik yaklaşımların serbest bir tartışma ortamı bulabilmelerini hedeflemek amacıyla kuruluşuna öncülük ettiği "Psikanaliz Araştırmaları Grubu", "Psikanalistler Koleji" gibi oluşumlarda çalışmıştır. Ayrıca psikanalizin diğer ülkelerdeki gelişimini desteklemiş ve bu amaçla eşi psikiyatr-psikanalist Monique Cornut-Janin ile birlikte birçok kez Romanya'ya gitmiştir.

Bu arada Jean Cournut'yü iki kez de İstanbul'da ağırlamak şansına erişmiş olduğumuzu da burada belirtmeliyim. Bunlardan ilkinde, İstanbul Psikanaliz Grubu'nun davetlisi olarak İstanbul'a gelmiş ve 27 Aralık 1997'de İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nde "kastrasyon karmaşası" başlıklı bir konferans vermiştir. Kendisini ikinci kez "Gelenek ve geleneğin iletimi" konusunun ele alındığı ve 3 - 4 Kasım 2000 tarihlerinde yapılan 2. Uluslararası İstanbul Psikanaliz Buluşmaları sırasında ağırlamıştık. Cournut toplantının ikinci gününde "Geleneğin İletiminde Kadının Rolü" konulu panele katılarak "İletimde kadının rolü" başlıklı bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmanın

1 Paul Israel "Hommage à Jean Cournut", Bulletin de la SPP, no: 71, Mart/Nisan 2004, s. 141-144, SPP, Paris.

metni daha sonra Levent Kayaalp'in çevirisi ile "Psikanaliz Yazıları-2" de yayınlanmıştır.[2]

Jean Cournut'nün Türkçe'ye çevrilen bu ilk kitabına önsöz yazarken onunla olan kişisel anılarıma da yer vermeden edemeyeceğim. Psikanaliz formasyonum sırasında Jean Cournut ile birçok kez klinik çalışma yapma olanağı buldum. Benim için gerçekten büyük bir şanstı onunla çalışmak. Paris'in 3. Bölgesinde "Rue du Vert Bois"da hem muayenehane, hem de ev olarak kullandığı o eski Paris evinin çatı katında yer alan çalışma odasında onunla uzun uzun tartışırdık klinik olgular üzerine. Psikanalitik uygulama konusunda etkileyici bir deneyimi vardı. Bu klinik deneyimi, engin kuramsal bilgisi ile harmanlayarak aktarırdı. Hemen her görüşmemizin sonunda yanından bir yığın yeni bilgi, çağrışım ve elbette en önemlisi birçok soru ile ayrılırdım. Eğitmen konumunu canlı bir biçimde yorumlar, durağanlığa izin vermezdi. Öte yandan Jean ile çalışmayı zevkli kılan bir diğer unsur, mizaha olan yatkınlığıydı. Yakın çalışma arkadaşı Jean-François Rabain"in[3] aktardığı gibi Buffon'un ünlü sözünü yinelemeyi severdi: "Stil, adamın kendisidir." Onun stili de mizahtı. Tüm konuşmalarında, konferanslarında ve elbette yazılarında mizahı kavramlar üzerinde yeniden düşünmenin bir aracı olarak kullanırdı. Şu anda elinizde olan *Erkekler Kadınlardan Neden Korkar* kitabı da, yalnızca başlığı ile değil, içeriği ile de mizaha verdiği önemin kanıtlarından birini oluşturmaktadır.

Jean Cournut yaşamı boyunca birçok kitap yayınlamış ve daha ilk yazılarından başlayarak güçlü kalemiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Gerçek bir yazı yeteneğine sahip olması klinikle kuramı çok yetkin bir biçimde sentezlemesini kolaylaştırmıştır. Bu yeteneği ona 1984 yılında Fransız psikanaliz yazınının en önemli ödüllerinden olan Maurice Bouvet ödülünü kazandırır. Yazdığı birçok kitap arasında 1991 tarihli *Tutkunun Sıradanlığı*

---

2 Jean Cournut, "İletimde Kadının Rolü", çev. Levent Kayaalp, Psikanaliz Yazıları 2, İlkbahar 2001, s.39-42, Bağlam Yayınları, İst.

3 Jean François Rabain, "Hommage à Jean Cournut", Le Carnet/Psy numéro 88, Mart 2004, s. 33, Éd. Cazaubon, Boulogne.

(L'ordinaire de la Passion), 1997 tarihli *Ödipallere Mektup (Épître aux Œdipiens)* ve 2001 tarihli *Erkekler Kadınlardan Neden Korkar*'ı *(Pourquoi les hommes ont peur des femmes?)* sayabiliriz. Jean Cournut birçok ortak yapıta da imza atmış, yalnızca psikanalistlerle birlikte değil toplumbilimciler, filozoflarla birlikte de kitaplar yayınlamıştır. Öte yandan, uzun yıllar Fransız psikanaliz dergisinin *(Revue Française de Psychanalyse)* yayın yönetmen yardımcılığında bulunmuş, ayrıca PUF Yayınevi'nce yayınlanan "Mektuplar" (Épîtres) dizisini kurmuş ve ölümüne kadar yönetmiştir. 1993 yılında "Fransız Dili Psikanalistleri" kongresinin raporunu eşi Monique Cournut-Janin ile birlikte hazırlamış, "Ötekinin Bedeni Üzerine" başlıklı bu raporda Freudcu kuramın temelini oluşturan kastrasyon sorunsalını ele almıştır. Bu rapor daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır.

Cournut'nün en son yazdığı kitaplardan biri olan *Erkekler Kadınlardan Neden Korkar* onun en çok ilgi çeken, Çince dahil birçok dünya diline çevrilen kitabıdır. Jean Cournut bu kitabında insanlık için en temel paylaşım noktasından yola çıkar: cinslerin farklılığından. Âdem Tanrı'dan sıkıntısına çare olacağını düşündüğü "başkasılığı" yaratmasını ister. Tanrı ise aynısını yaratmak yerine, farklı olanı sunar ona: cinslerin farklılığı en temel özelliktir. Bu farklılık tarih boyunca erkeğin kadına hükmetmesine yol açmıştır. Peki neden? Bu soruya sıklıkla verilen yanıt erkeklerin kadınlardan korktuğudur. Bu korkunun nedeni üzerinde görüşler farklıdır. Jean Cournut kitabının ilk bölümünde bu nedenlerin her birini uzun uzun tartışır. Freud erkekteki bu kaygıyı kastrasyon ve edilgenlik korkusuna bağlamıştır. Cournut, kastrasyon karmaşasının Freudcu yorumunun nasıl olup da ruhsallık için bir oluşum kuramı oluşturduğunu sorgular. Kastrasyon kaygısı tüm kaygıları kapsamamaktadır. Yazar bu nedenle Freudcu yorumu yetersiz bulur. Asıl sorun erkeklerin karşısında kaygılarını kastrasyon olarak formüle ettikleri annesel-erotik kadınsıyı tanımlamaktır. Anne-oğul ilişkisinin aşkla dolu olduğunu, yazının belli başlı örneklerinden ve elbette mizaha sıklıkla gönderme yaparak ele alan Cournut bu aşkın iki sınırdan birinin ensest, ötekinin annenin öldürülmesi

olduğunu belirtir. Cournut anne-oğul ilişkisi kadar önemli, ancak erkekler için o denli anlaşılmaz olan anne-kız ilişkisinin de üzerinde durur. Bu ilişkinin anlaşılmazlığı, farklılığın ve fallik düzenin dışında gelişmesidir. Kadın karşısında korku ve arzu, şiddeti de çağrıştıracaktır. Anne-oğul ilişkisi ölüm, erkek-kadın ilişkisi tecavüzün gölgesinde gelişir. Cournut "ancak yine de erkeklerin kadınlardan onlardan neden korktuklarını bilemediklerinden korktuklarını" belirterek bitirir yapıtını.

Jean Cournut benim için yalnızca bir meslektaş değil, bir dosttu da aynı zamanda. Yaşamı seven, yaşatmayı seven biriydi. İstanbul Psikanaliz Grubu'nun çalkantılı yıllarında, o da Paris Psikanaliz Kurumu'nun başkanıydı. Birçok kurumsal konuyu konuştuk onunla, birçok kurumsal sorunu çözmeye çalıştık. Zaman zaman farklı düşündük. Ancak her zaman psikanaliz dünyasının politik gelişmelerini çok yakından izlemesinin ona sağladığı deneyimden yola çıktığını bilirdim. Kendini kurumsal kısıtlamaların dışında tutmaya çalışır, bölünmelerden çok birleşmelerin, farklıklardan çok benzerliklerin altını çizerdi. Uzun sohbetlerimizde psikanaliz, kurumsal sorunlar dışında başta tarih olmak üzere, toplumbilim, güncel politika, sanat üzerinde konuşurduk. Jean Cournut, benim yalnızca klinik ve kuramsal bilgisi ile değil, yaşamı ile de örnek olarak aldığım bir psikanalistti. Bugün kendisi ile klinik tartışmalarımızı sürdürmek olanağım maalesef yok. Ancak yapıtlarını yeniden yeniden okuyorum ve yazdıklarının birçok psikanalist için önemli bir rehber oluşturduğunu düşünüyorum.

Bu önemli Fransız psikanalistinin en beğenilen yapıtlarından birinin çevrilmesinin Türk psikanalizinin gelişimine önemli bir katkı sağlayacağına eminim. Bu kitabı yayınlanışından kısa bir süre sonra dilimize kazandırdığı için İletişim Yayınları'na ve bu denli yoğun bir metnin Türkçeye çevirilmesi sorumluluğunu üstlenen Bülent Arıbaş'a teşekkür etmek istiyorum.

TALAT PARMAN

GİRİŞ KURGUSU

Yeniden yaratılış

Adem mutlu gibiydi. Başını sokacağı bir yeri vardı, yiyeceği vardı, çıplaktı, yeryüzü cennetinde kendine tümüyle yeter durumdaydı. Tensel zevkler için kendi kendine doyuma ulaşıyordu; düşünsel keyifler için kendi kendine konuşuyordu. Henüz üstbenliğe sahip olmadığından imgeleminde Tanrı'yı yaratmıştı. Böylelikle O'nu dünyaların en güzelini sürdürmeye sürüklüyordu. Cennet eksiksiz, Nirvana amaçsızdı. O halde sorun yok muydu? Hayır vardı, Adem sıkılıyordu.

Bunun üzerine Adem Tanrı'ya "benim bir başkamı yarat" dedi. O zaman Tanrı Adem'den küçük bir parça aldı ve ötekini yapmaya girişti. Tanrı Adem'in yalnızca bir kopyasını yaratabilir, onu klonlayabilir ve ona kendini birçok aynada görüyormuşcasına, bir alay başka benzer yaratabilirdi. Ama hayır; aynısı –sadece Tanrı bilir nedenini– kabul edilmedi; devamını biliyoruz: ve Tanrı farklılığı yarattı.

Havva Adem'in karşısına çıktı. Şaşkınlıkla baktılar birbirlerine: Yaratılış çeşitliliği bakımından aynıydılar; ama hayır yine de, tıpatıp aynı değildiler... Adem hiç mi hiç anlamıyordu. Şu şey, daha doğrusu Havva'nın bedenindeki şu şeyin eksikliği

Adem'i rahatsız ediyordu; hele kendisindeki şeyle Havva birşeyler yapmak ister gibi göründükçe. Dolayısıyla en iyisi bu küçük farklılığı kabul etmeli ve onunla...

O zaman Adem, Havva'ya ev işleriyle uğraşmasını söyledi; bu süre içinde düşünecek ve onu koruyacaktı. Ama, her şeye karşın Adem'in içi rahat değildi; güvensizlik duyuyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

FARKLILIK VE EGEMENLİK

Evrensel, kültürlerötesi ve tarihlerötesi tespitler

Dünyada, sağduyudan daha fazla ve en iyi paylaştırılmış şey *cinsiyet farklılığıdır*... Nadir görülen sapmalar hariç, cinsiyetlerin bölünmesi, her yerde ve her zaman görünüşte basit olmuştur: Erkek ya da kadın; anatomi kaderdir... (kuşak farklılığı da kuramsal açıdan temeldir ama uygulamada daha çok su götürür; şaşmaz bir kesinlikten söz edilemez, yanılgıya düşülebilir...).

- Aristoteles'den tutun, Durkheim ve Marcel Mauss'tan Michel Foucault'ya kadar uzanan çizgide, canlı varlıkların sınıflandırılmasına ilişkin ilk ölçütlerden biri erkek-dişi temelinde dile getirilir. Bununla birlikte, insana özgü olduğu için bir başka ölçüt daha kabul edilmelidir: Bu, *cinsiyet farklılığının* nesnel gözlemle ya da büyülü bir maledişle (güneş eril, ay ise dişildir, vd.) *kabulüdür*. Bu kabul edişin bireylerde ve gruplarda, onların zihinsel organizasyonlarında ve toplumsallaşma ağlarında neleri dürtüklediği göz önünde bulundurulmalıdır. Dahası, cinsiyet farklılığının bilinçli kabulünün yerini, geri planda, deyim yerinde ise, *bilinçdışı özdeşimler oyununun* aldığını hatırlatmak gerekir.

- Bir öncekinin doğal sonucu olan diğer bir tespit de, *erkek-*

lerin her zaman ve her yerde, her türlü toplumsal organizasyonda *kadınlara egemen olduklarıdır*.

- Yunanlılar'dan ve Aziz Paulus'tan günümüz Batı toplumlarına ve feminist hareketlere kadar, Marx ve Engels'in "Kutsal Aile"sini de unutmaksızın, erkek üstünlüğü ya yüceltilmiş ya da yerilmiştir. Gelgelelim, çalışmalar daha ziyade *nasılları* açıklamakla sınırlı kalmış, *nedenler* üzerinde pek durulmamıştır.

Neden bu egemenlik?

Varsayım: Erkekler kadınlardan korkarlar. Bazı erkekler bazı kadınlardan değil, ya da erkekler genel olarak değil, şu ya da bu koşullarda olanlar da değil. Temelde bir korkudur bu. O halde şu varsayım ileri sürülebilir: *Erkekler kadınları egemenlikleri altında tutarlar çünkü onlardan korkarlar*; kendilerini, korktukları tehlikelere karşı savunmak için de ellerinden geleni yaparlar; en akla yatkın olandan en büyüsel olana kadar her türlü yönteme başvururlar.

- Soru: *Nedendir bu korku*? Erkekler kadınlardan neden korkarlar? Ya da kadınlardan kaynaklanan ne korkutur onları? Erkek cinsiyeti, niçin değerli kılınır? Ve niçin kadınlık bir yandan sistematik biçimde değersizleştirilirken, öte yandan da övgülere boğulur, çekici kılınır, hayranlıkla karşılanır (ve burada da: kim tarafından ve niçin?..)?

- Açıklama: *Nasıl* çerçevesinde dile getirilen nesnel görünümlü betimlemelere oranla burada masaya yatırılan sorular bir neden, bir varsayım ve hatta belki de bir yorum arayışı içinde *niçin* ekseninde irdelenecektir. Bilim adamlarının kuşkuyla karşıladıkları bu sorgulama biçimini, çocukların "büyük" sorunlar (yaşam, ölüm, yaşamın kökenleri, cinsellik) karşısında kullandıklarını belirtmeliyiz (psikanaliz ve mitolojiye ilişkin incelemeler de, çocukların ve de kültürlerin bu "niçin"lerine verilen yanıtları sorgulamaktadır).

- Diğer açıklama: Düşüncemizi hemen "evrensel, kültürlerötesi ve tarihlerötesi bir platforma" oturtmak iddialı bir girişimdir. Bu yaklaşıma karşı daima bilgili ve iyi niyetli birisi çıkarak: "Hayır" "şu kültürde..." ya da "bu dönemde...", vd.,

yaklaşımında bulunacaktır. O zaman da ortalığı çeşitli ve çoğunlukla çelişkili amaçlarla kullanılan klasik savlar kaplayacak; karşımıza sözde nesnel (kadınlar erkeklere göre "daha güçsüzdürler") ya da açıkça ideolojik ("kadınların daha aşağı varlıklar oldukları su götürmez") savlar, doğumsallık ve edinsellik, işin ve işsizliğin ekonomik bölüşümü, zenginlik ve yoksulluk gerekçeleri, simgeselde babanın adı ve gerçeklikte doğurganlığa hakim olma gerekçesi çıkacaktır. Bu hakimiyeti süsleyen ya da hükümsüz kılan fanteziler de cabası...

Kolaycı nedensellikler

Erkek egemenliğinin fiziksel, toplumsal, siyasal, ekonomik, vd. olduğu söylenir ama her terimin ancak bir diğeriyle anlam kazandığının ve tersinin altı pek çizilmez! Sadece anatomik cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadın cinsel organının çok da kolay görülememesi ve sır değilse de daha ziyade saklı olması yüzünden, endişe uyandırıcı olmasa bile en azından gizemli bir görünüm taşıdığı fark edilebilir. Buna karşılık erkek cinsel organı gözle görünür ama işlevsel değişikliklere konu olur. Pörsükken zavallıdır; sertleşip dikildiğinde ise görkemli... Belki de kırılganlığı ölçüsünde kendini teşhir etmekte ve tahrik olmaktadır. Erkek organı niçin hem bir güç hem de bir kırılganlık simgesidir? Ortada tartışma götürmez bir şekilde, bir "giren" ve istese de istemese de bir "içine girilen" olduğuna göre penisi kim, neyle ve niçin tehdit etmektedir?

Cinsiyet farklılığı anatomi dışında ele alındığında ise, bireysel ve kolektif düşünce sistemleriyle, toplumsal organizasyonlarla, simgesel aidiyetlerle, bireylerin düşlerinde ve fantezilerinde olduğu kadar kültürel mitlerde de yeşeren imgesel bir kıvılcımlanmayla yüz yüze kalınır. Erkeklerin kadınlar karşısında duydukları korku ve bu korkunun erkeklere esindirdiği söylem bu tasarım oyunlarına dahildir. Bununla birlikte, bu korku duygusu yeterince bilinmez, genellikle inkâr edilir ve daha sıklıkla da bilinçli olarak hissedilmez. Bu korkuya, kökenine ve belirtilerine ilişkin söylemlere gelince bunlar söylenmemişlerle, bilinmemişlerle örülmüştürler, olgunun varlığının

yaygınlığı ölçüsünde genelleşen bir inkârın parçasıdırlar. Aslında araştırma da o kadar kesin değildir. Bildik, alışılmış yolların dışında ancak engellerle dolu eğri büğrü yolları izleyebilir ve ipuçlarını yeni sorular olarak bir araya getirebilir.

Örneğin anasoylu toplumlar bilinir ama anaerkil toplumlara ilişkin fazlaca bilgi yoktur. Erkeklerin kasları vardır, kadınların karınları. Erkekler ayakta avlanırlar, kadınlar iki büklüm ürün toplarlar. Lucy* çevresindeki iskeletlerden daha küçüktü. Kadınlar annedir ama erkekler şef ya da şef yardımcısı. Erkekler, bir hiyerarşiye sahiptirler, kadınlar ise boyun eğerler. Gündelik dil, "karı" ve "cinsi latif" arasında gider gelir; ya da "kıç"tan söz edilir ve o zaman da herkes neden söz edildiğini anlar... Erkek arkasını döndüğünde aradaki fark daha belirsizleşir. Farklılık aynı zamanda şu deyimlerle ifade edilir: "Ona sahip olmak ya da olmamak." Bu, fallik düzeni bir inkâr üzerine kurma ve de toplumsal bir düzeni sanki doğal bir düzenmiş gibi düşünme biçimidir. Öylesine ki, egemenlik altına alınan (ırk, sömürgeleştirilen kişi, kadın, vd.) buna içten içe inanır. Yabancılaşma, yoksunluk, (gönüllü?) kölelik: Atina'da kadınların yurttaşlık hakları yoktu; kültürümüzde, anatomi levhaları çağlar boyu tek bir cinsiyetin, erkek cinsiyetinin var olduğuna ilişkin inancı desteklediler. Kadınlık ise, erkekliğin tersi, olumsuzu, erkekliğin çukurlaşmış biçimi olarak algılandı. İdeolojik anatomi, çocukların cinsel kuramlarındaki evrensel penis yaklaşımına gönderme yaptı. Yakın tarihlerde, MLF** "iki insandan biri kadındır" yaklaşımını geliştirdi. Siyasetçiler, erk noktalarına adaylık konusunda tam eşitliğe dayalı yasa tasarıları üzerine tartıştılar; "kadın adaylar" kotaları oluşturdular. Ekonomik büyüme döneminde kadının özgürlüğünün çalışma yaşamında yattığı ilan edildi; durgunluk dönemlerinde ise kadına, daha ziyade, ev yaşamının övgüleri yapıldı... Aşağıdaki Afrika özdeyişi tabloyu oldukça net ortaya koymaktadır: "Erkek kadını sever, onu korumakla gururlanır; kadın erkeği sever, ona hizmet etmekten gurur duyar."

(*) Etiopya'da ortaya çıkarılan kadın iskeletine verilen ad. Boyu 1, 10-1, 20 m. kadar. İki büklüm yürüdüğü sanılıyor – ç.n.

(**) Mouvement libération des femmes (Kadın Kurtuluş Hareketi) – ç.n.

Erkekler korkar

Erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik egemenliklerinin, kadınlar karşısında hissettikleri genelleşmiş korkudan kaynaklandığına ilişkin bu varsayımın dayandığı gerekçeleri anımsamakta yarar var:

- İnsan cinselliği, ruhsal etmenler nedeniyle hayvan cinselliğine ve fizyolojik biseksüelliğe indirgenemez; cinsiyet ve kuşak farklılığının kabulüyle belirginleşir. Farklılık ayırır ama üretir de. Ayırım olduğu içindir ki çiftleşme mümkündür. Ayrıca, bilindiği gibi, her farklılık bir öğenin diğerine göre değerliliği (ve egemenliği) fikrini içerir.

- Erkek ya da kadın cinsi (psikolojik ve toplumsal veriler) ille de anatomik cinsiyete uygun düşmez. "Cinsel kimlik" (Stoller), erkeklik ya da kadınlık haliyle örtüşmez.

- Dişi hayvanların aksine kadınların belirli bir kızışma dönemleri yoktur. Östrus tipleri, onları, sikluslarının her anında fizyolojik açıdan "hazır" kılar (bu elbette psikolojik açıdan her zaman sevişmeyi kabul edecekleri anlamına gelmediği gibi, onları tutsak etmeyi doğuracak fantezi uyarınca potansiyel olarak erkekleri dalavereyle ele geçirici oldukları anlamını da içermez...).

- Farklılıkların bilinçli ya da bilinçdışı kabulü, kimliği, özgeliği, ayrılığı ve onları renklendiren duyguları etkiler. Farklılık, bir durumdur. Aynı zamanda bir duygu ve istençtir de. Bu bakımdan bir farklılık etiğinden söz etmek gerekecektir.

- Kadınların annelerimiz oldukları ve annelerimizin de kadın oldukları unutulamaz. Tüm çocukların dramı da bu noktada yatar. Anne, çocuğuna göre annedir; kadın, üçgenin üçüncü kişisi erkeğe göre kadındır. Elbette kimi zaman bir kadın üzerine arkaik anneye özgü ürkütücü fanteziler yansıtılabilir. Ama yine de bu gerekçe, erkeklerin kadınlar karşısında duydukları korkuyu açıklamak için gereğinden çok basite indirgeyicidir. Kaynaşmaya, farklılaşmamaya, kökene ya da sonsuz dönüşe ilişkin fantezi ve mitler, anne ile çocuğun birincil tensel temasını temel model olarak alırlar; ama, ayrılık, özge-

lik ve kimlik bir üçüncü kişiyi gerektirir. Üçüncü, ayrıştırır ve yapılandırır (ayrıştırdığı için yapılandırır).

Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü onların hayvani, vahşi bir cinselliğin ete kemiğe bürünmüş hali olduğuna inanırlar

Kurumlar, her zaman ve her yerde, teknikler farklı bile olsa, ahlaki öğütleri, bir dizi yasağı ya da tabuyu, günahların ya da utanılacak arzuların itiraf sistemlerini yürürlüğe koyarak; kimi kez de "Tanrı'nın en büyük zaferi" adına çalışan mahkemelerce yürütülen baskılar yoluyla, daima bir taşkınlık biçiminde algılanan bu cinselliği bastırmaya ya da en azından yönlendirmeye çalışmışlardır. Amaç, cinselliğin, insan soyunun kargaşa içinde boğulmasına değil sürdürülmesine hizmet etmesini sağlamaktır. Soy zinciri ve evlilik sistemlerinde bir düzen yaratılmalıdır: İnsanoğlu, doğadan kültüre geçişi temsil eder. *A contrario*, Sade tarzı bir skandaldır: İşkence, tecavüz ve cinayet sarmalı içinde cinsiyetlerin ve kuşakların karışıp gitmesi. Peki ama doğa kimdir? Doğanın özellikle en vahşi, en taşkın ve de... en cinsel yönleri kadınlarda ete kemiğe bürünmüştür. "Geleceği parlak olağanüstü bir gözbağcılık oyunu: Erkekler artık cinsellikten değil kadınlardan söz edeceklerdir." Ve bu bakış açısından "kadınları iki yazgı bekler: Ya farklılıkları içinde yüceltilecekler ya da lanetlenip dizginde tutulacaklardır" Eugène Enriquez[1] tarafından dile getirilen bu tespiti, hem hoş hem de endişelendirici bazı alıntılar izler: "Kendini kadınların teslim almasına terk eden erkeğin vay haline... çünkü o artık toplumsal bir birey olmayacaktır" (Proudhon). "Kitle, güçlü erkekleri sever, kitle kadın gibidir" (Mussolini). "Halk, büyük çoğunluğu itibariyle öylesine kadınsı bir ruh hali içindedir ki, fikirlerine ve eylemlerine, katıksız düşünceden çok daha fazla duyu organlarının sağladığı izlenimler yön verir" (Hitler). Dejenere, kadın, Yahudi ve bizden olmayan öteki arasında yapılan geleneksel eşdeğerlikler hakkında bir alıntı daha: "Kadının

1 E. Enriquez, *Psychanalyse et sexualité* içinde, J. Cournut yönetiminde, Paris, Dunod, 1996.

özgürleşmesi bir Yahudi uydurmasıdır" (Hitler, Weininger'den esinlenerek).

Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü onların ölümün (ama aynı zamanda yaşamın ve "gerçek" değerlerin) ete kemiğe bürünmüş hali olduklarına inanırlar

"Annenin çocuğu boğan sarıp sarmalaması; endogaminin* genelleşmesi ve toplumsal olanın ölmesi anlamına gelen ensest; ölümcül bilmece** (Sfenks, Turandot); erkeğin cinsel edimde kadın tarafından kısmen (hadım edilme) ya da tümüyle (peygamberdevesi, Penthesileia) yıkıma uğratılması, erkeğin ömür ipliğinin Moiralar tarafından bükülmesi: Ölümün her zaman kadınla bağlantılı bir bölümü vardı" (E. Enriquez). Ancak kadın aynı zamanda ürettiği ve doğa-ananın gerçek değerlerini, ülkenin, ırkın, toprağa dönüşün (iş, aile, yurt) değerlerini cisimleştirdiği için yaşamın ve doğanın yanında da yer alır.

Kadınlardan korkan erkekler, gerek onları ülküleştirdikleri için gerekse de onları tehlikeli buldukları için onlara yaklaşmakta tereddüt ederler

Kurtuva (courtois) aşkı, romantik ortam: Kadın öylesine ülküleştirilir ki erkek ona dokunmaya bile cesaret edemez. Tehlikeli olarak değerlendirildiğinde ise, toplumsal ve özel yaşamdan uzakta tutulur ya da sadece köle gibi kullanmak ve boyun eğdirmek üzere dokunulur ona. Maryse Dottin-Orsini bu karşıtlığı gün ışığına ustaca serer: Sözgelimi der, kadın erkek için "meşum" olduğu halde, alegorik heykeller (Adalet, Hakikat, vd.) kadındır. Adı geçen yazarın kitabındaki bazı bölüm başlıkları bu açıdan ilginçtir: "Leşin Göğe Çıkışı; Çamurlar ve Pislik; *Inter urinam et feces;**** Deride Mücevherler; Hile", vd.[2]

(*) İçevlilik – ç.n.

(**) Gelip geçeni sorduğu bilmeceleri bilmedikleri için yutan, ama sordukları Oidipus tarafından bilindiği için ölen dişi canavar – ç.n.

(***) Sidik ile dışkı arasında.

2 M. Dottin-Orsini, *Cette femme qu'ils disent fatale*, Paris, Grasset, 1993.

Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü onları tatmin edememekten (ve kadınların kendilerinden intikam almalarından) çekinirler

Cinsellikte ve dolayısıyla kadınlarda yıkıcı bir gizli gücün yattığı, kadınların cinsel açıdan gözü doymaz varlıklar oldukları ve erkeklerin onları tatmin etmede büyük güçlük çekecekleri fikri, bütün bu korkular evrenseldir. Sözgelimi Georges Duby'e[3] göre, eldeki belgeler, Ortaçağ'da cinselliğin –ve kadının– nasıl titizlikle kontrol altına alındığını göstermektedir. Nitekim, 829 yılında Paris'te Charlemagne'ın oğlu imparator Dindar Louis'nin başkanlığında bir araya gelen Frank kilisesi yöneticileri konuya ilişkin sekiz öneri getirmişlerdir. Bu önerilerin ilk ikisini anmakta yarar var:

"Laikler, evliliğin Tanrı tarafından var edildiğini bilmelidirler." Hemen fark edileceği üzere, evlilik kurumu kutsalın kanatları altına yerleştirilmiştir.

- "Evlilik, şehvet duygularının tatmini için değil, daha ziyade çoluk çocuğa kavuşmak için yapılmalıdır."

1100 yılına doğru Mâcon bölgesinde erkeklerdeki evlenme oranının denetim altına alındığını hatırlatan G. Duby, bu denetimin altında geniş derebeylik arazilerinin parçalanmaması endişesinin yattığını ileri sürer ve bunun doğurduğu sonuca dikkati çeker: "Kadını erkeğe tabi kılması ve dolayısıyla kadınların kocalarına karşı esinledikleri gizli dehşeti körüklemesi. Karısı tarafından aldatılarak ya da öldürülerek sinsice bir rövanşa kurban gitme endişesi. Nitekim, o dönemin tarihçileri yapıtlarında karıları tarafından zehirlenen bir sürü prensin öyküsüne yer vermişler; sayısız 'kadınca entrikaya' ve 'yıkıcı sonuçlar doğuran' dalavereye, harem dairesinde mayalanan bin bir çeşit kötü büyüye değinmişlerdir." Tarihçiler bu korkuya, görünüşe bakılırsa, üstü kapalı ama varlığı bayağı hissedilen bir başka korku daha eklerler: "Her akşam yatağına giren, gözü doymaz şehvetini tatmin edebileceğinden emin olmadığı o Havva..."

---

3 G. Duby, *Le chevalier, la femme et le prêtre*, Paris, Hachette/Pluriel, 1981.

Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü onların şeytansı olduklarını düşünürler

Kadının bu şeytansılaştırılmasına Jean Delumeau[4] geniş yer verir. Delumeau'ya göre bu konu kutsamayla atbaşı gider. Meryem Ana, Laura ve Béatrice gibi azizelerin ve şehitlerin karşısında, Kirke, Medeia, Erinyes, Lorelei gibi; Bruegel tarafından resmedilen "Çılgın Mag" ve hem ilk anne hem de yakıp yıkıcı Pandora olan Hint tanrıçası "Kan İçici Kali" gibi ne kadar da çok şeytansı kadın vardır!Kadın erkeği kaygılandırır "çünkü kendi cinselliğinin yargıcıdır, ayrıca erkeğin gözünde arzuları yatıştırılamaz bir varlıktır, hiç durmaksızın körüklenmesi gereken bir ateşe benzer, peygamberdevesi gibi doymak bilmez bir yaratıktır". J. Delumeau iyi bir Hıristiyan tarihçisi olarak, Hz. İsa'nın kadınlara karşı gösterdiği saygıya ve teveccühe değinir. Ancak, Hz. İsa'nın cinsel yaşamı hakkında hiçbir şey bilinmediğini de eklemek gerekir. Buna karşılık, Aziz Paulus'un konuya yaklaşımı açıktır: "Kadınlar nasıl Tanrı önünde boyun eğiyorlarsa kocalarına da öyle boyun eğsinler. Gerçekten de nasıl Hz. İsa kilisenin başkanıysa koca da karısının reisidir" (böl. V, 22-24).

Şeytansı bir gizilgüce sahip ve hükmedilmesi gereken bu kadın tasarımının karşısında bir antitez ve yüce bir model olarak Meryem Ana yer alır. İdeal ana-kadındır O. Yani hiç günah işlememiş, yani cinselliğe hiç bulaşmamış. En azından O hiç kimseyi korkutmaz.

Atina'ya özgü yerlilik anlayışı: Kadınlar yurttaş değildirler

Nicole Loraux[5] "Topraktan mı doğarız yoksa kadınlar mı dünyaya getirir bizleri?" diye sorar ve hemen ardından Atinalılar'ın bu konudaki yanıtını gündeme getirir: Topraktan doğulur. Bu yanıt "Atinalı kadınları üreme işlevlerinden yoksun bırakmak anlamına gelir. Söz konusu olan hiç kuşkusuz imgesel bir yoksun bırakmadır... ama kökeni kadınları yok sayarak

4 J. Delumeau, *La peur en Occident*, Paris, Fayard, 1978.

5 N. Loraux, *Les enfants d'Athéna*, Paris, Maspero, 1981.

açıklayabilmek açısından bundan böyle bayağı yararlı olmuştur" Ne tuhaf bir çelişki: "İlk Atinalı kadın yoktur, yoktur, hiçbir zaman Atinalı kadın olmamıştır: Siyasal pratik Atinalı yurttaş kadına yer vermez. Yunan dilinde Atinalı kadın için üretilmiş isme rastlanmaz..." Gelgelelim, site bir kadının, Athena'nın himayesine verilmiştir: Athena kadındır ama bakiredir. Üstelik, annesi yoktur, babasının kafasından doğmuştur... Athena, "savaş başarılarını koruduğu kahramanların güvencesidir; kanatları altına aldığı *kentteki* yurttaşların koruyucusudur; tanrıçanın bir kadın bedeninden doğmadığı düşüncesinden hareketle kadınsız bir dünyanın fantezisine sığınan erkek türünün... koruyuculuğunu üstlenmiştir" N. Loraux'ya göre, yurttaş düşselindeki bu ısrarcılık, yurttaşlık ile cinsiyet ayırımı arasındaki bu ilişki, hiç kuşkusuz erkekler arası bir yaşam fantezisini çağrıştırmakta, erkekliğin değerini kesinkes yüceltmektedir. Bununla beraber bu yorumlamayı daha ileri noktalara taşımak, Yunan trajedi yazarlarının bozulmaz bakirelerin (Athena ama aynı zamanda Artemis) yanı sıra, tecavüze uğramış ve ölümle yakın bağlantılı başka iki bakireyi de sergilediklerini unutmamak gerek: Oğlunu bırakıp giden Kreusa ve kısır olan Persephone. "Babasının kızı" Athena ve Artemis'in aksine, her ikisinin de annesi vardır. Kreusa tanımadığı annesini arar. Persephone ise Demeter'in kızıdır. Demeter, Hades tarafından Ölüler Diyarı'na kaçırılıp alıkonulan Persephone'yi bulmak üzere yollara düşer.

Erkekler Herakles'in acılı kadınlığından Helene'nin muzaffer kadınlığından ve aynadaki kadınlıktan korkarlar

Kadınların Atina kentinde neden dışlandıkları konusunda diğer bir yanıt, yine N. Loraux tarafından *Le féminin et l'homme grec* (Kadın ve Yunan Erkeği)[6] adlı kitapta telkin edilir. Gerçekten de, muzaffer erkeklikli kahraman Herakles kendi içinde kadınlığın da olduğunun farkına varır. Kraliçe Omphale'nin dizlerinin dibinde iplik büker, kraliçenin entarisini giyer

6 N. Loraux, *Les expériences de Tirésias*, Paris, Gallimard, 1989.

ve Nessos'un gömleğini sırtına geçirdiğinde "bir kadın olarak acı çeker" (Sophokles'in *Trakhis Kadınları*). Erkek kahraman, kadınsı yanını ifade ederken acı içindedir. Diğer sezgi ise Helene'le ilgilidir. N. Loraux, Helene adının "Yunanca'da cinsel şeyi belirtmek için kullanılabileceğine" işaret eder. Helene, Zeus ile Leda'nın kızıdır, "hatta İsokrates'le birlikte eklenebilir ki, Zeus ile ölümlü bir dişinin birleşmesinden doğan çocuklar içinde kadın olma özelliği gösteren sadece Helene'dir" Üstelik Helene sadece kadın olmakla kalmaz, kadınların en güzeli, en arzu edilenidir de. Ve onca yiğit savaşçının-erkek-hayatına malolan Truva savaşı da onun yüzünden patlak vermiştir...

Françoise Frontisi-Ducroux ve Jean-Pierre Vernant,[7] *L'Oeil du miroir* (Aynanın Gözü) adlı yapıtta, aynanın, Yunanlılar'da "simgesel bir planda" kadının göştergesi haline geldiğine işaret ederler. Kanıt olarak, sözgelimi, Artemidores tarafından II. yy'da düzenlenen düşler listesi gösterilebilir. Bu listede, düşlerde bir kadının söz konusu olduğunu belirtir işaretlerin dökümü yapılmıştır: "Âşık bir erkek, düşünde, sevdiği kadını değil bir atı, bir aynayı, bir gemiyi görür; denizi, dişi bir yabani hayvanı ya da bir kadın giysisini görür." Şaşılacak hiçbir şey yoktur esasında: "Kadın vahşi bir yaratıktır. Yırtıcı bir hayvan kadar ürkütücü bir yaratık." Bu bakımdan, kadını, erkekler toplumu içindeki yerini, özellikle bedenini ve tutkularını gemleyerek, mümkün olduğunca kalıcı bir biçimde ehlileştirmek gerekir.

Artemidores'in listesi göstermektedir ki, kadın "kendi farklılığı içinde, erkeğe oranla simetrik halde ele alınacak yerde kökten biçimde öteki olarak tanımlanır. Öteki, iki kutup arasında, vahşiliğin ve yapaylığın iki kutbu arasında salınan bir yabancılaşma içindedir" Bu perspektifte, kadını simgeleyen ayna "erkeği kadınsılaştırır"; her erkekte gizlice yatan kadınsı yanı, onun haberi olmadan, gün ışığına serme tehlikesini taşır.

7 F. Frontisi-Ducroux ve J.-P. Vernant, *Dans l'oeil du miroir*, Paris, O. Jacob, 1997.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü onların girilen edilginliği cisimleştirdiklerini düşünürler

Sözgelimi, Pascal Quignard,[8] *Cinsellik ve Korku* (Le sexe et l'effroi) adlı yapıtında, sadece Yunan ve Roma geleneklerine ilişkin kayda değer saptamalar yapmakla kalmaz, cinsiyetler ve davranışlar arasındaki farklılığın insanlar tarafından değerlendiriliş biçimini kültürlerötesi bütünsel bir bakış açısıyla da verir. Kadınların erkekler tarafından en azından toplumsal planda egemenlik altında tutulmalarının, kadınlara atfedilen (ya da dayatılan?) bir edilginlik adına yapıldığı görülür. Ama etkinlik ve edilginlik arasındaki aynı karşıtlık, erkeklerin kendi aralarındaki ilişkilerde, cinsellik ile sosyo-politiğin sıkıca iç içe girdiği ilişkilerde de gözlenir. "Yunanistan'da ve de Roma'da hiçbir zaman eşcinsellik söz konusu olmamıştır. 'Eşcinsellik' sözcüğü 1869'da ortaya çıkmıştır. 'Karşıcinsellik' (heteroseksüellik) ise 1890'da kullanılmıştır. Yunanlılar olsun, Romalılar olsun, eşcinsellik ve karşıcinsellik arasında hiçbir zaman bir ayrım yapmamışlar; sadece etkinlik ve edilginlik ayrımı gözetmişlerdir. Phallus'u (Fascinus-erkeklik organı – ç.n.), bedendeki tüm öteki deliklerin"; gireni, girilebilir olanın hatta girilmiş olanın karşısına koyuyorlardı. "Oğlancılık, Yunan dünyasında topluma kabul edilme yoluydu." Roma'da "edilginlik, özgür doğmuş erkek için bir suçtur; köle için ise mutlak bir görev" "Köle, efendisini arkadan düzemez; efendi, kölesinin kendisini arkadan düzmesine izin veremez." Bu yasakların en büyüğüdür. Böyle bir yasağın gerekçesi sorulabilir. Gerçekten de niçin böylesine büyük bir yasak yürürlüktedir? Acaba böyle bir yasağı gerektirecek bir eğilimin varlığı düşünülebilir mi? Kendi payına, kadın kendini iffetliliğe adamıştır ve onun cinsel eylemi, ancak çocuk yapmayı amaçlaması kaydıyla aklanır. Şehvet (*voluptas*), iffeti (*castitas*) zedeler. Venus "dişi kurtların" koruyucu tanrıçasıdır; Junon ise "matrona"ların tanrıçası (matrona erkeğin hizmetçisi (*serva*), gens'in matrona'sı, kölelerin ise sahibesidir (*domina*)).

---

8 P. Quignard, *Le sexe et l'effroi*, Paris, Gallimard, 1994.

Roma'da *fascis* (demet) sözcüğü, Roma senatosuna giden Babaların önünde yürüyen muhafızların taşıdıkları kayın ağacından yapılma çubuk demetini tanımlamada kullanılıyordu. *Fascinus*, fascination (büyülenme), faşizm sözcükleri de *fascis*'den türemiştir. Cinsel güç, konuşma dilindeki müstehcenlik, fallik egemenlik ve statüye ilişkin normların ihlali: P. Quignard, edilginlikten vazgeçişi, Yahudilerde, simgesel aidiyetin belirticisi olarak sünnetin eşdeğeri kabul eder. Vazgeçme, yani edilginliği cisimleştiren şeyin reddi, dolayısıyla da kadınların reddedilmesi.

Geriye, bizi burada ilgilendiren mesele kalır: Bu vazgeçişin nedeni. Soru: Erkekler niçin edilginlikten korkarlar? Dolayısıyla bir kez daha sormakta yarar var: Erkekler niçin kadınlardan korkarlar?

Takas edilebilen kadınlar ve takas edilemeyen kadın

Mauss ve Lévi-Straus'a göre, toplumsal ilişkiler, malların, simgelerin ve kadınların (erkeklerin değil, kölelerin, edilgin ve itaatkâr kölelerin yani erkek sınıfından sayılmayanların) takasıyla oluşur. Ensestin yasaklanması, egzogamiyi* ve onun "artık-değerini" yani toplumsal bağı zorunlu kılar. Bu "artık değer" deyimi, bu bağlamda, Serge Moscovici'ye özgüdür: "Erkekler, simgeler dünyasında yaşar, kadınlar ise değerler dünyasında." Böylesi bir yaklaşım, kadınların takas edilebilen değerler olduklarını ve mülkiyetlerinin bir zenginlik birikimini kanıtladığını söylemek demektir. Yazar[9] haklı olarak, sonuçta, kadınların kapitalist eğilimli bir piyasa ekonomisinin kapanına kısılmış olduklarını ama mülkiyetlerinin aynı zamanda mal sahiplerinin erkekliklerinin de kanıtı sayıldığını düşündürür. Bu da bizi bir kez daha malum soruya götürür: Bu kadar üstünlük işaretinin sergilenmesi biraz gizli bir kuşkunun, sahip olamama korkusunun, kaybetme ve kendini yoksun bulma korkusunun kanıtı değil midir? Sonu, annelik (ve gizleri) ve

(*) Topluluk dışından evlenme, dışevlilik – ç.n.

9 S. Moscovici, *La société contre nature*, Paris, UGE. "10-18", 1972.

sahiplenme sorunlarına da varan ek bir soru: Kadınlar yani kız kardeşler ve kızlar takas edilir ama anneler takas edilemez mi?

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü kadınların sırları ve tılsımları vardır

Toplumsal ilişkileri oluştuuran bu takas ağlarında, her şeye karşın verilenler ve verilemeyenler vardır. Lévi-Straus'ta simgeselin imgesel karşısındaki üstünlüğünü eleştiren Maurice Godelier,[10] takasların yapısından çok takas edilenin ya da edilemeyenin değeri üzerinde durur. Buradan yola çıkarak gerçekleştirdiği araştırması, armağan ve karşılıklılık ilişkisinin dışında kalana ve kendine özgü, gizli, başkasına aktarılamaz bir değer taşıyana yönelmiştir. Değişik kültürlerde gözlenen birçok örneği dayanak alan yazar, bireysel ve kolektif imgeselin, vermeye ve muhafaza etmeye yönelik gerçek ve simgesel kendi takas ağlarını yarattığını ileri sürer. A. Weiner'le birlikte, verilemeyen değerli malların, hazinelerin, tılsımların "kendi içlerinde en büyük imgesel gücü ve dolayısıyla en yüksek simgesel değeri barındıran" nesneler olduklarını tespit eder. İki yazar, doğum, evlilik ve ölüm törenlerine eşlik eden bu değerli nesnelerin kadınla ilgili mallar olduklarını, "kadınlar tarafından üretilen ve üzerlerinde kadınların özel hakları bulunan mallar" olduklarını saptarlar.

Godelier, erkeğin toplumsal varlığının, ancak, –biri cinsellik ve bastırılması, diğeri de güç ve dışladıklarıyla ilgili– iki bilinçdışına atma süreci sayesinde mümkün olabileceği yolundaki genel kabul görmüş tespitten yola çıkar. Godelier, simgesel düşünme yöntemlerinin, metafora ve metonimiye başvurmanın, evrende hüküm süren ve toplumda hüküm sürmesi gereken düzeni bütünleme ve imgesel olarak açıklama girişiminin hizmetinde olduğunu ileri sürer. Bu imgesel düzen, tanrıların işidir. Verilemeyen, tanrılar için ayrılmış olandır. Böylece kendimizi kutsalın alanında yani *dokunulamaz olanın, gizliliğin, rasyonel düşünceden dışarı taşanın, tasarımlanması güç olanın ve belki de tasarımlanamaz olanın* alanında buluruz. Go-

10 M: Godelier, *L'énigme du don*, Paris, Fayard, 1996.

delier, bu tasarımlanamaz olanı tanrılara mallettiği izlenimi verir; oysa kendisi tasarımlanamaz olanı temsil eden nesnelerin, işaretlerin, belirtilerin, simgelerin özellikle *kadınla ilgili nesneler* olduklarını belirtir.

Bu "kutsalı" kadınsının, kadın mahremiyetinin yanına koymak hiç kuşkusuz çok çekici görünmektedir. Bu durum, erkekleri ne yapacaklarını bilemez konuma getirecek, tasarımlamakta güçlük çekmelerine yol açacak, belki de onları korkutacak ve kadınları denetim altında tutmaya kışkırtacaktır. Ebedi kadınsı, kutsalın, anlaşılmaz olanın, tasarımlanamaz olanın, muhafaza edilenin ve takas edilemeyenin safında yer alır; çünkü değerli nesnelerin, büyülü malların ve tılsımların doğumla, cinsellikle ve ölümle açık bir ilişkileri vardır; çünkü erkekler anlayamadıklarını tanrılara ya da Tanrı'ya mal etme eğilimindedirler.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü onların gizemli olduklarını düşünürler

Kutsal, hem dokunulamaz hem de iffetsizdir. Antropologların kaleme aldıkları metinler okunduğunda, kadının, kutsalın ve büyüselin safında olmakla beraber iffetsizin, kötü büyünün, tabunun yanında da yer aldığı görülecektir. Kızlık kanı ve aybaşı kanı, cinsellik ve annelikle ilgili her şey gibi tabudur. Freud 1919'da kadın tümüyle tabudur saptamasında bulunuyordu. Tabuydu çünkü gizemliydi. Kadınların öyle güçleri vardı ki, erkekler hayatta kalabilmek için bu güçleri onlardan koparıp almalıydılar. Zaten, tüm mitolojilerde anne-kadınlar doğdukları yörelerden, kısa süre sonra erkekler ya da erkek tanrılar tarafından sürgüne gönderilmişlerdir. Yine aynı şekilde, duyguya, tutkuya ve zevkten tat almaya fahişelerin işi gözüyle bakılmıştır; fahişeler, söylendiği gibi para için "yaparlar" ama aynı zamanda zevk ve sefahat için de "yaptıklarından" kuşku duyulur. Nitekim, fahişelik fantezisi, her kadının bilinçdışında az ya da çok saklıdır ve bastırılmıştır; doğrudan ya da özdeşim yoluyla da her erkekte mevcuttur. Bazı kadınlar söylerler bunu, bazı erkekler de kabul ederler bu gerçeği. Ama bu noktada da "büyük" bir yasak hissettirir ağırlığını. Ayrıca, bu tür fante-

ziler sadece bilinçdışının incelenmesiyle serilmez gün ışığına. Birçok kültürde fahişelik ile kutsal arasında kurumlaşmış bir ilişki olduğu açık ve seçik bir biçimde görülür. Her tapınağın fahişeleri vardır ve papazların pezevenklikleri, yalnızca, insanlık durumunun sefahat ile özveriyi, kutsala saygısızlık ile hazzı, utanç ile günahtan kurtarmayı harmanlayan çok karmaşık bir boyutundan yararlanır.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü kadınlar cinsel doyuma ulaştıklarında erkekler bunun hiçbir zaman noktalanmayacağı izlenimine kapılırlar

Kadınların bitip tükenmez orgazmlarla sarsılmaları erkeklerde sıkça görülen bir fantezidir. Bu orgazmlarda kadınlar erkekleri kıyıda bırakıp, açık denizlere açılır gibidirler. Kimi kez orgazm sürecinde tanık oldukları yoğunluk, o zincirlerinden boşanıp her yeri kaplayan ve yakıp yıkan dürtüsel fırtına, erkekleri bir yutturmaca karşısında bulunup bulunmadıkları kuşkusuna götürür. Aldığı hazla kendinden geçen bu kadın işi iyice abartmaktadır. Hayır, gerçek olamaz bu... Yok eğer gerçekse o zaman da delirmiş olmalıdır: Hastalıklı bir tutku, bir histeridir söz konusu olan.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü onların sadık olmamalarından korkarlar

Bu ateşli ve okyanussal fantezilerin ötesinde, berisinde ya da onlarla birlikte, erkeklerin en azından bir kadını kendilerine mal etme, ona sahip olma ya da onun tarafından sahip olunma, onunla birleşme, ona bağlanma, onu koruma konusundaki ısrarları sürer ve bu duygulara genel olarak aşk denir. Ne var ki bu aşk, birazcık bulanık olması halinde, tehdit altında değilse bile daima az ya da çok kırılganlık gösterir. Peki ama neden, her yönüyle bir huzur ortamı ve karşılıklı güven sağlanmış görünürken bile, sürekli bir sadakatsizlik kuşkusu erkekleri kemirir? Koşullara bağlı ya da kişiselleştirilmiş olmadıkça, kadınların yapısal hafifliği konusundaki açıklamalar ideolojik nitelik taşır. Eğer "kadın çoğu kez değişir" deniliyorsa, o zaman, bu işte so-

rumlulukların karşılıklı olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Kıskançlık ve eziyet görmeye sürekli aday paranoya terimleriyle yapılan açıklamalar da sistematik bir akla yatkınlık taşımaz. Buna karşılık, evrensel değeri olan ve bu değeri hâlâ koruyan şey, her erkeğin hayatının ilk kadınıyla yani annesiyle yaşadığı geçmiştir. Erkeğin kalbine bir mülkiyet duygusu kök salmıştır ama yitirilmiş bir mülkiyet; çünkü bu kadın ona daha doğmadan önce ihanet etmiştir. Hatta daha ona gebe kalmadan önce, gebe kaldığı o gün belki de o gece... İlk aşk, ilk kayıp. Ölünceye dek sürecek bir eksiklik. Erkek o andan itibaren güvensizdir artık. Kendisi baba olduğunda ise, anne-çocuk ilişkisinde dışlanmış olduğunu görür ve güvensizliği daha da artar. Zamanında bu anne bu çocuğa babayla yani kendisiyle ihanet etmiş olsa dahi...

Antropologlar bazı kültürlerde anneye bağlılığın bu boyutlara ulaşmadığını ve çocuğun kendisini aldatılmış hissetmediğini ileri süreceklerdir. Elbette, bu ilişki her kültürde değişik yoğunluklarda yaşanır. Ancak, kültürel biçimlendirmeler nasıl olursa olsun ve temel insani üçgen nasıl düzenlenirse düzenlensin kuşak farklılığı her bireyi bir yerinden yakalar.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü babalıklarından hiçbir zaman tam olarak emin değildirler

Eğer bir yanda ihanete uğramış çocuk varsa, diğer yanda da *pater incertus* (belirsiz baba) vardır. Hamileliğin ve doğumun çıplak gerçeğinden erkekler hiçbir şey anlamazlar. İçinden önce acı sonra mutluluk içinde küçük bir canlı varlığın çıktığı şişmiş bir karın karşısında erkekler, kendi kendilerine, böylesi olayların nasıl gerçekleşebildiğini sorarlar. Nasıl? Bilimsel yaklaşımın uyanışıdır bu; arzunun nedeni unutulur ve araştırılır. Kuşkusuz hiçbir şeyden emin olunamaz. Bu durumda erkekler anlamadıkları sürece karşılık, simgeseli icat etmişlerdir. Ben bebeğe sadece bir yaşam vermiyorum, ona bir ad da veriyorum. Kendi adımı, atalarımın, kanımın, toprağımın adını. Kadınlar kadın kalsınlar ve anneler bebeklerini emzirsinler. Bundan böyle fallik düzen hüküm sürsün. Bununla birlikte, anneliğin tartışılmaz olmasına karşılık, biyolojik babalığın kaynağında,

belirsizlik, kendinden menkullük, dilek, günahsız bakire hamileliği ve kutsal hukukun egemenliğine ilişkin büyüsel düşünce yatar. Freud, çocukların bu tür olayları açıklayabilmek için "cinsel kuramlar" yarattıklarını tespit eder. Ama, bilimsel çalışmalar kılıfı altında yetişkinler de aynı yola başvururlar. Yetişkinlerin içinde bir çocuk yatar. "Büyük kimselerin" bilinçdışında varlıklarını gizlice sürdüren işte bu "kuramlar"dır.

Erkekler kadınlardan korkarlar, çünkü onların erkeklere ait penisi istediklerini düşünürler

Erkekler, kadınların erkeklere baktıklarında kendilerinde bir şeyin eksik olduğuna inandıklarına inanırlar: Eksik olan, erkeklerin sahip olduğu, kendilerininse sahip olmadıkları penistir ve kadınlar erkekler karşısında öylesine kıskançlığa kapılırlar ki, onlarınkini alma bağlamında olmasa bile, gözlerini her ne pahasına olursa olsun en azından bir penis sahibi olma tutkusu bürür. Erkekler bu yüzden korkarlar. Bu penis hasedi, Freudcu bakış açısında, erkekte hadım edilme kaygısıyla ilgili kuramsal değerlendirmenin en önemli halkasını oluşturur ve aşağıdaki soruya bir yanıt getirir: Kadın ne ister? Sahip olmadığı penisi ister. Olduğu gibi ister ya da bir çocuk (mümkünse bir oğul!) biçiminde ister. "Cinsel bir kuram" olarak sunulan bu yaklaşıma birçok gerekçeyle karşılık verilebilir:

- Penisin iki cinsiyet arasında görünür farklılığı yaratan organ olduğu, bundan ötürü her türlü farklılık düşüncesi açısından ve hatta her türlü düşünce açısından belirleyici büyük bir simgesel değer kazandığı doğrudur.

- Gerçi kadınlar penisten yoksundurlar ama, erkeklerin sahip olmadıkları ve onların daima hayretle, genellikle dar kafalılıkla ve en azından endişeyle karşıladıkları başka organ ve işlevlerle donatılmışlardır.

- Unutulmamalı ki, kadınların, kendilerini muhtemelen orgazma götürecek olan bu penisin kendilerinde olmasını istemeleri, hazzın şiddeti küçük maceradan tutkuya geçse dahi, ille de, penisi sahibinden koparıp almayı diledikleri anlamına gelmez.

- Freud'un ve özellikle çok sayıdaki Fransız psikanalistin hadım edilme kompleksine verdiği hayati önem, özellikle Anglosakson kökenli birçok araştırmacının itirazıyla karşılaşmıştır. Bu araştırmacılar daha ziyade anne ile çocuğun birincil ilişkisine ağırlık vermişlerdir; bununla beraber, ister Melanie Klein'ın iddia ettiği gibi anne memesi hasedi olsun, isterse Freud yanlılarının savundukları gibi penis hasedi olsun, "haset" kavramı tüm analistler açısından temel bir veri olma özelliğini sürdürmüştür.

Her şıkta, erkeklere özgü genelgeçer bir korku varsa, bu ölüm korkusundan çok hadım edilme korkusudur. Hadım edilme insanın tasarımlayabileceği bir kayıptır. Oysa insan kendi ölümünü, hayatını "kaybetme" deyiminin ötesinde, gözünün önüne getiremez. Cinsel organını hadım edilerek kaybetme korkusu öylesine köklüdür ki, kadınların penisi olmadığını gören erkekler kendi öz kuramlarını onların üzerine yansıtırlar: Kadınların penisi yoktur, o halde hadım edilmişlerdir, dolayısıyla hiç kuşkusuz kaybettiklerini de geri istemektedirler.

Kadınlar yanıt veriyor

Erkeklerin sıkıntılarına karşılık vermese bile, kadınlar tarafından kaleme alınan çağdaş çalışmalar MLF'nin "İki insandan biri kadındır" formülünü derinleştirirler. *États de femme*'ın (Kadınlık Halleri)[11] kadın yazarı Nathalie Heinich'e göre "iki insandan biri kadındır, hem de çılgın bir kadın" Heinich'in kitabının alt başlığı *L'identité féminine dans la fiction occidentale* (Batı Kurmacasında Kadın Kimliği) adını taşır. Burada kullanılan *kurmaca* sözcüğü önemlidir: Gerçekten de yazar edebi yapıtlardan yola çıkarak "kadınlık kariyerine-evlilik adayı genç kız, eş ve anne, metres, evde kalmış kız-sunulmuş bu halleri" betimlemiştir. Heinich daha çok, Oidipus kompleksinin kadınsı ve romansı eşdeğeri olan "ikincilik kompleksinin" incelenmesini önerir: Metres nasıl evli kadının yerini alabilir?

---

11 N. Heinich, *États de femme*, Paris, Gallimard, 1996.

Diğer bir tema: Kültür, kendi seçimlerini haklı göstermek için doğanın bir tasarımını üretir. "Böylece farkında bile olmaksızın, kadınların türün üremesindeki özel rolü ile belirli bir toplumdaki statüleri birbirine karıştırılır. Sanki memeleri olmak bulaşıkları yıkamayı mecbur kılarmış gibi." Roger Pol Droit[12] bu yaklaşımı, Sylviane Agacinski'nin[13] *Politique des sexes* (Cinsiyetlerin Siyaseti) adlı kitabına değindiği sırada dile getirmiştir. Sözü edilen kitabında, S. Agacinski yerinde olarak "her iki insandan biri..." formulünün istatistikle hiçbir ilgisi olmadığını ama "insanı bir çift olarak düşünme zorunluluğuyla" bağlantısı bulunduğunu ifade eder ve ekler: "*İnsan bir çifttir*."

Véronique Nahoum-Grappe,[14] *Le féminin* (Kadın) başlıklı kitabının önsözünde şu hoş çocuk yorumuna yer verir: "Oğlan çocuklar ile kız çocuklar arasında ne fark vardır, biliyor musun?" "Oğlan çocuklar ağızlarını yayarak evet derler, kız çocukları ise ağızlarını büzerek (Louna, 4 yaşında)."

Yazar sorunu gayet iyi koyar: "Erkek/kadın ilişkisinin üç özel yanı vardır. Doğumların rastlantı sonucu aşağı yukarı eşit olması yüzünden kadınların her alandaki varlığı; kadın ile erkek arasındaki farklılaşma hakkında, erkeklerin egemenliğini açıklayabilecek ve kadınların toplumsal koruma altında oluşlarını gerekçelendirebilecek biyolojik olmayan ama onun kadar görülebilir bir model bulma güçlüğü; ve nihayet, bu toplumsal erkek-kadın ilişkisinin kurulmasında duygusal bağ sorununun varlığı." İnsanın nihayet diyeceği geliyor!Nihayet, toplumsal ilişkilere dair onca nesnel tespitten sonra, hısımlığın ve evliliğin simgesel yapılarına ilişkin onca incelemeden sonra imgesel yeniden soluklanır ve kendi gerçeklik duygusuna kavuşur! Söz konusu olan görülebilirliği daha doğrusu kadınsının görülebilirliği değil, imgeselin gerçekliğidir: "Gerçek toplumda, kadınların tarihini belirleyen, estetiğin ve duyguların betimlenmesindeki aşırılık dışında, kadınlığın her düzeydeki görünmezliğidir. Sanki bu kadınlığı, kadınlıktan gayrısı için kullanılan

12 R.P. Droit, *Le Monde*, 20 Şubat 1998.

13 S. Agacinski, *Politique des sexes*, Paris, Éd. du Seuil, 1998.

14 V. Nahoum-Grappe, *Le féminin*, Paris, Hachette, 1996.

epistemolojik ve ahlaki kıstaslarla düşünmek olanaksızdır." İşte yine düşünülmesi güç ve tasarımlanması daha da güç bir konunun karanlık bölgelerine girdik. Görünmez olduğuna göre bu işin içinde gizli ve kutsal da var demektir...

Bununla birlikte, yazar bir varsayım, bir "duruş farkı" varsayımı önerir. Bu fark, her kültürde değişik bir boyut kazanır. Ama temelde, kadın duruşu, annelik (iki varlık arasında düşünülebilecek en büyük yakınlık ilişkisi) nedeniyle açıkça "yakın bakıma" yönelir (beslenme, sağlık, ev, gündelik yaşam, yaşamı sürdürme). Ancak, bu duruşu, bir doğa gereği haline getirmek üzere kullanan basmakalıp yaklaşımları ve ideolojik etkileri de iyi ayırt etmek gerekir.

Erkek statüsünü yeniden tanımlamak

Elisabeth Badinter[15] ise soruyu madalyonun diğer yüzünden ele alır. "Kadın kimdir?" yerine "Erkek kimdir?" diye sorar. Duygular ve çift anlayışı değişime uğramıştır: Badinter'e göre, uzun süredir temel toplumsal birim çiftti; günümüzde ise "benlik üstünlüğüne" dayalı bir anlayış ön plana çıkmıştır. Beklentilerine karşılık verecek birini arayan ama bunun için de her bedeli ödemek istemeyen bir anlayış... Bu muhakkak ki kadınlar tarafından yapılmış yeni bir seçimdir: "Yalnızlık, baskıdan iyidir."

Bu planlanmış bütünleyicilik, kolaylaştırılan gebeliği önleme yöntemleri, yasal kürtaj olanakları, daha sıklaşan boşanmalar ve ekonomik kazançlar sayesinde geleneklerin özgürleştiği bir ortamda gerçekleşmiştir. Yazar bu kazanımlara bağlı olarak, yeni bir erkek-kadın ilişkisi bağlamında yeni bir erkek tipinin gelişini müjdeler. "Henüz kısa bir süre öncesine kadar insanlığın kara kıtası kadındı ve hiç kimsenin aklından erkeği sorgulamak geçmiyordu." É. Badinter erkek anlayışındaki bu devrimi, önce, oğlan çocuğun ve erkeğin annelik evreninden kopmasında görür. Bunu desteklememek mümkün değildir; çünkü Badinter "tahrip edici annelik içgüdüsü miti" eleştirisi-

15 É. Badinter, XY. *De l'identité masculine*, Paris, Odile Jacob, 1992.

ni haklı olarak yeniden ele alır ve deyim yerindeyse erkekler ile kadınlar arasındaki bu meseleye anneyi de katar. Buna karşılık, anne ile oğul arasında özlenen yeni ilişki biçiminde, babanın ve erdişiliğe övgü içinde sunulan "barışık erkeğin" yeri konusunda insan şaşırıp kalır. Bu erdişi ne kadınsıdır ne nötrdür, ne de sıradan eşcinseldir; hermafroditse hiç değildir; ne kaynaşma ürünüdür ne de sentez. Kadınlığın ve erkekliğin uyumlu bir karışımından ibarettir.

Farklılık fikri

Farklılığı, gündelik yaşamın her alanında (ücretle ilgili, siyasi, ahlaki, simgesel, vd.) sağlam biçimde gözler önüne seren Françoise Héritier,[16] kadınların erkek egemenliğine bağımlı oluşlarını evrensel bir bağlama yerleştirir: "Söz konusu olan, her topluma özgü tasarımlar bütünü içindeki değişmez öğeleri dışlamaktır. Bunun düzenlemesi, insan topluluklarına göre değişik biçimler almasına karşın, daima, kendiliğinden geliştiği kabul edilen bir eşitsizlikle kendini gösterir."

Cinsiyet farklılığının tespiti, insan düşüncesinin ilk temeli olarak kabul edilir: "Gerek geleneksel gerekse bilimsel her türlü düşüncenin temelinde cinsiyet farklılığının gözlenmesi yatar. Düşüncenin ortaya çıkmasından itibaren insanların düşüncesi yalnızca en yakından gözlemledikleri o şey üzerine yöneldi: Beden ve içinde bulunduğu ortam. Değişmezlerin (organların yeri, temel fonksiyonlar, mizaçlar) gözlem mekânı olan insan bedeni dikkate değer ve hiç kuşkusuz utanılacak bir özellik gösterir. Bu özellik, cinselleşmiş farklılık ve cinsiyetlerin üremedeki ayrı rolüdür."

Yazarın, cinsiyet farklılığından kalkarak evrene ilişkin ortak tasarımları sıcak-soğuk, kuru-nemli, güçlü-güçsüz gibi ikililere ayıran ve eninde sonunda, tavsiyelerin ya da yasakların doğmasına neden olarak imgeselde bu şekilde farklılaşmış, farklı ve özdeşi karşı karşıya getiren farklılıkların ve karşıtlıkların işleyişlerine dair yaptığı geniş açıklamalar malumdur. Bu

16 F. Héritier, Masculin/féminin. *La pensée de la différence*, Paris, Odile Jacob, 1996.

yoruma yine de birçok yönden ihtiyat kaydıyla bakılmalıdır. Şöyle ki:

- Hemen hemen bitmez tükenmez karşıtlıklar dizisi içinde (sıcak-soğuk, vd.), erkek-kadın karşıtlığı bölümünde şöyle bir seçeneğin sunulduğunu görürüz: Penisin varlığı-penisin yokluğu. Önce, tespit ve farklılığın "nasıl"ı düzeyindeyiz. Ama ardından penis "niçin" var, penis "niçin" yok sorusu sorulduğunda gözlem düzeyinden ayrılıp yorumlama düzeyine geçeriz. Antropolog buna yanaşmaz. Psikanalist ise bu işe soyunur. Psikanalist için, cinsiyet farklığının en temel ve en yaygın açıklaması, yani niçin penis yok sorusunun yanıtı, oğlan çocukların annelerini ya da kız kardeşlerini çıplak gördüklerinde dile getirdikleri yanıttır. Penis niçin yok? Çünkü kesmişler, şimdilik çok küçük, görünmüyor ama büyüyecek, vd. Ancak bu yoruma birden çok ihtiyat kaydıyla yaklaşılmalıdır.

- Bu yorum yalnızca oğlan çocukların yanıtına dayanmaktadır. Kız çocukların ya da kadınların dinlenmesi (bir analizde bile) hiç de aynı yanıtı getirmemektedir.

- Bir anlamda hadım edilme çerçevesi içinde anlaşılabilecek bu yanıt, sadece aynı isimle anılan kompleksi-ki bunun ruhsal yapının örgütleyicisi olduğu varsayılır-anımsatmakla kalmaz; aynı zamanda, bir kesilme fikrinin ve tasarımının dille, zamansallıkla, mekânsallıkla ve genel anlamda düşünce kavramlarıyla eştözde olduklarını anımsatır. İnsanı insan yapan, bir farklılığın dolayısıyla bir kesilmenin kabul edilmesidir.

İşte burada sorunsal bir tartışmanın kazandırıp kaybettirecekleri açıkça görülmektedir. Antropologlar, cinsiyet farklılığını saptarlar ve bunu tüm farklılıkların prototipi olarak görürler. Ancak bu farklılığın yorumlanmasına ilişkin olarak genelgeçer bir varsayım ileri sürmezler. Sadece, farklılığın değişik kültürlerde, hadım edilmeye ilişkin imgeseli ve bedene işaretlenmiş simgesel aidiyetleri (örneğin sünnet) göz önüne alarak kolektif bir düzenleme ya da mit şekli altındaki uygulamaları üzerinde dururlar. Karşı cephede psikanalistler, cinsiyet farklılığının olası açıklaması olan hadım edilme varsayımını insanlığın temeli ve kurucusu olarak görürler; anne, baba ve çocuğu

birleştiren ve karşı karşıya getiren duyguların "üçgen" senaryosunda, hadım edilme kompleksi Oidipus kompleksiyle eşleşir. Bununla birlikte, aynı perspektif içinde, şunu da sormak gerekecektir: Hadım edilme korkusu, erkeklerin kadınlardan ve onların cisimleştirdikleri dişilikten duydukları korkuyu bir açıklama biçimi olamaz mı?

F. Héritier, kadınla ve kadınlıkla ilgili her tanımın, negatif terimlerle dile getirildiğine; daha doğrusu, erkeği ve erkekliği tanımlayan formüllerin tersyüz edilmesiyle oluşturulduğuna dikkati çeker: Kadın, erkek olmayandır. Kadın, erkeğin sahip olduklarına sahip olmayandır, vd. Sonuçta söz konusu olan, "kadınlar açısından bir handikaptan (dayanıksızlık, daha düşük kilo, daha kısa boy, gebeliğin ve emzirmenin handikapları) çok, üremenin, bu özel güce sahip olmayanlar tarafından denetlenme iradesinin açığa çıkmasıdır. Bu da bizi doğurmadan söz etmeye götürür" Kadınlığın içi, annelik ya da daha doğrusu babalık adına daha iyi boşaltılamazdı!

Burada önerilen diğer varsayım ise şöyledir: *Erkeklerin kadınların doğurganlık yetisini denetim altında tutma gereksinimi, kadınlar karşısında duydukları derin korkuyla-annelik erotizmine özgü işleyiş mekanizmasını bir türlü anlayamamaktan, tasavvur edememekten kaynaklanan bir korkuyla- bağlantılı ek bir göstergeden başka bir şey değildir.*

Farklılığın biyolojisi

Cinselliğin ve daha özel olarak cinsiyet farklılığının biyolojik, anatomik, fizyolojik temelinin ayrıntılı incelenmesi acaba bazı bilgiler sağlamaya yarar mı? Bu bilgiler, masaya yatırılan psikolojik sorunu, yani erkeklerin kadınlar üzerindeki genelleşmiş egemenliğinin altında, kadınlar karşısında duydukları genelleşmiş korkunun yatıp yatmadığı sorununu aydınlatabilecek güçte midirler?

İdeolojik anatomi ve evrensel penis

Thomas Laqueur,[17] Batı'da beden ve cinsiyet üzerine kaleme aldığı incelemesinde, ikonografinin nasıl çağlar boyunca kültürümüz içinde, cinsel organların anatomisine ilişkin imgesel tasarımları gözlenebilir gerçeklerden çok daha fazla yansıttığını gösterir. Genelde, en yaygın ve gözlemcilerce de desteklenen inanç, tek bir cinsiyete erkeğe duyulan inançtır. Kadın ise erkeğin tersidir, olumsuzudur, çukurlaşmış biçimidir. "(...) 'Cinsiyet' konusunda aktarılan tarihsel olguların hiçbiri, o dönemde, cinsiyet farklılığının nasıl algılandığına ve tasavvur edildiğine ilişkin bir bilgiyi içermez..." T. Laqueur'e göre, erkek çocukların hepsi, insanların tümünün kendileri gibi bir penise sahip olduklarını sanırlar. Evrensel bir penise duyulan bu inanç, çocukların gündelik gözlemleri sonucu geliştirdikleri "çocukların cinsel kuramlarından" (Freud bu deyimi 1908'de kullanmıştır) biri olup psikanalitik bir tedavi sırasında anılarda kolayca karşımıza çıkar. Açımlama masalarının üzerinde yer alanlar da dahil fanteziler yeşerir, anatomi tabloları evrensel penis kuramını erkek çocukların anlattıkları gibi gösterirler ve yetişkinler de bu kuramı sürdürüp giderler (bu tabloların erkekler tarafından çizildiğini hatırlatmakta yarar var).

Ailevi "kusurluluk" kan bağının sonucu mudur?

Bu arada, ensestin yasaklanması genellikle, insanların kan bağının ve endogaminin sonuçlarını her daim bildikleri ve bu sonuçların başlarına gelmesinden çekindikleri inancına dayandırılır. Buna göre insanlar, endogaminin ve kan bağının ailevi "kusurlulukları" ürettiğinin ve bu tür vakaları artırdığının farkındadırlar. İşte Albert Jacquard'ın bu konudaki yanıtı: "Hemen hemen tüm toplumlarda, 'mahremler arası' evlilikleri yasaklayan kuralların altında, kan bağının sonuçlarının yatması, bütünüyle düşünüldüğünde, pek yüksek bir olasılık olarak görülmemektedir. Bunların yaygınlık oranı, ampirik olarak gözlenebilmelerine yetmeyecek kadar düşüktür." Sistematik endogami ve kan bağı

---

17 T. Laqueur, *La fabrique du sexe*, Paris, Gallimard, 1992.

hiç kuşkusuz kalıtımsal intikal sorunlarına yol açmışlardır; ancak bunlar, arada bir nedensellik ilişkisi kurarak böyle yasaklar koymayı kışkırtacak kadar çarpıcı görünmemektedir.

Hormonlar ve farklılık

İkilem: Bilindiği gibi, erkeklik ve dişilik hormonlarının dağılımı farklıdır. Sözgelimi, erkeklerde testosteronun salgılanması ve dolaşımı elbette ki kadınlardakinden daha önemlidir; ama kişiden kişiye de farklılık göstermekte, dahası aynı kişide bile kısa süre içinde değişken olabilmektedir. Peki ama, bu dağılımları, neye göre ve hangi nedenlerle kim düzenlemektedir?

Bu tür sorulara üç tür yanıt gelir: Red yolunu seçenler, istismar edenler, ilginç olanlar... "Niçin" temelinde dile getirilen sorular elbette yok sayılabilir, nerdeyse metafizik kabul edilebilir, her halükârda çocuksu ve naif görülebilir ve bilimin, olgular düzeyinde nesnelleştirme zorunda olması nedeniyle bu lokmayı yutmayacağı söylenip böylesi sorulara sırt çevrilebilir. Ancak sorular sürüp gider. Gerçek, çoğunlukla, çocukların iki dudağı arasından çıkar. Ve ayrıca, Dan Sperber'in örneğin insan bilimlerinin "doğabilimi" olarak tanımladığı her tasarıda insanların arzuları üzerine sorular sormak son derece doğaldır.[18]

Daha az ilginç olan diğer yanıt türü, eldeki verileri habire altüst edecek yankı uyandırıcı haberleri ilan etmekten ibarettir. Böylece hemen her ay eşcinselliğin, depresyonun ve annelik içgüdüsünün genleri ya da virüsleri keşfedilip durulur!

Jean-Didier Vincent[19] ortaya konan soruna daha ciddi yaklaşır: Sadece erkek ile kadının arasındaki farkı yaratmakla kalmayıp her bireyde erkekliği ve dişiliği de üreten farklılık hakkında ne söylenebilir? Farklılık hangi eşikten itibaren ortaya çıkar? Ve neden bu konuda onca hikâye anlatılır? Laboratuvar araştırmaları, "tutkuların biyolojisine ilişkin tanımımızın temel aldığı bir 'oynak merkezi durum'u" saptama olanağı vermiştir. Erkek farede hipotalamusta,* yaklaşma ve otostimülas-

---

18 D. Sperber, *La contagion des idées*, Paris, Odile Jacob, 1996.

19 J.-D. Vincent, *Biologie des passions*, Paris, Éd. du Seuil, "Points", 1998.

(*) Talamusun ön, hipofizin üst tarafında yer alan arabeyin bölgesi.

yon davranışlarının ortaya çıkışına yol açan "erkeklik merkezi" ile kaçma ve tiksinme davranışlarını, "güçlü bir orto-sempatik bileşenle beraber nihai olarak penisin girişini kolaylaştırmaya katkıda bulunan savunma reaksiyonlarını" doğuran "dişilik merkezi" arasında "işlevsel bir anlatım" farklılığı gözlenmiştir. Bununla beraber, yazar çok hoş bir şekilde "bir hormonla tutku olmaz" diye yazar; iç salgı bezleriyle ve genetikle ilgili hiçbir anomali örneğin eşcinselliği geçerli bir şekilde açıklayamaz; ve ekler: "Eşcinselliğin psikanalitik yorumlarını suskunlukla karşıladığımız için nihayet hoş görecekler bizi." Aslında, söz konusu olan "özgelik işlevinin bir eksikliği"dir. Sanki biz de bundan kuşku duyuyorduk!

"Oynak merkezi durum" kavramı, akla yatkın ve zengin perspektiflerle dolu görünse bile, temel sorun daha geniş planda deyim yerindeyse yumurta-tavuk ikileminde kilitlenir: Ruhsal bir durum biyolojik dayanağı olmaksızın tasarlanamayacağına göre, kimi tutkuyu hormonal bir değişim mi dürtüklemektedir, yoksa kimi tutku hormonal bir değişimi mi tetiklemektedir? Ruhsal bir tablo, mizaçtaki şu ya da bu çalkantının yansıması mıdır yoksa belirleyicisi midir? J.-D. Vincent karikatürsü bir örnek vererek sorunu oldukça iyi özetler: "Çok sayıda inceleme, başkanların saldırganlığının ve cinsel etkinliklerinin hemen hemen daima, kanlarında bulunan yüksek orandaki testosteronla bağdaştığı üzerinde durmaktadır. Yüksek testosteron oranını, toplumsal konumun mu belirlediğini yoksa tam tersinin mi cereyan ettiğini *önceden* ileri sürmek güçtür."

J.-D. Vincent daha sonraki bir yapıtında[20] "şeytani üçlü" yü çağrıştırır. "Canlı varlık dünyaya geldiği andan itibaren karşıtların çatışmasıyla tanımlanır: Bir yanda gelişme ve üreme, diğer yanda yıkım ve ölüm. Cinsellik, böylesine evrensel bir karaktere sahip olmaksızın, sacayağının üçüncü öğesini sunar. Bu sacayağın üzerinde türlerin evrimi yükselir: Yaşam, cinsiyet ve ölüm." Anlaşılacağı üzere, simgesel olan birleştirir, şeytansı olan ise karşı karşıya getirir. Ama birleşmeyi sağlayan elbette

20 J.-Vincent, *La chair et le diable*, Paris, Odile Jacob, 1995.

ki ayrılıktır. Üreten ve (yeniden) üreten farklılık, aynı olanın tekrarının tersi yönünde gelişir. Bu yapıtta, ortaya konmuş epistemolojik sorunun çapı-görüldüğü gibi, hiç kuşkusuz bir duyumsallık kuramını ama aynı zamanda bir tasarım ve bellek kuramını da işin içine katan epistemolojik sorunun çapı-gayet güzel gösterilmiştir. Nörohormonalden, tasarımın, belleğin ve aynı zamanda bilinçdışının "ruhsal" kuramsal modeline kavramsal olarak nasıl geçildiği ya da sıçrandığı sorunu varlığını korumaktadır. Cinsiyetlerin birbirlerini tanımasının, birinin diğerinden korkmasının ve birbirlerini sömürmelerinin içinde tüm bu sorunlar bulunmaktadır.

Bilinçdışının biyolojisi?

Şairler, büyücüler ve ipnotizmacılar, çok eskiden beri, insanın rasyonel düşüncesinin her alana hakim olamadığını, Platoncu mağaralarda, çocukluğun tavan aralarında ve egemenliğin faylarında garip olayların döndüğünü bilirler. Ciddi insanlar, yani, bilim adamları ve ortak sağduyu yandaşları ise, ruhsal süreçlerin bilinçten kaçıp kurtulabileceğini kabul etmekte zorlanırlar.

Örneğin, Marcel Gaucher'nin[21] çalışmaları türünden çalışmalar, deliliğin, nevrozun, sapkın davranışların ve bireyin öznelliğinin incelenmesiyle, bilinçdışının nasıl "katıksız bireyin psikolojisinde kilit olarak ortaya çıktığını" gösterirler. Gaucher, daha sonra çeşitli bilinçdışı ayrımlarına gider: Alman romantizminin sonucu olan "felsefi" bir bilinçdışı; Neo-Darwinci çalışmaların ve sosyal-psikoloji incelemelerinin gün ışığına serdiği "kalıtımsal" bir bilinçdışı; ve nihayet, henüz pek keşfedilmemiş "beyinsel" bir bilinçdışı. Yazara göre, bu bilinçdışı insanın doğasını birçok yönüyle aydınlatacak ama elbette tümüyle ortaya koymayacaktır. Bu yine de, yazara göre, psikanalizin sorumsuz ve "kestirme" düşkünlüklerine saplanıp kalmak için bir gerekçe oluşturmamalıdır. Görüldüğü üzere bu mantık belli bir eğilimi yansıtmaktadır...

Gérard M. Edelman'la[22] birlikte, sorunun çapı daha radikal

21 M. Gaucher, *L'inconscient cérébral*, Paris, Éd. du Seuil, 1992.

22 G.M. Edelman, *Biologie de la conscience*, Paris, Odile Jacob, 1992.

bir düşünce tarzına taşınır. "Zihin, maddenin organizasyonuna ilişkin bazı özel biçimlere bağlı olan özel türde bir süreçtir..." Öte yandan, "zihnin varlığı ve işleyişi, bilince bağlıdır" "Doğal bir seçim sonunda ortaya çıkan" bilinç, "algı, kavramların oluşumu ve bellek arasında var olan özel bir ilişkiler bütününden doğar. Bu psikolojik işlevler beyinde mevcut olan kategorilere ayırma mekanizmalarına bağlıdırlar" G.M. Edelman'a göre iki tür bilinç vardır: Birincil bilinç: "Anlık hafızayla sınırlıdır." İkincil bilinç: "Türlerin evrimi sırasında anlambilimsel becerilerin ortaya çıkmasıyla doğar; dilin ve simgesel referansların kazanılmasıyla serpilip gelişir." Bu iki bilinç tarzı, hiç kuşku yok, belleğin kuramlaştırmalarına ve bilinçdışı sorununa götürür bizi. Bilinçdışı sorunu, Freudcu katkı bir yana atılarak ele alınamaz. G.M. Edelman'a göre "Freudcu bilinçdışına atma kavramı, burada sunulan bilinç modelleriyle bağdaşmaktadır." Ancak, yazar daha ileri gitmez; bu yüzden, örneğin, cinsiyet farklılığının özümlenişi hakkında yeterince bilgi edinemeyiz. Hele hele, biyolojinin (henüz) açıklama olanaklarına sahip bulunmadığı egemenlik ilişkileri hakkında daha da sınırlı kalır bilgilerimiz.

Otoorganizasyondan arzunun doğuşuna

Jacques Hochmann ve Marc Jeannerod,[23] birlikte yazdıkları bir kitapta, psikananaliz ile sinirbilimleri "birini yekdiğerine baskın çıkarmaya çalışmaksızın" karşılaştırırlar. Elbette, karşılarına bizi burada ilgilendiren sorun yani niyetlilik sorunu çıkar. "Bireyin üzerinde karar kıldığı amaçları içselleştiren tasarımlar nasıl oluşurlar?" "Beyin dış dünyayı araştırırken otoorganizasyon için hangi gerekçeye boyun eğer?" Psikanalist, bu konuda nörofizyoloji uzmanına yanıt verirken "arzu nesnesini kendine mal eden ve içselleştiren bir mekanizmayı belirtmek için iç nesne oluşumundan" söz eder. "Benliğin dış nesneyle özdeşimi sonucu arzu nesnesi kendiliğin bir parçası haline gelir." Görüldüğü üzere verilen yanıt, işin içine, nörofizyoloji uzmanının kullanmadığı iki kavramı, özdeşim ve arzu kavramlarını katar.

23 J. Hochman, M. Jeannerod, *Esprit, où es-tu?* Paris, Odile Jacob, 1991.

Yazarlar kitaplarının genelinde, kavram kargaşasına ve ne pahasına olursa olsun kavramsal köprülerin oluşumuna karşı dururlar. Bilge ve akla yatkın bir tavırla, ilki "tek bir beyin" der, diğeri ise "iki gerçeklik" Bununla beraber, Hochmann'ın arzu kavramını gündeme getirirken, aynı zamanda farklılık ve varlık-yokluk kavramını da devreye kattığını kaydetmek gerekir. Farklılık ve varlık-yokluk kavramı, bu inceleme çerçevesinde, cinsiyet farklılığının, bu farklılığın belirtilerinin, dürtüklediği tasarımların, yol açtığı arzunun, yansıtıldığı dilin anlaşılması ve özümlenmesi yönünden ışık tutmaktadır bize.

Biseksüellik: Bir köprü mü?

Her iki cinsiyetin belirtici niteliklerinin tek bir bedende birlikte var olabileceği fikri, genelde tüm varlıklarla, ilk planda canlı varlıklarla ve özellikle insanlarla ilgilidir. Öte yandan, bu fikir dünya kadar eskidir de. Tüm mitolojilerde var olmuştur ve kültürümüz içinde, bilimsel açıdan sağlam dayanaklara sahip olduğu iddiasındadır; değişik alanlardan ve farklı niyetlerden kaynağını alan belirli sayıda ideolojik telafileri içerir. Bu fikir, psikanalitik kuramlaştırmanın başlangıcından itibaren varlığını sürdürmüş, ihmal edilmemesi gereken kuramsal-klinik bir pürüz olma özelliğini korumuştur.

Cinsiyet farklılığının ve dağılımının insanlığın gündemine bazı sorunları getirdiği bir gerçektir.

Çifte özgelik

Ben ve öteki vardır; ben ya da öteki; ben ötekiyle birlikte, ötekinin yanı başında, ötekinin içinde ve tersi. İyi ya da tahammül edilmez ama her şıkta narsisizmim için bir skandaldır bu. Freud'un küçük farklılıklar narsisizmi olarak adlandırdığı şey, bana benzeyen bu "öteki", farklı olmakla kalmayıp iki kere farklı olduğu için daha şiddetlidir.

Gerçekten de düşünürlerin genellikle ihmal ettikleri özgelik iki yönlüdür; cinsiyet farklılığı ve kuşak farklılığı bağlamında üçlü bir özgelik söz konusudur: Üç kişi, ikisi aynı üçüncüsü

ise farklı bir cinsiyetten. İkisi aynı üçüncüsü ise farklı bir kuşaktan. Fizik temaslar iki kişi arasında kurulur (içlerinde sadece annenin diğer iki bedenle zorunlu bir temas hakkı vardır). Sözgelimi, babamın, annemin ve benim, iyice kenetlenmiş üç kişilik bir aile olarak mükemmel çiftler oluşturduğumuzu söyleyebilirim...

Yeniden kavuşmalar

Biseksüellik fantezisi hepimiz için sadece bir farklılık inkârı olmakla kalmaz, bunun sonucu olarak ayrılığın inkârı anlamına da gelir. Ayrılık, istediği kadar, kimden ya da neden ayrı, kimin ya da neyin yararına ayrı, kim için ve kiminle birlikte ayrı, vd... temelinde ifade edilirse edilsin, farklılık olmadığına inanılırsa o zaman gerçekten ayrılık da yok demektir. Bu durumda herkes aynıdır ve hep bir arada kalınır. Farklılıklar skandalına yanıt evrensel bir tekbiçimlilik fantezisinden gelir. Herkes aynıdır, eşittir ve kardeştir. Eşitlik, kardeşlik, biseksüellik.

Bununla birlikte, eğer, bir ayrılık olduğunu kabul etmek gerekirse, o zaman, bunun ancak geçici olduğu düşünülecektir. Eskiden birlik, Platoncu küre vardı; ilk androjen, kaza sonucu ve büyük bir acıyla ikiye bölündü. Dünyanın sonu geldiğinde, bu uzun nostalji de son bulacak, birliğe yeniden kavuşulacak, altın çağ yaşanacak, yitirilen cennete yeniden erişilecektir.

Her ne kadar, bu özgelik ve farklılıklar olgusu ilk kopuşu, ilk kaybı ve ilk yası dürtüklerse de, bir bireyin oluşumunda vazgeçilmez sayılan ilk ben/ben-değil farklılaşmasını da yaratır. Dolayısıyla birey, kökeninde ve zorunlu olarak ayrı bir varlıktır. İkizler gibi aynı kalsaydık, hatta daha da iyisi yapışık ikizler gibi cinsiyetlerimiz de birbirine karışsaydı biçimindeki fanteziler buradan kaynaklanır.

Benzerlikler sorunu da benzer bir çizgiyi izler. Gündelik dilde, erkek çocuğun "annesine benzediği" ya da kızın babasının portresi "olduğu" söylenir. Benzerliklerin nesnelliği bir uzlaşma meselesidir. Buna karşılık, bir benzerlik bulmanın amaçlı bir olgu olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Farklılıklara karşın, bilinçsizce, *x* eşittir ya da hemen hemen eşittir *y*

denilir. Yapısal bir biseksüellik fikri işlemi kolaylaştırır; ancak yapısal kavramıyla ne anlaşıldığına da açıklık getirmek gerekir: Genetik mi yoksa özdeşimsel mi?

Çekim ve sapma

Doğuştan ve bölünmüş bir biseksüellik fikri, bir cinsiyetin ötekine (ve tersi) olan evrensel çekimini –doğrulamasa da– açıklamayı sağlar. Ama bu varsayımsal biseksüellik, aynı zamanda eşcinselliği, eşcinsel bir erkeği, kimliğinde, kadınsı eğilimlerin erkekçe eğilimlere üstün geldiği (kadın eşcinselliği için ise tersi) biseksüel bir varlığa benzeterek açıklamak için de –doğrulamasa da– gereklidir.

Kültürümüzde, biseksüellik fikri son derece sistematik biçimde biyolojik, embriyolojik, antropolojik, genetik, vd. verilerden dayanak almaya çalışır. Böylece, analistler de dahil olmak üzere her yerde, sözgelimi, kökeninde her embriyonun önce dişi olduğu, erkeklik hormonları tarafından sulanmadıkça da dişi kalacağı ancak aksi durumda erkek haline geleceği ileri sürüldü. Son yıllarda ise tam tersi bir varsayım üzerinde durulmaya başlandı. Ancak, bunun psikanaliz açısından muhakkak ki hiçbir önemi yoktur. Analistlerin, bilimsel ciddi çalışmalara saygı göstermemelerinden ötürü değil, aslında, başka bir şeyden söz etmelerinden ötürü...

Biseksüellik konusunda, Freud'un tavrı daha ziyade belirsizdir. 1929 tarihli *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda (Malaise dans la civilisation) "biseksüellik kuramı, olanca anlaşılmazlığını koruyor" görüşünü ileri sürer; ama arkasından da ekler: "İnsan da, açıkça, biseksüellik eğilimine sahip bir hayvandır." Kültürümüz, cinselliği bayağılaştırmayı öngördüğünde, hemen insanların cinselliği ile hayvanların cinselliği arasında benzerlik kurar: İnsanlarda cinsellik hayvanlardakiyle aynı kapıya çıkar; baştan çıkarma netice itibariyle doğal bir olgudur; tavuskuşunun kabarışını getirin gözünüzün önüne ya da kızışmış dişi kedinin miyavlamasını; kadınlar ve erkekler de aynı şekilde yaparlar ama onlardan farklı olarak daha iyi yaparlar. İnsanlık durumunu bu daha iyinin, daha zarifin karakterize ettiği ka-

bul edilir! Böylece yasaklar, yasağı ihlal önemsenmez ve insanların köpekler gibi sokak ortasında çiftleşmemelerinin, yalnızca, bu "işin" yatakta daha konforlu olmasına dayanmadığı gözden kaçırılır. Biseksüellikle ilgili olarak da hemen hemen benzeri bir söylem tutturulur: Aynıdır, ama insanlarda bazen daha karmaşıktır... Bu böyledir ve hayvanların bize nazaran daha... doğal olduklarını kabul etmek gerekir!

Gerçekte ve bilimlerin günümüzdeki durumunda, "psikolojik" bir heyecanın "fizyolojik" bir harekete nasıl dönüştüğü bilinmektedir. Ama hangisinin diğerini dürtüklediği konusu henüz aydınlığa kavuşmamıştır. Claude Aron da[24] bu nokta üzerinde durur: "Sorun, Pelleas ve Melisande'nin kaba aşk tutkusunun, kimyasal mekanizmalara başvurulması yoluyla, hayvanın cinsel etkileşimlerine benzetilip benzetilemeyeceğini bilmek değildir. Sorun, kızışmış bir dişi farede, erkek farenin varlığıyla uyandırılan heyecanın doğasını tanımlama konusunda içinde bulunduğumuz imkânsızlıktır."

Temel bir biseksüellikten yana diğer bir gerekçe transseksüellerin varlığına dayanır. Gündelik söylemde, bireylerin cinsiyet değiştirebilecekleri fikri, kaideyi, yani "normal insanların" iyi tanımlanmış cinsel bir kimliğe sahip oldukları kaidesini doğrulayan bir istisnayı belirtir. Bu güven verici temel, bir kez sağlama alındığında bu kez de "içe atılmış", bilinçdışına yollanmış belki de doğuştan bir biseksüellik çağrışımıyla tartışılır hale getirilir. Bu durumda da hermafroditlerin varlığına dayanılır.

Psikanaliz ve psikobiseksüellik

Biyolojinin ve genetiğin gizleriyle ve buluşlarıyla büyülenmiş, uygun bir bedel karşılığında suçluluk duygusundan arınmış olanlar, *psikanalizin açıkça cinsellik üzerine hiçbir şey söylemediğini* nerdeyse unutacaklardır. *Psikanalizin söylemi ve uygulaması, biyolojik cinsel olgulardan edinilen bilinçdışı tasarım üzerinedir*. Beden ile ruhsal yapı arasında sınır bir kavram olan dürtü, ruhsalın içindeki bedenseli temsil eder. Psikoseksüellik,

---

24 C. Aron, *La bisexualité et l'ordre de la nature*, Paris, Odile Jacob, 1996.

ruhsal aygıtın, cinsel, biyolojik, anatomik, genetik, vb. bir veriden yola çıkarak duygu yüklü, içe atılabilir ve simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirdiği şeydir. Bu kuramsal model bir paradigma değişimini gerektirmektedir. Psikanaliz, yalnızca fiziksel yazgının ruhsal akibetiyle uğraşır. Bu akıbetin, çevreyle, kültürle, vd. dil ve toplumsallaşma varlıkları niteliğindeki ana babaların ruhsal yaşamlarından geçmiş ve aktarılmış her şeyle renklendiği, belirginleştiği ve dürtüklendiği kabul edilmektedir. Bu perspektif içinde, olası bir anatomik, genetik, vd. biseksüellik ile burada gerçekleşen fantezileri, düşleri, mitleri ve ussallaştırmaları birbirine karıştırmaktan kaçınılacaktır...

Bu şekilde disiplin-dışı referanslardan kurtulan ruhsal biseksüellik, böylece, aynı bireyde görünürde çelişik olan erkeğe ve kadına özgü arzuların birlikte var olmaları olgusunu belirtir. Ama yine de "birlikte var olma" sözcüğü yeterli olmaz. Sorular sürer gider: Hayır, ruhsal biseksüellik, eşcinsellikten ibaret değil; hayır, karışımda eşitlik yok, aksine değişkenlik var. Bu aynı zamanda, hem aynı hem de farklı yapıda; barışçıl ve uyumlu birlikte var olma, aksi taktirde parçalanma ve çatışma.

Bu görüşlerin ardından, psikobiseksüelliğin aşağıdaki tanımını öne sürebiliriz: Psikobiseksüellik, insanın –cinsiyeti ne olursa olsun– çok erkenden, uzun süren ama değişen biçimlerde, cinsiyetlerin birinin veya diğerinin kişileriyle ya da belirtici nitelikleriyle *bilinçdışı özdeşleşme* kapasitesidir. "Kapasite" sözcüğü zayıf kaldığı için daha kesin olmak gerekir: Psikobiseksüellik, bilinçdışı özdeşim fantezilerinin, cinsiyetleri ne olursa olsun, gerçek ya da varsayımsal cinsel nesnelere ve daha özel olarak onların psikoseksüelliklerinin tasarımlarına –ister hâlâ basit ister çoktan gelişmiş olsun– ruhsal bir aygıt tarafından yapılan yatırımıdır.

Bu tanımın, az ya da çok telafi edici ideolojik yön değiştirme hevesleri (deyim yerindeyse fantezileri) tarafından sürekli gözetlendiği (ve bu, tanımın bir parçasıdır) görülecektir. Bu yön değiştirmelerin büyük klasikleri arasında, biyolojiye indirgeyici karmaşa, ahlaksal boyutta bütünleyicilik umudu ya da bütünselleştirici kaynaşmanın büyüleyici kalıntısı yer alır. Bu farklı

perspektifler içinde, biseksüellik kavramı açıkça her şeye ve özellikle şu güldürücü düşünceye hizmet edebilir: Erkekler kadınlardan korkmazlar çünkü kendileri de biraz biseksüeldirler; erkekler kadınlara hükmetmezler çünkü kadınlar biseksüeldirler ve dolayısıyla kendi yazgılarına egemen olacak çaptadırlar. Ama belki de kadınlar yeteri kadar biseksüel değildirler, o halde onlara yardım etmek ve bir erkeğin ne olduğunu göstermek gerekir, vd. Buna karşın, bilinçdışı özdeşimler sorunu kafa karıştırmaya devam eder, çünkü –öyle görünüyor ki– özdeşimler erkeklerin kadınlar karşısında duydukları korkuyu gerçekte çözememektedir. Saldırganla özdeşim süreci sorunu kısmen çözer ama başka bir soruya yol açar: Söz konusu olan hangi tür bir saldırıdır, erkekler niçin kendilerini kadınlar tarafından ya da dişi tarafından saldırıya uğramış hissederler?

Cins ve cinsiyet

Stoller'e göre

Cinsel sapmalar konusunda ve bazı bireylerin kendi anatomik-fizyolojik doğalarına hiç kuşkusuz aykırı bir cinsellik yaşama tarzları hakkında yapılan çalışmalar sırasında, Robert J. Stoller'in, cins ile cinsiyet arasındaki farka ilişkin getirdiği öneri temel kabul edilmiştir.

Cins (erkek ya da kadın olma hali): Biyolojik sicildir – kromozomlar, dış genital organlar, eşeylik organları, iç cinsel aygıtlar (örneğin, rahim, prostat), hormonal durum, ikincil cinsel karakterler ve beyin.

Cinsiyet (cinsel kimlik): Erkekliğe ve kadınlığa ilişkin psikolojik bir durumdur. Stoller'e göre "cins ve cinsiyetin, hiçbir şekilde, ille de uyuşması gerekmez"

"*Cinsel kimlik* deyimi, bir bireydeki erkeklik ve kadınlık karışımını çağrıştırır. Bu, herkeste ama farklı biçim ve derecelerde bir erkeklik ve kadınlık bulunduğu anlamına gelir." "Bu, biyolojik bir anlam içeren erkek ve kadın olma haliyle aynı şey değildir. Cinsel kimlik, psikolojik açıdan motive olmuş bir davranış demektir."

Stoller,[25] erkekliği ve kadınlığı, bireyin sahip olduğunu hissettiği niteliklerin bir toplamı olarak tanımlar. Bireyin, erkek ya da kadın olduğu konusundaki inancını –biyolojik eğilime, çocukluk döneminde anne babanın davranışlarına ve toplumsal etkilere bağlı olan inancını– bu nitelikler temellendirir. Stoller'in bu yaklaşımı kayda değer olmakla beraber geliştirilmeye de muhtaçtır. Sözgelimi, biyolojik eğilimin, hiç kuşkusuz narsisistik ama kendilik hakkındaki tasarımın ötekine bakıştan geçtiği nispette de nesnel bir öz bilgilenmeyi ve öz tasarımı çağrıştırdığı belirtilmelidir. Aynı zamanda bireyin inancının, anne babanın davranışlarından çok, anne babanın bilinçdışı arzularına ve sayısız özdeşim ağına bağlı olduğunun altı çizilmelidir. Ve nihayet, bireyi toplumsal etkilerden çok simgesel aidiyet sicilinin (isim, akrabalık durumu, cemaat, toplumsal sınıf, vd.) tanımladığı eklenmelidir.

Sonuç olarak,

- bir erkek cinsel organına sahip olan;
- kendini erkek cinsine ait olarak hisseden;
- diğerleri tarafından erkek kabul edilen ve erkek mevkii verilen her bireye erkek denir.

Bu listeye şu eklemeler de yapılmalıdır:

- Çoğunlukla erkekçe fantezileri ve davranışları olan, kadınsı fantezileri ve davranışları ise daha düşük yoğunlukta bulunan;
- kolektif imgeselde ve simgesel düzeyde erkek olarak kabul edilen her bireye erkek denir. Ama bu onun, durum elverdiğinde, bu kolektif imgesel tarafından kadınsı kabul edilen niteliklere sahip olmasını ve ayrıca gerektiğinde kadınlıkla ilgili olarak sivrilmiş toplumsal bir rol üstlenmesini engellemez.

Hiç kuşku yok fark edilmiştir ki "kadın birey" tanımı da tek bir sözcük hariç aynıdır ama olaylar kendiliğinden erkek yönünden verilmiştir (Stoller de dahil). Bir zamanlardaki anatomi bilimcilerinin yöntemine bağlı kalınmış;kadın, penisi çukurlaştırılmış ve dölyoluna dönüştürülmüş bir erkek olarak düşünülmüştür...!

---

25 R.J. Stoller, *Masculin ou féminin?* 1964 et 1985, Fransızca çeviri 1989, Paris, PUF.

Kimliğe ilişkin bozukluklar

Yine de cinsel kimliği tanımlayan bütün bu koşullar uyumlu biçimde birbirleriyle bağdaşsalardı yaşam güzel olabilirdi! Aslında durum, çoğu kez, sanıldığından daha karmaşıktır. Sadece, transseksüellik ve travestizm gibi cinsel sapkınlık biçimlerinde değil, yalnızca sapma adı verilen (eşcinsellikler, sapıklıklar) durumlarda da değil, aynı zamanda, en beylik, heteroseksüel ve olağan erkeklik ya da kadınlık durumlarında da, biyolojik cins ile cinsiyet arasında bir uyuşmazlık olabileceği gözlenmektedir. Öyle görünüyor ki, erkeklik ve kadınlık oranları iyi dengelenmemişse, uyumlu değilse birey kendisine ve/ya da ötekilere karşı bir huzursuzluk duymaktadır. Huzursuzluk, en azından marjinallik bazen de varoluşa ilişkin hatırı sayılır uyumsuzluk: Sözü edilen, olunana ait olmama, anatominin tanıklık ettiklerine, evlenme cüzdanında ve kimlik kartında yazılanlara tam olarak uygun düşmeme eğilimi, arzusu hatta bazen kanaatidir.

Bu bozuklukların yoğunluğu değişik olup, belli belirsiz bir kuşkudan derin bir inanca kadar uzanır.

- Transseksüel, kendi cinsinin anatomisine sahiptir. Ama o, kendisinin karşı cinse ait olduğuna derinden inanmıştır. Bu bakımdan, "gerçek" denkliğini yakalamak için her şeyi yapacak, cerrahi ve hormonal müdahale dahil her yola başvuracaktır.
- Travesti, kendi cinsi hakkında hiç kuşkuya kapılmaz ama karşı cinse özgü süslerle ve özelliklerle ortaya çıkmaktan haz duyar. Karşı cinsin özelliklerine sahip değildir ama sahipmiş gibi görünür.
- Erkek ya da kadın eşcinsel, tercihen kendi cinsinden olanlara karşı bir erotik çekim duyar; bu çekim, yatırım ve/veya özdeşim biçiminde olabilir.
- Cinsel sapık, doyumunu, fetiş bir nesne, erojen bir bölge, çocuksu bir hareket, cinsellikle ilgili sado-mazoşist ya da teşhirci-röntgenci bir bileşim veya belirli bir insan tipi, vd. (okşanan ya da tecavüz edilen çocuk) üzerinde çok belirgin ve basmakalıp "takılmalara" tekabül eden fantezilerde ve/ya da davranışlarda bulur. Bu uygulamaların ortak paydası, erkek ya da kadın eş-

ten çok sapık senaryo üzerinde ödün vermez biçimde yoğunlaşmasıdır (sözgelimi, cilalı bir ayakkabı fetişisti için ayakkabıyı giyen kadının önemi yoktur. Yeter ki ayakkabı cilalı olsun!).

- Ahlaki ya da narsisistik olarak nitelendirilen sapkınlık, cinselliği, sadece kötülük etmek, cins ve cinsiyeti sömürüp ötekini ne yapacağını bilmez duruma itecek, korunmasız kılacak ve açmaza sokacak bir belirsizlik yaratmak için kullanır. Bu yanılmaca oyunu uç noktasına götürüldüğünde ötekini, özne olarak yıkıma uğratıp, ortadan kaldırır.

Bu bozukluklar, sapmalar ve takılmalar bir kenara bırakıldığında, geriye, erkeğin ve kadının, cinsin ve cinsiyetin kendinde ve ötekindeki ilişkilerine dair, herkese ait, bir yığın davranış ve fantezi kalır. Bu ilişkilerin yüzeysel bir biçimde gözden geçirilişi, erkek gruplarının kadınlar üzerindeki bu garip ve sistemli egemenliği hakkında bilgi vermediği gibi, erkeklerin kadınlardan korktukları ve bu korkunun onları kadınları köleleştirmeye ya da en azından böyle olduğuna inanmaya ve onları da buna inandırmaya sürüklediğine ilişkin varsayımımızı ileri götürmez.

Farklılığın etiği

Cinsiyet farklılığından hareketle erkeklerin neden –belki de korkudan– kadınlara hükmetme eğiliminde oldukları anlaşılmaya çalışıldığına göre, etik önlemler almakta ve kimi tuzakları saptamakta yarar vardır. Örneğin:

Değerli kılma

F. Héritier, tüm kültürlerde karşısına çıkan karşıt çiftlerin (sıcak-soğuk; kuru-yaş; beyaz-siyah, vd.) dökümünü yaptığında, çiftin iki öğesinden birinin sistematik biçimde diğerinin aleyhine bir değer kazandığına işaret eder. Bu değerin ya da deyim yerindeyse bu artı-değerin atfedilmesi, zamana ve mekâna bağlı olarak büyük değişkenlik gösterir ama sonuçta ortada daima bir değerli kılma olgusu dolayısıyla da eşitsizlik vardır. Yani her karşıtlık, bir değerler sistemini dürtükler ve

onun içinde yer alır; her değerler sistemi de düşünce ve davranış karşıtlıklarını ve eşitsizliklerini yaratır... Değerli kılmaktan hükmetmeye giden yol o kadar da uzun değildir ve de bilindiği gibi korku iyi bir değerlendirme ve de red dürtükleyicisidir.

Hayvani bir kalıntı

Bir farklılık tespiti sırasında ve öncelikle cinsiyet farklılığının tespiti esnasında, insanı ve hayvanı bir konuma yerleştiren ahlakçı ve sözde-hümanist ideolojileri de hesaba katmak gerekir. İnsan-hayvan karşıtlığında tinsellik, zekâ, vd. hiç kuşkusuz insana atfedilir. Cinselliğe ise insanın ve hayvanın ortak özelliği gözüyle bakılır. Bu perspektif içinde, cinsellik, insanda hayvani bir kalıntı niteliği kazanır. Bu hayvani kalıntıya, onun, kargaşalara ve "en bayağı içgüdülere" yatkınlığı nispetinde gem vurmak gerekir. Özellikle, aynı harekette, kadının, deyim yerindeyse doğaya erkeğe oranla daha yakın olduğu ya da "doğasının" erkeğin doğasına göre daha hayvani kaldığı göz önüne alınırsa.

Hayvana ilişkin söylenenler "ilkel insan" için de söylenir. İlkel insanın, genellikle, uygar insandan daha ziyade maymuna yakın durduğu kabul edilir. Onun çok fazla şey bilmediği ve asgari düzeyde uygar olabilse nasıl da tadını çıkara çıkara yapabileceğini fark etmeden bir hayvan gibi çiftleşip durduğu düşünülür; ya da ilkel insan, kimi kez de, uygarlığın yavan kıldığı insanların, marifetlerine imrendikleri cinsel bir süpermen ve kızışmış bir dişi biçiminde tasavvur edilir! Sonuç olarak, erkeğin kadın üzerindeki cinsel hakimiyetinin görünürde önlenmesi olanaksız ölçütü kas gücüne bağlanır: Erkek en güçlüdür. Kanıtına gelince, o, kadına tecavüz edecek güce sahiptir. Kadının erkeğe tecavüzü ise ancak onu tahrik edebilirse mümkündür... Aslında, giren-girilen çiftinde, beceren tarafın, erkek ya da kadın becerilen, vd. karşısında değerli kılınması yüzünden ölçüt olarak güçten daha ziyade girme alınır. Bu tartışılmaz, ama bütün sorun erkekler ile kadınların cinsel ve genel ilişkilerini özetlemek için bunun yeterli olup olmadığını bilmektir. Gerçekten de, "girenin" üstünlüğünü ileri sürmek dar görüşlülükten öteye

geçemez. En gündelik psikopatoloji bile, bu üstünlüğün çoğu kez kırılgan, tehdit altında ve belirsiz olduğunu kanıtlamaya yetecektir. Gelgelelim, bu belirsizliği gidermek için ne kadar da çok ritüelden ve söylemden medet umulmaktadır...!

"Hümanist" tercih

Diğer etik önlem burada soru biçiminde sunulacaktır: Araştırmacıların iddia ettikleri ve aynı zamanda ortak sağduyunun da ileri sürdüğü nesnelliğe karşın, *niçin genelde, cinsiyete, farklılıklara, egemenliklere ama aynı zamanda arzulara, zorlantılara, kimi kez deliliğe ve her ne olursa olsun aile sırlarına ilişkin meselelerin*, vaatler ile sorumlulukların iç içe geçtiği psikolojik mecralarla bağlantılı olmasındansa, *kalıtımsal yapı, hücrelerin susuzluğu, beynin kıvrımları ya da genetik anomali gibi biyolojik temellerle bağlantılı olmasını tercih ederiz*? Bu tercih ya da deyim yerindeyse bu ideolojiler, steril kavramsal itirazlara ve dışlamalara yol açmak gibi ciddi bir sakınca taşırlar. Gerçekten de yüksek düzey bilimsel bir çevrede bile, sözgelimi, her şeyin biyolojik olduğunu ve nesnel görünümlü biyolojik terimlerle açıklanabileceğini düşünme eğilimi gözlenir. Bu yüzden de puslu ve sorumsuz psikolojik ya da daha kötüsü psikanalitik "yorumlardan" sakınılması gerektiğine inanılır. Diğer cephede ise, aynı şekilde, bu kez de biyoloji bilginlerinin ve düşünürlerin söyledikleri kişisel "dirençlerine" bağlı olarak hafife alınır. Karşı savları bilmezden gelmek ya da *kişisel planda* saldırmak yerine, farklı yaklaşım düzeyleri tanımlayarak, bağdaşmazlıkları kabul ederek, olası eklemlemeleri saptama koşuluyla değişik epistemolojik düzeylerde düşünmenin uygun olacağı kanısındayız.

Bu perspektif içinde, özellikle ilk ikisi olmak üzere zihniyetlere iyice yerleşmiş üç seçenek arasında seçimini yapmak gerekir. Bu durum, bir bakıma koruyucu yanıtlar getiren gelenek ve yorum ağları tarafından, Doğu kültürlerine oranla daha az kuşatılmış olan Batı kültüründe büyük olasılıkla daha yaygındır. Bu üç seçenek, aslında, doğa temelinde *bir kültür* olduğu halde haksız yere "insan doğası" diye adlandırılan kavram üzerinde oluşturulmuş görüşle ilgilidir.

- Birinci seçenek, *iyiler ile kötüler, normaller ile deliler ve genelde herkesin yapması gerektiği gibi yapanlar ile ötekiler arasında manikeist ve güçlü bir karşıtlık olduğunu* ileri sürmekten ibarettir.

- İkinci seçenek *kötümserdir*: İnsan soyunun hasta, kötülüğe eğilimli, yıkıcı ve kendi yıkımına doğru yol almakta olduğuna inanmaktan ibarettir. Bu, kuşkusuz yanlış olmamakla birlikte gereğinden çok basite indirgeyici bir görünüm taşımaktadır.

- Üçüncü seçenek *hümanist* olarak nitelendirilebilir; insan varlığını kendi farklılıklarının, özgünlüklerinin, yaşam ve ölüm devinimlerinin bütünselliği içinde görmekten ibarettir. Bu sonuncu seçeneğin seçilmesi, toplumsal bir varlık ve benzersiz bir birey olarak her insanın, cinsiyet ve kuşak farklılığına, cinsi ile cinsiyetinin olası örtüşmezliğine, kendisindeki erkekliğin ve dişiliğin dengesizliğine, bir cinsiyetin diğerine karşı duyduğu korkuya ve arzuya ilişkin sorunların; ve sevgi, cinsellik, yıkıcılık, kısmi ya da tümden kayıp, yüceltme, haz, edilginlik, vd. gibi konularda insanların tepkileriyle ilgili sorunların üstesinden geliş biçimlerini ele alabilmek için muhakkak ki kaçınılmazdır.

Farklılık rahatsızlık verir

Farklılık, zamanda ve mekânda, bir mesafedir, özdeş olmamaktır, ayrılık ve ayrımdır. Farklılığın ürettiği, yarattığı, var ettiği söylenir. Doğrudur bu. Ancak bu sonradan söylenir... Farklılık özümlendikten sonra: Çünkü farklılık önce rahatsız eder. Ayrılığın var olduğunu vurguladığı için rahatsız eder. İkincinin, ötekinin var olduğunu ortaya çıkartır. Yabancı olanı getirerek kafa karıştırır; çünkü "öteki" *içime* tepeden tırnağa yabancıdır (de *exterus*=dışarıdan). Farklılık alt edilemez: Kötümser yorum; ya da farklılık bir vaattir: İyimser yorum. Ama neyin vaadi, bir haber ama belki de bir vazgeçiş? Ötekiyle (kişi, nesne, araç, durum, vd.) birbirini kötüye kullanmadıkça uyuşulabilir. Ama öyleyse kim kimin üzerinde hak sahibi olacaktır ve ne istenecektir?: Sahip olmak mı sahip olunmak mı? Freud, nesne nefrette doğar diye yazıyordu: Bir nesneyi bir öz-

ne karşısında yaratan (ve tersi), ayrılığın ve farklılığın nefretidir. Karşılaşma "cephe" dendir. Bu deyim Lévinas'a ait. Lévinas özneler-arası ilk ilişkiyi, bir çatışma olarak değil birinin ötekine bir seslenişi olarak görür. Özgelik buyurur: Asla öldürmeyeceksin. Bu, doğası gereği egoist olan bireyciliğe salık verilen bir etiktir.

Farklılık ve kesinlikler

Farklılık kesinlikleri rahatsız eder. Benzer perspektifler: "Sağlam" bilimlerde determinizmin ciddi olarak sarsıldığı fark edilecektir. "Temel yasalar, klasik dinamikte olduğu gibi kuantum fiziğinde de, artık kesinlikleri değil olasılıkları ifade ederler" (İlia Prigogine). Belirsizliğin ve dağıtıcı yapının determinizme getirdiği titreşimlerle beraber farklılığa bağlı endişeler boy gösterir: "Zaman ve determinizm sorunu bilimlerle sınırlı değildir. Ussallık olarak adlandırdığımız şeyin başlangıcından bu yana Batı düşüncesinin merkezinde yer almıştır." "Determinist bir dünyada insanın yaratıcılığı nasıl algılanmalı ya da etik nasıl düşünülmelidir? Bu soru, hem nesnel bir bilgi vaadetmeyi hem de hümanist sorumluluk ve özgürlük idealini kesinlemeyi öngören geleneğimizin içindeki derin bir gerilimi yansıtır" Ve Prigogine[26] daha ileride, Einstein konusunda "nesnel bilgi ile belirsiz ve öznel olanın alanı arasındaki karşıtlığı" anımsatır. Buna karşılık, Jean-Marc Lévy-Leblond ise şu notu düşer: "Bir önerme ne kadar temel ve tutarlı olursa olsun, ancak kendi global kavramsal çerçevesinde anlam kazanır. Kendi başına 'doğru' ya da 'yanlış' değildir."[27]

Zaten, insan bilimlerinde de, kaygı verici farklılıkların sızıntısıyla, belirsizliğin zaferiyle ve kara cahil inançların geri dönüşüyle yıpranan kesinliklerin ve ideolojilerin çöküşüne tanık olunduğunda aynısı söylenecektir. Jean-François Lyotard'a[28] göre, post-modernizm, farklılığı içermeyen kesinliklerin ve kırılma noktaları olmayan bütünselliklerin sonunu öngörür.

26 I. Prigogine, *La fin des certitudes*, Paris, Odile Jacob, 1996.

27 J.-M. Lévy-Leblond. *Aux contraires*, Paris, Gallimard, 1996.

28 J. Baudrillard, M. Guillaume, *Figures de l'altérité*, Paris, Descartes, 1992.

Michel Serres ise gerçek nesnelliği –farklılıklara hükmeden nesnelliği– ancak geometride bulur..![29]

Farklılık ve kimlik

Daha da kötüsü: Farklılık sadece ben ile öteki arasında, ben ile dışarısı, yabancı arasında ortalığı kasıp kavurmakla kalmaz. Farklılık benim içimdedir de. Ben ile benliğin derinlikleri arasındadır. Ritm, potansiyel, çoşku, mizaç, duygu, görüş, vd... farklılıkları günü gününe, dakikası dakikasına uymaz; dünden bugüne değişiklik gösterir ve yarının nasıl olacağı önceden kestirilemez: Kimliğim, iç nesnelerim arasındaki sürekli bir tartışmanın zemini üzerinde, sayesinde ve bu tartışmaya rağmen oluşur ve sürüp gider. Bunlar, immünolojik* haritamdan ve bilinçdışı özdeşimlerimden söz etmeksizin sadece anatomik yapıma göre cinsel kimliğimin rastlaşmalarından ibaret bile olsa!... Kimim ben? ve kim için? Merkez, köken ve sınır nerede? Kaderimi anatomi belirlemez. Kaderimi, bu anatominin sonuçları ile arzuların bildiğim ama her yönüyle de tanımadığımı sezdiğim çalkantıları arasında var olan sürekli çatışma –en iyimser haliyle tartışma– belirler. Her şıkta, bana çoğu kez çelişik güçler hayat verse de bir anlam yaratmaya çaba gösteririm. Yaşam kolay değildir. Ne erkek ne de kadın olarak!...

Üstüne üstlük, ortada bir belirsizlik vardır: Ayrılık her zaman net olmadığı gibi farklılık da her zaman açık değildir. "Hemen hemen aynı" ile "biraz farklı" arasındaki sınır gerçekten hiç kesin olmuş mudur? Farklılık nerede başlar? Hangi eşikten itibaren muhtemel hatta bayağı mümkün bir sapma belirir? Ne zaman bir kuşku ortaya çıkıverir: Aynı mı-değil mi? Veya emin olunamazsa? Ya her şey bedende ve beyinde tamamen yerli yerinde değilse? Öteki benim içimde nerede başlar? ve ben ötekinin içinde nerede boy gösteririm? Konuştuğumda, benim içimde kim konuşur? Birey, hangi nesnelerden oluşur? Bu bağlamda daha açıkça soralım: *Erkek, sadece erkek-*

29 M. Serres, *Les origines de la géométrie*, Paris, Flammarion, 1993.

(*) İmmüloji (Bağışıklık bilimi)'den – ç.n.

likten mi ibarettir? Erkeklik, bir erkeği bütünüyle tanımlar mı? Aynı sorular, kadınlardaki dişilik için de geçerlidir.

Cinselleşmiş farklılık

Tekrar başa dönelim: Farklılık rahatsız eder, sarsar. Anlaşılmazdır; çünkü cinselleşmiştir. Elbette, aşk ve kadın övgülere boğulur; annelerin önünde saygıyla eğilinir ama temelde erkeklerin kadınlar karşısında duydukları cinsel bir korku varlığını korur. Bu olguya, romanesk edebiyatla koşut olarak ya da uyum içinde, hem günümüzle ilgili hem de tarihte saptanabilir çeşitli dönemler ve yerlerle ilgili tespitlere girişen sosyolojik-tarihsel-psikolojik-antropolojik geniş çaplı bir edebiyat tanıklık eder. Bu konuda daha önce verilen örneklere, her biri farklı bir yaklaşımı sergilese de konuyu tamamlayıcı nitelikte üç metinlik bir seçki daha ekleyelim.

"Yüzyılın sonundaki kültürde meşum kadın figürleri" çizen Bram Dijkstra,[30] gözü doymaz obur, saldırgan ve kıskanç, yutucu, vampir ve vamp kadın karşısında duyulan bu cinselleşmiş ya da cinsel korku üzerinde durur: "Başkasının sırtından geçinen bu yırtıcı ve çılgın hayvan, erkeği içine çekmeye, onu temel fiziksel gereksinmeleri uğruna kendisine kul köle etmeye can atan bu ilkel canavar." Bu tanımda hepsinin portresini buluruz: Judith'in, Salome'nin ama aynı zamanda daha sinsice Leda'nın, Pasiphae'nin yani tanrının hayvan biçimine büründüğü mit kılıfı altında, kendilerini akıl almaz çiftleşmelere teslim eden kadınların hepsinin.

Daha siyasi olarak, hatırlanacağı üzere nasyonal-sosyalizm, saf ve muzaffer ari erkekliği göklere çıkarıyordu; komünizm ise, Doğu Avrupa'da "yeni bir erkek yaratmayı" ve Parti'nin en büyük övüncü adına verimlilik rekorlarını altüst eden sevimli kolhoz işçisi imajını sürdürmeyi istiyordu. Ne var ki proleterler oldukları gibi kaldılar. Erkeği, küçük ya da büyük burjuva, tam gün çalışan ya da henüz işsiz erkeği ne kadar güzel günlerin beklediği konusu ise bilinmezliğini sürdürüyor.

---

30 B. Dijkstra, *Les idoles de la perversité*, Paris, Éd. du Seuil, 1992.

J. Kristeva,[31] farklı bir perspektifle şöyle yazıyordu: "Aragon eşcinsel miydi? Öyle söylendi, öyle görüldü. Daha çok lezbiyen aslında, *kadın şehvetinin kleptomanı.*" Bu sözün üzerinde durmaya değer. Ama bu söylem, Freud tarafından incelenen Schreber olgusu için de, örtülü biçimde ve itiraf edilmeksizin, her yerde ve her zaman bütün erkekler için de geçerlidir...

Aşk deneyimi

Alain Badiou, Platon'dan esinlenerek "düşüncelerin oluştuğu" alanları dört kategoriye ayırır: Bilim, sanat, siyaset ve aşk deneyimi. Bu sonuncusu "romantik olmamak yani kaynaştırıcı olmamak" koşuluyla... "cinsiyet farklılığının sadece hissedildiği, tahammül edildiği ve konuşulduğu değil ama aynı zamanda düşünülebildiği alandır" "Düşünce, Bir'in nüfuzundan aşkta kurtarır kendini ve Bir'i kırarak 'iki'nin yasasına uymaya yönelir."[32]

Jean Baudrillard ise, "özgeliğin estetik bir cerrahiden" geçirilmesini gerekli görür.[33] "Belki de özgelik ve rekabet ilişkisi, bireysel değerlerin fiilen yükselişiyle ve simgesel değerlerin yıkımıyla yavaş yavaş ortadan kaybolmakta? Şurası bir gerçek ki, özgelik eksikliğini hissettirir ve özgeliği yazgı gibi yaşamak yerine, ötekini bir fark olarak üretmek gerekir."

"Bir" olmaktan, kaynaşmadan, farklı olmayıştan korku: Farklılık var olmasaydı onu yaratmak gerekecekti. Düşüncenin belirsizliği ve duraksaması: Farklılık rahatsızlık verir ama düşünmek için, tasarımlamak için gereklidir. Öteki daima davetsiz misafirdir; sarsıcı biçimde farklıdır; kafamı karıştırıp durur ama yaşadığımı hissetmek ve kendimi tanımak için onun bakışına, onun varlığına gereksinme duyarım. Özgelik olmasaydı, ne kendimi tasarımlayabilir, ne kendimi tanıyabilir, ne kendimi teşhis edebilirdim. Ama, bu zorunlu özgeliğin bedelini de ödemek gerekir. Ve bu bedel farklılığın, onun taşıyıp getirdiği karmaşanın bedelidir; çünkü farklılık öncelikle cinsiyet temeli-

31 J. Kristeva, *Le Monde*, 24 Eylül, 1997.

32 A. Badiou, *Conversations*, Paris, Éd. Seuil, 1993.

33 *A.g.y.*

ne dayanır. Bu, ötekini daha da tasarımlanamaz ve düşünülemez kılar; yalnızlığın ancak kıyısına yaklaşılabilir. İnsan, kendini bu tasarımlanamaz, düşünülemez ve bilinemez öteki sorununun karşısında bulur. Tüm düşünürler bunu söyler ama hepsi farklılığın beden üzerinde oluştuğunu, benim ve ötekinin ya da daha ziyade diğer ikisinin bedenleri üzerinde oluştuğunu belirtmez; çünkü bu özgelik içinde üç kişiyiz: ikisi aynı cinsiyetten: üçüncüsü, erkek ya da kadın, farklı cinsiyetten.

Yapıcı farklılık

Farklılık rahatsız eder çünkü ayırır; ama tam da ayırdığı için yapıcıdır. Düşünmek için gerekli olan alanı yapılandırır, yaratır, ilerletir ve açar; hareket olanağı verir. Farklılık, aynı olanın, klonun, burada var olup hiç değişmeksizin sonsuza dek burada varlığını sürdürecek olanın, o tekrarlanıp duran ve o köreltici tekdüzeliğini paramparça eden harekettir. Bu yapıcı farklılık tekrarı kırar. Gilles Deleuze açısından, tekrar "var olana özgü bir gücü ifade eder, var olanın sezgi içindeki bir inadıdır. Bu inat, kavram yoluyla özgülleştirmeye direnir" "Tekrar, kavramsız bir farklılık olarak ortaya çıkar."[34]

Rahatsızlık ortadadır: Bir uyuşmazlıktan daha ötesiyle, bir çatışmadan ya da bir tutarsızlıktan daha fazlasıyla karşı karşıya kalınmıştır. *Farklılık sarsar ama tekrardan da kurtarır. "Biz bize benzeriz" rahatlatır, huzur verir ama dölsüzdür aynı ölüm gibi. Bunun tersine, özgelik, ötekinin çekip çevirdiği ve bir bölümü –ki bu bölüm yoldaşlıkla, ilişkiyle, hatta aşkla ona yaklaşıldığı umulan ama temelde kimliğime, bütünlüğüme bir tehdit olarak sürüp gitmekte direnen gizli yüzdür– benim için düşünülemez, tasarımlanamaz olarak kalan her şeye karşı beni kökten sorunlu hale getirir.* Henüz narsisizmden ve özdeşimden söz etmeksizin, yine de zorunlu bir özgelikle ete kemiğe bürünen bu tehditi özümlemenin güç olduğu görülmektedir. İdeolojilerin, sorunun önünü kapatmaya çalışmaları muhtemeldir. İşte bu yüzden, söz konusu ideolojiler tükendiklerinde güçlük artmaktadır. Jean-Franço-

---

34 G. Deleuze, *Différence et répétition*, Paris, PUF, 1968.

is Lyotard'ın söylediği gibi: "Postmodern, modernin içindeki sunulamayanı sunuşa dayanak olarak gösteren olacaktır."

Erkek egemenliği

Kadınların on yıllarca süren savaşımlarından sonra, erkekler kendilerini sorgulamaya ve kadınlar hakkında benimsedikleri söylemin sistematik biçimdeki erkekmerkezci karakterini incelemeye başladılar. Pierre Bourdieu'nün bir kitabı bu yaklaşımın kanıtı niteliğindedir. Yazar olaya bir sosyolog olarak yaklaşır: "Toplumsal düzen, üzerine kurulu olduğu erkek egemenliğini tasdik etme amacını güden devasa bir simgesel makine gibi işler."[35]

Bourdieu bu sosyolojik incelemesinde, elbette, burada sunulan referanslardan daha fazlasını dile getirir. O'nun "erkek egemenliği, erkeklerin türün üremesini sağlayıcı vasıtalardan yoksun bulunmalarının üstesinden gelmek ve kadınların doğumdaki gerçek emeklerini maskeleyip babalığın üstünlüğünü tesis etmek için giriştikleri gayretin ürünüdür" tespitine katılmamak mümkün değildir. Nitekim, Euripides bunu çok önceleri, Orestes'in ve Apollon'un ağzından dile getiriyordu. Ancak, Bourdieu açısından bu "ideolojik" (tırnak işaretleri yazara ait) çabanın temeli, "biyolojik üremenin, simgesel sermaye üretiminin zorunluluklarına bağımlı olmasını dayatan simgesel mallar ekonomisinin zorlamalarıyla" ilişkilidir. Hiç kuşkusuz, ama eğer bu simgesel sermaye, toplumsal olanı yani insan "doğasının" toplumsal karakterini temellendiriyorsa o zaman simgeselin kaynağını ve zorunluluğunu nereden aldığı sorulabilir: Bu da bizi egemenlik temasının kopmaz parçası farklılık temasına götürür. Zaten, P. Bourdieu bir sezgiyi dile getirir. Yorum, bu sezgiden hareketle sosyolojik yaklaşımın yerine geçer: "Görüldüğü üzere, erkeklik, yüksek düzeyde ilişkisel bir kavramdır. Erkekler arasında ve diğer erkekler için, bir tür kadın korkusu temelinde ve önce kendi içinde, kadınlığa karşı oluşturulmuştur." Bourdieu bu konuda daha

35 P. Bourdieu, *La domination masculine*. Paris, Éd. du Seuil, 1998.

fazla söz etmez. Netice itibariyle biz onun kaldığı yerden devam ediyoruz.

"Dişi köpek şehveti"

Nietzsche durumu daha önce sonsuz dönüş miti vasıtasıyla ele almayı denemişti. Deleuze konuya ilişkin şu notu düşüyordu: "Tekrar, sonsuz dönüş içinde farklılığa özgü bir güç olarak belirir." Sonsuz dönüş, "Aynı olan ile Benzer olanı, Andırır ile Olumsuzu" dışarıda bırakır; tekrarlar ama bu yolla da farklılığı doğrulamış olur. Nietzsche, ayrıca bu farklılığın cinsiyete dayandığını ve onu tehdit edenin, tam da, hem farklılık –cinsiyet farklılığı– modelinin hem de farklılığın yitiminin içinde yattığını kendine has bir tarzla belirtiyordu ("dişi köpek şehveti"). Gerek felsefi gerekse de bilinçdışı bir korku: "Kızışmış bir kadının düşlerine girmektense bir katilin eline düşmek yeğ değil midir?"[36]

Zerdüşt yaşlı bir kadına rastlar ve ona şöyle der: "Kadında her şey bir bilmecedir." Penis hasedi, haz, annelik hepsi sayılır ve uygun soru sorulur: "Kadındaki her şeyin bir tek çözüm yolu vardır: Buna 'gebelik' denir. Erkek, kadın için bir araçtır, amaç ise hep çocuktur. Peki ama kadın erkek için nedir?" "Dişi köpek şehveti" mi yoksa erkeği kullanıp bir kenara fırlatan annelik mi? Hiç kuşku yok, cinsi farklı özgelik, erkek için baş edilmesi güç bir durumdur... Geriye zevk ile acıyı, mizansen ile tasarımlanamaz olanı, güçler dengesi ile anlam arayışını birleştirmeyi denemek üzere sado-mazoşist çözüm kalır. Hatırlanacaktır, karşılaşmalarının sonunda yaşlı kadın Zerdüşt'e gizli bir öğütte bulunur: "Kadınlara mı gidiyorsun? Kırbacı unutma!"

---

36 *Club français du livre,* Marthe Robert çevirisi, 1968.

İKİNCİ BÖLÜM

AŞK YAŞAMININ PSİKANALİZİ

Freudcu yanıt

Psikanaliz, erkeklerin kadınlar karşısında niçin temel bir korku hissettikleri sorusuna bir yanıt getirmiş midir? Daha açıkçası, bu konudaki Freudcu yanıt nedir? Şimdi, daha sonra da eleştirmek koşuluyla, bu yanıtı açıklamaya çalışacağız. Önce, aydınlatıcı bilgiler ve hatırlatmalar:

Psikanalizin akla yatkın ve akıldışı yanları

- Psikanaliz, keşfedilişi yakın tarihli ve tartışmalı, uygulanışı her seferinde yegâne olan, kapalı bir odada, tanıksız gerçekleşen çok özel bir deneyden hareketle, insan üzerine evrensel geçerlikte bir söylem tutturma iddiasında olduğu ölçüde akla yatkın davranmamakla eleştirilebilir.
- Psikanaliz, dünyayı çocuklarınkine benzer bir tarzda, sadece *nasıl* temelinde değil ama özellikle *niçin* temelinde sorgulamayı önerir. İşleyiş biçiminden çok arzuyu sorgular.
- Ruhsal işleme, bedenin hissettiği uyarıcıları ruhsal olarak yansıtmaktan, imgelendirmekten, tasarımlamaktan, bütünlemekten ibarettir. Bu "tasarımlar", yoğunlukları ve nitelikleri değişik olan duygularla "yüklüdürler" Bu şekilde duygu yük-

lenen tasarımlar ya bilinçlidirler ya da bilinçdışına "atılırlar"; "simgeleştirilebilirler" yani dille iletilebilir anlamlarla yüklüdürler. *İnsanda, korku, kaygı ve dehşet yaratan da, duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir ve simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirilemeyen şeylerdir.*

- Özdeşim süreçleri, özgeliği ve farklılığı tartışma olanağı sağlar. Bununla beraber *küçük farklılıklar*, narsisizmi rahatsız eder. Yani, insanın kendisine, kendi olma hakkına karşı yatırımı ve saygısı, "öteki", yakın-çok yakın, düşman kardeş tarafından rahatsız edilir. Freud, komşu olmalarına ve benzer kültürlere sahip bulunmalarına karşın aralarında kardeş kavgaları da eksik olmayan halklara ilişkin klasik örneği verir. Varsayım buradan yola çıkar: Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü kadınlar "benzerdirler-benzer değildirler", kendilerini andırırlar ama farklıdırlar. Geriye *bu küçük farklılığın erkekleri* hangi noktada ve niçin *rahatsız ettiğini* keşfetmek kalır. *Acaba bu farklılığın tasarımlanması, erkeklere kendilerini saldırıya uğramış hissettirecek, saldırganla özdeşleştirecek ve hatta saldırgana saldırtacak kadar zor mudur*?

Bir önceki bölümün bitimindeki Nietzsche'nin öğütlerinden sonra, ele alacağımız üç metin, "eğer gerçekten erkekler kadınlardan korkuyorlarsa niçin ve hangi yöntemlerle kendilerini savunurlar?" sorusuna yanıt niteliğindeki Freudcu gerekçeleri görmemizi sağlayacaktır.

Söz konusu olan, Freud tarafından "Aşk Yaşamının Psikolojisine Katkılar" (Contributions à la psychologie de la vie amoureuse) başlığı altında bir araya getirilen 1910, 1912 ve 1918 tarihlerinde yazılmış üç metindir. Ancak, Freud'un yaşamöyküsünü kaleme alan Jones'a göre, bu metinler daha önce 1906'da Freud tarafından Viyana Derneği'nin bir toplantısında öngörülmüş ve duyurulmuştur.[1] Yazıların genel başlığı pek alışıldık türde değildir: "Katkılar" alçakgönüllüdür, "psikoloji" ve "aşk yaşamı" Freud'un kaleminden çok sık çıkan bölüm başlıkları sayılmaz. Doğrusunu söylemek gerekirse, söz konu-

---

1 S. Freud, *La vie sexuelle*, J. Laplanche ve d. çevirisi, Paris, PUF, 1969.

su olan, ne vaka incelemeleri, ne tam hakkıyla kuramsal metinler ne de gerçek anlamda uygulamalı psikanalizdir. Ama yine de, o güne kadar çok hasta dinlemiş ve kuramlaştırmaya yoğun çaba harcamış bir pratisyenin düşünce yapısı, bu çalışma sayesinde gün ışığına serilmektedir.

"Erkekte özel bir nesne seçimi türü"

Amaç, metnin başında hemen ortaya konmuştur. Sözü edilen, şairlerin aksine "aşk yaşamını çok titiz bilimsel bir işlemden geçirmektir" Freud, analitik tedavi sırasında yapılan gözlemlerden yola çıkarak sevgi nesnesi seçiminin bir türünü tasvir edecek ve açıklayacaktır. Bu seçim türü "özel"dir ama hemen hemen "normal" bireylerde ya da "olağandışı erkeklerde bile" sıkça görülür. Dolayısıyla, psikopatolojik bir incelemeden ziyade, psikanalizle aydınlatılmış gündelik psikoloji ürünü bir çalışmadır söz konusu olan.

O halde Freud'a göre bu aşk seçiminin koşulları nelerdir?

- Kadının serbest olmaması gerekir. Kadın, evli, nişanlı, vd. olmalı yani bir başkasına ait olmalıdır. Böylece öteki, "yaralanan üçüncü bir şahıs" haline gelecektir. Bu koşul "kaçınılmazdır", *olmassa olmazdır (sine qua non)*. O kadar ki, kadın serbest olduğu sürece göze çarpmayacaktır.

- Bu kadının cinsel yaşamına ilişkin kuşkulu bir şöhretinin olması gerekir. Kadın, sadakatinden kuşku duyulabilecek biri olmalıdır. Freud, bu koşulu "oldukça kaba sözcüklerle" "fahişeye duyulan aşk" biçiminde adlandırır.

Bu koşullar bir "kıskançlık duyma ihtiyacıyla" beraber oldukları için zorunludurlar, neredeyse kompülsiftirler [zorlanımlı]. Söz konusu âşıklar, "kendilerine böylesine yoğun duygular (kıskançlık) hissetme olanağı veren bir fırsatı asla kaçırmazlar" Bu kıskançlığın hedefi koca değil ötekilerdir; gerçek ya da sanal, geçmiş, güncel ya da gelecekteki âşıklar. Dolayısıyla üçlü bir durum söz konusu olup, kocaya karşı saygı duyulur, ötekilerle ise rekabet edilir. Bu durum ne ölçüde gerçekleşirse âşık da, kendine, sadık kalma gerekliğini dayatarak, o kadar çok yanıp tutuşur. Öylesine ki, bu sadık kalma gerekliğini,

yaşamında kendisini Freud'un da belirttiği gibi çok sık tekrarlanabilen tutkulu âşık olma durumunda bulduğu her defasında kendine dayatır. Bu seçimin diğer bir belirtici niteliği, aşığın sevilen kadını "kurtarma", onu yaşamın olası güçlüklerinden ama özellikle ahlaki düşkünlükten kurtarma eğilimidir.

Genel açıklama "çocuğun şefkat duygularının annesine takılıp kalmış olması" şeklindedir. Bu aşk seçiminde, arzunun yanıp tutuşması için yaralanan üçüncü bir şahsı da içeren üçlü bir durum gerekir. Ama bu üçüncüye saygı duyulur ve karısı kendisine pusu kuran ahlaki çöküntüden kurtarılır. Suçluluğa gelince, bedeli kıskançlık acılarıyla ödenir.

Netice itibariyle, işte yolunda giden bir uzlaşma biçimi: Oidipus durumu, biraz uygulamalı, biraz yer değiştirerek, biraz da bilinçdışına atılarak sahneye konmaktadır. Oidipus trajedisi temsil edilmektedir: Kaygı hariç, arzu, yasak ve çatışma, hepsi devrededir. Senaryo, aşk zevki ve mazoşist zevk de dahil olmak üzere tamamdır. Oyun oynanabilir ama tatmin edici midir? Hayır, diye yanıtlar Freud. Sevilen kadını kurtarmak için ayrıca ona bir çocuk vermek de gerekir. Ve, aşığın fantezilerinde bu çocuk elbette bizzat kendisinin bütün çizgilerine ve niteliklerine sahip olacaktır.

Sonuç olarak, bu aşk seçimine ilişkin bilinçdışı senaryo, babayı öldürmeksizin yoksun bırakmaktan, anneye ensestsiz sahip olmaktan, anneyi kurtarmak için ona bir çocuk vermekten ve nihayet kendi kendinin babası ve çocuğu olmaktan ibarettir.

"Aşk yaşamındaki aşağılamaların en geneli üzerine"

İkinci metnin konusu da, erkeklerdeki Oidipus kompleksi ikliminde gelişir ve kaygı türleriyle birlikte analiste en çok başvurulmasına yol açan rahatsızlığın hangisi olduğunun hatırlatılmasıyla başlar. Bu sorunun yanıtı, organik bir patolojiyle bağlantısı bulunmayan "ruhsal iktidarsızlık", deyim yerindeyse psikoseksüel iktidarsızlıktır. Bu sorunla karşılaşan kişi, rahatsızlığının "anneyle ya da kız kardeşle ilintili aşılamamış bir ensest takıntısına" bağlı olduğunu –bilinçdışına atıldığı için– anlamaz. İçselleştirilmiş ve bilinçdışı bir yasak, sevgi akı-

mı ile cinsel akımın öylesine ayrılmasına yol açar ki anne ile fahişe artık birbirleriyle hiç karışmazlar. Sonuç olarak bu erkekler aşk ve cinsel yaşamlarında bir ikiye bölünme yaşarlar. Bir fahişeyle yatabilirler ama sevdikleri kadın karşısında iktidarsızdırlar. Bu, netice itibariyle ensestten kaçınma yoludur.

1912 tarihli bu metnin ikinci bölümünde, Freud, temeldeki ana sorunu gün ışığına sererek tartışmanın sınırını genişletir: Evrensel Oidipus kompleksi bağlamında bütün erkeklerin annelerine karşı bilinçdışı bir ensest takıntısı vardır. Dolayısıyla, mantıksal açıdan, "ruhsal iktidarsızlığın bir kısım insanın hastalığı olmasını ummak yerine, uygarlık çerçevesinde evrensel bir rahatsızlık olmasını beklemek haklı bir yaklaşımdır" Bu bölümde insanlığa özgü olan ve "*Kültür*"ün kökeninde yatan ensest yasağı hatırlatılarak uygarlığa atıfta bulunulur.

İlk yanıt, "hastalığın determinizmindeki nicel etkene" dayanır: Takıntıların yoğunluğu ne kadar fazla ve dürtüsel tepi ne kadar güçlüyse hastalık da o kadar belirginleşir. Freud, bu açıklama tarzının haklılığını iddia etmekle beraber tartışmanın sınırlarını daha da genişletmek istediğini açıklar. Ruhsal iktidarsızlık sanıldığından çok daha fazla yaygın olduğu için, iktidarsızlığın belli bir ölçüde, uygar erkeğin aşk yaşamının belirgin özelliği olduğu düşünülebilir. Erkeklerde, dar anlamdaki iktidarsızlıktan kadınlardaki frijiditeyi andırır psikoseksüel duyarsızlığa kadar uzanan yelpazeyi hatırlatan; sevgi akımının ve cinsel akımın çoğu kez kaynaşmadığına, erkeğin sevdiği kadına dile getirmeye cesaret edemediği sapkın eğilimlerine ve onu aşağılama eğilimine dikkati çeken Freud, özgür ve mutlu bir aşk yaşamına erişebilmek için "kadına karşı duyulan saygının aşılması ve anne ya da kız kardeşle ensest tasarımına alışılması gerektiği" sonucuna varır.

Metnin bu bölümü, hem eskiden kalma geleneklerden hem de evrensel düşüncelerden esinlenen psikolojik verileri şaşırtıcı biçimde harmanlar. Zaten, Freud'un kadın psikolojisine ilişkin düşünceler geliştirdiği bir sonraki sayfa okunduğunda, gözlenen onca akla yatkınlık karşısında da aynı şaşkınlık hissine kapılır insan. Bu konuda da, geleneklerin evrimi açısın-

dan tarihten etkilendiği izlenimi bırakan yaklaşım biçimi esasında tarihötesi bir karakter taşır ve akla yatkındır. Kadınlar hakkında varılan sonuç, onların bir yasağa gerek duyduklarıdır: Kadınlar, kocalarına karşı sadakatsizdirler, âşıklarına karşı ise sadık. Yasak, kadınlar için, erkeklerin sevgi nesnelerini aşağılama gereksinimleriyle aynı işlevsel değere sahiptir. Aslında, bu kıyaslama, geliştirilmeye başlanan savı, yani bütün insanlarda aşk yaşamının uygarlığın lehine engellendiği yönündeki savı güçlendirici bir dayanak oluşturur. Freud'un antropolojik görüşü açısından önemi bilinen bu sav metnin üçüncü bölümünün girişinde ifade edilir: "Uygarlığın aşk yaşamını evcilleştirmesi, cinsel nesnelerin genel olarak aşağılanmasına yol açmıştır."

Bu üçüncü bölüm evrensel bir genellemeye ulaşır: Erkekler, her zaman ve kültürel biçimler nasıl olursa olsun, libidolarının özgürce serpilip gelişmesinin önüne engeller koymuşlardır. Ve bu noktada daha açık bir sav: "Cinsel dürtünün kendi doğasındaki bir şey tam doyuma ulaşılmasını engeller." Freud'un, sıkça tekrarladığı bu tema burada üç gerekçeyle açıklanır. Birincisi, ensest yasağı "ilk" nesneye yaklaşmayı yasaklar; diğerleri bu nesnenin ancak ikamesidirler dolayısıyla aldatıcıdırlar. İkincisi, cinsellik dışkısal ve sadik bileşenlerin yakınlığı nedeniyle felce uğrar (*inter urinas et faeces*=sidik ile dışkı arasında). Ve nihayet, doyumsuzluk uygarlık için zorunlu olan, olası yüceltmeyi dürtükler.

Görüldüğü üzere, 1912 tarihli bu metin erkeklerin aşk yaşamıyla bağlantılı olarak özel bir önem taşır. Ama aynı zamanda Freud'da temel bir antropolojik yaklaşımın varlığını da kanıtlar. Erkeklerin kadınlardan neden korktukları hakkındaki sorumuz bazı yanıtlarını burada bulur. Bunu "tencere mantığı" uyarınca şematize etmek mümkündür (söz konusu olan, Freud tarafından anlatılan bir öyküdür: Komşusu, adamın birine, ona ödünç verdiği tencereyi berbat bir durumda iade ettiği için, sert çıkar. Adam ise tencerenin delinmediğini, kaldı ki ödünç aldığında da kötü durumda olduğunu, ve her halükârda ondan hiçbir zaman tencere falan da almadığını söyler):

Hayır, bu benim annem değil. Kaldı ki, cinsel dürtünün kendi doğasındaki bir şey doyumun gerçekleşmesini engeller; ve her halükârda, uygarlık yüceltmemi buyurur...

Bekâret tabusu

Önceki iki metin, Oidipus kompleksi ve ensest yasağı bağlamında gelişiyor, ayrıca temel dürtüsel doyumsuzluğa ve zorunlu yüceltmeye ilişkin değerlendirmeleri içeriyordu. Üçlemenin, *Kurtlu Adam*'ın (L'homme aux Loups) redaksiyonundan sonra yazılan üçüncü metninde ise hadım edilme teması ön plandadır. Freud konuya bekâret tabusunun bir incelemesiyle başlar, antropolojik kaynaktan da destek alır. Perspektifimiz dahilinde burada sadece Freudcu uslamlamanın bir özetini vermekle yetineceğiz:

- Bekâret, tekelci bir mülkiyet hakkını ifade eder; tecimsel ve kutsal bir değeri vardır.
- Kızlığın bozulması, özel, önemli, kutsal bir eylemdir çünkü kan akışı olgusunu içerir (aynı aybaşı kanamaları ve cinayet gibi) ve "ilk kez korkusuyla" bağlantılıdır.
- Bu eylem tabudur ve "ilkel" denilen halklarda ancak bazı ritüeller uyarınca gerçekleşebilir.
- Bekâret tabusu ve kızlığın bozulması tabusu, esasında hepten tabu olan cinsel yaşamın özel durumlarından ibarettir.
- *Daha da genel bir tarzda, tabu olan kadındır.*

Soru: Niçin?

Çünkü kadın ötekidir, farklıdır, dolayısıyla potansiyel olarak tehlikelidir. Ve Freud kadınların erkeklere esinledikleri güvensizliği, düşmanlığı, korkuyu açıklamak için "küçük farklılıklar narsisizmi"nden destek alır. Kadın farklıdır çünkü penisten yoksundur. Böylece, daha önce de değinilen, 1908 tarihli *Çocukların Cinsel Kuramları*'ndaki evrensel penis yaklaşımı ön plana çıkar. Annelerinin ya da kız kardeşlerinin bedenlerini gördüklerinde şaşıran, önce kuşkulanan sonra dehşete kapılan oğlan çocuklar penisin yokluğunu kesilmiş olmasına bağlarlar. Böyle bir açıklama tarzı, ayrıca, mastürbasyonu hedef alan tehditleri yeniden uyandırır. Bu fantezi az ya da çok bilinçdışı biçimde

her yetişkin erkekte varlığını sürdürür: Kadın farklıdır; penisi yoksa, hadım edilmiştir. Ve eğer hadım edilmişse o halde hadım edilme de ihtimal dahilindedir. Ve nihayet gün gibi ortadadır ki, eğer kadın sahip olmadığına ya da artık sahip olmadığına kavuşma isteği içindeyse, en azından talepkârdır ve potansiyel olarak tehlikelidir yani hadım edicidir (düşlerde ve fantezilerde bir Marseillaise gibi harika ya da bir Gorgona kadar korkutucu, penis sahibi bir kadın, fallik kadın ya da anne imgesinin sürüp gittiği durumlar hariç).

Görüldüğü üzere, Freud'un önerdiği tablo karanlıktır: Erkekler kadınlardan korkarlar çünkü kadınlar farklıdırlar, hadım edilmişlerdir ve hadım edicidirler; zayıflatırlar, sayrılık bulaştırırlar; hem güçsüzdürler, hem de sakat ve korkunç, dolayısıyla küçümsenmeyi hak ederler (eğer böyle değilseler belki daha da kötüdür!).

Ve, üstelik korkunç oldukları doğrudur diye ekler Freud, çünkü kültürümüz içinde, kızlığın bozulmasının her kadın için sadece nerdeyse acı dolu bir tecavüz olmakla kalmayıp, özellikle narsisistik bir yara niteliği de taşıdığı ölçüde, kadınların cinsellik alanında almaları gereken bir rövanş vardır. Kadın bu olayı gerçekleştirene karşı duyduğu hıncı hep koruyacaktır. İşte bundan dolayı ilkel toplumlarda kızlık, damadı genç kadının sitemlerinden uzak tutmak üzere, ritüeller aracılığıyla bozulur.

Çağdaş antropologlar, bekâret tabusuna ilişkin Freudcu yorumları kuşkuyla karşılarlar. Ancak yorum geçerliliğini korur: Erkekler, cinsiyet farklılığını kadının maruz kaldığı bir hadım edilme olarak görürler. Bu, çocukların yöneldikleri açıklamaların yetişkin bir insanda yeniden boy göstermesidir. Söz konusu açıklamalar evrenseldirler çünkü kısaca beyliktirler: Penis yoksa kesilmiş olduğundandır. Açıklama beyliktir ama özellikle zorunludur: Narsisizm doğal fark bilmez ve kabul etmez. Bu noktada bir açıklamanın olması gerekir.

Kesilme temeline dayanan bu yorum erkekte hiç kuşku yok, kendi penisinin de bu kesilmeye maruz kalacağına ilişkin haklı bir korku uyandırır. Bu korku, ensest arzularından ötürü

suçluluk duyulduğu ölçüde fazlalaşır. Üstelik, penisten bu şekilde yoksun bırakılmış kadınların, yine hiç kuşku yok, kendilerinden alınmış olanı erkeklerin bedeninden ne pahasına olursa olsun geri almayı istedikleri varsayılır. Dolayısıyla kadınlar hadım edicidirler, tehlikelidirler, vd. Böylece Freud'a göre bekâret tabusunun parçası olarak, hadım edilme kompleksinin ve onun kadınlardaki dengi penis hasedinin hükümranlığına ulaşılır.

Freud'a göre erkek-kadın ilişkileri

Bu üçleme sayesinde, erkek-kadın ilişkileri hakkındaki Freudcu bakış açısı daha iyi anlaşılır. Bu ilişkiler, negatif duygular da dahil şefkate ve şehvete dayalıdırlar; bununla birlikte, erkeklerin cinsellik karşısında hissettikleri temel korkunun ağırlığı altında ezilirler: Taşkın, egemen olunması ve dahası yüceltilmesi güç dürtüsel bir patlama olarak cinsellikten korku; güvenilmez, kırılgan, iyi ve özellikle kötü koşullarda denetim-dışı bir işlev olarak cinsellikten korku; doğası gereği ve kendisini frenleyen yasak yüzünden tamamıyla doyurulmamış bir dürtü olarak cinsellikten korku.

Erkekler cinsellikten, ayrıca, cinselliğin onları kadınlarla karşı karşıya getirmesinden ötürü ve kadınlarla olan bu ilişkilerinin, Oidipus kompleksi bağlamında, hadım edilme kompleksinin etkisi altında bulunması yüzünden de korkarlar. *Bu, Freud'a göre erkeklerin temel korkusunun hadım edilme korkusu olduğu anlamına gelir*. Bu yaklaşımın Freud'ta hiç değişmediği görülecektir. Nitekim, Freud 1908'de Küçük Hans'ın fobik nevrozunu betimlediğinde, Hans hadım edilme olayından söz edince, babasının ve profesörün dehşete kapılarak zavallı küçük çocuğa hadım edilmesi halinde "tıpkı bir kadın gibi" olacağını anlattıklarını yazar. Freud oldukça sonra, 1937 tarihinde, kendisine daima psikanalizin çarpıcı başarısızlığı olarak görünen durumdan söz eder. Psikanalizin kimi zaman erkeklerde, dişiliğin reddi ve kadınlarda ise penis hasedi engeliyle karşılaşması çarpıcı bir başarısızlıktır; çünkü ortada iki yanılgı

vardır: Kadınlar hiçbir zaman bir penise sahip olmadıklarını ve asla da sahip olamayacaklarını kabul etmelidirler; erkekler bir ustaya boyun eğmenin, hadım edilmiş bir kadın konumunda olmak anlamına gelmediğini anlamalıdırlar. Ama erkekler hiçbir şey duymak istemezler çünkü dişiliği yani hadım edilmeyi reddederler. *Cinselliğin esrarı, yani aşılmaz "kaya"sı, hadım edilme korkusu yüzünden dişiliğin reddidir.*

Erkeklik ve dişilik

Bu kavramların Freud tarafından açıkça ayrı tutulmamalarına karşın, onları *erkek-dişi çiftine göre ayırt etmek* bize ilginç görünmektedir. Söz konusu olan, erkeklerin ya da kadınların donandıkları niteliklerin tümüdür. Erkeklik, erkeklerin karakteristiği olan fiziksel ve psikolojik özelliklerin ve de onların takılarının tümünü kapsar. Bunların yitirilmesinden açıkça korku duyulur. Güçlü ama kırılgan erkeklik, daima, hadım edilme tehditi altında olup bu tehdite karşı meydan okumaya girişir.

Dişilik ise, kadınların sahip oldukları niteliklerin bütünüdür. Güzellikle, zerafetle, süslerle, vd. daha da zenginleşir. Bir kadının dişiliği, onun donanmış olduğu; eksiğinin bulunmadığı; gerekene sahip olduğu; ve her şeyinin, hadım edilmeyi çağrıştırmayacak ve böylece erkeğin kaygıya kapılmaksızın onu arzulamasını kıvılcımlandıracak kadar uygun olduğu anlamına gelir. Gündelik yaşamda reklamlar, örneğin, erkeğe özgü kaslılığın fallik gururunu olduğu kadar gerçekten dikilmiş bir kadın vücudunu da övgülere boğar. Bir starın vücudunu, erkeklerin gözünde hiçbir eksiği bulunmayan; kadınlar açısından ise, kadının "narsisistik-fallik" yönden eksiksiz olduğunu iyice sergileyerek, herkesin içini rahat ettiren dişilik modeli kadını göklere çıkarır.

Erkek-dişi

Erkeklik ve dişilik nitelikleri belirtir. Erkek ve dişi ise, insana özgü kategorileri yani karakteristiklerinin her iki cinsiyette de bulunduğu cinsi belirtir. Bu iki kategoriden her birinin karakteristikleri yaratılışlarıyla açıklanır. Sonuç olarak, radikal

bir karşı çıkışın tuzağından sakınan Freud'a göre erkek, etkini, sadiği ve falliği içeren bir dizinin sonuncu terimidir. Her terim, hem bir evrim hem de bir yapı içinde ele alınmıştır. Aynı yaklaşım dişi için de geçerlidir. Dişi de dürtüsel oyunun evriminde edilgin, mazoşist ve hadım edilmişten oluşur. Dolayısıyla karşıtlar çifti denilen iki karşıt dizinin kavramsal varlığı söz konusudur: *etkin-edilgin, sadik-mazoşist, fallik-hadım edilmiş ve erkek-dişi*. Görüleceği üzere, her çiftteki her öğe, çiftteki diğer öğenin karşıtı olarak; ama bir dizinin her öğesi de aynı dizinin diğer öğeleri tarafından tanımlanmıştır. Böylece açıklama netlik kazanır: *Erkekler, kadınlardaki ve kendi içlerindeki dişiliği reddederler çünkü dişi, edilgindir, mazoşisttir ve hadım edilmiştir*. Bu Freudcu yaklaşım tarzına aynı doğrultuda ama daha geniş açılım getiren iki karşıt çift daha eklenebilir: Giren-girilen ve ayrıca biseksüel eğilim-dişiliğin reddi.

Erkek ve onun öncelleri sadik ve fallik etkinlik, erkeklerde, bu özelliklerle donandıklarını hissettiklerinde pek sorun yaratmaz gibidir. O halde onların erkekliklerinin yapı taşı bu "erkekçe özelliklerdir" Kadınlar, erkeklerdeki ve biraz sahip olduklarını hissettiklerinde kendi içlerindeki bu "erkekçe özelliklere" imrenirler. Buna karşılık erkekler, kadınlardaki "erkeksilik" karşısında nasıl tepki verirler? İlke olarak bu erkek.. dişi, erkeklerin kaygılarını giderir çünkü partnerin hadım edilmediğini kanıtlamayı hedefler. Bununla birlikte, penise sahip olmanın bir ele geçirmeden ileri gelebileceği düşüncesine olanak verdiği ölçüde bazen korkuya da neden olabilir. Penis sahibi olmak, bu penis bir erkekten elde edilmiş demektir ve bu cürmün tekrar etmeyeceğinden asla emin olunamaz... Freud'a göre dişilik, daima, hemen hemen ortak bir reddin konusudur. Erkekler kendi içlerindeki dişiliği reddederler ve kadınlardaki dişilikten de ödleri patlar. Yine Freud'a göre kadınlar da –feminist talep dışında– aynı şeyi yaparlar. Zaten diye düşünür erkekler, eğer kadınlar kendilerindeki dişiliği kabul ediyorlarsa bu hiç kuşkusuz edilgin ve mazoşist bir tarzda durumdan yararlanmak içindir; ve eğer kadınlar bir erkekte dişiliği kabul ediyorlarsa, bunun nedeni kadınların o er-

keği hadım etmiş olmalarıdır... Freudcu bakış açısının bu takdimini noktalayabilmek için, erkeklerin kadınlardan korkmalarına yol açan bu hadım edilmiş ve muhtemelen hadım edici dişinin reddinin, hiç kuşkusuz, dönemin Viyana ekolünün görüşleriyle olduğu kadar (bk. örneğin Lulu de Wedekind, Berg ve Pabst), tüm kültürlerdeki mitlerin hepsinde yer alan figürasyonlarla da çakıştığını belirtelim.

"Hadım edilmenin" eleştirisi

Hadım edilme korkusuna aşırı değer verilmesi, eleştirileri ve çekinceleri gerektirir. Eleştiriler bizzat hadım edilme fikrine yönelik olacak; çekinceler ise, kadınların ve bazı erkeklerin, hadım edilmenin Freudcu perspektifte kazandığı evrensellik karşısındaki itirazlarını dayanak alacaktır.

Yara, ölüm ve hadım edilme

Erkekler korkuya kapıldıklarında ve özellikle kadınlardan korktuklarında, *niçin yaralanmaktan ya da daha kötüsü öldürülmekten çok hadım edilmekten korkarlar*? Soru bu şekliyle bir yandan fallik yatırımla, diğer yandan da ölüm kaygısı ile hadım edilme kaygısı arasındaki ikilemle ilgilidir. Bu ikilemin bağrında, kadın sorunu ve kadınlar karşısındaki korku sorunu temel önem taşır.

- *Yara*: Genital organların zarar görmesi, bedenin herhangi bir bölümünün yaralanmasına oranla, deyim yerindeyse, özel bir anlam oluşturur. Gerçekten de, erkek tam anlamıyla fiziksel yaralanmanın dışında, ayrıca, bedeninin en fazla narsisistik yatırım yaptığı bölümünden de yaralanmış olur. Bedeninin kendisine bir kimlik sağlayan, kendisini bir soy zincirine oğul ve döl sahibi olarak kaydettiren bölümüne yara alır. Orası erkeklik bölgesidir. Bir biçimde, farklılıkların hareket noktasını oluşturan ölçüdür. En güçlü tahrikin, hissedilen, alınan ve verilen en büyük zevkin bölgesi ve aracıdır. Ve nihayet en yüksek simgesel değere sahip bölge ve organdır; ayrıştırıcı kesilmenin ve ayrılığın, belki nostaljik ama yaratıcı

da olan ayrılığın simgesidir. Bu bakımdan, erkeğin temel korkusunu "hadım edilme" korkusu olarak adlandırmak yerli yerine oturur.

- *Ölüm korkusu*: "Hadım edilmekten" korkma fikri akla yatkındır ama tüm kültürlerde ve her devirde genellikle geçerli olan fikirlere ters düşer. Gerçekten de ortak söyleme göre korkuların en beteri ölüm korkusudur.

Oysa Freud bilinçdışımızda kendi ölümümüze ilişkin bir tasarım olmadığını ve ölüm kaygısını onun *eşdeğerinden* başka bir şey olmadığını söylediği hadım edilme kaygısına bağlamak gerektiğini ileri sürer. Gerçekten, *insanın kendi ölümüne ait ne bir deneyimi ne de bir tasarımı vardır; buna karşılık insan, kayba, yokluğa, kesilmeye, eksikliğe yönelik bir deneyime ve tasarıma sahiptir*: ilk sevgi nesnesi annenin kaybı; sevginin ve sınırların kaybı; memenin, dışkının, çocukluktaki ebeveynlik nesnelerinin kaybı ama aynı zamanda idealin ve anlamın kaybı. Bu açıdan bakıldığında *ölüm kaygısı, daha ziyade yaşamı kaybetme kaygısı mahiyetini alır; ya da yaşama bir anlam katma olasılığını kaybetme kaygısına ya da insanın kendi yaşamına anlam yükleyebileceğini tasarımlama olasılığını kaybetme kaygısına bürünür...*

Bu kaybetme kaygısının beşiği annenin varlığı-yokluğudur. Ekseni ise bedenin en çok uyarılabilir ve en çok narsisistik yatırım yapılan, varlığı-yokluğu bedenin ve ötekinin bedeninin üzerinde gözle görülebilen organını hedef alan tehdittir. Eğer kadın, hadım edilmiş ise, temel kaygı hadım edilme kaygısıdır. Eğer erkekler kadınlardan korkuyorlarsa, bu görüş açısı uyarınca, hadım edilmekten ödleri patladığı içindir (örtülü biçimde: Kadınlar buna bizzat maruz kaldıklarına göre hiç kuşkusuz intikam ve telafi arzusuyla yanıp tutuşmaktadırlar!).

Peki ama Freud'un sunduğu tarzda hadım edilme korkusu her şeyi ve özellikle erkeklerin kadınlar karşısında duydukları korkuyu açıklamaya yeter mi? Birçok gerekçe bunun aksini ileri sürmekte, dahası bazı sorunların varlığı Freudcu yaklaşıma kuşkuyla bakılmasına yol açmaktadır.

Kaygılar

Kaygı duygusu çeşitli durumlarda çıkar ortaya. Hadım edilme kaygısına gelince, hiç kuşku yok, bu durumların hepsini karşılamaz: uyarımların akınını işlemede yetersiz kalan ruhsal aygıtın travmatik donakalışı, medetsizlik (*Hilflosigkeit*), tutku taşkınlığı, somatik bozuklukların gizli kaygısı, saldırganla ya da kurtarıcıyla bilinçdışı özdeşimin (...., vd. o değil benim) yetersiz ya da başarısız taslağı, "kötü" olan ne varsa dışarı atan (..., vd. ben değilim, o) yansıtmalı bir hareketin yetersiz ya da başarısız taslağı. "İyi durumlarda" hadım edilme kaygısı (kısmi bir kayba uğrama korkusu), alarm sinyali yerine geçer; kaygı güdülerinin bilinçdışına atılmasını harekete geçirir. "Kötü durumlarda" haberci-kaygı ve bilinçdışına atma etkisiz kalır. O zaman da bağların çözülmesine, ruhsal yok oluşa, bedenin sınırlarının kaybolmasına ve parçalanmasına ilişkin kaygılar zincirlerinden boşanır.

Kadınların karşı çıktıkları noktalar

Hadım edilmeye verilen merkezi önemin eleştirisi, ayrıca, kadınların egemen fallus-merkezciliği aşırı benimsedikleri zamanlar dışında, kadınla ilgili Freudcu değerlendirmeye birçok yönden katılmadıkları olgusunu da göz önünde bulundurmalıdır. Kadınlara göre:

- Kadın, hadım edilmiş değildir. Kadın, eksiksiz bir varlıktır; birşeyleri eksik bir insan değildir (bir kadın diğerleri gibi bir insandır). Bir kadının narsisizmi, kendisini eksiksiz hissettiğinde ve penis hasedini bilinçli olarak kullandığında fallik olarak nitelendirilebilir (Catherine Parat) (bkz. en yakın tarihli çalışmalar arasında Jacques André'nin, Monique Cournut-Janin'in, Sylvie Faure-Pragier'nin, Jacqueline Godfrind'in, Florence Guignard'ın, Michele Perron-Borelli'nin ve Jacqueline Schaeffer'in çalışmalarına).[2]
- Edilginlik, utanılacak bir durum değildir; alıcı bir etkinlik

2 Özellikle *Clés pour le féminin...*, adlı kolektif çalışma içinde. Paris, PUF, 1999. "Débats de psychanalyse"

olarak değerlendirilebilir. Ancak, daha derinde, gerçek bir edilginlik olduğunda da zevk yönünden belirli bir yarar sağlar.

- Mazoşizm, sadece bir sapıklık değildir. Daha temelde, acı ile zevki bütünleştirmek ve böylelikle hazza katkıda bulunmak açısından yararlıdır. – Penis hasedi, bir eksikliği gidermeyi mi hedef alır yoksa zevk ve haz sağlamayı mı?

Bazı erkeklerin karşı çıktıkları noktalar

Bazı erkekler, kuşkusuz, dişiliği reddetmezler ve kadınsı davranışlarla özdeşim kurmuş gibi görünürler. Bununla beraber üç kavram tartışmaya açılmalıdır: biseksüellik, çifte değerlilik ve eşcinsellik:

- *Biseksüellik* kavramı, daha önce de değinilmişti, çoğunlukla ideolojik amaçlarla kullanılır. Bu kavramdan, çekimi olduğu kadar sapmayı da açıklamak için yararlanılabilir: Doğuştan ve bölünmüş bir biseksüellik fikri, bir cinsiyetin ötekine (ve tersi) olan evrensel çekimini –doğrulamasa da– açıklamayı sağlar. Ama bu varsayımsal biseksüellik, aynı zamanda, eşcinselliği, eşcinsel bir erkeği kimliğinde kadınsı eğilimlerin erkekçe eğilimlere üstün geldiği (kadın eşcinselliği için tam tersi) biseksüel bir varlığa benzeterek açıklamak için de –doğrulamasa da– gereklidir.

- *Çifte değerlilik*. Freud'un *Kurtlu Adam*'ında gözlenir. Freud, kaleme aldığı bu incelemesinde ünlü hastası hakkında[3] "içinde iki karşıt akım yan yana yaşıyordu: Bu akımlardan biri hadım edilmekten tiksiniyordu; diğeri ise hadım edilmeyi kabule ve böylece kadınlığı vekaleten üstlenerek teselli bulmaya tamamen hazırdı" diye yazar (*Beş Psikanaliz* içinde). Kurtlu Adam, duyduğu büyük korkuya karşın netice itibariyle hadım edilmeye razıydı. Yeter ki babanın kadını gibi kadın pozisyonunda olabilsin.

- *Erkek eşcinselliği*.

Freud, 1922 yılında "Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité" (Kıskançlıkta,

---

3 *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1985.

Paranoyada ve Eşcinsellikte Bazı Nevrotik Mekanizmalar Üzerine)[4] başlıklı incelemesinde bunun ayrıntılı bir açıklamasını yapar. Leonardo da Vinci olgusunu ele aldığı 1910 tarihli çalışmasındaki yaklaşımını daha da aydınlığa kavuşturan bu açıklama genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

- Anneye, özdeşim yoluyla yoğun bir takıntı;
- Bireyin, kendisine benzeyen ve annesinin kendisini sevdiği gibi sevebileceği sevgi nesneleri arayışı;
- Narsisistik nesne seçimi eğilimi;
- Penise aşırı değer verme ve sevgi nesnesinde kendi varlığından vazgeçebilme yetersizliği;
- Penis sahibi olmadığı için kadın cinsiyetini hor görme, kadın cinsiyetinden iğrenme ve tiksinti duyma.

Bu tabloya, yetişkin biri tarafından erken yaşta baştan çıkarılma sıklığını, genellikle bir baba eksikliğini, oğulun bilinçdışı olarak annesinin fallusu gibi yaşama ve böylece annesini tamamladığını düşünme eğilimini eklemek gerekir. Ayrıca, Freud'un bu durumda anne ile babanın kadını arasında bir ayrım yapmadığı da fark edilir. Buna karşılık, Freud 1923'teki ve 1937'deki çalışmalarında, gizli eşcinselliğin ürkütücü tehlikesi üzerinde durur ve gizli eşcinselliği ölüm dürtüsüyle ilişkilendirir. Bununla beraber, gizli eşcinsellik konusunda ölüm dürtüsünün çağrıştırılması, bağların çözülmesine dürtüsel tepinin şiddeti ve onun yoğun biçimde bilinçdışına atılması neden olduğuna göre, hadım edilme korkusu temelinde geliştirilmiş Freudcu genel açıklama tarzında bir gedik açmaz. *Sonuçta, erkekler gerçekten neden korkarlar? doğrultusundaki evrensel soruya, hadım edilme temelinde geliştirilen Freudcu yanıt yetersiz görünmektedir. Hadım edilme kaygısı, kaygı tarzlarının tümünü özetlemez. Kadınlar ne dişiliği, ne de edilgin, mazo ve hadım edilmiş dizisini değersiz görürler. Ve bazı erkekler dişiliği sistematik biçimde reddetmezler. Bu bakımdan, dişiliğin daha açık bir tanımını yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir.*

4 *Névrose, psychose et perversion* içinde, PUF, 1985.

Erotik anne dişiliği

Freud açısından, "dişi", "edilgin, mazoşist, hadım edilmiş, çiftleşmeye ve doğuma maruz kalan" anlamına geldiğine göre (*Le problème économique du masochisme*/Mazoşizm'deki Ekonomik Sorun, 1924), bir soru sormak ya da daha doğrusu soruyu iki yönüyle sormak uygun olacaktır:

- Eğer öyleyse o zaman?

- Eğer dişi "edilgin, hadım edilmiş", vd. anlamına gelmiyorsa, bu, erkeklerin yaşantısında ne ifade edecektir? Diğer bir deyimle, *erkekler, dişiliğin kendilerinde bilinçdışı olarak çağrıştıracağı başka bir şeyle yüzleşmekten kaçınmak için birbirlerine hadım edilme ve korku hikâyeleri anlatmayacaklar mıdır*? Ne anlatacaklardır? İki yönüyle de sorulan soruyu birisi yanıtlar:

Schreber

Başkan Schreber yüksek bir yargıç olup birçok kez hezeyanlı nöbetler geçirmiş, psikiyatri kliniklerinde yatarak tedavi görmek zorunda kalmıştı. Schreber hezeyanlarının öyküsünü, emekliliği sırasında yazdığı "*Bir Nevropatın Anıları*"[5] başlıklı kitabında anlattı. Freud, 1903'te yayımlanan bu kitaptan yola çıkarak "*Bir Paranoya Olgusunun Özyaşam Öyküsü Üzerine Psikanalitik Notlar* (Başkan Schreber)"[6] başlıklı bir incelemeyi kaleme aldı.

Schreber, hezeyanında, erkeklerin genel olarak çok korktukları kabul edilen bir konuda tam da tersi bir istekte bulunur. Anlattığına göre, bir sabah uyandığında aklına hezeyanının başlangıç cümlesi olan bir fikir gelir: "Çiftleşmeye maruz kalan bir kadın olmak kimbilir ne kadar da hoştur." Bunu, her türlü hadım edilmenin berisinde, onun, kadın, anne, düzülen, hamile, doğuran olmak; ama aynı zamanda da edilgin, sunulan, içine girilen, dövülen ve aşağılanan olmak istediğini gayet güzel gösteren geniş bir gelişme bölümü izler. Schreber kendi-

5 D. P. Schreber, *Mémoires d'un névropathe*, Paris, Éd. du Seuil, 1975.

6 S. Freud, "*Remarques psychanalytiques sur l'autobiographie d'un cas de paranoïa* (le président Schreber) ", *Cinq psychanalyses* içinde, Paris, PUF, 1985.

sine –aklı başından gidecek derecede– sahip olunmasını; çığrından çıkmayı ve sonsuz bir orgazmda bir kadın gibi eriyip gitmeyi; Tanrı'nın orospusu ve yeni bir ırkın annesi olmayı ister. Ve bütün bunları sürekli bir hazzın içinde, eril değil (sadece beyinsel diye not düşer), dişi bir mutluluk durumunda yani eşsiz, eksiksiz, kesintisiz, sınırsız ve bitimsiz bir şehvet dalgası içinde yaşamayı ister.

Erotik dişilik

Schreber'in betimlediği ve erkeklerin, kadınların hissettiklerinden kuşku duydukları bu zincirlerinden boşanmış dürtüsel fırtınadan analitik kuramda pek söz edilmez. Ama *aykırı* da görünse, bu doyum, ketlenmeler sırasında hatta çoğu kez beklentinin tetiklediği panikler sırasında, klinik ve pratik açıdan ortaya sorunlar çıkarır. Zaten, mutlu bir altüst oluş gibi –sakin ya da vahşi bir şekilde– kendini gösterdiğinde, varlığını savunan pozitif kuramsal bakış açısından da bir o kadar sorun oluşturur...

Gerçekte, Teiresias'ın, kadınların erkeklere oranla dokuz kat daha şiddetli hissettiklerini söylediği doyum konusunda erkekler fazla bir şey bilmezler. Erkekler, en iyi koşulda, hizmetkâr şövalyeler olarak kadınlarda hazzı uyarırlar, onu benliklerinde taşırlar ve elden geldiğince paylaşırlar. O zaman aşk yatırımı, bilinçdışı özdeşimlerin deyim yerindeyse doyasıya karşılıklı alınıp verildiği kasırga tarafından bir süre için silip süpürülen şefkate yeniden kavuşturur. En kötü koşulda ise, aşağılık röntgenci bakar; geçici savaşçı yalnızca geçip gider; erken boşalan hemen geriye çeker kendini; diğerleri de, duyulan yakınlıktan doğan bir frijidite bu serüvenin partnerlerini *asgari düzeyde* dengelemedikçe keşiş ya da denizci olur. Kadınlara gelince, bu konuda hiç konuşmazlar. Freud'un da, kadın analistlerin de pek dikkate almadıkları bir sessizliktir bu. Lacan, bunu kabul ediyor ama hemen arkasından aşağı yukarı şu terimleri kullanarak itirafta bulunuyordu: Sessizlik, kadınlarla birlikte gerçeği de bırakıp gider. Kadınlar hiçbir şey söylemezler ve bu konuda hiçbir şey anlaşılmaz. Öyle ki, Lacan, daha

sonra ancak mistiklerden söz eder. Dolayısıyla ortaya iki soru çıkar: *Niçin kadınlar hazlarına dair hiç konuşmazlar? Erkekler, bu Teiresiasçı-Schreberci zuhur konusunda ne düşünürler?* (İyi de, madem ki, kadın doyumu erkek doyumundan dokuz kat şiddetli, o halde niçin Teiresias yeniden erkek oldu? Guillaume Suréna'nın özel olarak sorduğu bu soruya verilecek yanıt, hiç kuşkusuz, geri dönüşün ve –nostaljinin– cezanın bir parçası olduğudur; zavallı Teiresias!)

Sözle anlatılamaz olan

Kadınlar, muhtemel zevklerinin bu en uç noktası hakkında kararlı biçimde hiç konuşmadıkları için, şiddetle gizlenen bir sırrın söz konusu olduğu varsayılabilir. Ama, hayır, eğer bu bir sır olsaydı sonuçta gizli kalmaz, öğrenilirdi. Burada söz konusu olan, muhtemelen daha temel, daha ilksel başka bir şeydir. Orgazm, hecmeler halinde gelen bir psikofizyolojik olgudur: Hemen hemen katıksız halde bir uyarılma ve bir enerji boşalımıdır. Bunlar öylesine yoğundur ki, başa çıkamayan ruhsal aygıt, belki de, bazı durumlarda (iyi durumlarda?), fizyolojik olguyu "tercüme etmeyi", onu ruhsal olarak özümlemeyi, kayıtlı ve hatırlanabilir tasarımlar haline getirmeyi başaramaz. Kadınlar aldıkları haz konusunda hiçbir şey söylemezler; çünkü bu haz sözle anlatılamaz, betimlenemez ve belki de tasarımların "geri gelebilmesi" anlamında "tasarımlanamayacak" ve hatırlanamayacak kadar aşırı yoğundur. Kuşkusuz, bir beden belleğinin ve daha kesin olarak fizyolojinin, içgüdülerin ve tatminlerin çok yakınında duran ruhsallaşmamış bellek izlerinin psikanalitik bir varsayımını oluşturmak gerekiyordu; bu izler, bedenden kaynaklandığı biçimiyle, tercüme edilmesi ve nitelendirilmesi gereken şeyin (ki yoğunluğu nedeniyle bu başarılamaz) belleğinin izleri olmayıp uyarılma izleridir.

Anne dişiliği

Üstüne üstlük bu kadınlar annedirler... Her erkek için yaşamının ilk kadını annesidir. Bir erkeğin yaşamında, oğlu olduğu, onun "rahminin meyvası" olduğu bu kadın ne kadar da

anlaşılmaz bir kişidir; şaşılacak ölçüde, tepeden tırnağa ve kesinkes bildiktir ama anlaşılmazdır da.

Anatomi levhalarını ve "doğa bilimlerinde" öğrendiklerinizi bir an için unutun ve hissettiklerinize kulak kabartarak okuyun. Bu işten hiçbir şey anlamadığınızı itiraf edin! Çocuk, öyle görünüyor ki, annenin karnında gelişmiştir. Ona söylendiğine göre acı içinde doğmuştur. O annesine, annesi ona kaynaşmış, ikisi bir bütün oluşturmuşlardır. Aynı kan, aynı meme, aynı cinsiyet. Çocuk anneden kopmaya başladığında ise, anne onun üzerinde hüküm sürmeye koyulur. Anne çocuk için her şeydir ve her şeye sahiptir; ama oğul birden bunun kendisi sayesinde olduğunu fark eder. Annesini tamamlamakta, ondaki eksiği gidermektedir. O, annesinde eksik olduğunu bilmediği bir şeyin kendisidir. Buna karşılık, anne oğula her şeyi vermiş, her şeyi öğretmiştir, her şeyi düzene koymuştur: gülümsemeyi, sözcükleri ve sfenkter* eğitimini. Annenin imgesi, oğulun kendi yaşamının sınırlarını simgeleştirmesine yardım eder: Parkalar, Meryem Ana, Erinyeler, *pin-up*, Pietà.

Gebe kalıştan, gebelikten, doğumdan, vd. itibaren birbirlerini izleyen bu inanılmaz olaylar bütününü belirtmek için "annelik çılgınlığı"ndan söz edilmiştir (André Green, 1990): Anne dişiliğinin, erotik dişiliğin orgazmik "azgınlığı" kadar ilksel olan, içsel çılgınlığı. Söz konusu mukayese, annenin, bu annelik çılgınlığını yaşamak için, "fahişeyle aynı şeyi yapmasının gerekmiş olması" nedeniyle geçerlidir; çünkü anne oğluna hemen, başlangıçtan itibaren, üçüncü bir kişiyle yani onun babasıyla (ya da kendi babasıyla?) ihanet etmiştir. Oğul bu rakipten bir kurtarıcı yaratmaya çalışır. Ona, annenin kendisine esinlediği dişiyi sunar. Onunla, annenin buna izin verdiği kadar özdeşim kurar.

Zaten, annenin her yerde hazır ve nazır olduğu da doğru değildir; anne, kâh vardır, kâh yoktur. Varlığının fazlalığıyla da eksikliğiyle de uyarıcıdır. Az ya da çok iyidir, dikkatlidir ama her daim aynı değildir, değişir; baştan çıkarıcıdır, ilk baştan çıkarıcıdır. Sonra çeker gider, artık sadece çocuğun düşlerinde ve dü-

(*) *Sphincter'den.* Vücuttaki doğal açılışları (anüsün, vajinanın, vb. ağzını) büzüp kapatan dairesel bir kas demeti – ç.n.

şüncelerinde korur varlığını. Ama giderken de ona bir mesaj bırakır: Anneyi çok düşünerek çok tahrik olursa eğer (mastürbasyon), misilleme de korkunç olacaktır (hadım edilme). Çocuk sağdan soldan duymaktadır ama hadım edilme olayına inanması için annesini ya da kız kardeşini çıplak görmesi gerekir. Sonra vazgeçip kendi yasak duygularını oluşturur. Ama, kuşkusuz bu işe hiçbir zaman tam anlamıyla inanmaz. Hem zaten, kendisine mesaj bırakan bu çılgın ve fahişe anne kimdir? Küçük Hans "anne, senin de bir pipin var mı?" diye sorduğunda annesinden gelen yanıt şaşırtacak kadar belirsizdir: "Elbette, niçin sordun?" Esasında Hans'ın annesi hiçbir şey söylememiş; ne cinsiyetine, ne kimliğine ve ne de arzusuna açıklık getirmiştir.

Oğul, annesinin anne dişiliğinden hiçbir şey anlamaz ve onun erotik dişiliğinin ihanetine uğrar. Biriyle çılgınlık, ötekiyle azgınlık. Garip belirsizlik: Kadın neyin peşindedir, anne ne ister? Oğul bir başınadır. Kayıp nesnenin peşinde, kendisini annelikte ve dişilikte deneyerek, özdeşim kurar. Ama yine de annesi gibi olmaya yani kadın ve anne olmaya tahammül edebilmesi gerekir. Bu güç bir iştir; çünkü onlar hem benzerdirler hem de farklı. O zaman diğer çözüme gelir sıra: Bu anne, yasak bir kadın olduğuna göre başka bir kadın seçmek gerekir. Gel gör ki, bu kadın da kanamakta, haz duymakta sonra anne olmaktadır. Sanki her şey yeniden başlar gibidir. Hayır, her şey değil: Erotik dişiliğin avantajları vardır ve ayrıca anne dişiliği de sadece sakıncalardan ibaret değildir. Her halükârda, söz konusu olan, erotik dişiliğin gençliğini özlenir kıvamında mümkün olduğunca muhafaza etmektir; çünkü oğul günün birinde annesinin yeniden ufacık kaldığını ve öldüğünü görür. O zaman kendini daha da yalnız hissedecektir.

Radikal anlayışsızlıklar

Daha önce de dile getirildiği gibi, farklılık, her farklılık bireye, onun bütünlüğüne, kendisine ilişkin tasarımına, narsisizmine rahatsızlık verir. Bireyi, bu farklılıkların tespitinin yol açtığı uyarımlar, sorular ve sıkıntılar üzerine ruhsal bir çalışma yapma zorunda bırakır. Öyleyse, anne-oğul ilişkisindeki

bu paradoks unutulmayacaktır: Oğulun gözünde en yakın, vazgeçilmez, ilk kişi olan, bütün çağrılarının ve arzularının nesnesi olan anne ondan tamamen farklı bir varlıktır. Ne aynı cinsiyettendirler ne de aynı kuşaktan. Anne, oğul için her şeydir. Oğul ise annenin her şeyi değildir. Oğul açısından anne onun tek ilişkisel evrenidir; oysa anne, oğluna ne kadar düşkün olursa olsun, bu özgeliğin üçüncü kişisiyle kısmen başka yerdedir. Eğer, anne oğula çok yakınsa oğul onu çok istek uyandırıcı, boğucu, doymak bilmez bir varlık olarak yaşayacaktır; annenin yokluğu halinde ise bu kez de umutsuzluğa kapılacak ve ruhsal bir can çekişme haline girecektir. *O halde, annenin yasak olduğunu düşünmek yeğdir. Bu akıl almaz meseleye, zorunlu olarak bir anlam, yasak, suçlayıcı ve gerektiğinde misillemeye yer veren türde dahi olsa, bir anlam katmak gerekir...*

Öte yandan, erkeğin de iki yönden güçlük çektiği bilinir: Bir yandan, tasarımlayabileceği ve bir anlamı olan durumlar gereği; diğer yandan da, onun açısından tasarımlanamaz ve akıl almaz olarak kalan durumlar sonucu. Birinci şık: Tehlike açık, bildik ve bellidir. Acilen gerekse bile bunun, duygu yüklenebilir, bilinçdışına atılabilir, simgeleştirilebilir "tasarımlar haline getirilmesi" mümkündür. Karşı şıktaysa, erkeğin gerektiğinde zihinsel olarak kavrayabileceği ve hatta inceleyebileceği ama bütünleştiremediği durumlar, olgular ve süreçler söz konusudur. Erkek bunları, ancak, ödünç duygulanımlarla donanmış nerdeyse ikinci el tasarımlar haline getirebilir ve bunları simgeleştirmeye çalışmadıkça, aynı bir şeyi "bilmedikleri" zaman ve karanlıktan korktuklarında "rastgele" uydurup duran çocuklar misali elinden geldiğince bilinçdışına atar.

Hayati soru: İkinci kategoriden birinciye geçilebilir mi (aynı zamanda psikanalitik tedavinin tüm sorununun bu olduğu göz önüne alınacaktır: Tasarımlanamaz olanı tasarımlanır hale getirmek mümkün müdür) Freudcu yanıt: Mümkündür ama bir kayaya, dişiliğin reddi kayasına toslanır; çünkü kadın edilgindir, mazodur ve özellikle hadım edilmiş olup, haberci-kaygı durumu hariç, hadım edilme dehşetini ve ruhsal aygıtın donakalışını harekete geçirir. Ve erkeklerin kadınlar karşısında

hissettikleri korkunun gerekçesinin böyle açıklandığını da ekleyelim: Kadınlar hadım edilmeyi çağrıştırırlar; çünkü hadım edilmişlerdir ve hadım edicidirler! Bu yanıt az ya da çok geçerlidir ama tasarım düzleminde kalma gibi çok büyük bir meziyete sahiptir. *Kadınların bu hadım etme hikâyesi biraz kuşkulu görünmektedir. Bu, uyduruk bir senaryodur ama doğru ya da yanlış tutarlıdır, makûldür, akla yatkındır ve tasarımlanabilirdir.*

Yeni soru: Eğer kadın hadım edilmiş değilse o zaman erkekler neyle yüz yüzedirler? Eğer erotik anne dişiliği, hadım edilmeyi değil de daha ziyade bir haz azgınlığını çağrıştırıyorsa; eğer büyük çılgın Schreber doğru tahmin ettiyse; eğer küçük Hans'ın annesi belirsiz yanıtlarında ısrar ediyorsa; eğer Kurtlu Adam'ın annesinin yüzünde, bir siestada, kocasıyla gerçekleştirdiği ve kuşkusuz oğulun da gözlediği "birçok defa tekrarlanan arkadan (*a tergo*) cinsel birleşme" sırasında gerçekten acı çekiyormuş gibi bir ifade yoksa, o zaman, erkeklerin kadınlar karşısında, onları hadım edilmiş olarak tasavvur ettikleri sırada duydukları korkudan daha fazla korkuya kapılmaları anlaşılır hale gelir. Bu durumda erkekler neyi tasarımlayacaklarını bilemezler ve psikanalistlere gelince onlar da bir dişi statüsü tanımlamada iyice güçlük çekerler.

Kadınlar da bu konuda zorlanırlar ama aynı tarzda değil: Onlar için de, en basit yol, kendilerine öğretildiği gibi, fallik sistem içinde düşünmek ve penis hasetleriyle yetinmektir. Erkekler kadınların penisi kendilerinden almak istediklerini düşünürler; oysa kadınlar, sadece, penisten olabildiğince haz alma peşindedirler. Yoksa, fallik sistem dışında hiçbir şey söylemezler. Kadın ve anne olarak yaşadıklarından tek kelime bile bahsetmezler. Tek kelime bile, çünkü bunlar yaşanır ve üzerine konuşulmaz. Peki ya erkekler? Onların, kendilerine delice, tasavvur edilemez ve hatta ne kıçı ne de başı bulunmaz olarak görünen şeyi biçimlendirmek, sahneye koymak, görüntülü ve ussal senaryolara dönüştürmek için ruhsal bir çalışmaya mutlaka ihtiyaç duydukları açıktır. Ne kıçı ne de başı bulunmaz dedim, bağışlayın ama yine de söz konusu olan tam da budur: Düşünmek için, başkasının bedeni üzerinde değil de kendi be-

deni üzerinde bir penisin ve her iki kafada da fallusun varlığı şarttır; diğer bir anlatımla, özümlemek için farklılık ve bu farklılığı simgeleştirecek bir nesne gerekmektedir.

Erkekler kendilerini nasıl korurlar

"Annelik", bir kadında öncelikle çocuğuyla ilintili olanları ifade eder; o halde, kuşak farklılığı içinde ve gebe kalma, gebelik, doğum, emzirme, bakım, vb. gibi çok özel durumlara bağlı olarak bir anlam kazanır. Bu annelik, *fiilen* (de facto) bir baba-erkeği annenin kafasına sokar, oysa anne bu işin içine babanın karışmış olduğunu çok iyi bilir. Buna karşılık, dişilik, cinsiyet farklılığına göre ve kadındaki veya erkekteki bir annelik niteliği üzerine önyargıya varmaksızın tanımlanır.

Ayrım, kavramsal açıdan gereklidir ama erkeklerin içinin rahat etmesi için yeterli midir? *Erotik anne dişiliği, muhtemel bir hadım edilme dehşetini harekete geçirdiğinde ya da kötüsü erkek-özneyi, onu ruhsal ölüm tehlikesine itecek bir bağların çözülmesi yolunda, tasarımlanamaz olanla karşı karşıya bıraktığında erkekler, her şıkta, zorunlu biçimde, takviye değilse bile geri çekilme çarelerine başvururlar.*

Demek oluyor ki, erkekler tehlikeye çare bulmak için birçok yol denerler: Adlandırma, betimleme, karşı karşıya getirme.

- *Adlandırma:* Ruhsal yeniden yapılanmanın temel ve başlıca yoludur. Şeylere ilişkin kayıp yatırım, onları belirten sözcük tasarımlarına yeniden yatırımla geri gelir. Aslında, "hadım edilme" demek ama aynı şekilde "çılgınlık" ya da "azgınlık" demek, ruhsal bir çalışmanın başlangıcını tetikleyecek bir adımdır.

- *Betimleme:* Eğer, Medusa'nın kesik başı, klasik olarak hadım edilmeyi betimliyorsa, örneğin, Hıristiyan kültüründe de Meryem Ana'nın sadece annelik yönü olan bir dişiliği simgelediği belirtilebilir. Magdelena ise, erotik eğilimi güçlü olan ve bildik bir annelik yönü bulunmayan bir dişiliği temsil eder. Her halükârda, annelik kolay değildir: Eski Ahid'te, Sarah yaşlı ve kısırdır, O'nun için nerdeyse çok geçtir. Yeni Ahid'te ise,

Meryem evlilik çağına daha henüz girmiştir; O'nun için de neredeyse çok erkendir. Yunan-Latin karşıtlığı, Hera ile İuno, Afrodit ile Venüs arasında bulur ifadesini. Ayrıca, bunun dışında Athena erotik ve annesel olanı inkâr eder, zekâya yatırım yapar ve hiç kuşkusuz bu gerekçelerden ötürü kahramanların koruyucusu olup çıkar.

- *Karşı karşıya getirme*: Dişilikle ilgili birçok tanım geliştirmek sonra da bunlardan birini diğerini küçümsemek üzere kullanmak hatırı sayılır bir eğilimdir. Genelde, bu telafi girişimleri, daha ziyade, dişiliğe oranla daha iyi bir şöhrete sahip gibi görünen annelik yararına gerçekleştirilir. Böylece, sözgelimi "dolu" bir annelik, hadım edilmiş denmese bile "çukur" bir dişilikle karşı karşıya getirilir. Dahası, annelik, yoksun bir dişiliği tamamlayıcı bir nitelik olarak kabul edilebilir ya da annelik, erotik boyuttan soyutlanarak ele alınabilir. Ancak, bu erotik boyut daha ileride kavramsal olarak anne-çocuk ilişkisine taşınacaktır. Ayrıca "ana tanrıça" yani her türlü farklılıktan önceki ilk analık değerli kılınır. "Ana tanrıça" eksiksiz bir bütündür; her şeye kadirdir. Oğulları vardır ama çocuk yapmak için baba-erkeğe gereksinmesi yoktur.

Analitik uygulamada da, tabii ki dişilikten annelik yoluyla kaçma (ve kimi kez de tersi) girişimleriyle karşılaşılır. Anneliğin, deyim yerindeyse, kronolojik önceliği vardır. Bu öncelik, kökenlerin gizlerine duyulan merakı körükler ama anneliğin ancak sonradan, dürtüsel oyunun sürekli yeniden oluşturulmasıyla tanınabileceğini unutturma riski taşır. Bununla beraber Winnicott, her iki cinsiyet için de anneyle temasla oluşan (*first being, before doing = yapmaktan önce, olmak*) saf ve öz bir kadın kuramını savunur. Bu, varlığı dürtüselden önce düşünmenin bir başka biçimidir ve dürtüselin, biyolojik olanın ruhsal ifadesi olduğu tanımına ters düşer. Analistin kuramsal seçenekleri, gördüğü eğitim, "dürtüsel tercihleri" (deyim Freud'a ait) onun hastasını dinleyişine ve yorumlarına yön verir. Örneğin: "*Tensel temas olmaksızın.*" Kadın bir hasta, analistine, yeğeninin bir çocuğu evlat edineceğini anlatır ve şöyle der: "Ona imreniyorum. Bir çocuğu evlat edinmek mutlak aşktır!"

Analist sözcüğü kuşkuyla tekrarlar: "Mutlak?" Hasta üsteler: "Evet, tensel temas olmaksızın." Analist açıklık kazandırır: "O halde siz, mutlak aşkı, annelik temasının olmadığı, anne ile çocuğun tensel temasının yaşanmadığı bir aşk olarak düşünüyorsunuz" ve bu sözleri sarf ettikten hemen sonra pekâlâ şöyle de diyebileceğini geçirir içinden: "O halde siz mutlak aşkı, cinsel ilişkiyi içermeyen bir aşk olarak alıyorsunuz?.." Hasta yanıtlar: "Hayır, tensel temas olmaksızın demek gebeliğin sakıncaları olmaksızın demektir. Yeğenim zayıflamak için rejim yapıyor, vücudunun deforme olmasını istemiyor; görüntüsünü çok önemsiyor..." O halde "tensel temas" imleyeni, anneliği, erotiği ya da narsisistik olanı tanımlama potansiyelini elinde bulunduruyordu. Yapılacak yorumun önündeki teknik sorun, bunlardan birini seçmek ama diğerlerini uygun durumda yararlanmak üzere saklı tutmaktan ibaretti.

Erkekteki kadınsılık

Erkekler kadından korkup, kadınsı bir özdeşimle kendilerini savunduklarında, bunun bazen güçlükle ortaya çıktığı görülür. Örneğin, bir kadın dergisi yakın tarihlerde üç erkekle, bir edebiyatçıyla, bir tiyatrocuyla ve bir siyaset adamıyla ayrı ayrı yapılmış görüşmelere yer veriyordu. Sorulan sorular kadın üzerine odaklanıyordu: "İçinizde kadınsı bir yan olduğunu düşünüyor musunuz?" Görüşülenlerden her biri, kendi içinde elbette hiç tartışmasız kadınsı bir yan olduğunu kabul ediyor, bu özelliği bir artı, bir kalite olarak değerlendiriyor; bu özelliği, herkesin de bildiği gibi, erkeklere oranla çok daha ince, duyarlı, vd. olan kadınları anlamasını sağlayıcı bir tür anten gibi görüyordu. Zaten, kadınlar bu konuda aldanmazlar: Kadın okurlarım, seyircilerim, seçmenlerim içimdeki bu kadınsı titreşimi yeterince hissederler, vd. Ansızın gazeteci lafı hiç dolandırmadan bir soru daha soruyordu: "Eğer kadın olsaydınız kimin yerinde olmayı isterdiniz?"

"Eğer kadın doğsaydım:" Burada, Litza Guttieres-Green'e ait bir metnin, sorulan soruyu gayet güzel açıklayan başlığı yineleniyor. Dergideki yazıda, kendileriyle görüşülen üç kişinin de

bu beklenmedik soru karşısında şaşkınlığa kapıldıkları açıkça belliydi. Önce işi geçiştirmeye çalışıyorlardı. Ancak soruyu soranın ısrarı sonucu aşağıdaki yanıtlar sıralanıyordu: Edebiyatçı Georges Sand, tiyatrocu Raquel Welch, siyaset adamı ise Rahibe Teresa olmayı istiyordu. Görüldüğü üzere yanıtlar aydınlatıcıydı: Bir kadın –üzerinde pantalon, ağzında sigara, en azından belirli bir biseksüelliği üstlenen George Sand–; tepeden tırnağa dişilikle donanmış... gerçekten dört dörtlük vücut hatlarına sahip bir kadın sinema oyuncusu; ve nihayet, hiç kuşkusuz süblimasyon sayesinde erotik anne dişiliği biraz azalmış görünen Teresa Ana.

Erkek eşcinsellikleri

Bu konuda, klinik yönden olduğu kadar kuramsal bakış açısından da en azından şematik olarak üç türden söz edilebilir:

- *İkili eşcinsellik: Anne, oğul:*

Eşcinselliğin bu biçiminde daha doğrusu bu tarzında anneyle, babasız bir özdeşim gerçekleşir. Eksiksiz, annesel ve erotik bir anneyle bütünsel, narsisistik bir özdeşim kurulur. Baba yoktur, değerini yitirmiştir, karalanır; annenin erotik dişiliği ya annelik mecrasına yönelir ya da babanın olmadığı uçarı bir yaşama doğru pupa yelken açılır. Oğul, bu yaşamın şaşıp kalmış tanığıdır. Bu erkek eşcinselliği biçiminde Ödipal üçlü durum belli belirsizdir. Hadım edilme sorunsalı savuşturulmuştur. Neden ya da sonuç: Narsisistik iklim ağır basar. Bu, aynadaki mutluluktur ama hadım edilme kompleksi olmadığı için yaralar meydana geldiğinde, bu yaralar kısmi olmayıp bütünseldir ve hatırı sayılır çapta intihar eğilimi görülür. Aslında, analiz, özdeşimin çoğu zaman annenin arzusunun nesnesiyle, ender olarak babayla, bazen annenin babasıyla daha sıklıkla da öznenin büyükannesi olan annenin annesiyle kurulduğunu gösterir. Böylece, kırk yıl önce gözde olan kadınsı üsluplarla ya da iki kuşak önce işlendiği varsayılan bir hatanın telafi edilmesine veya kefaretinin ödenmesine yönelik zorlayıcı görevlerle kurulmuş karikatürümsü özdeşimlerle karşılaşılır.

- *Üçlü eşcinsellik: oğul ve babanın kadını:*

Eşcinselliğin bu türünde, özdeşim anneyle değil babanın kadınıyla, nerdeyse annesiz kurulur. Bu, üstün olan babaya göre erotik dişilik pozisyonudur. Anne dişiliği silinmiş gibidir; bu, Kurtlu Adam'ın "baba" sorunsalıdır. Aynı anne gibi, babadan bir çocuk sahibi olma fantezisi açıkça var olsa da (anne dişiliğiyle özdeşim kurma ısrarı), esas ön plana çıkan, bir kadın gibi babadan keyfince zevk alma isteğidir. Eşcinselliğin bu biçimi, doğrusunu söylemek gerekirse, babanın arzulanıp annenin uzaklaştırıldığı ters Oidipus figürünün vurgulanmasıdır. Ancak, her halükârda çok fazla sistemleştirmekten de kaçınmak gerekir. Sonuçta, her iki eşcinsellik biçimi de farklı nispetlerde iç içe geçerler. Eşcinselliğin üçüncü biçimi için de aynısı geçerlidir.

- *Başarısızlığa uğramış eşcinsellik:*

Eşcinselliğin gerçekleşmemesi, hiç kuşkusuz, kültürel yasakların gücüne ve kişisel ahlaka ama ayrıca fobik kaçınma davranışlarına da bağlıdır. Freud, aktif ve mutlu biseksüellerin aksine, gizli eşcinselliğin bir erkeğin başına gelebilecek en ciddi ve en acı verici handikaplardan birini oluşturduğunu düşünüyordu. Aslında, daha derinde, eşcinselliğin gerçekleşmesini, çoğunlukla, *anneyle özdeşimin ensest gibi yaşanması başarısızlığa uğratır*. Anneye "sahip olmak" yasaktır. Ama anne "olmak" da, onunla çok erotik bir yakınlığa yol açması yüzünden yasaktır. Üstelik, haz alan bir kadın-anneyle özdeşim fantezileri, oğulda bazen öylesine yoğun uyarımları harekete geçirir ki, o, bunları mazoşist tarz dışında bir tarzla birbirine bağlamakta iyice güçlük çeker. Böylece ortaya zevkten ve acıdan oluşan bir karışım çıkar. Oğul kurduğu fantezilerde kendisini, diğerleri tarafından sahip olunan, çiftleşmeye maruz kalan ve Schreber gibi eksiksiz dişi mutlulukları tadan kadın-anne olarak tasarlar. Ödipal yalnızlığının acısı, haz dolu özdeşimle erotize edilir. Böylece muhtemel iktidarsızlık kaynağı olan Ödipal yasak ile eşcinsellik –gizli kalan, hem düşünülmesi hem gerçekleşmesi herhangi bir Ödipal arzu gibi yasak hale gelmiş bir özdeşim tarafından iyice kızıştırılan eşcinsellik– arasında mazoşist bir orta yol gerçekleşir.

Fetişist çözüm

Eğer kadın hadım edilmiş anlamına geliyorsa, o zaman fetiş de eksik olanın yerine geçer. Farklılıklarla, yokluklarla, yaralarla ve kesintilerle kolayca depreşen hadım edilme korkusu karşısında fetişist çözüm el altındadır, hazır ve nazırdır; bir inkâr yeterlidir. Hayır, hiçbir yönden eksiklikleri yok. Kadınlar da diğerleri gibi insandır.

Cinsel sapkında heyecan uyandıran fetiş aslında sadece bir nesne değildir. Geçmişteki bir uyarılmanın izi, muhtemelen tekelci bir saplantı, parlak fallik ya da kara anal, doğrusunu söylemek gerekirse, fetiş bir ikame değildir, *eksik olanın kendisidir*. Hadım edilmenin inkârını bir nesneden daha fazla somutlaştıran fetiş, gündelik yaşamda varlığı ve yokluğu, "ondan var-ondan yok"u temsil eden ve yeniden sahneleyen bir senaryodur. Ayakkabıyla ilgili klasik metonimiden parıltı metaforuna varıncaya kadar değişik biçimlere bürünür: İşte bu şekilde tüm kadın bedeni dikilmiş olur. Ancak fetiş ayrıca, bilginin boşluklarında inşa edilen kuramsal bir derleme, tehdit aracı olarak kullanılan bir gerekçe, çatlaksız bir inançtır. Netice itibariyle genelleştirilmiş fetiş olarak kelam insanlık durumunun koltuk değneğidir.

Dışlama, kesip çıkarma, teşhir

Bir fantezi, bir davranış, bir ideoloji fetiş değeri taşıyabilir. Ne var ki, bazen fetişin yerleştirilmesi yeterli değildir. Fetiş, penisin yokluğunu ve hadım edilme fantezisini inkâr eder ama tasarımlanamaz olana, özellikle tasarımlanamaz erotik anne dişiliğine ilişkin doyurucu bir yanıt getirmez. Ve yine anneliğe dair soruların önü, çoğu zaman, kültürün analık sevgisi, analık içgüdüsü, anne baba sevgisi, vd. hakkında ilettikleriyle hemen hemen tıkanır. Acaba, erotik dişilikle karşı karşıya kalmak daha mı ürkütücüdür?

"Ateşli âşıklar ya da soğuk bilgiçler", hayran bazen de endişeli; erkekler kadınların hazzını tetikler ve seyre dalarlarken tesadüfen akıllarında bitip tükenmez bir orgazm fantezisi var-

dır:[7] Kadınlar açık denizlere açılırlarken erkekler kıyıda kalırlar. Ötekinin aldığı zevkin bilinmezliği, asgari olmakla birlikte yine de muazzam olan farklılık duygusunu çoğaltmaktan başka bir şeye yaramaz. Öyle ki kadınlar ellerinde, bir bilgiyi ya da bir gücü değil de sanki bir gizi, vücudun çağların derinliğinden fışkıran ve her türlü simgeleştirmeye meydan okuyan sözle anlatılamaz sırrını tutuyor gibidirler. *Tasarımlanamaz anne dişiliğinden bir şey çıkar: Ondan hiçbir şey anlaşılmaz ama anne dişiliği çocuklar meydana getirir! Oysa, tasarımlanamaz erotik dişilik hiçbir şey üretmez; erotik dişi azgının biridir, hepsi bu.*

O halde, bütün erkekler için hangi kültürde olursa olsun önlem almak kaçınılmaz görünmektedir: Bu zincirlerinden boşalma hali yasaklanamaz ama sınırlandırılabilir, denetimde tutulabilir, engellenebilir.

Kendi duyumlarının yoğunluğuna ve özdeşim olgularına rağmen, erkeklerin kendilerini zevk konusunda nicel ve nitel olarak aşılmış hissetmeleri, bu alana görece yabancı kalmaları, kadınların her zaman ve her yerde konu oldukları dışlama önlemlerinde elbette ki rol oynamıştır. *Yurttaşlar arası ve yurttaşlıkla ilgili dışlama*, yurttaşlıktan atmaktan büyücülük suçlamasına varıncaya kadar bir dizi biçime bürünür. Daha köktenci diğer bir yöntem ise, kadınların vücudu üzerinde gerçekleştirilir: Bugüne kadar, dünyanın dört bir yanında, *klitorisin kesilip çıkarılması* yöntemine maruz kalan 120 milyon kişiye her yıl 2 milyon küçük kız daha eklenmektedir (Birleşmiş Milletler kayıtları, *Le monde*, 10 Ağustos 1997). Kadınları, dozu kaçmış haz yüzünden dışlamanın muhtemel bir diğer biçimi ise *teşhirdir*. Erkekler, birbirlerine falanca kadının yetenekli ve olağanüstü olduğunu anlatıp dururlar, ama belirli bir eşik aşıldığında bu kadının da işi abarttığını söylemeye koyulurlar. Yoksa karşılarındaki çılgın, hasta, nemfo... mudur? Ama hayır, Barbarella'nın haz ölçme makinelerini infilak ettirdiği ya da Emmanuelle'in gidebileceği en uç noktayı öğrenmek için orgazmlarının çetelesini tuttuğu nasıl unutulabilir?

---

7 J. Cournut, *L'ordinaire de la passion*, Paris, PUF, 1991.

Kökene dair fanteziler ihtiyacı

Özdeşimsel dönüşümlerin ve rastlantıların bağrında, hadım edilme korkularının önünü kesmek üzere fetişler yaratmazdan önce, hiçbir şey anlamadıkları bir erotik anne dişiliğini puslardan arındırmak için anlattıkları hikâyelerin; kadınlara hükmetmek, annelere saygı göstermek ve kendi içlerindeki kadınsı yanı sınırlamak için sergiledikleri davranışların berisinde erkekler –ya da deyim yerindeyse insanlık durumu– ayrıca kökene dair fanteziler üretirler.

Söz konusu olan, insani gerçekliklere anlam katan bilinçdışı imgesel senaryolardır. Bu fantezilere, çocukların niçinlerine, onların kökene, anne babaların arzularına ve daha genelde dünyayı ören imgesel, kimliksel ve simgesel ağlara ilişkin sorularına yanıt getirdikleri ölçüde kökensel fanteziler denir. Bunlar, aynı nedenlerden ötürü de, ruhsal yaşamın düzenleyicisidirler.

Her birey bu fantezileri, biyolojik ve kültürel donanımına, neslinin tarihöncesine ve kendi çocukluk öyküsüne bağlı olarak kendine has biçimde süsler. Yine de, nasıl ifade edilirlerse edilsinler, söz konusu fanteziler dört adettir: Baştan çıkarma, birincil sahne, hadım edilme, anne karnına geri dönüş. Çocukların cinsel kuramlarında da olduğu gibi bu fanteziler bütün bireyler için aynıdır. Gerçekten de, insana özgü büyük sorunlara yanıt getirdikleri ölçüde bu fantezilerin her birinin bir sonrakinin gerekliliğini tetiklediği ve aslında akla gelebilir başka bir yanıtın olmadığı fark edilecektir. Önce, bunlardan ilk üçü ve daha ileride ise dördüncüsü işlenecektir.

- *Çocuğun, yetişkin tarafından baştan çıkarılması fantezisi, kuşak farklılığı içinde*, çocuk ile annesi arasındaki ilk fiziksel ve duygusal temaslara bağlı uyarımları "temsil eder" ("ruhsallaştırır"). Anneye bu temaslar yüzünden "ilk baştan çıkarıcı" denir.

- *Birincil sahne fantezisi*: Bir öncekine nazaran, *cinsiyet farklılığını* ve dolayısıyla babayı ebeveynler arasındaki ilk cinsel ilişki sahnesinde devreye sokar. Çocuk bu sahnenin yönetme-

nidir ve tüm kişilerle aynı anda, onların arzularıyla ve rolleriyle özdeşim kurar. Bu kaçınılmaz olarak bir şiddet sahnesidir. Başlangıçtaki bu büyük patlama (big-bang) sırasında, çocuk, henüz "ruhsallaşmamış" uyarımını, o sahnede yer alma arzusunu ve henüz orada olamayışının yarattığı engellenmesini yansıtır. Aynı zamanda anne babasının arzusu ile kendi kimliği sorununu da bu sahneye yansıtmaktan geri kalmaz: Bunu niçin yapıyorlar, kendi zevkleri için mi yoksa beni dünyaya getirmek için mi? Bir başkasını değil de beni dünyaya getirmek için mi?

- *Hadım edilme fantezisi*: Birincil sahne kaosuna düzen, tutarlılık ve anlam katmak gerekir. Aynı isimli kompleksi kışkırtan hadım edilme fantezisi *belli yapıda bir senaryo* önerir: Üç kişi, arzu, bir yasak, bilgiçce bir tehdit, cinsiyet farklılığının göz önüne alınması, zorunlu ve kurtarıcı bir vazgeçiş ve yasağın sürekli görev başında bir mercii –uyanık, koruyucu ve birey açısından yasaklayıcı olduğu için kültür çalışması yönünden üretici üstbenlik– biçiminde içselleştirilmesi.

Fallik yeniden toparlanış

Böylece, erkeklerin, iyi kökensel fantezilerden iyi bir düzenlemeye sahip olarak, kendilerini iyi donattıkları ve bu tasarımlanamaz erotik anne dişiliğini tasarımlamayı ve anlamlandırmayı becerebildikleri ölçüde kadınlardan daha az korkacakları umud edilebilir. Gerçekten de, erkekler annelik ilişkisinin aşırı uyarıcı boyutunu erotikleştirirler ve annenin sorumlu, çocuğun ise masum olarak yer aldığı bir baştan çıkarma senaryosuyla tasarımlanır hale getirirler. Ardından, kadının hem çok erotik hem de annesel olduğu bir çılgınlık ve azgınlık sahnesi yaratırlar. Nihayet, sonu cinsel bir gizilliğe varan bir "etkinlik" dramatize ederler (sözcüğün teatral anlamında: sahneye koyarlar): Ödipal dönemin sonuna doğru, kökene dair fantezilerin serpilip gelişme zamanı geride bırakıldığında çocuklar, "gizillik" adı verilen bir evreye girerler, yani erinliğe kadar süren dürtüsel vazgeçişi yaşarlar. Bu aile polisinin uygarlaştırıcı bir erdemi vardır ve böylece, kültürü inşa eden fallik düzen kuru-

lur. Gerçekten de, fark edileceği üzere, bu kökensel fantezilerin her üçü de, özellikle ikincisi ve daha çok da üçüncüsü fallik üzerine odaklanmışlardır. Çocuğun, ebeveynleri arasındaki bir cinsel ilişkiye tesadüfi tanıklığının naif imgesiyle yetinilse penis vardır denilebilir. İnsan imgeseli, varlığının büyük eksenlerine göre simgeleştirilse fallus vardır denilecektir. Bunun böyle olduğu çok açıktır; çünkü farklılık üzerine düşünmemizi sağlayan, farklılık şokunu yaratan unsurdur.

Erkekler ve dişilik haseti

Kadınların kendi aralarındaki skandal

Erkeklerin üzerinde etraflıca düşünmelerine karşın tasarımlamayı kesinlikle başaramadıkları bir ilişki vardır. Farklılığı yadsıdığı için bir türlü tasarımlanamayan bu ilişki, *anne ile kız* arasındaki (Jacqueline Godfrind'in yerinde deyimiyle "*kara ittifak*") ve daha genelde ise kadınların kendi aralarındaki ilişkidir. Görünüşe göre, bu noktada fallik düzende "yol almayan" daha da anlaşılmaz bir erotik anne dişiliği söz konusudur. Kadınların birbirlerini pohpohladıklarını ya da aralarında didiştiklerini, anne ve kızın birbirlerini sevdiklerini ya da birbirlerine diş bilediklerini elbette gözümüzde canlandırabiliriz. Bu, anlaşılabilir ama belirli bir noktaya kadar; çünkü belirli bir eşik aşılınca, kadınların kendi aralarındaki haz sorunu ortaya çıkar. Kadınlar neyle yaparlar? Onları bir numara olmaksızın, bir protez ya da düzmece bir yöntem olmaksızın tasarımlayamayız (aynı erkek eşcinselleri sodomi dışında pek hayal edemeyişimiz gibi). Aslında, "neyle yaparlar?" sorusu fallik düzende bir gedik açar. Kadın eşcinselliği erkekler tarafından tasavvur edilemez; erkekler, ancak, kadınların da erkekler gibi yaptıklarını düşünebilirler. Aynı perspektiften, *anne-kız ensesti de hiçbir anlam ifade etmeyen bir sözcüktür. Farklılık yok, girmek için koşaç yok, düşünmeyi sağlayacak bir kesinti yok, iki "aynı" üst üste: Kökten ve dehşet verici "tasarımlanamaz olan" muhtemelen bu noktada yatmaktadır.* Edebiyata bakın: Sayısız anne-kız ilişkisiyle karşılaşırsınız; ama sözcüğün gerçek anla-

mında enseste, "cinsel enseste" rast gelmezsiniz. Bu anlatılamaz. Elinize ilk geçen porno dergisine bir göz atın: Birbirlerini okşayan bir sürü kız görürsünüz: "Sürtükler" "bu işi öylesine severler ki", ellerinin altında herhangi bir herif olmadığı için birbirlerini, bir fallusla olduğu gibi, yapay bir erkek organıyla tatmin edip dururlar. En azından, erkekler birbirlerine böyle anlatırlar ve bu, sistemlerini tedirgin eden şey konusundaki kaygılarını giderir. Erkekler, erotik anne dişiliği karşısında belki de içlerinde bir yerlerde bazı sarsıntılar hissettikleri için bu yola başvururlar.

Erkekler ve gizli hasetleri

Özetleyelim: Hadım edilme fantezisi kadını iyi-kötü açıklamaya çalışır. Gerçekte, bunu, ne eksiksiz ve donanmış annelik, ne de sonsuz haz açısından başarır. Hele, kesintisiz ve çiftleşmesiz bir kaynaşmayı tasarımlamak için daha da yetersiz kalır. O halde, erkeklerin de, kadınlar gibi, karıştırmaması gerekir. Kısacası, edilgin, mazo, hadım edilmiş olsun ya da olmasın, dişilik, ne aşağılayıcı bir durumdur ne de korkunç. Tersine, yavan ve beyinsel olarak nitelendirdiği eril mutluluklardan iyice üstün ve doyumsuz olan "eksiksiz dişi mutlulukları" tadmayı ve yaşamayı isteyen Schreber'in söylediğine göre kadın olmak iyidir. Schreber hepsini ister: Edilgin, dövülen, erkekliği yok edilen, düzülen, doğuran olmak; yeni bir ırkın annesi olmak. Ve bunların tümünü zevk içinde, sonsuz... bir haz içinde yaşamak.

O halde şu soruyu sormakta yarar vardır: Ya erkeklerin kadınlar karşısında duydukları ve onları kadınlara hükmetmeye iten bu korkunun arkasında; bu tasarımlanamaz erotik anne dişiliği kaygısının arka planında gizli bir haset yanıp tutuşuyorsa? Diğer bir deyimle, *ya her erkeğin içinde bir Schreber uyukluyorsa?*

Dişiliği artık reddetmemek, edilginliğin hissetme olanağı verdiği ve etkinliğin eylemin ateşinde boğduğu şeyi tatmak ve yaşamak, acı ile zevki (ve tersini) birleştirmek, dikilmek ve dimdik durmak değil, tersine kendini alıcılığa bırakmak olur-

du. Kendini, ölüm pahasına bile olsa gencecik bir kadının göğsüne mutluluk içinde bırakmak olurdu: İşte Roma'da San Pietro kilisesindeki, Michelangelo'nun Pietà figürü tam da bunun betimlenişidir. Burada sözü edilen, anne karnına geri dönüşle ilgili kökensel dördüncü fantezidir.

Gelgelelim, bu haset birçok tehlikeyi barındırır:

- Hiç kıpırdatmayacak ölçüde tam bir edilginlik, ölümcül hale gelir.

- Mazoşizmin sonu yoktur; belirli bir ölçüde kaldığında yaşamın koruyucusu olan mazoşizm, belirli bir eşiğin aşılması halinde ise kendiliğin yıkımına dönüşür.

- Hadım edilme korkusu, haberci-kaygı olarak iş görmediğinde (ya da artık görmediğinde), görüntüsünü ve yaşamını yitiren budanmış bir narsistte olduğu gibi sakat bırakılma dehşeti halini alır; sakat bırakılma dehşeti olarak kalır (ve yeniden boy gösterir?).

- Anne nesnesiyle ayrılık, bütünü kurtarmak uğruna bir bölümü feda eden bir kompleks tarafından dolaylandırılmadığı zaman –kız çocuğun annesi karşısındaki durumu büyük çoğunlukla böyledir– ilişki tam bir uyum içindedir, sembiyotiktir. Eksiksiz aşk ve yanı sıra nefret bu ilişkide serpilip gelişebilir ve aktarılabilir. Yitirilen anne nesnesi böylece kuşaktan kuşağa istila edici hale gelir. Erkekteki hadım edilme kompleksinin işlevsel eşdeğeri olan penis hasedi, kadınların bu temel kaybın melankolik çekirdeğini örtmelerine yardımcı olur (M. Cournut-Janin). *Hadım edilme kompleksi ve penis hasedi, bu anlamda, bir tarafta kısmi bir kaybın adlandırılamaz dehşetine karşı, diğer tarafta da bütünsel bir kaybın adlandırılması daha da güç dehşetine karşı mücadele ederler*. Bu perspektiften bakıldığında, fallik düzenin ve kadınların erkekler tarafından egemenlik altında tutulmalarının, kadınlara, kayıplarını göreceli hale getirmelerine yardımcı olarak belki de hizmet ettiği düşünülebilir. Ancak konuya böyle yaklaşmamak gerekir; çünkü bu taktirde, erkekler karşısındaki tutsaklıklarının, kadınlara, kendilerini annelerinden kurtarmaları yönünden yardımcı olduğu gibi siyaseten pek doğru sayılmayacak bir sonuca varırız.

Hatta belki de kadınların, erkekleri, sırf kendilerine üstbenlik olarak hizmet etsinler diye kasten korkuttuklarını bile söyleyebiliriz! Tabii, eklemeye gerek yok, babalık üstbenliği işlevi görsünler diye...

Topluluk koruması

Erkekler, tek tek, erotik anne dişiliğiyle ilgili gizli hasetlerini sınırlandırmayıp, bu hasedin onları iteceği tehlikeleri durdurmasalardı, dıştan bir müdahale gerekli olurdu. Neyse ki diyeceği geliyor insanın, erkekler, bu dil ve toplum varlıkları cemaati müdahale eder ve ettiği de tespit edilmektedir; topluluk münzevi hazza hoşgörü göstermez; öncelikle bunun tehlikeli olduğuna inandığı için, sonra da bunun üretken olmadığını bildiği için (sosyopolitik bir analiz de aynı şeyi ama başka bir anlamda dile getirecektir).

Bu tasavvur edilmez dişiliğin –erkeklerin kadınlarda tasarımlamayı başaramadıkları ve onları korkutan dişiliğin– ortak söylemde ve gündelik yaşamın kolektif psikolojisinde doğrudan, duyulabilir sonuçları vardır:

- Erkeklerin, erkekler tarafından ve –ille de söz etmeksizin yaşanabilecek başka bir şey olduğunu, "hissetseler" dahi, kendileri de fallik düzenin kapanına kısılmış– kadınlar tarafından fallik yönden değerli kılınması.

- Çıkarcı analitesinden ve tutsak ediciliğinden şiddetle kuşku duyulan kadın hazzının değersizleştirilmesi.

- Hadım edilme fantezisinin inkârıyla kadınların açıkça ya da sinsice değersizleştirilmesi: Tabii ki onlar ne hadım edilmişlerdir ne de hadım edicidirler; eğer iktidar ve ortak karar alanlarından dışlanıyorlarsa bu, işi bölüşmek gerektiği içindir: Zaten evdeki özel yaşamda, matrone ve/veya tatmin edilmez kadın olarak bu açığı kapatırlar. – Candan sevilen, hürmet edilen ve kutlanan annelerin değerli kılınması (Gılgamış, düşlerini önce annesine anlatır).

Toplum, etkin kollar, yaratıcı beyinler ve üretici cinsel organlar ister. Eğer erkeklerin hiçbir şey anlamadıkları erotik anne dişiliği onları çok korkutur ve çok kıskandırırsa, o za-

man toplum faşist (sözcüğün etimolojisi hafızalardadır!) eğilimli bir söylem tutturacaktır: dişiliği reddetmek, dışlamak, dişiliği cisimleştiren kadınlara hükmetmek, onları hareme kapatmak; anneleri alıkoyup kızları uzaklara yollayan egzogamiye övgüler düzerek anneler ile kızları birbirlerinden uzaklaştırmak, sonu gelmeyen sorular soran çocukları susturmak; miş gibi yapan eşcinselleri dışlamak, erkekte penis hasedini körüklemek ve hadım edilme korkuluğunu tehdit aracı olarak kullanmak, bütün biçimleriyle fetişleri uygulamak. Yani, güzel söylemler, güzel düzenekler, güzel çocuklar; bir öpücükle, bir mücevherle ve azıcık bir güçle hoşnut edilebilecekleri için –ya da öyle sanıldığı için– korku uyandırmayan anne-kadınlar. Bu söylemin tehlikeli olduğu çok açıktır. Kuşkusuz, burada çizilen onun karikatürüdür. Bununla beraber, erkeklerin dişi, farklı, yabancı, bilinmeyen, düşünülemez, tasarımlanamaz karşısında duydukları derin korkunun, insan toplumlarında, malum sonuçlarıyla bir tür sürekli hükümet darbesi potansiyelini beslediğini bir an olsun unutmamak gerekir...

Yeniden yaratılış, devamı ve sonu

Adem korkuyordu çünkü hâlâ anlamıyordu... Oysa Tanrı Havva'ya: "Erkeğin seni yönetecek" demiş ve "acı içinde doğuracaksın" diye eklemişti. Havva ise hâlâ konuşmuyor, ara sıra çığlıklarla daha yüksek bir hizmet için ve göğün yedinci katına gider görünüyor, ya da neyle, nasıl, neden bilinmez kızlarıyla (yaradılışın pek hatırlamadığı bu kızlarla) oynuyordu. Bir gün Adem kendini daha fazla tutamayarak Tanrı'ya "bana eksiksiz dişi mutlulukları tanıt" dedi. Ve Tanrı ona eksiksiz dişi mutlulukları tanıttı.

Bunlar öylesineydi ki, Adem acıyla zevkin garip karışımının tadını çıkararak adı konmamış ve görülmemiş zevklere daldı; hiç kıpırdamaz olmuştu. Çalışıp çabalayan, dövüşen, çocuk yapan oğulları ise bu durumu için ona karşı çıkmaya geldiler: Topluluk bir kişinin tek başına haz içinde yüzmesini, hareketsiz kalmasını, üretmemesini hoş göremezdi; bu kabul edilemezdi! Adem, onlara

şöyle karşılık verdi: "Canınız nasıl isterse öyle yapın ama bırakın hoşuma gidenin tadını çıkarayım."

Tanrı o zaman Adem'e: "Dikkat et, çok ileri gidiyorsun..." dedi. Adem ise kesinlikle hiç umurunda olmadığı yanıtını verdi. O zaman Tanrı, bunun, bağların çözülmesinin ilk adımı olduğunu söyledi. Adem öldü; hemen ardından ötekiler totem yemeği için erkek erkeğe sofraya oturdular.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Soy Sopla İlgili Tutkular

Erkeklerin kadınlardan korktukları için onlara hükmettikleri yolundaki varsayımımız, çok özel türde bir erkek-kadın ilişkisini, yani oğul ile annesi arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurmalıdır. Bu konuda egemenliğin ve korkunun yeri nedir, hadım edilme kaygısı hangi rolü oynar? Tasarımlanamaz olan, bu mecralarda dolanıp durur mu? Aynı perspektif içinde, kız çocuk-anne ilişkisi üzerinde daha titizlikle durmamız gerekir. Bu ilişkinin, erkekler açısından, görünüşte, farklılığı ortadan kaldırdığı ve fallik düzeni bozduğu ölçüde anlaşılmaz olduğunu belirtmekte yarar var.

Dolayısıyla, annenin aynı zamanda bir kadın olduğunu ve işin içine onun erotik anne dişiliğinin girdiğini hemen hatırlatarak –çünkü çoğu kez bunu unutma yani bilinçdışına atma eğilimindeyiz– her iki soy sop ilişkisini de sorgulamaya koyulacağız.

ANNE VE OĞUL

Oğul ve annesinin erotik dişiliği

Kültürümüzün, oğul ile annesi arasındaki (ve tersi) ilişkiye yönelik söylemi apaçık bir hakikatten kaynaklanır: Söz konusu olan, hiç tartışmasız, sevgidir. Bu sevgi, bir erkeğin tadabileceği

tüm sevgiler içinde en eski, en sağlam, en değişmez, en öncelikli ve en doğal olanıdır. Bu yüzden, hatırı sayılır övgülere boğulur ve saygıyla karşılanır. Kültürel ve bireysel anlamda sağlam ve temel bir değerdir. Tasarıma ve duygulanımlara elverişlidir. Ancak, hemen hatırlatılmalı, iki sınırla –düşünülemez ve her halükârda yasak iki sınırla– çevrilmiştir: *ensest ve ana katilliği*.

Her zaman olduğu gibi, istisnalar kaideyi doğrular. Mauriac ve Folcoche, ama roman dünyasıdır bu; evlat katilliği, medyatik ve alçakça bir sütun başlığıdır; Akdenizli anne, folklordur ve zaten adamakıllı temeli vardır; hadım edici anneyi psikanaliz icat etmiştir. Medeia, eşi benzeri olmayan bir vakadır ve yine de öz çocuklarını öldürmesi kendisini terk eden adamdan intikam almak içindir. Orestes ise nerdeyse annesi kadar kurbandır ve daha sempatiktir. Nitekim sonunda bağışlanır. Enseste gelince, daha da nadir görülen bir sütun başlığıdır. Ensestin yasaklanmasını, insan toplumsallaşmasının anahtarı olarak kabul eden antropologlar anne-oğul ensestini pek önemsemezler. Bunun sebebi, hiç kuşkusuz, yaklaşımlarını görece kılacak bir değerler ölçeği kurmaktan kaçınma isteğidir. Oysa görünüşe bakılırsa bu ensest biçimi diğerlerine göre çok daha nadirdir. Bu perspektif içinde, sadece iki varsayım söz konusudur: Ya toplumsallaşmanın ekseni *anneyle* ensestin yasaklanmasıdır ya da bu ensest özüne uygun biçimde gizli kaldığı için, üzerine tek söz bile söylenmediği için görülmemektedir. Nihayet, *Dünyanın Doğuşu*'nu çizen Courbet'nin İtalyan madonnaları karşısındaki acımasızlığının karşılığı nedir?

İdilik bir ilişki

Gereği düşünüldü; oğul anneyi sever ve sayar; anne, oğluna sevecenlikle adar kendini. Canla başla karşılar onun gereksinmelerini. Birbirlerini hiç sarsılmaz biçimde severler. Unutmadan ekleyelim ki insan ilişkilerinin tümü içinde, bu karşılıklı sevginin, ilişkilerin en az çatışmalı olanı olduğu, anne-kız ilişkisine göre çok daha az çatışmalı olduğu kabul edilir. Anne-kız ilişkisi, bu yönüyle, her zaman iyi bir şöhrete sahip değildir.

Freud'un anne ve kız hakkındaki görüşleri de bu doğrultu-

dadır. Buna karşılık Freud, annenin oğluna duyduğu sevgiye hiç gölge düşmediğini ve oğul için annesinin tercih ettiği evlat olmanın yaşam açısından bir şans ve güç kaynağı oluşturduğunu çeşitli münasebetlerle yazmıştır. Yine Freud'a göre, oğulun annesiyle olan ilişkisi belirli bir çifte değerlilik izi taşıyabilir. Ama Freud yapıtında ancak çok sonraları "ilk baştan çıkarıcı anne"den söz etmiştir. Öte yandan, fark edileceği üzere Freud arkaik bir anne imagosu üzerinde de pek durmamıştır. Bu ürkütücü anne tipini özellikle belirten Melanie Klein olmuştur ve Klein Orestes vakasını Freud'dan çok daha fazla incelemiştir. Bu arada, psikanalitik edebiyat tarafından sunulan bu anne portreleri galerisine, Winnicott'un, olanca bilgeliği içinde, "yeterince iyi" olması temenni edilebilecek bir anne portresi eklediğini de hatırlatmadan geçmeyelim!

Ne olursa olsun, bir erkeğin yaşamında annesi bir başlangıçtır ve bir sondur. Ondan çıkılır ve daima ona dönülür. Üç Parkalar'a bir göz atmanızda yarar var.

İlk aksilikler

Ne var ki, biraz daha yakından bakılmak istendiğinde bu idilik (*Le Robert*'e göre, idilik sözcüğünün sözlük anlamı saf ve müşfik aşk macerasıdır) tablonun, o kadar da kusursuz olmadığı gözlenecektir.

Önce hatırlamak gerekir ki, birincil nesnenin ete kemiğe bürünmüş hali olan anne ilk özdeşimlerin ve ilk yatırımların barınağı ve nesnesidir. Bu da önemli sonuçlar doğurur: ilk nesne, ilk ayrılık, ilk kayıp, kaynaşmanın yaşandığı cennetin yitirilişi. Bunun tesellisi asla bulunmaz. Bu anneye kızmak için pek çok gerekçe vardır; ne kırgınlık ve ne hınç!

Her koşulda ve mevcut anatomik-fizyolojik bilgiler ne düzeyde olurlarsa olsunlar kabul etmek gerekir ki döllenme, gebelik, doğum, emzirme, vd. yani bu "annelik çılgınlığı" düşünülebilir, tahayyül edilebilir, tasarımlanabilir gibi değildir. Annelik çılgınlığı: Bu ifade André Green'e ait olup daha ileride "annelik erotizmi çılgınlığı" biçimini alacaktır. Öte yandan, erkek çocuk açısından, cinsiyet ve kuşak farklılığı çerçevesinde,

annesinin, *başlangıçtan beri* olanca yakınlığına karşı tepeden tırnağa farklı bir varlık olduğu da göz ardı edilemez. Bu da, küçük farklılıklar narsisizmini körüklemekten geri durmaz.

Bu hem benzer hem farklı nesneye ilk özdeşimlerden kaynaklanan Kleincı bir üstbenliği anımsamaya gerek bile kalmaksızın, beslemenin beklemekten ağzına tıkıştırmaya kadar varan hiç kuşkusuz tatlı ama acımasız oyunlarını; sfenkter eğitiminin en az onun kadar dayatmalara dayanan oyunlarını aklımıza getirmeliyiz. Yine Melanie Klein'a göre, oğulun fantezilerinde karnının içi penisler ve çocuklarla dolu olan bu anne, kısa bir süre sonra, oğlunun cinsel yaşamı üzerinde hüküm sürmeye devam edecektir. Anne, danışman ve örnek kişi olarak, hem istek uyandırıcı hem himaye edici, hem mücevher kutusu hem sır küpü olarak, namevcut, hatta ölmüş dahi olsa varlığını daima hissettirecektir.

Genç bir adam şöyle der: "İlk kez bir kadınla yattığımda, işim biter bitmez, erken boşaldığımı haber vermek için hemen annemin evine koştum!"

Bazı hizmetler hakkında

Bu aksiliklere karşın, anne ile oğul birbirlerine hizmet ederler. Bunun bir armağan olup olmaması konusunda önyargı beslemeksizin, anne çocuğa yaşam verir ve onun gereksinmelerini karşılar. Doğrusunu söylemek gerekirse her şeyi verir: süt, bakım, dil ve elbette sevgi. Winnicott'un dediği gibi, annesiz bir çocuk, olamaz. İlk uyarılmaların kaynağıdır anne; gizemli imleyenler gönderir (Jean Laplanche); çocuğun ruhsal aygıtını zehirden arındırır (Wilfred R. Bion). Çocuk, onun bakışında var olur, özdeşim kurar, kendini tanır. Arzu edildiğini hisseder. Oğul annesi için duyduğu arzuya karşılık olarak annesinin de kendisini arzu etmesini ister. Anne ayrıca habercidir de. Oğlunu uyarımlarına ve ensest eğilimlerine karşı koruyan da yine annedir; olası bir hadım edilme fantezisini çocuğa annesi iletir ve ona bütün aile için genel anlamda hayırlı olacak bir vazgeçiş tavsiye eder.

Karşılık olarak, oğul borçlu durumda değildir. Annesini tamamlar; annenin fantezisi budur, hiç kuşkusuz çocuğun da.

Eğer annenin bir penis hasedi varsa işte artık penise sahiptir. Oğul, fallik-narsisistik bir tamamlanma anlamında fallik tamamlayıcıdır (Catherine Parat). Oğul sonuçta, annenin kendi babasının ona vermesini arzuladığı ve annenin kendi annesine yapmak istediği şeydir. Annesiyle çocuk doğurma yönünden girdiği rekabette ve fallus-merkezci bir bağlamda kazanan odur: Bir erkek çocuk doğurmuştur, oysa annesi dünyaya ancak bir kız çocuk getirmeyi başarmıştır.

Hadım edilmenin habercisi anneye, annesinin habercisi oğul tekabül eder. Oğul annesinin sözcüsüdür, vekilidir; oğul, benlik idealinin ("olacaksın ve yapacaksın, senin görevin var") ve annelik üstbenliğinin ("olmayacaksın, yapmayacaksın, bu yasak") buyruklarını güvence altına alır. Ve oğul böylece, onarır, aktarır, gerçekleştirir, intikam alır, tutkuyla ister. İşler kötü gittiğinde, başarısızlığa uğrar ve kendini yok eder.

Oğul ve babanın kadını

Kimi düşünüyordunuz? Kayınvalideyi mi, Phaidra ve Hippolytos'u mu, Zola'nın *La Curée*'sini mi? Hayır, babanın kadını, annedir; ve yine söz konusu olan, oğul ile anneyi (ve tersini) birbirlerine bağlayan tutkudur.

Çocukların yaptığı gibi yapılır: Annenin aynı zamanda bir kadın olduğu bilinçdışına atılır, inkâr edilir. Bu dönüşümlü bir annedir: Gündüz anne, gece sevgili (Michel Fain ve Denise Braunschweig); Freud'un dediği gibi: Anne ile fahişe aynı şeyi yaparlar. Annenin gizli yüzü onun erotik yanıdır. Anne-oğul ilişkisi, oğulun ve aynı zamanda annenin Ödipal durumu içinde ele alınır. Anne, arzu nesnesi ve aynı zamanda yasak nesnedir. Annenin duygu yüklü tasarımına aşırı yatırım yapılmış, ama bu tasarım, insanın daima yeniden başlayıp başlamayacağını kendine sorduğu dramatik bir pazarlığın bitiminde zorunlu olarak bilinçdışına atılmıştır.

Bu ilişki, en sert cinsel yasağın konusudur da: Ensest yasağı. Daha önce de belirtildiği gibi, antropologlar anne-oğul ensestinin özelliği üzerinde pek durmazlar; muhtemelen, bundan bir süper-ensest yaratmaktan çekinirler; ama, anne-oğul ensesti-

nin, evrensel ölçekte en yasaklı ve en "mahrem" ilişki olduğu bir gerçektir. Besbelli ki, sonuç olarak, bu nedenlerden ötürü konudan pek söz edilmez. Bu tür olgulara psikiyatri kitaplarında, medyada ve sinema dünyasında da az rastlanır (Louis Malle, Visconti). Ün salmış tek istisna hariç: Oidipus.

Kökensel ihanet

Anne çocuğun her şeyidir. Çocuk ise anne açısından her şey değildir. Anne onu yaparken daha en başta ona ihanet etmiştir. Ve üstelik, üçlü ilişkideki fırsatçıyla, onu, bu oğulu yaparken kimi ve neyi düşünmüştür? Üçüncü kişinin dışlandığı bu üçlü alışverişte hangi zevk alınıp verilmiştir? İşte yeniden birincil sahne fantezileriyle daha da açıkçası, birincil sahne fantezisinde boy veren baştan çıkarma fantezisiyle karşı karşıya kalınır. Ardından hepsi, muhtemel bir hadım edilmenin dramatizasyona uğramış biçimli fantezisinde örgütlenirler. Böylece, herkes kendi kafasında ve kendi bilinçdışının zorlamalarına rağmen annelik ile dişiliği olabildiğince birbirinden ayırmaya ilişkin hayati zaruretle karşı karşıya kalır. Zaten, bizi çevreleyen kültür, aşkı, yaşamı, sevecenliği, annelik sevgisini, evladın anne baba sevgisini bir yana, cinselliği de öbür yana koyarak bize bu konuda yardımcı olur.

Ticaretin sömürdüğü geleneklerin özgürleşmesi görüntülerinin ardına gizlenen cinsellikteki bu marjinalleşme Batı kültüründe temeldir. Temeldir ama hiç kuşkusuz yapıcıdır. Freud daha 1929'da uygarlığın içgüdülerin bastırılması üzerinde inşa edildiğini belirtiyordu. Bu, Yunan trajedilerinden beri biliniyordu ve bunun teyidi özellikle oğul-anne ilişkisinin kabul edilmiş, dokunulamaz, tartışılmaz bir konu olduğu tabuda sürüp gitmektedir.

Erotik anne dişiliği

Şu halde, dörtlü bir ayrım yapma zorunluluğu doğar. Önce, kadın cinselliği sicilinde, hiç kuşkusuz annelik de dahil olmak üzere betimlenen şeyi saptamak gerekir. Sonra, herkesin yaptığı gibi, anne ile kadın ayırt edilecektir. Kadın konusunda, dişi-

lik ve onun erkeklerin içini rahatlatan süsleri ile hadım edilme kaygısına göre kadınları birbirlerinden ayıracağız: Kadınlar gerekli olan her şeye sahiptir; ne ki, gerektiğinde ek olarak annesel bir takıyla, hatta annelik takısıyla süsleriz, donatırız, tamamlarız onları.

Bu göze çarpan ve afişe dişiliğin tersine, ayırt edilecek dördüncü öğe dişidir. Kadınlarda olduğu kadar erkeklerde de rastlanan insani bir kategori olarak dişi, anlaşılmaz ve gizemli kalır. Ama hangi dişi? Aynı zamanda anne de olan kadındaki dişi ve kadın olarak da aşağı kalmayan annedeki dişi. Kısacası, erotik anne dişiliği.

Erotik dişi: Hadım edilmiş mi, ya da haz alan mı?

Aslında, başka bir ayrıma girişmek gerekir. Eğer Freudcu soy sopta dişiye, edilgini, mazoşisti, hadım edilmişi ve dişiyi içeren bir dizinin son halkası gözüyle bakılıyorsa o zaman bir denklik elde edilir: Dişi, hadım edilmiştir; erkekte ve kadında dişiliğin reddi bunu doğrular. Bu ret, Freud'un 1937'de betimlediği, ret kayasıdır..

Buna karşılık, dişinin aynı zamanda hazdan yana olduğu da düşünülebilir: Gizli zevk, tasarımlanamaz yoğunluk, sonsuz varsayılan orgazm; her şeyi isteyen, bir kadın olarak haz almayı ve yeni bir ırkın annesi olmayı isteyen Schreber'in hissettiği "eksiksiz dişi mutluluklar" Kadınlar bu hazdan söz etmezler. Bu haz elbette Eros'un safındadır ama yoğunluğu bağların kopuşunu, tasarımlar haline getiremeyişi dürtükleyebilir ve yıkıcı hatta öldürücü hale gelebilir; deyim yerindeyse "küçük ölüm" (orgazm) ya da hazdan ölmek...

Hemen kabul etmek gerekir ki her iki olasılık da oğulun işine gelmez: Ne onun hadım edilme kaygısını tetikleyen hadım edilmiş dişi; ne de haz alan dişi (o, bu hazzı, ilke olarak, babayla tattığı için).

Bu anlamda, anne ile oğul ilişkisinin ensest yasağıyla, Ödipal yasakla ve hadım edilme kompleksiyle sınırlandırıldığı ortaya konur. Ardından, deyim yerindeyse annenin ayrı tutul-

muş erotik dişiliğinin olsa olsa pişmanlıklarla yüklü olduğu varsayımına gidilir: Anne, bunları oğluyla muhtelif biçimlerde telafi etmesini bilecektir. Oysa, oğulun durumu her halükârda çok daha güçtür: Onun içinde pişmanlıklardan başka ayrıca hınç da vardır...

Oğulun tutkusu

Oğulun, annesine karşı yani daha doğrusu onun erotik dişiliğine karşı biçimlenen bu duygularını ve hınçlarını incelemek üzere edebiyat dünyasından alınma bazı örnekler sunacağız. Bu sunuş, elbette eksiksiz olma iddiasında değil; keyfi ve öznel olmayı göze almakta. Böyle bir konunun üzerine başka türlü nasıl gidilebilir ki? Varsın nesnel olmayı iddia edenler ilk gördükleri yorumun üzerine atılsınlar!...

Aktaracağımız örnekler belli bir eğilimi yansıtmakta: Söz konusu olan, oğul- anne ilişkisinin duygusal yoğunluğunu ihmal edeceklerin dikkatini çekmek. Antropologlara göre, bu ilişki, her kültürün cinsiyet ve kuşak farklılığını düzenleyen kendine özgü koşulları içinde yer alır. Duygusal yoğunluğu hesaba katan psikanaliz ise, bu ilişkiyi Oidipus kompleksi bağlamına koyar. O halde burada söz konusu olan, oğulların konuya ilişkin ne söylediklerini, anneleri ya da onların anne dişiliği hakkında değil (bu söylem, bildik, tartışmasız ve açıktır), onların erotik dişiliği ya da kısacası cinsel yaşamları hakkında ne anlattıklarını saptamaktır. Doğrudan oğulların ya da daha geniş planda kültürün yaklaşımını gün ışığına sermektir. İfade biçimleri farklı olup burada yapılan sınıflandırmada yalnızca konuya uygunluk ölçü alınmıştır.

Anneliğin saf dışı bırakılması

Annelik ile dişilik arasında genellikle annelik lehine yapılan ayrım, edebiyat ve sinema dünyasında bazen tersine döner. Pornografik filmler ve dergiler anneleri görüntülemezler; haz alan kadınları sergilerler. Aynı şekilde, Emmanuelle ve O. hiç de etrafları velet takımıyla çevrili olarak sunulmazlar! Colette,

daha ağırbaşlı bir tarzda, *Cicim*'de (Chéri) ya da *Yeşeren Buğdaylar*'da (Le Blé en herbe), bir oğlan çocuğuna annesi yaşında ama anne olmayan bir kadın tarafından cinselliğin ilk gizlerinin nasıl öğretildiğini anlatır.

Sinemaya ilişkin bir istisna: B. Blier'nin, *Les Valseuses*'ünde (Vals Yapan Kadınlar) genç bir anne çocuğunu emzirirken, delikanlılardan biri de onun diğer memesini tahrik eder. Sonuç olarak, bir meme kadının, bir meme ise annenindir: Zaten görünüşe bakılırsa o da bundan haz duymaktadır.

Dişiliğin saf dışı bırakılması

Hadım edilmiş bir dişi ile haz alan bir dişi arasındaki ayrım daima incedir. Ama resmi olarak nitelenebilecek söylemde yani sitenin, kültürün söyleminde, çoğu kez, hadım edilmiş dişi baskın çıkar. Bu konuda Sophokles'in *Antigone*'de Kreon'a söylettikleri iyi bir örnek oluşturur.

Kreon: "Ben sağken, bir kadının hükmü altına girmem." "Eğer onun ceza görmeksizin üstün gelmesine izin verseydim, o zaman hakikaten ben kadın olmuş olurdum, o erkek." "Bu yüzden görevimiz, düzeni muhafaza etmek ve bir kadının üstün gelmesine asla izin vermemek." Burada elbette, Antigone'nin sahip olmadığı bir annelik özelliğinden değil onun dişiliğinden söz edilmektedir. Ancak, aynı zamanda, Kreon'un küçümsediği bu dişiliğin, iş çatışmaya geldiğinde, her şeye karşın, güç yönünden eksiğinin olmadığı fark edilmektedir.

Ayrım-karışıklık

Jean Delumeau'nun, *La peur en Occident*[1] (Batı'da Korku) adlı yapıtı, annelik ile erotik dişiliği birbirinden ayırma girişimleri konusunda iyi bir örnektir. Bu ayrım, sürekli olarak, yanılgıya ve yoğunlaşmaya açıktır. Doğrusunu söylemek gerekirse bunlardan kaçınmak da güçtür. Bizi burada doğrudan ilgilendiren bölüm çok açık bir başlık taşır: "Şeytanın casusları: Kadın." Delumeau, "sadık göğüslü anne" bereket tanrıçasının

---

1 *A.g.y.*

yanı sıra Athena'yı ve Meryem Ana'yı da içeren geniş bir tablo resmeder. "Erkeğin kadına karşı duyduğu büyük hayranlığın, çağlar boyunca, özellikle ataerkil yapıdaki toplumlarda, onun karşı cins için hissettiği korkuyla" nasıl dengelendiğini betimler. Bu korku, aybaşlarından, kokulardan, salgılardan ve diğer kirliliklerden tiksinme yoluyla ve daha belirgin olarak hadım edilme korkusu aracılığıyla ifade bulur. Delumeau, bu konuda, Freud'un *Bekâret Tabusu*'ndaki kadar derine inmez ama "Kuzey Amerika yerlileri arasında, dişli vajina (*vagina dentata*) mitinin üç yüzden fazla versiyonuyla" karşılaşıldığını yazar ve ekler: "Bu mit, Hindistan'da da, kimi kez, oldukça anlamlı bir versiyonuyla çıkar karşımıza: Vaginanın dişleri yoktur ama içi yılanlarla doludur."

Her ne kadar Delumeau, sadik-oral ve fallik evre arasında ayrım yapmaz görünse de, buna karşılık, söz konusu metninde okuyucuyu anneden kadına; dünyanın ve yaşamın anası ama bir o kadar da kan dökücü ve kırıp geçirici Hindu tanrıçası Kali'den Amazonlar'a, Parkalar'a, Erinyeler'e ve Breughel'in başlıca özelliği hiç de müşfik analık olmayan Çılgın Mag'ine sürükleyen bir gelişmeyi de gün ışığına serer.

Katı ayrım

Katı olmaktan da öte, kökten: *Klitorisin kesilip çıkarılması*, erotik dişiliğin beden üzerinden, sadece fantezide değil gerçekte, kökünden sökülüp atılmasını sağlar. Tahrik olma zevki erkeklere tahsis edilir; kadının etkinliği ise anneliğe hasredilir.

Daha az cerrahi ama bir o kadar dayatmacı bir yaklaşım da, Aziz Paulus'tan gelir. Paulus da, hastalık bulaştırdığı kabul edilen erotik dişiliği reddeder: "Kadından uzak durmak erkek için iyidir" (*Korinthoslular'a Birinci Mektup II, 1*). Bu öğüt, din adamında Allah Baba'ya ama aynı zamanda sivil yaşamda sivil iktidara boyun eğme anlamında babalık figürünün üstünlüğüyle örtüşür: "Herkes, görev başındaki yetkililere boyun eğsin; çünkü gücünü Tanrı'dan almayan yetki yoktur ve başımızdaki yetkililer Tanrı tarafından görevlendirilmişlerdir" (*Romalılar'a Mektup 13*).

Söylenmeyen: Oidipus ve Iokaste

Başlıkta adı geçen kişi, garip biçimde, annesiyle olan gerçekten cinsel boyutlu aşk ilişkisine dair hiçbir şey söylemez. Garip ya da anlaşılabilir bir durum. Sophokles muhakkak ki daha ileri gidemezdi. Sadece, Oidipus'un, babasının ekin tarlalarını sürdüğünü yazdı. Bu da, Nicole Loraux'yu "annenin derinliğinde babayı bulma" sorununu gündeme getirmeye ve Françoise Héritier'yi bu durumu "ikinci tür" ensest örneği olarak ele almaya yöneltti (baba ile oğul, üçüncü kişi aracılığıyla kendi aralarında bir ensest ilişkiye girmişlerdir).

Tarihçilerin ve antropologların, bireysel duygular üzerinde takılıp kalmadan, koşulların sınırlarını çizdikleri noktada, şair –burada *Saatli Bomba* (La Machine infernale) adlı yapıtıyla Jean Cocteau– duygulardan söz eder ama bu duyguların üzerinde de çok fazla durmaz; eşlerin karşılıklı sevgilerine zarif biçimde değinmekle yetinir. Her ne kadar Ioakaste bir arzuyu açık seçik dile getirirse de bu sadece Oidipus'un tıpatıp benzeri genç asker içindir. Oidipus'a gelince, Iokaste'ye bir kadın olarak duyduğu arzudan hiç bahsetmez; sadece kendisine dört çocuk vermiş kadına karşı duyduğu aşktan söz eder.

Gizli kimlik: Stéphane Mallarmé

Burada Mallarmé'nin yaşamının ve yapıtının az bilinir ve her halükârda pek dile getirilmemiş bir bölümünden söz edeceğiz. Mallarmé, çeşitli dergilere katkıda bulunma çabalarının sonuçsuz kalmasından sonra, "hangi ilişkilerin sonucu bilinmez", *La Dernière Mode, gazette du monde et de la famille* adlı dergiyi yayımlayacak duruma gelir. Başlıktan yazı işleri müdürünün imzasına kadar, haberler, giysi kritikleri, yemek listeleri ve tarifleri kısacası *La Dernière Mode*'un tümü Mallarmé tarafından kaleme alınıyordu. Her sayı (1874 Eylül-Aralık ayları arasında sekiz sayı yayımlandı), bir elbisenin yapılışını, moda hakkında Marguerite de Ponty imzalı bir makaleyi, Miss Satin imzalı Gazette de la Fashion'u ve çeşitli gastronomi, gösteri ve gezi yazılarını içeriyordu. Ayrıca her sayıda François Coppée,

Sully Prudhomme, Alphonse Daudet... gibi çağdaş yazarlardan alınma iki metne (şiirler ya da öyküler) yer veriliyordu.

Abonelerle yazışmalar hemen her seferinde bir soyluluk ünvanı başlığıyla başlıyordu: Nancy'deki Matmazel la Baronne de C...; Rennes'deki Madam la Marquise de L..., vd. Eğitime ilişkin öğütler, "bütün ev kadınlarına" yöneliyor ve daha ilk sayıdan itibaren bayan okuyuculara "annelerin beğenilerine yaraşır" her eğitsel yayımı tavsiye etmeyi üstleniyordu. Mallarmé, 1874'ün sonunda büyük olasılıkla mali nedenlerden ötürü *la Dernière Mode*'un yayımından vazgeçti. La Pléiade baskısında yer alan birçok mektupta bu konuda duyduğu üzüntüyü ve acıyı dile getirdi.[2]

Bu sekiz sayılık yayım okunduğunda, önce, böyle bir işin gerektirdiği girişim gücü, zaman ve beceri karşısında hayranlığa kapılır insan. Her sayı okunması kolay, canlı ve biraz çığırtkan bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu yazılar günümüzde yayımlanmış olsa Mallarmé'nin kaleminden çıkmadığı, "pub ve moda" bir nitelik taşıdıkları söylenirdi. Yine de, sözcüklerin bir okşayış ve kimi kez bir sarhoşluk gibi kendinden geçirici bir havaya büründüğü de açıktır: "Önü düz plili büyük bir volanla süslü, arkası biyelerle kesilmiş ve üç kez tekrarlanan küçük büzgülerle biçimlendirilmiş üç volanla süslü, tok grogrenden pastel gri bej etek." "Hatta onu düşünürken salkım küpeler ve ucunda değerli bir inci bulunan ok biçiminde küçük bir broş görüyorum; bu çok hoş." "(...) Kış danslarının ritmi sizi de bu tarafsız aynanın önüne sürüklediğinde, hepinizin bakışları şölenin kraliçesini seçmek üzere aynaya yönelir ve doğrudan kendi suretinize ilişir; çünkü, gerçekte, herhangi birinin gözünde kraliçe olan hangi kadın kendini biraz da öyle görmez ki?"

"Beş ila altı yaşlarında küçük bir oğlan çocuğu: Siyah kadifeden önü düz bluz. Yanda ve arkada olmak üzere iki pli. Oldukça kısa bir iç etek. Boyu uzun göstermesi için çok düşük tutulmuş geniş bel." Elbette, burada herhangi bir yorum yapma ris-

2 Alıntılar için bak. S. Mallarmé, *Oeuvres complètes*, Paris, Gallimard, "La Pléiade", 1979.

kine girilmeyecektir. Sadece Mallarmé'nin annesinin 1847 Ağustosu'nda, oğlu Stéphane'ın henüz 5 ila 6 yaşlarında olduğu sırada, 27 yaşındayken öldüğünü belirtmek gerekir. Mallarmé de, *La Dernière Mode*'u yayımlamaya başladığında aşağı yukarı annesinin öldüğü yaşlardadır. Bu anlamda söz konusu yayın belki de bir yıldönümü niteliğindedir (ağustos, eylül)...

Değişen özdeşim

- Şiir alanında: Paul Valéry:

Valéry'nin belirli bir dönemdeki kimi şiirlerinde, Mallarmé'dekine benzer bir kadın özdeşimi gözlendiği ölçüde, Valéry ile Mallarmé arasında koşutluk kurulmaya çalışılmıştır. Gerçekten, Valéry, yirmi yıldan fazla bir suskunluk döneminin ardından ("yirmi yılı aşkın ciddi anlamda bir uzaklaşma ve vazgeçiş") ve oldukça sıkıntı çekerek ("yüzden fazla müsvette yaptım"), Gide'e adadığı *La jeune Parque*'ı yayımlar. Yoruma girmeksizin bu uzun, anlaşılması güç ve güzel şiirin *birinci tekil şahıs olarak bir kadının ağzından* yazıldığı fark edilecektir (Valéry'nin yaşamöyküsü yazarı Denis Bertholet'nin pek ilgilenmediği bir ayrıntı).

Valéry bir dostuna yazdığı mektupta şöyle der: "Beni okuyabilen, biçimsel açıdan bir özyaşam öyküsü okuyacak"; ayrıca, tek bir dizenin yazmayı isteyeceği şiiri hemen hemen özetlediğini söyler: "Ey, gerekmiş olmayacak mıydı, çılgın kadın, vd."

Ve la Parque:

> "Gizemli Ben, hâlâ yaşıyorsun yine de!
> Kendini tanıyacaksın şafak söktüğünde
> Acı bir biçimde aynı(*)..
> Beni terk eden gölge, ölümsüz kurban,
> Keşfet beni kıpkızıl yeni arzuları olan."

- Roman alanında:

Erkekler tarafından kaleme alınan birçok roman da birinci tekil şahıs olarak kadınların ağzından yazılmıştır. Genellikle

(*) Paul Valéry, Jean de la Croix ve Aragon şiirlerinin çevirileri Eray Canberk tarafından yapılmıştır.

ilk romanlar olma özelliği taşıyan bu yapıtlardan yakın tarihli örnekler arasında, Tahar Ben Jelloun'un ve Le Clézio'nun romanları gösterilebilir. Ayrıca elbette *Madame Bovary c'est moi* (Madam Bovary Benim) akla gelir. Bunun tersi olarak da, bir kadının kaleminden çıkmış ama birinci tekil şahıstan erkek ağzıyla yazılmış *Mémoires d'Hadrien* (Hadrien'in Anıları) dikkatten kaçmaz. Gerek tiyatroda gerekse de operada, yazarın karşı cinsten kişiler aracılığıyla dile geldiği bir sürü örneğe rastlanabilir: Racine ya da Mozart-Phèdre, La Comtesse ya da dona Elvire.

- Mistik alanda: Saint Jean de la Croix.

Kültür dünyamız Jean de la Croix'yı büyük bir mistik olarak görür. Hapse girişi dahil, uzun bir başkaldırışla dolu yaşamı, bu yaklaşıma pek tanıklık etmese de yazdıkları mistikliğinin göstergesidir. Bu noktada kuşkuya mahal yoktur; ama yine de, şiirlerindeki tensellik gözden kaçmaz. La Pléiade baskısının açıklama bölümünde, şiirin Jean de la Croix'da "sözle anlatılamaz olanı dile getirmenin tek ustaca yolu" olduğu belirtildiğinde, sözgelimi *Cantique spirituel*'deki (Tinsel İlahi) "Ruh ile koca arasında karşılıklı söylenen dörtlükler" gelir akla:

> "Orada benimle nişanlandın sen
> Orada elimi verdim sana
> Ve namusun temizlendi senin
> Annenin kirletildiği yerde."

Ve aslında hadım edilme fantezisinin –jargona yeniden döndüğümüz için bağışlayın– bir aşk yarası olduğunu kim daha iyi anlamış ve dile getirmiştir:

> "Ey tatlı yanık!
> Ey güzelim yara!
> Ey zararsız el! Tadı ebedi hayat olan
> Ey yumuşacık dokunuş!
> Ve bütün borcun ödenişi
> Ölerek, ölümü hayata çevirdin sen."

- Öykü alanında: Albert Cohen.

A. Cohen 1954 yılında *Le Livre de ma mère* (Annemin Kitabı) başlıklı dokunaklı bir metin yayımlar. Burada, ölmüş olan annesinden söz eder. Onu genç bir kadınken sonra da ihtiyarladığında ve biraz da çocuklaşmışken ama temelde ve ebediyen bir anne olarak tutkunlukla, sevgiyle betimler; evrensel değerdeki eşsiz bir ilişki çerçevesinde, bu eşsiz oğulun eşsiz annesi olarak betimler.

Bununla beraber, nakaratların ("O öldü:" metne damgasını vuran bu kısa ve dokunaklı cümle, son bölümün her sayfasında defalarca tekrarlanır) nerdeyse hiptonize eden etkisinden kurtularak biraz mesafeli bakıldığında, anneye karşı hissedilen bu sevginin daha ziyade küçümseyici mahiyetinden rahatsızlık duyulabilir. Ardından Yahudi anne karikatürü gelir; ama, çılgınca bağlanılan ve taparcasına sevilen bu anne biraz budala gibi görünür ya da en azından oğlu onu böyle tanımlar: "Benimle beraberken, sahipleriyle olmaktan çok memnun, sevgi dolu, yaltaklanan ve kendilerinden geçmiş bu köpeklerden biri gibiydi."

Aynı metinde, babanın hemen hiç olmayışı ("kocasının küçük çaptaki ticareti") ve hatta inkârı dikkati çeker: "Marsilya'yı 18 yaşında terk ettim... O zaman annem tamamen yalnızlığa gömüldü." Bu annelik ululaştırılır: "Gözlerinde sevecen bir delilik, tanrısal bir delilik var. Annelik bu. Sevginin yüceliği. Ulu yasa. Tanrı'nın bir bakışı. Ansızın, annem bana Tanrı'nın kanıtı gibi göründü."

Cohen'in, kendisini mutlak bir aşkın egemen nesnesi olarak tasvir ediş tarzı, onun bilinçdışı biçimde, bir annenin sürekli yoksun bulunduğu parlak fallusu olduğunu düşünmemize yol açar. Cohen, annesinin ne düşlediğini bilir ve kendisi de onunla özdeşim kurduğunu düşler: "Deniz kıyısında küçük bir ev, insanlardan uzak... Yaşlı bir kız kurusu ruhu olup çıkacağım... İki yaşlı kız kardeş, o ve ben..."

Ancak, bu özdeşimin doymak bilmez olduğu ortaya çıkar. Nesne, öznenin yerini aldığını düşünür: "Annemin sahip olduğu ben değildim, bir oğuldu." Bu annenin erotik dişiliğine

gelince, kısa bir imanın dışında ("Bu dul, çektiği acıdaki içtenliğine karşın cenazeye gitmek üzere ipek çoraplar giydi ve pudra süründü. Yaşam günahkârlığı"), bu dişilik oğulun hesabına ve hizmetine sunulmuş gibidir. En azından oğul böyle iddia etmektedir...

Şüpheli iddialar

Marcel Pagnol'ün *Le Château de ma mère*'de (Annemin Şatosu) ülküselleştirerek dokunulamaz kıldığı annesi, oğlunun enseste dönük duygularıyla pek ilgilenmez. Zaten, bu genç ve tapılası annenin erken ölümünden onlarca yıl sonra yazılan bu öyküde, söz konusu duyguların hiçbirinden açıkça söz edilmez.

Albert Camus'nün *İlk Adam*'da (Le Premier homme) betimlediği anne eni konu solgun bir kadındır. Büyükannenin kendini iyice hissettiren varlığı ve kocanın yokluğu karşısında geri plana çekilmiştir. Yine de, yasla beslenen hüznü arka planda anlatıya rengini vurur. Sözgelimi, çocuk eve ilk kazancını getirdiğinde, büyükanne parayı toplamış ve "dikkatini çekmek için eliyle Catherine Cormery'nin böğrünü dürtmüş ve ona parayı göstermişti: 'Oğlun.-Evet' demişti annesi ve hüzünlü gözleri bir saniye çocuğu okşamıştı"

Jean-Paul Sartre, *Sözcükler* (Les Mots) adlı yapıtında gerçeği söyleme kaygısıyla hemen altını çizer: "Annem, görevi zevke tercih etti... mantığa dayalı evliliği, hastalıkta ve matemde buluyordu gerçekliğini..." "Üç oda var evimizde: Büyükbabamınki, büyükanneminki ve 'çocuklarınki'. 'Çocuklar' yani biz. Gelgelelim, bütün ilginin konusu benim. Odama bir genç kız yatağı konmuş. Genç kız bir başına namusuyla uyuyup uyanıyor."

Hervé Bazin de yapıtındaki anne kişiliğinin erotik dişiliği üzerinde pek durmaz. Folcoche daha ilerisinin araştırılmasına izin vermeyecek kadar reddedici ve şaşırtıcıdır.

François Mauriac'da çifte değerliliğin anlaşılması daha güçtür. Yazarın *Le Mal* (Kötülük) adlı yapıtında Ödipal üçlü ilişkinin özgün bir anlatımıyla karşılaşılır: "Seni, kıskanç Tanrı'ya karşı günah işlemekten korkacak derecede seven annenden

daha güvenli bir sığınağı nerede bulacaksın?" Kutsal yağla ovulacak kadar ölüme yaklaştıktan sonra, Fabien sevdiği kadından vazgeçer. Mauriac diğer bir ifadeyle bize Fabien'in şimdi yaşlı annesini yanında yücelteceğini ve "bedenini çamurla terbiye eden bir insanın tamamen içsel olan dramının" betimlenemeyeceğini söyler. Son iki cümle şaşkın bırakır: "Hangi sanatçı, gizemli kahraman Grâce'ın gelişmelerini ve kurnazlıklarını tasarlamaya cesaret edebilir? Sadece tutkuları yalansız dolansız dile getirebiliyor oluşumuz, bizim tutsaklığımız ve zavallılığımızdır." Bossuet'mi yoksa zangocu mu?..

Dizginsiz hayranlık

Michel del Castillo, *Rue des Archives*'de[3] (Arşivler Sokağı) (*Mon frère l'idiot*'da[4] da benzer bir tema gözlenir), öyküyü anlatan bir yetişkinle, yetişkinin içinde konuşan çocuğu öyküye sırayla katar. "Çocuk, bir parlak sözler fırtınasını alevlendirmekten çekindiğinden, yine de, annelerinin onlardan daha çok yaşayacağı umuduyla hayata sarıldığı ve ölümden sonraki bir öç yanılsamasına düşmeden çoktan onları bırakıp gitmiş olacağı inancını kâtibe söylemekten kaçınacaktı..." Bu çocuk, "anımsamak istemediği önceki yaşamlarından birine aitti. Gönderdiği yerden hiçbir zaman geri gelmemeliydi" Önceki yaşamları: Anneliğinin, ara sıra ve rastlantı sonucu aniden tutması, erotik dişiliği tarafından bağışlanmayacak olan bu kadının, önceki yaşamları, birçok âşıktan ve evlilikten oluşuyordu.

Yine de, yürekten bağlı son aşığı Félix'in karmakarışık halini gördüğünde: "İkizim, bu yaşlı adamın hezeyanında kendi çılgınlığını seyrediyordu. Gerçekten inanmadan sözü edilen bu mutlak aşkı, yıkıma iten bu esrimeyi, çocuk bunları yaşamıştı. Félix'te kendi yıkımını seyrediyordu. Dokuz yaşına kadar, kaprisli bir iradenin alıp, okşayıp, güzel sözler söyleyip sonra da bir kenara fırlattığı şu oyuncak olmuştu."

---

3 M. del Castillo, *Rue des Archives*, Paris, Gallimard, 1994.

4 M. del Castillo: *Mon frère l'idiot*, Paris, Fayard, 1996.

Ölçüyü kaçırma ve kutsallaştırma

Aziz Augustinus, *Confessions*'da[5] (İtiraflar) doğrudan Tanrı'ya seslenir ve ona yanılgılarını, şehvet düşkünlüklerini, günah eğilimlerini ve kendisini retorik öğretmenliği ("söz tüccarlığı") mesleğini bırakmaya, "tensel isteklerden vazgeçmeye" yönelten uzun evrimi anlatır. Yeniden Afrika'ya, evine dönmek üzere Roma ve Milano'dan ayrıldığında şöyle yazar: "Ostia'ya, Tiber nehrinin ağzına vardığımda annem öldü."

Bu bölüm, bazı biyografik öğelerle birlikte bir Monica portresinin çizilmesine vesile olur. Monica bir azizedir: Tanrı yaratmıştır onu. "Ne babası ne de annesi, kendilerinden doğma bu kız çocuğun ne olacağını bilirler." Ardından dile getirilişi cüretkâr şu inanç cümlesi gelir: "İsa efendinizin sopası, sizi korkutmak üzere eğitti onu..." Ne var ki, bu yeterli olmamıştır. Gerçekten de, zavallı Monica hizmetçi bir kadın tarafından küçük yaşta şarap düşkünlüğü gibi kötü bir alışkanlığa sürüklenir. Ama bu onun, yaşamının sonuna doğru, iyileştiğinde, oğlunu imana, iffete ve de "ne kadar canlı ve pırıltılı olurlarsa olsunlar cinsel isteklerimizin zevklerinden uzaklara" yönlendirmesini engellemez.

Augustinus açısından da, tutkunluk karşılıklıdır. Anneden oğula ve oğuldan anneye. Ama, Monica "kocasına Tanrı'ymış gibi hizmet etse" de, oğluna karşı "kölece bir bağlılık içindeydi"

Şehvet düşkünlüğü

Georges Bataille'ın[6] betimlediği anne ise hiç de bir azize değildir. Oğlunun ona duyduğu hayranlık ne çılgıncadır ne de sessiz sakin; şiddetlidir, çifte değerlilikle yanıp tutuşur ve sürekli olarak enseste yönelir. İğrenç bir babanın ölümünden sonra oğul, annesinin daha da beter biri olduğunu ve kendi oğlunu ortak bir zevk alemine sürüklemek için elinden geleni esirgemediğini keşfeder. Burada anneliği çok su götüren ya da

5 Paris, GF, 1964.

6 G. Bataille, *Ma mère*, Paris, J.-J. Pauvert, 1966.

deyim yerindeyse kendine has özellikler gösteren bir annenin, hem hayran olunan hem de reddedilen erotik dişiliği olanca açıklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Bütün yönleriyle birincil sahne

Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*'de (A la recherche du temps perdu), öyküyü anlatan ile annesi arasındaki ilişkiyi, çoğu zaman, diğer kadın ilişkilerinde de –bunlar Albertine'le olduğu gibi fırtınalı yaşanmış bile olsa– karşımıza çıkan nostaljik renklerin eşliğinde betimlemiştir. "İstediğim, yeni gelenin evimde kalması ve akşam yanımdan ayrılmazdan önce bana bir kız kardeş öpücüğü kondurmasıydı." *Albertine* Kayıp'da (Albertine disparue) aktarılan bu istek, *Swannlar'ın Tarafında*'nın (Du côté de chez Swann) hemen başlarındaki akşam öpücüğüyle yankı bulur: "Yatmak üzere yukarı çıkarken tek tesellim, yatağıma girince annemin beni öpmeye gelecek olmasıydı." "Babam bu törenleri saçma bulurdu..." "Ama yaşam, ihtiyaçlarımızın sürekliliğini git gide gözlerimin önüne sererek, bir kişinin eksikliğinde bir başkasıyla yetinmek gerektiğini öğretti bana."

Bu "başkası" özellikle Albertine olmuştur: "Aralamaya çalıştığı dudaklarımın üzerinde anne dilini hissediyordum. Zehirli, besleyici ve kutsal anne dilini... Bir içe girişin gizemli tadı gibi olacak." Gelgelelim, bu tada bazı ayrıntılar da eşlik eder: "O anlarda büyükannemin ölümü ile Albertine'in ölümü arasında benzerlik kurar, yaşamım ikili bir cinayetle lekelenmiş gibi gelirdi bana..."

Öyküyü anlatan, Albertine ortadan kaybolduğunda sonra da öldüğünde, onun yerini doldurmaya çalıştığını dile getirir. Bunlar arasında evine çıkartıp okşadığı küçük kızlar da vardır. Bu yüzden (esasında kendisi küçük kızlara daha da düşkün olan) başkomiser tarafından karakola çağrılır. Ayrıca, kadınların yaşadığı hazzı anlayabilmek için Albertine'in sevdiği çamaşırcı kızları gözetlemeyi dener. Hazza kulak kabartır: "Yandaki odadan bir ses duyulsa ve hiçbir şey görülmese, uyutulmadan ameliyat edilen bir hastadan kopan acı dolu çığlıkların bir gül-

me krizine ait olduğu varsayılabilir. Oğlunun öldüğü haberini alan bir anneden çıkan sesin, neyin söz konusu olduğunu bilmiyorsak eğer, insani bir dile geliş olduğunu düşünmek, bir hayvandan ya da bir harptan yükselen sesleri değerlendirmek kadar güç gelebilir. Bu iki sesin iyice farklı olmakla beraber kendi yaşadıklarımızdan yola çıkarak, acı diye adlandırdığımız şeyi yansıttığını anlamamız için biraz zaman geçmesi gerekir. Aynı şekilde benim de, bu sesin, iyice farklı olsa da yine kendi yaşadıklarımdan hareketle haz diye adlandırdığım şeyi dile getirdiğini anlamam için biraz zaman gerekti..."

"Küçük kadının yaşadığı bu tatlı dram" ile Proust'un her ikisi de eşcinsellik düzleminde gelişen bir aşk sahnesine ait tasvirleri arasında benzerlik kurulabilir. *Swannlar'ın Tarafında*'ki sahnede, matmazel Vinteuil ile kız arkadaşı açık pencerenin önünde birbirlerini okşarlar ve Vinteuil'ün babasının resmine tükürürler. Diğer sahne ise, *Sodom ve Gomorra*'da, Charlus ve Jupien arasında, öykünün anlatıcısı tarafından işitilmiş bir kucaklaşma esnasında geçer: "Bu sesler o derecede şiddetliydi ki, her defasında, bir oktav daha yukarıdan, bir inleme eşliğinde tekrarlanmamış olsalar, yanı başımda birisinin bir başkasını boğazladığını sanabilirdim..."

Genelleştirilmiş provokasyon

"Hamileliğin bir suç olduğu büyüleyici Otaiti adası:" Bu sözleri *Justine ya da Erdemin Felaketleri*'nde (Justine ou les Malheurs de la vertu), Gernande Thérèse'e söyler. Kitapta, ana katilliği değil de hamilelik çok büyük bir erotik incelik olarak sunulur. *Justine*'de sözü edilen sadece teyzedir. La *Nouvelle Justine*'de (Yeni Justine) ise belirtilen "zavallı annedir": "Vay be, insanın kendi annesini arkadan düzmesi ne kadar ilahi bir şey." Sonraki bölüm: "Ama, yok ettiğim varlık benim annem: O halde, cinayeti bu ikinci ilişki açısından ele alacağız." Bu temanın, *Philosophie dans le boudoir*'da (Yatak Odasında Felsefe) uzun uzadıya işlendiği hatırlanacaktır.

Sade tarzı gerekçe açıktır: "Beni dünyaya getirmek için kendinizi düzdürmeniz benim gözümde bir vasıf sayılmaz...", "anne-

min evlenirken gözettiği şehvetin, evlilik akdini belirleyen tek neden olduğundan kesinlikle kuşku duyulamaz (...) annem evlenerek kendi hesabına mı yoksa çocuğu hesabına mı çalıştı?"

Nihayet, hovarda Bressac'ın Thérèse-Justine'e, bir erkekte ona anne-kadının erotik dişiliğini tattıran eşcinsel sodomi lehindeki büyük övgüsü: "Artık bir kadından başka bir şey olmamanın tatlı hayalinde neler hissedildiğini bir anlayabilseydin eğer! Ruhun, yoldan inanılmaz çıkışı, bu cinsiyetten hem nefret ediliyor hem de ona öykünülüyor... Sizi isteyen herkesin orospusu olmak ne kadar güzel..." Bir yüzyıl sonra başkan Schreber "eksiksiz dişi mutlulukları" tadacaktır.

Nefret ve kurtuluş

Jean Genet'nin *Le Miracle de la Rose*[7] (Gülün Mucizesi) adlı kitabında Mettray ıslaheviyle ilgili olarak, önce belirsiz sonra da dişi yanından kurtulmuş bir annelik tasarımı ortaya çıkar: "Islahevinden 'yaşlı kadın' sonra da 'acımasız kadın' diye söz ettiğim olmuştur. Bu iki ifadenin onu bir kadınla karıştırmama yetmeyeceği kesindir ama bu sözcükler genellikle anneleri nitelendirmenin ötesinde, ıslahevi konusunda aklıma geldiklerinde yitik çocuk yalnızlığımdan yılmıştım ve ruhum bir anne arıyordu. Ve de yalnızca kadınlarda olanları: Sevecenlik, yarı aralık ağzın biraz iç bulandırıcı pis kokuları, dalgalanmanın yukarı kaldırdığı derin göğüs, beklenmedik cezalar, sonuç olarak anneyi anne yapan her şey."

Birkaç satır ileride, ayrımın altı çizilir: "Islahevine, zihnimde bir kadının fiziksel görünüşüyle belirinceye kadar değil de, onunla aramda yalnızca anne ve oğul arasında var olan bir ruhtan ruha birlik oluşuncaya kadar, her türlü gülünç ve şaşırtıcı cinsiyet simgelerini yüklerdim..."

Şair, annesi ile karısı arasında

Baudelaire'in *İç sıkıntısı ve İdeal* (Spleen et Idéal) adlı çalışmasının ilk şiiri "Kutsama" (Bénédiction) başlığını taşır.

---

7 J. Genet, *Le Miracle de la rose*, Paris, Gallimard, "Folio", 1977.

Ne vakit yüce güçler bir buyruk verirler de,
Şair bu pis dünyaya atarsa adımını,
Annesi yumruğunu sıkar dehşet içinde
Hâlini çok acıklı bulan Tanrı'ya karşı:

"-Ah! keşke bir engerek yılanı doğursaydım,
Bu garip yaratığa meme vermek yerine!
Günahımın cezası ile bak doldu karnım,
Lanet olsun bir anlık zevklerin gecesine!"

Birkaç kıta sonra geleceğin genç şairi bir çıkış yolu yakalamış gibidir:

Ne var ki, görünmez bir Melek esirgeyince,
Reddedilen o Çocuk güneşle sarhoş olur,

Ama heyhat, kadınla karşılaşır. Kadın "meydanlarda bağıra çağıra" ilerlemektedir:

"Ve kartal tırnağına benzeyen tırnaklarım,
Bir yol açacak elbet onun yüreciğine.
Bu kıpkızıl yüreği sökeceğim göğsünden,
Ve, doyurayım diye gözde hayvanımı, ki
Fırlatacağım yere onu hor görerek ben!"

Ve şair yanıtlar:

"-Şükürler olsun, Tanrı'm, sanki acı sunarak
Tanrısal ilaç gibi pisliklerimize ve
Sanki en iyi ve en temiz içki olarak
Hazırlar güçlüleri o kutsal lezzetlere!"*

Yoruma ne gerek var: Kadın terörü ve mazoşizmin nasıl yaşamın ve zevklerin koruyucusu olduğu hiçbir zaman bu dizelerdeki kadar güzel konmamıştır ortaya. Tabii "güçlüler" için; zayıflara gelince, Baudelaire onları nasıl bir yazgının beklediğini belirtmez...

(*) Baudelaire'e ait şiirin çevirisi Ahmet Necdet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz. Charles Baudelaire, *Kötülük Çiçekleri* (Les Fleurs du Mal), Adam Yayınları, Birinci basım, Ekim 2001.

Öfke

Blaise Cendrars 1919'da "Le ventre de ma mère"[8] (Annemin Karnı) başlıklı bu şiiri kaleme alır:

İlk barınağımdı o
Yusyuvarlaktı
Çoğu kez düşünürüm
Ne olduğumu gerçekten...

Alnım yamrı yumrudur gene
Saldırışlarıyla babamın
Gerekir mi dirence karşı koymak
Böyle yarı yarıya boğulmuşken?

Açabilseydim çıkış yerini
Seni ısırır dişlerdim

Konuşmayı bilseydim bir de
Derdim:
Bok, istemiyorum yaşamak!*

İnsanın aklına Céline'in "doğmak, neden gerekiyordu ki!" dizesi geliyor.

Canavar

Claude-Louis Combet'nin, *Augias*[9] adında, korkunç öykülerden oluşan küçük bir derlemesiydi. Öykülerden biri şöyle başlıyordu: "Sonbahar sırasında, bütün babalar garip bir salgın hastalığa yakalanarak yavaş yavaş öldüler." Küçük kız kardeşler de, arkalarında, oğlan çocuklarla annelerini baş başa bir halde ve devasa, ürkütücü bir şekil olan "Baubô" gösterisi ilan edildiği için bir o kadar da uyarılmış durumda bırakarak öldüler. "Ardından, o an için dünyanın, bütün dünyanın merkezi haline gelmiş ve Baubô'nun açılmayı sürdürdüğü bu bir tür ko-

(*) Blaise Cendrars'a ait şiirin çevirisi Sait Maden'e aittir. Bkz. Blaise Cendrars, *Seçmeler*, de Yayınevi, 1964.

8 B. Cendrars, *Le Monde entier au coeur du monde*, Paris, Denoël, 1919.

9 C.-L. Combet. *Augias*, Paris, J. Corti. 1993.

caman akvaryumda köpükler kaynadı." Küçük oğlan çocukları bakıyorlardı, "sahnede kendilerinin de içinde kımıldandıkları uçurum açılıyordu" "Ve anneler, benzer bir tutku içinde, onları sıcaklıklarıyla, kokularıyla, gölgelerinin ağırlığıyla, giysilerinin altında bacakları birbirinden iyice ayrılmış anne-dişiliğin plastik betimlemesine doğru iten, bilinmesi gereken her şeyi ve henüz söylenmemiş olanı bilen anneler." Ve Baubô dönerek, sonunda gözler önüne serer kocaman vulvasını: "O tıpkı insani bir bitki gibiydi – bir gövde ve onun anne dişiliği dalları..."

Ana katilliği

Farklı yazarlardan rastgele derlenmiş bu alıntılar (burada daha başka kaynaklara da, örneğin G. de Nerval'e ve J. Kristeva'nın ana katilliği fantezisi konusunda önerdiği incelemeye değinilebilirdi), doğrudan ya da inkâr edilmiş biçimde, bir oğulun annenin cinsel yaşamı karşısında hissettiği ya da daha kesin olarak annesinin cinsel yaşamı hakkında kendince geliştirdiği tasarım karşısında hissettiği tiksintiyi, reddi, nefreti ve en azından hınçları gün ışığına sermektedir. *Annenin, oğulun tasavvur ettiği tarzdaki –çünkü nasıl bilebilir ki?– bu erotik dişiliğinin reddi, tamamen, oğulun bunu bir ihanet, bütün bir anlaşılmazlık ve çifte değerlilik ağıyla birlikte Ödipal ihanet gibi görmesinden kaynaklanır.*

Çok açıktır ki bu olumsuz duygular, işin *zıt yönünü* ortaya koyarlar; ilk arzunun ve kaçınılmaz üçlü durumun yol açtığı dramatik düş kırıklığının şiddetini kanıtlarlar. Bu erotik anne dişiliğinin yazgısı, bir oğulun yaşamında, farklı biçimlere bürünür. Çekilmez hale geldiğinde cinayet eylemini kışkırtır. Nitekim, mitlerin ve trajedilerin de, Oidipus'la koşutluk içinde, ana katilliği fantezisini sahneye koyarak gösterdiği en azından budur.

Aiskhylos'un Oresteia'sı

Orestes, Klytaimnestra'yı kendisini terk etmiş olmasından çok, "hayranlık duyduğu" babasını aldatıp öldürdüğü için ve Aigisthos'la yattığı için suçlar.

Annesini ve aşığını bu yüzden öldürür. Aynı mantık, *Hamlet*'te yeniden sahneye konacaktır.

Bununla birlikte, konumuz açısından kayda değer olan, *Oresteia* üçlemesinin *Eumenides* trajedisindeki noktalanış biçimidir. Orestes, sığınmak üzere geldiği Delphoi'de, Omphalos'un (Tanrı'nın tapınağında "dünyanın göbeğini" gösteren taş – ç.n.) hemen dibinde, Klytaimnestra'nın gölgesi, Erinyeler, korobaşı ve koro tarafından lanetlenir. Sadece Apollon tarafından savunulur. Apollon onu cinayete kışkırtmıştır: "Tapınağım ona dedi ki 'git, bir babanın intikamını al.'"

Bir sonraki sahne, Atina'da Akropolis'te gelişir: Orestes, Athena'ya yakarırken Erinyeler sarar etrafını: "Doğru sözlü tanıklarız biz, ölülerin yardımına koşarız. Ve kan borcunu ödemesi için acımasızca karşısında bitiveriyoruz Orestes'in." Orestes ise intikam almanın gerekli olduğunu savunur: "Bir cinayetin bedelini, bir cinayetle ödettirmek için."[10] Athena, Orestes'i yargılamak üzere Areopagos mahkemesini kurar. Bir adalet kurumu oluşturarak, Orestes'in işlediği cinayetle ilgili mahkûmiyet kararının oldu bittiye getirilemeyeceğini ilan eder. Erinyeler lehinde konuşan koro derhal farkına varır durumun: "Eğer bu ana katilinin davası –cinayet davası– utku kazanırsa burada, içinde bulunduğumuz gün yeni yasaların tahta kuruluşuna tanık olacak demektir!"

Bunun üzerine, Orestes'in avukatlığını Apollon üstlenir ve savunmasını üç açıdan yürütür:

Orestes Delphoi'de kendisinin konuğu olmuş ve günahından arındırılmıştır. Öte yandan, Apollon cinayetin tapınak tarafından kışkırtıldığını kabul eder: "Annesinin öldürülmesinden ben sorumluyum" Ve nihayet annesini öldürmenin bir ana katli olmadığını izah eder; çünkü "*çocuğu denilen varlığı doğuran anne değildir; anne, sadece, içine serpilen tohumu besleyip büyütendir. Çocuğu doğuran, anneyi dölleyen erkektir*" Apollon, bu fallus-merkezciliği ve babalığa övgüyü haklı çıkarmak için, Zeus örneğini alır ve "anne memesini hiç emme-

---

10 P. Mazon'un çevirisi, Le Club français du livre, 1965.

miş Athena'yı", "bir annenin yardımına gerek kalmaksızın baba olunabileceğinin kanıtı" olarak sunar.

Athena bunun üzerine Orestes'in beraatini oylamaya koyar ve bundan böyle sitede adaletin Areopagos mahkemesi tarafından yerine getirileceğini ilan eder: "Ne anarşi, ne despotizm. Kentime, yasaya saygıyla uymasını öğütlerim." "Beni dünyaya getiren bir annem olmadı hiç. Tamamen babadan tarafım ben. Bundan dolayı, yuvasının bekçisi kocasını katletmiş bir kadının ölümüne özel bir ilgi göstermem."

Koro açıkça yakınır: "Ah! genç tanrılar, ayaklar altına aldınız antik yasaları." Ama bir hukuk devleti düzenini henüz kurmuş olan Athena eserini sürdürür: Erinyelerle pazarlık ederek onların sitenin koruyucuları ve "Eumenides" (iyilikseverler – ç.n.) olmalarını sağlamaya çalışır.

Yunan düzeni

Oresteia'nın sonunda söz konusu olan, *Tragedya'nın Doğuşu* (La Naissance de la tragédie) adlı yapıtta anılan Apolloncu düzenin tesisidir. Nietzsche'nin, 1871 tarihli bu çalışmasını 1886'da oldukça kayda değer ifadelerle eleştirdiğini de göz önünde bulundurmak gerekir: "Bir kadın kitabı gibi duygusal, yumuşak huylu" bir kitap. Nietzsche, daha ileride de, bu metni bir şair olarak yani Dionysosçu söyleyiş biçimleriyle kaleme almamış olmaktan duyduğu pişmanlığı dile getirir. Yine de metinde böyle bir anlatımın havası hissedilmektedir: "Bu, şimdilik bilinmeyen bir tanrının müridi, geçici olarak bilgin cübbesinin arkasında saklanan garip bir sesti."

Daha önce burada olan ve geri dönen bu "garip ses", annenin katli konusunda, Nietzsche'nin söylemediği ve Aiskhylos'un da doğrudan dile getirmediği şeyle bağlantılı değil midir? Eski yasalar, diğer bir deyimle doğal yasalar, Erinyeler'in yasaları Orestes'i mahkûm ederlerdi. Yeni yasalar –sitenin yeni düzeni– ise, babanın egemenliğinin meşruluğunu, babanın üstünlüğünü ilan eder. Ama böylece de, bir annenin oğlu tarafından öldürülmesini, kadının da kocasını aldatmış ve katletmiş olduğu gerekçesinden hareketle, meşru görür. Oğulun,

babasına kadınca ihanetinden ötürü annesinden intikam alması normaldir. Hem zaten anne her ikisine de ihanet etmiştir.

Yunan mitlerinde ve trajedilerinde, *anneliğin primitif tanrıçalar biçiminde nasıl sürüp gittiği, ama anne-kadınların erotik dişiliğinin ataerkil ve fallus-merkezli bir erkek toplumunda hukuki olarak nasıl saf dışı bırakıldığı* rahatlıkla görülmektedir. Nitekim, Zeus ilk karısı Metis'i dölledikten sonra, hiç kuşku yok, bir önlem olarak onu tüm kurnazlıklarıyla ve zekâsıyla yutmuştur. Böylece sürdürmüştür saltanatını. "Onu yutarak, kendisini tamamen metis yaptı. Bilgece bir önlem...": Bu konuda Vernant ve Détienne'in savı ve Athena'nın bir annesi olmadan dünyaya gelişi bilinmektedir.

Ayrıca, Freud'un *Bekâret Tabusu*'ndaki savının yakınlığı da hatırlardadır: Kan, kızlığın bozulması, kadınların aybaşıları tabudur. Erkekler, kadınları tehlikeli dolayısıyla dokunulmaz kabul ederler; kadınları uzaklaştırırlar ve onların aldıkları zevkten de kuşku duyarlar (sözcüğün tüm anlamlarıyla).

Kleinci orestes

Melanie Klein, "*Refléxions sur l'Orestie*"de[11] (Oresteia Üzerine Düşünceler), Orestes'in annesini öldürmekten ötürü kapıldığı suçluluk duygusu üzerinde durur ve Erinyeler'de zulüm kaygılarının temsil edildiğini düşünür. "Ruhsal hali, şizoparanoid durumdan depresif duruma geçişin belirgin özelliklerini göstermekte..." "Depresif duruma erişildiğinde –ki üçlemede bu Orestes'in Areopagos mahkemesi karşısındaki tutumuyla simgelenir– suçluluk duygusu ağır basar ve zulüm azalır."

Melanie Klein, yine aynı bağlamda, özellikle iki saptamada daha bulunur: "Yıkıcı dürtüler, en önce anne babaya karşı yöneldiği içindir ki anne babanın öldürülmesi en büyük günah kabul edilmiştir." "*Erinyeler özellikle anneye karşı yapılan kötülükten etkilenmişlerdir ve görünüşe bakılırsa sadece ana katilliği onların intikam duygularını kabartmıştır.* Kocasını öldürmüş Klytaimnestra'ya bu yüzden zulmetmezler."

---

11 M. Klein, *Envie et gratitude*, Paris, Gallimard, 1968.

Bu metinde, Klein'a özgü evren (Apollon "ters bir Oidipus kompleksi"ne sahiptir; Athena ise "iyi nesne çevresinde kurulmuş üstbenlik olgunluğunun kanıtıdır") ve bir annenin mahkûm edilmesi tekrar karşımıza çıkar: "O (Klytaimnestra) cinsel arzuları yüzünden Aigisthos'a yönelerek, çocuklarını ihmal etmiştir." Bununla birlikte M. Klein, onun gerçekten kötü bir anne olmadığını da ekler. Yıkıcı dürtülere koşullar yol açmıştır.

Orestes ve Oidipus

André Green'in, *Un oeil en trop*[12] adlı yapıtında Orestes ve Oidipus arasında işaret ettiği karşıtlık ilginçtir. Oidipodia "merkezkaç" bir efsanedir. Oresteia ise "merkezcil" bir efsane. "Her şey merkezde gerçekleşir:" Oidipus bir erkekler öyküsüdür; Oresteia'da ise Helene'den başlayarak "her şey kadınlardan kaynaklanır" Oidipodia, unutulmuş bir rüyayı yorumlama girişimi olarak cereyan eder; "Oresteia ise, rüya boyutunda gelişir." Bu, Klytaimnestra'nın Orestes tarafından öldürüldüğü sahnede iyice bellidir.

A. Green'in bir başka gözlemi de kayda değer: Green, trajediye üçlü diyalogu getirenin Sophokles olduğunu hatırlatırken, Aiskhylos'un bu yeniliği daha önceleri *Oresteia*'da, Pylades'in kimliğinde, Orestes'in annesini tam öldürmeye hazırlandığı sırada kullandığına da işaret eder. Acaba bu, anne ile oğulu karşı karşıya getiren sahnede bir üçlü oluşturmanın ilk taslağı mıdır?

Ana katilliği edebiyatı: J. Joyce

Burada, J.G. Trilling'in,[13] J. Joyce'un *Ulysse*'si[14] hakkında kaleme aldığı mükemmel bir metnin başlığı yineleniyor. Trilling, sözü edilen çalışmasında ünlü genelev sahnesi üzerinde durur. Tiyatro diyalogları halinde işlenen bu sahnede "sabahın, alacakaranlığın ve gecenin saatleri" vals yaparlar; Stephen ölmüş annesinin "bir deri bir kemik ve kaskatı" bir halde beliriverdi-

12 A. Green, *Un oeil en trop*, Paris, Éd. de Minuit, 1969.
13 *Études freudiennes* içinde, No 7 et 8, Paris, Denoël, 1973.
14 J. Joyce, Ulysse, Paris, Gallimard, 1948.

ğini ve "üstünde kir pas içinde harap kurşuni renkteki elbisesi, portakal çiçeklerinden bir çelenk ve yırtılmış gelin duvağı döşemenin arasından" çıkıverdiğini görür. Korkuya kapılan Stephan itiraz eder. "Seni benim öldürdüğümü ileri sürüyorlar anne... Oysa kanserden ölmüştün sen, benim yüzümden değil, yazgı bu." Sahnenin gerilimi hızla yükselir. Anne oğlunu tövbekâr olmaya teşvik eder. Oğul ise sövgüye boğar annesini: "Vampir! Sırtlan." Anne hâlâ can çekişmektedir ve haykırır: "Çarmıh yolunda sevgi, ızdırap ve de çaresizlik solurken endişem sözle anlatılır gibi değildi." Stephen annesini cehenneme göndermek için "bastonunu iki eliyle kavrayıp sallar, avizeyi paramparça eder" ve haykırır: "Geber!" (Nothung). Açıkça görüldüğü gibi çok sayıda kaynağa gönderme yapılmıştır: Bu, Homeros'ta annesini Ölüler Diyarı'nda bulan Ulyseus'un hareketidir. Bu, çarmıha gerilişin acılı annesidir. Bu, aynı zamanda Wagner'in Siegfried operasında Siegfried'ın kılıcıdır. Tanrı Wotan'dan Sigmund'a geçen ve yalnızca –korku nedir bilmeyen– Siegfried'ın kaynak yapabildiği kılıç. Siegfried örste onu yeniden oluşturmuş, ardından bir vuruşta örsü ikiye ayırmıştır (Tetraloji'nin ikinci gününde). Zorunlu, gerekli, temel bir ayrılış: *Nothung* gereklilik anlamına gelen *die Not*'tan türer.

J.G. Trilling: "Klytaimnestra'nın öldürülmesi yasa yazdırır ve ilk mahkeme olan Areopagos bu yasa vasıtasıyla kurulur" notunu düşer. Ama, diye devam eder Trilling, ana katli, bakire İphigeneia'nın öldürülmesiyle gerçekleştirilen çocuk katline tekabül ediyordu. "Bir anlamda, ne anne, ne çocuk, ne doğum olacaktı." Ve Trilling, dilin ana kalıbını kırıp kendini doğurma eğiliminde olan bir yazıyı yaratan kimsenin –Joyce'un– kendi öz kızının psikotik olarak hastaneye kapatılmasına tanık olduğunu belirterek bitirir sözlerini.

Güzel Helene

Aslında, Orestes tarafından gerçekleştirilen ana katli, İphigeneia'nın öldürülmesiyle başlayan, Truva savaşıyla ve Truva'nın yıkılışıyla devam eden bir dizi gelişmenin son bölümü olarak ortaya çıkar.

Başlangıçta, baba Agamemnon Yunan filosunun haklı davası uğruna, rüzgârın esmesini ve böylece filonun sefere çıkmasını sağlamak için bakire kızı İphigeneia'yı kurban eder. En sonunda ise, oğul Orestes annesi Klytaimnestra'nın canına kıyar. Hiç kuşkusuz, bu eylemini ayrıca kutsal görev gereği ve bir oğulun babasının intikamını almak zorunda olması yüzünden gerçekleştirir. Her şeye karşın, her iki olayda da, cinayetlerin ensest karşıtı olduklarını ortaya koymak gerekir. Cinayetler sayesinde, ister sakınılmış isterse de ikame edilmiş olsun, ensest gerçekleşmemiştir. Ne çiftleşme, ne kaynaşma ve ne de karışıklık vardır ortada. Farklılıklara saygı gösterilmiştir: Cinsiyet ve kuşak farklılıklarına. Ve sonunda düzen yeniden tesis edilmiştir. Yasa, düzen der. Kadınların *erotik dişiliği saf dışı bırakılır: Bir kadın henüz bakire olduğu halde öldürülür; bir anne, kadın olduğu için katledilir.*

Ama arada, bu iki bölüm arasında,Truva savaşı patlak verir. İyi de bu savaşın sebebi nedir? Ya da daha doğrusu bu savaş kimin yüzünden çıkmıştır? Mitler ve trajediler bu konuda oybirliğiyle aynı görüştedirler: Savaşın sebebi kadınların en güzeli Helene'dir. Güzelliği, Priamos'un oğlu Paris tarafından kaçırılmasını tetiklemiş, Yunanlılar da Helene'yi geri almak için savaş ilan etmişlerdir. *Erotik dişiliği simgeleyen Helene bu savaşın tam anlamıyla gerekçesidir.* Sadakatsiz bir eş olarak karışıklığın tohumlarını ekmiş, aynı edilginlik içinde kaçırılmasına ve sevilmesine izin vermiştir. Sonuçta, savaşçılar Helene yüzünden birbirlerini öldürmüşlerdir. Helene, doğrudan savaşa ve Truva'nın yıkımına; dolaylı olarak da İphigeneia'nın ve Klytaimnestra'nın öldürülmelerine yol açmıştır.

N. Loraux, Helene'nin neyi temsil ettiği üzerinde ısrarla durur:[15] "'Helene' ismi, bir kadın ismi olmanın çok ötesine taşar... ve Yunanca'da cinsel şeyi belirtmek için kullanılabilir." Mitin bir versiyonuna bakılacak olursa, Leda günün birinde dev bir yumurta bulur. Yumurtanın içindeki Helene, Zeus ile intikam tanrıçası Nemesis'in aşklarının meyvasıdır. Bu, Zeus

15 N. Loraux, *Les expériences de Tirésias*, Paris, Gallimard, 1989.

açısından gözüpek bir eylemdir. Ama Nemesis, Nyks'in (Gece) kızı ve baştan çıkarıcı güçleri cisimleştiren tanrıçaların da kız kardeşidir.

N. Loraux, mitin bir başka versiyonunu daha az işler: Helene, kuğu biçimine girmiş Zeus ile Leda'nın "tanrısal" kızıdır. Klytaimnestra ise Leda ile Tyndareos'dan olma "insan" kızdır. Biri kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Afrodit tarafından korunur. Gözalıcı ama öldürücü erotik dişiliği simgeler. Diğeri ise eşini aldatır, cana kıyar, karanlık ve eli kanlı erotik dişiliği temsil eder. Bu noktada, ikisini karşı karşıya getirme eğilimi gözlenir. Ama iki kız kardeşin yazgıları gerçekten de farklı mıdır?

Euripides'e göre düzen

Helene'nin yazgısına ilişkin biraz önceki soruya yanıtı Euripides verir. *Orestes* trajedisi,[16] önce, uçarı Helene'yi ve onun kendisi ile erkek kardeşi üzerine çöken utançtan dolayı umutsuzluğa kapılmış yeğeni Elektra'yı sahneler. Sonra, ödlek Menelaos'un önünde, Orestes ile Klytaimnestra'nın babası Tyndareos arasında bir yüzleşmeye tanık olunur.

Tyndareos, Agamemnon'un Klytaimnestra tarafından öldürülmesini mahkûm eder ama Orestes'i de yasaya itaat etmemekten ötürü acı biçimde eleştirir: "Caniyi cezalandırmalıydı ama kutsal yasalara saldırmadan. Annesi hakkında dava açmalıydı ve sarayından kovmalıydı onu." Orestes birçok yönden savunur kendini. Önce Aiskhylos'daki mevcut ayrımı, babanın anne ("beni sadece dünyaya getirdi") karşısındaki üstünlüğünü ele alır. Sonra eyleminin bir örnek teşkil ettiğini açıklar: "Eğer, kadınlar kocalarını öldürecek derecede cüretkâr hale gelmişlerse..." Üçüncüsü, Orestes'in eylemi "bütün Yunanistan için yararlı olmakla kalmaz", aynı zamanda –deyim yerindeyse Oidipusçu açıdan– gereklidir de: "Annemin dolambaçlı yöntemlerine sessizliğimi koruyarak suç ortaklığı etseydim eğer, kurban (yani Agamemnon, baba) kimbilir bana neler yapmazdı?"

16 Çeviri Garnier-Flammarion, 1965.

Koro başının yargısı köktenci ve uyarıcıdır: "Erkeklerin karıştıkları olayların hepsinde, kadın dehası onların yaşamını bedbahtlığa doğru yönelten bir engeldir."

Daha ileride, haberci, Elektra'ya Orestes'in yargılanmak üzere önüne çıktığı mahkeme tarafından intihara mahkûm edildiğini anlatır. Elektra ve Orestes öleceklerdir. Plyades'i de onların dostu olması yüzünden aynı akibet beklemektedir. Gelgelelim, Pylades'in gerçekleştirmek istediği son bir planı vardır: Ölmeden önce, Helene'yi öldürmek gerekir; Menelaos'u cezalandırmak için, ama özellikle o Helene olduğu için, onun erotik dişiliği bütün bu felaketlerin sebebi olduğu için.

Helene'nin ölümü

Bu bölüm, önceki cinayetleri anlatan bölümlere oranla genellikle daha az anılır. Ancak, Euripides, Nietzche'nin Apolloncu olarak adlandırdığı ve Dionysoscu izlerin, gelgeç isteklerin hepsini bastıran düzen mantığını, trajedisinde tam da bu bölümde sonuna kadar götürür.

Helene, "baba ocağından kaçan, kocasının evini terk edip giden, Yunanlılar'ın Skamandros kıyılarında uğruna yığınlar halinde can verdikleri Helene ölecektir" Orestes ve Pylades, Helene'yi sarayda kıstırırlar. Öldürme sahnesi Pireli hizmetkâr tarafından anlatılır; Helene, adamakıllı anlaşılmaz, öldürücü ve erotiktir. "Bu iki adam odaya girerek... onun koltuğunun yanına diz çöktüler... Yakaran ellerini Helene'nin dizine dayadılar." Sonra Orestes ve Pylades, iki ağzı keskin kılıçlarıyla Helene'yi delik deşik ettiler.

Helene'nin göğe yükselişi

Bu kargaşa dolu ama sorunu çözüme bağlayıcı bölüm sonrasında Euripides'in trajedisi beklenmedik ve –nihayet– mutlu bir gelişmeye tanık olur. Orestes'in, Elektra'ya ve Pylades'e bu dine aykırı yapıyı ateşe vermelerini buyurduğu sırada ("kötü yola düşmüş kadınları yok etmekten asla bezmeyeceğim": Annesinden ve teyzesinden söz etmektedir!) Apollon belirir. Yanında Helene de vardır.

Her şey yoluna girmiştir. Apollon, Helene'yi kurtarmış; Helene, denizcilerin koruyucusu bir yıldıza dönüşmüştür; hayattadır ama uzaklardadır. Orestes, Helene'yin kızı Hermione'yle, Pylades ise Elektra'yla evlenecektir. Nihayet, Orestes, Menelaos'un kendisine bıraktığı Argos üzerinde egemenliği sağlayacak; Menelaos ise Helene'den, "sende şimdiye kadar, sadece, sayısız ve sönmek bilmez acılara neden olan bu kadından" kendisine kalma Sparta'yı elinde tutacaktır.

Üç kişiden ikisi

Oğul ile annesi arasındaki bu ilişkide; böylesine övgülere boğulan, kutsanan ve saygı gösterilen bu ilişkide tutku vardır. Hiç kuşkusuz sevgi, çoğu kez düş kırıklığı ve belirli sitemler vardır. Önceki sayfalarda aktardığımız çeşitli alıntılar okunduğunda şu soru sorulabilir: Neden onca nefret? Ve bu kadar çifte değerliliğin sergilenmesi gerekli mi? Aktarılan metinler, annelerin erotik dişiliğini ortaya çıkarıyordu. Bunları yazanlar için kesinlikle gerekli olan bu kaçış yolu, okuyuculara bir büyü gibi sunulsa da, kişisel kullanıma uygun bir katarsis değil midir?

Euripides daha da ileri gidiyor; kişisel çerçeveden siyasal plana geçiş yapıyor; kanla ve şehvetle dolu korkunç bir öykü anlatıyordu. Ama bu öykü deyim yerindeyse iyi bitiyordu. Euripides'in vardığı sonuç, örnek alınacak ve idealize edilmiş bir bilgelikle doludur: Anne babaların kuşağı kırıp geçirilmiştir. İşledikleri cinayetler ve bulaştıkları alçaklıklar yüzünden iyice hak etmişlerdir bu sonucu. Sadece güçsüz ve aldatılmış Menelaos sağ kalmıştır. Gençlerin yazgısı, daha ilerideki, peri masallarındaki gibi ve tüm çocukların söz edildiği "aile" romanlarındaki gibi önceden tahmin edilebilir: Evlenirler, mutlu olurlar ve hiç kuşkusuz çok sayıda çoluk çocuğa kavuşurlar. Orestes, bundan böyle, hoppa ve cani bir anne-kadın tarafından terk edilmiş yetim, başıboş ve sonunda annesi ile teyzesini katletmiş bir çocuk değildir. Artık, kraldır, cezası bağışlanmıştır. Hatta denilebilir ki haklı davaya destek vermiştir. Fallik

düzen, onun sayesinde Yunan sitc. inde egemen olmuş; Orestes siteyi arındırmıştır.

Bu hikâyenin kilit noktası nedir? O noktaya ulaşmak için ne gerekiyordu? Bu, yine kurucu bir cinayet öyküsü olacaktı. Cinayet ve tanrılaştırma: İki kız kardeş, *erotik dişiliğin iki yüzünü simgeleyen Klytaimnestra ve Helene, oğullar tarafından öldürülmüşler ve totemleştirilmişlerdir. Kadınlıkları, anneliklerinden daha ağır bastığı için öldürülmüşlerdir.* Trajedi yazarlarının özellikle Euripides'in mesajı –ama bu mesaj daha önce Aiskhylos'da da vardı– iki yönlü ve açıktır: Çocuğa gebe kalışında anne bir öneme sahip değildir. Bir taşıyıcıdan, alıcıdan ibarettir. Sadece bir araçtır. Ve bu nedenle de *Polis*'in yurttaşı sayılmaz. Ama mesaj ayrıca erotik dişiliği de hedef alır. Bu iki kadın, âşık olmuş, zina yapmış, baştan çıkarmış, ihanette bulunmuş, terk etmiş, tensel aşk adına diğer bir deyimle cinsellik adına cana kıymıştır. Varsayım: Mesajın ikinci bölümünün, birinci bölümüne açıklık getirdiği söylenemez mi? Yani belki de "Orestesci" anneler, kadın oldukları için, dolayısıyla her şeyi ama akla hayale bile gelmeyecek her şeyi yapabilecek kadar tehlikeli oldukları için değersiz görülmüşlerdir. Klytaimnestra, kralların kralı kocası Agamemnon'u aşığı Aigisthos'la keyif sürmek için öldürmüştür. Helene ise, Truva savaşına neden olmuştur. Uzun lafın kısası, bu kadınlar kargaşa yaratmışlardır. Kendi aralarındaki kadın hır gürlerinde de kargaşa eksik olmamıştır. Klytaimnestra, aklanmak için ölmüş kızı İphigeneia'nın ruhunu çağırır ve diğer kızı Elektra'yı aşağılar. Helene yalnızca çok güzel olmakla kalmaz. Güzelliğiyle diğer kadınların hepsini gölgede bırakır. Elektra'ya gelince, yazgısı anlaşılmazlıklarla doludur: Babasına yakınlık duyar ama o öldüğünde. Annesini öldürür ama Orestes'in aracılığıyla. Erkek kardeşiyle gerçek anlamda bir ensest ilişkiye girmez, onun tıpatıp benzeri Pylades'le evlenir. Bu olaylarda kazanan Athena olmuştur: Erkeksiz, çocuksuz, ne kadın ve ne anne. Üstelik onun, deyim yerindeyse, gerçek bir annesi de olmamıştır hiç. Nitekim, sitenin erkekleri annelerin erotik dişiliğine karşı koyabilmek için kendilerini Athena'nın himayesine terk etmişlerdir.

Kadınların hır gürleri erkeklerin kafalarını karıştırır. Erkekler bu meseleleri önemsemez, hafife alır gibi davranırlar. Gelgelelim, daima anlamadıkları, kendilerini aşan ve tasarımlamayı beceremedikleri bazı konular kalır geride.

Kadınlar artık kendilerini bırakmıyorlar

Söz konusu olan anneler ve kızlardır ama erkeklerin cephesinden göründükleri biçimde. Diğer bir deyimle: Erkeklerin, anneler ve kızlarla yakın olduklarında, genellikle hissettikleri o gariplik duygusu, belki de korku, her halükârda şaşkınlık dolu merak duygusu neyin nesidir? Yaygın bir ruhbilimciliğe de çok düşmeden –görünüşe bakılırsa– iddia edilebilir ki erkek bu yüzleşmede, az ya da çok bu yüzleşmenin konusu olduğunu bilmesine karşın, kendini marjinal, bazen dışlanmış ve sıklıkla da çok önemsiz hisseder.

Gündelik yaşamda gözlemledikleri ve eğer analist ise hastasından dinledikleri, onu, tutkulu sevgi hamlelerinin akıl ermez nefretlerle iç içe geçtiği arkaik, cehennemi bir dünya çağrışımına sürükler. Sezdiğini sandığı duygular dizisi zaten değişik olmaktan çok gariptir. Sevgi: Ama, Leonardo da Vinci'nin tablosunda, dizlerine oturmuş ve çocuğa doğru eğilmiş kızına bakarken Azize Anna nasıl bir gizemle gülümsemektedir? Nefret: Ama mitoloji, sözgelimi Yunan mitolojisi, doğrudan kız çocuk tarafından gerçekleştirilmiş bir ana katlinden pek seyrek olarak söz eder (Elektra, Klytaimnestra'yı ancak Orestes aracılığıyla öldürür). Çocukların yaptıkları resimlerde, erkek çocuklar önlerine gelen her yere araba ve tüfek figürleri çiziştirirlerken, kızlar genellikle anneyle sembiyotik bir ilişkiyi betimlerler: Kız çocuğunu, annenin bedeninin içinde, Rus bebeği (matrioşka – ç.n.) biçiminde ama rafine olarak, başı annenin başında, kolları kollarında ve elleri ellerinde, vd. resmederler.

Anne-kız çekişmesi, özdeşliğe indirgenmiş yumuşak bir bo-

yun eğişten acımasız hesaplaşmalara varıncaya kadar, suç ortaklığı hatta paylaşılmış havailik kisvesi altında bile garip ve taşkın görünür. Bu ilişkide çok fazla sevgi, çok fazla nefret ve kaygı verici bir öfke vardır. Bunların "kadın hır gürleri" olduğu söylenir. Bu açıkçası, "erkekçe", "dürüstçe" dövüşülemeyeceği anlamına gelir. Her vuruş serbestmiş gibi görünür ama özünde böyle bir durumda "belden aşağı bir vuruş" ne anlam ifade eder ki?

Soyulmuş ve nefret dolu

Psikanalitik yayımlar, bu genel izlenimlerden ortaya çıkmış gibi görünen trajik unsuru geniş ölçüde doğrular. Freud, çalışmalarının çok erken safhalarında ve elbette *Yeni Konferanslar*'daki[17] (les Nouvelles Conférences) 1932 tarihli metin de dahil olmak üzere dişilik hakkındaki metinlerinde konuya eğilir. Freud'a göre, kız çocuk, ruhsal biseksüellik ve "ilk baştan çıkarıcı anne" tarafından uyarılma temelinde, fallik evreye ulaşır ulaşmaz kendini "erojen bölgeyi ve nesneyi değiştirme" zorunda görür. "Dişiliğe doğru yönelişle birlikte, klitoris, duyarlılığını ve bu arada önemini vajinaya terk etme durumunda kalır."

Oidipus-öncesi evrede ve Oidipus evresinde anneye olan bağlılık yerini babaya bağlılığa bırakır. Ancak, Freud bu noktaya açıklık getirir: "Söz konusu olan... basit bir nesne değiştirme değildir. Anneden bu uzaklaşmaya düşmanlık eşlik eder, anneye bağlılık nefretle biter. Bu tür bir nefret son derece önemli bir hale gelebilir ve yaşam boyunca sürüp gidebilir." Freud yine *Yeni Konferanslar*'da, kız çocuğun az ya da çok bilinçle dile getirdiği yakınmaları sıralar: Annesi ona çok az süt vermiş, onu yeteri kadar sevmemiştir; belki de onu zehirlemiş, her koşulda oral engellenmeye uğratmış, anal yönden kontrolu altında tutmuş, penisten yoksun bırakmıştır. Başka bir çocuk yapmış ve elbette babasını elinden almış ve almayı da sürdürmüştür. "Çocuk, kendisini tahttan indirilmiş, soyulmuş ve zarara uğratılmış, vd. hisseder."

---

17 S. Freud, *Nouvelles Conférences d'introduction à la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1984.

Freud'un bu yıkım tablosunu betimledikten sonra, savını kanıtlamaya yöneldiği görülür. Freud, kız çocuktaki tüm vajina duyularını ve temsillerini analiteye bağlayarak, vajinanın gerek oğlan gerekse kız çocuk tarafından keşfedilmemiş olduğu savında ısrar eder. Ve nihayet, sonradan etki sorununu açık bırakarak dayatılan en güçlü engellenme olarak kabul ettiği mastürbasyon yasağı üzerinde durur. Üstelik, semantik olarak kızdan çocuğa geçer ve bu da onu çok doğal olarak –oğlan çocuğunun da, az çok ama bütününde daha az düzeyde, zor bir yazgıya maruz kaldığı (memeden kesilme, mastürbasyon yasağı, erkek kardeşin doğumu, vd.) ima edildiğine göre– gerçek kadın özgüllüğünün ne olduğunu sormaya götürür. Bu durumda, Freud'un kaleminden, kadın cinselliğinin özgüllüğü işte bu noktada bir anlamda yolun sonunda, yani hadım edilme kompleksinin kız çocukta, oğlan çocuktakinden bariz olarak çok daha parçalanmış, daha belirsiz ve kavramlaştırılması güç bir şekilde ortaya çıktığı noktada kendini gösterir. Hadım edilme fikri, kız çocukta aynı biçimde ve aynı sonuçlarla görünmez. Yine de, şemanın aynı mahiyette olduğu söylenebilir.

Freud'a göre penis hasedi, kız çocuğun (ve de kadının) ruhsal yaşamının düzenleyicisidir. Penis hasedi, oğlan çocuk Oidipus durumundan çıkarken kız çocuğun Oidipus durumuna girmesini mümkün kılar. Bununla beraber, babaya ve penisine karşı duyulan Ödipal sevgi, kız çocuğun "tarihöncesi"nin izini taşır: Penis hasedinin etkisi altında "küçük kız annesine bağlılığından uzaklaştırılır ve bir limana sığınır gibi Oidipus durumuna girmek üzere acele eder"

Bel bağlanamaz bir kurtuluş

Bildik fırtınalarla böylesine hırpalanan kız çocuk, bu limanda huzuru bulacak mıdır? Hayır, çünkü burada kendisini belki daha da beteri beklemektedir. Kadın olduğunda ve "dişiliğe doğru güç gelişme, sanki kişinin olanaklarını tüketmiş gibi" (Freud, 1932) yorgun düştüğünde önünde iki yol vardır: Ya başkaldıracak, eşcinselliğe yönelecek, istekleri ve düş kırıklıkları bitmek bilmeyecektir; veya kendisi de anne olacaktır. Be-

lirtelim ki, ilk seçenek, annesinden kurtulmasını mümkün kılmayacaktır; çünkü eşcinsellik babaya ya da "fallik anneye" "özdeşim yoluyla bir sığınma" olarak kabul edilir. İkinci seçenek uyarınca anne olursa, bu noktada da karşısına iki yol çıkacaktır. Ya bir kız çocuk ya da bir oğlan çocuk doğuracaktır. Kız çocuk doğurursa, Freud'a göre penis hasedi hemen hemen aynı kalacaktır; kendi annesinin penis hasedi de sürüp gidecektir; çünkü kızı, zamanında, onun bu hasedini bir oğlan çocuk kadar doğrudan giderememiştir; şimdi de, bir oğlan doğurmadığı yani her zamanki gibi ona hiçbir şey vermediği için bu hasedi dolaylı olarak da ortadan kaldıramamıştır. Annelerin soy sopu cehennemi tarzda sürüp gitmektedir!

Tehdit altındaki idilik ilişki

Erkeklerin bu tür tabloları gözlemleyerek kaygılarından kurtulamadıkları anlaşılmaktadır. Freud'a göre, erkekler yine de, bir olasılığın gerçekleşmesi durumunda içlerini rahat tutabilirler: Kız çocuğun anne olması ve bir oğlan çocuk doğurması halinde; çünkü anne ile oğlan çocuk arasında idilik bir ilişki vardır. "Anneye sınırsız bir doyumu, yalnızca, oğluyla kurduğu ilişki sağlar. Bu, tüm insan ilişkilerinin en yetkin, çifte değerlilikten en uzak olanıdır." Anne-kız arasında ise, kız çocuğun, annesinin kendisiyle başarısızlığa uğradığı yerde başarmış olmayı kaldırması koşuluyla bu bir idilik ilişkidir (anne-oğul ilişkisinden her söz edişinde daima çoşkulu olan Freud, bu koşul söz konusu olduğunda sakınımlı bir dil kullanmaktadır). Hesaplaşma hiçbir zaman bitmez; çünkü anne sitemlerini ve nefretini açıkça dile getirmese de kız çocuk ona yönelik ruhsallığı içinde bunu onun yerine yapmayı bilecektir.

1932 tarihli bu önemli metinde, Freud kendisine kadınlık durumunun dramı gibi görünen şeyi açığa vurur: Pek güçlü olmayan bir üstbenlikle donanmış, yüceltme yeteneği pek olmayan ama edilgin ve mazoşist eğilimlerini kullanmaya iyice yatkın olan kadın, annelere, kendi annesine ve anne olduğunda bizzat kendisine katlanmaya devam eder. Bununla birlikte, Freud, iyi durumlarda, anneyle "Oidipus-öncesi sevecen bağ-

lantı evresi" yoluyla özdeşimin gerçekleştirdiği nefes alma dönemi olasılığından söz ederek noktalar konuyu. Metnin sonunda şu satırlar yer aldığına göre, erkek okuyucu içini biraz rahat tutabilir. "Her kadının, cinsel işlev tarafından belirlenmenin dışında, aynı zamanda bir insan olabildiğini göz ardı etmiyoruz." Burada biraz zoraki de olsa bir mizah havası mevcuttur. Melanie Klein'ı okurken ise her zaman aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Kleinci dehşet

Gerçekten de, Klein versiyonunda, kız çocuk ile annenin çatışması hemen çok şiddetli olur: "Kız çocuğun temel kaygısı, bedeninin içinin alınıp kaçırılması ve tahrip edilmesidir." Ve buna karşılık olarak da, kız çocuk, kendisinin "annesinin içine saldırdığını, onu tahrip ettiğini ve içeriğinden yoksun bıraktığını canlandırır kafasında" Erken bir oral sadizm, temel bir engellenme, emmenin zorunlu gereklikleri: Baba penisi çok erkenden bir açgözlülük nesnesi haline gelir. Bu açgözlülüğün şiddeti, babanın penisini kendi bedeninin içinde tutan ve onu kızına vermeyi reddeden anneye duyulan nefrete eşdeğerdedir.

Daha kötüsü: "Kız çocuğun, anne tarafından alıkonulduğu için –hararetle arzuladığı ve hayran olduğu 'saygın' baba penisi– çok güçlü bir oral sadizmin etkisi altında, tiksinilecek, imrenilecek ve tahrip edilecek bir nesne anlamı kazanır." Sayfanın altındaki bir not bu perspektif içinde kadının yazgısını belirtir: "Kız çocuk, annenin içindeki bebeklere karşı da aynı tavrı alacaktır..." "Bu düşmanlık, onun, gerçek erkek ve kız kardeşleriyle, kendi imgesel çocuklarıyla ve ilerideki yıllarda gerçek çocuklarıyla ilişkilerini etkiler." Bu dehşet vericidir.

Erkeğin yeri

Bununla beraber, erkek okuyucu bu çatışmalar karşısında kendisine bir yer bulmayı denerse, her şeye karşın varlığının etkili olduğu birçok olasılığa tutunabilir.

Örneğin, bu anne-kız çiftine göre, kızın babası ve annenin kocası konumundaysa, orada, hem ortaya sürülen hem etkin biçimde katılan, arzu eden ve her iki taraftan da arzulanan olarak bulunduğu kanısını edinmek için bol zamanı olacaktır. Diğer bir şık olarak, kızın kocasıysa anne onun kayınvalidesi olduğu için –kayınvalidesinden başka bir şey olmadığı için– onunla ihtiyatlı bir mesafenin ya da... bir kayınvalide öyküsünün üstesinden gelebilir. Eğer kızın kardeşiyse, annenin oğlu olduğuna kardeşi de kız olduğuna göre konumu kuramsal açıdan ideal demektir.

Bu konumlarda yine de içi rahat edecek midir? Hadım edilme kompleksiyle organize olan erkek, kalıtımlarını, Oidipus sorunsalı içinde, ters Oidipus sorunsalı içinde ve hatta bunun ötesinde kendi soyağacı içinde tanır. Böylece, baba ve büyükbaba soyunda, verilen adın simgelediği nesebi kaydedebilir. Babasının kendi annesiyle olan ilişkisinde vekaleten bir Oidipus bulur karşısında. Kendi annesine gelince, oğul olarak aynı zamanda baba olduğunu, annenin –onun varlığında yeniden canlandırdığı– babası olduğunu sezer.

Bütün bunlar, genel olarak kolayca saptanabilir, söylenebilir; belki de katlanılması ve muhtemelen analiz edilmesi her zaman kolay değildir ama düşünülebilir, bildik ve tanınabilirdir. Buna karşılık, erkek okuyucu bu soy zincirleri bütününde, içlerinden birinin, çoğu kez, tuhaf şekilde bilmezden gelindiğini fark ettiğinde belirli bir şaşkınlığa kapılır! çünkü o sonuç olarak annelerin kendi aralarındaki bu ilişkisinin –kendi annesi, annesinin annesi– ürünüdür de. *Anne-oğul arasındaki idilik ilişkinin partneridir ve aynı zamanda, anne-kız yüzleşmesinin boğucu sıkıntılarını yaşamış bir annenin oğludur*. Freud, dosyanın bu bölümünün kapağını pek aralamamıştır. Ara sıra annesi Amalia'yı anmış, ama onun annesi ve Leonardo da Vinci'nin anneannesi hakkında hiçbir şey belirtmemiştir. Babaanneye bir rol yüklemiş, ama Leonardo'nun annesi Catarina'nın kendi annesinden hiç söz etmemiştir.

Melanie Klein'da soyağacı kaygılarına pek rastlanmaz. Eğer anne zarar görmüşse bunun temel nedeni çocuğun duyduğu

nefrettir, annenin eskiden maruz kaldığı şey değil. Örneğin, bütün alanı kaplayan terk edici annenin öldürülmesine bağlı kaygı, bu terk edişin muhtemel gerekçeleri ikinci plana, tarih olmuş sıradan işler ve geçmişteki olayların göreceliliği planına geçer. Kleincı perspektifte, iç nesnelerin içe alınmalardan ve yansıtmalardan başka öyküleri yoktur. Ne var ki, Melanie Klein'ın yaşamöyküleri, onun anneler ile kızları rahatsız eden ilişkileri kişisel planda alabildiğince yaşadığını dile getirmektedirler.[18]

O halde, bilinmemesi söz konusu olan nedir? Oğul, anne soyağacının mirasçısı olduğu halde, annelerin soyağacını çoğu kez bilmezden gelmeyi gerektirecek kadar yakıcı olan duygu nedir? Winnicott şöyle yazıyordu: “Her kadın için daima üç kadın vardır: 1/Küçük kız; 2/Anne; 3/Annenin annesi.”[19]

Annelerin soyağacı

Sözgelimi, *İokaste'nin annesi* hakkında ne bilinir? Hiçbir şey. Mit ve onun trajik çevriyazıları, hiç kuşkusuz, Oidipus ve onun yazgısı üzerine odaklanmışlardır. Laios'un soyu Labdakoslar'ın serüvenlerinin yanı sıra Spartalılar'ın soyundan gelme İokaste'nin ve kardeşi Kreon'un baba tarafı da iyi bilinir. Bu prehistoryalar, Oidipus dramının ve gerekçelerinin habercisidirler. *Bunun aksine*, bir kadının anne tarafının soyağacına ilişkin güncel saplantılarımızı sonradan işin içine katmak mite ve trajediye ihanet etmektir; yine de soru genelgeçer değerini korumaktadır. Her ne kadar, her bireyin içinde Ödipal dram yatarsa da, Oidipus'un, aynı zamanda, İokaste'nin hakkında bir şey bilmediğimiz kendi annesiyle kurduğu ilişkilerin mirasçısı olduğunu da görmezden gelemeyiz.

Diğer bir mitsel ve trajik anne sırrını ele verecek midir? Klytaimnestra'nın soy zinciri hakkında ne bilinir? İokaste konusundaki aynı çekincelere endekslenmiş araştırma bize –daha önce de değinildiği üzere– Klytaimnestra'nın Tyndareos ile Leda'nın kızı ve Helene'nin ikiz kız kardeşi olduğunu gösterir.

18 M. Klein, *La psychanalyse des enfants*, Paris, PUF, 1959.

19 D. W. Winnicott, *Conversations ordinaires*, Paris, Gallimard, 1988.

Ancak burada bir farklılık çıkar ortaya: *Klytaimnestra, Leda ve Tyndareos'un "insan" kızıdır; Oysa Helene, Leda ile kuğu kılığına girmiş Zeus'ün "tanrısal" kızıdır.* Hatalı bir yoruma kapılmaksızın, sadece, iki kızın anneleri Leda'dan miras aldıkları erotik anne dişiliğinin olası farklılığı belirtilecektir!... Ayrıca, Orestes ile Electra'nın da, annelerinin bu ilk serüveninin ve onu kendi annesi ile kız kardeşine karşı kamçıladığı varsayılabilecek bütün hınçların, rekabetlerin ve hasetlerin ürünü oldukları göz önünde tutulacaktır.

Gizli oturum

Anneler ile kızlara yaklaşma ve onların erkek ahfadının nelere maruz kaldığını keşfetme girişimi, bizi nefretin dünyası ile nesnenin kötü ve kayıp dünyasını deşme zorunda bırakıyor. Conrad Stein'ın, *Érinyes d'une mère*[20] (Bir Annenin Erinyeler'i) başlıklı çalışması ve anne ile oğulu birbirine bağlayan kopmaz bağ –nefret– hatırlardadır. Bununla beraber, anne ve oğul üzerine odaklanmış bu söylemler, işin içine, sadece daha önceden az çok mevcut bir babayı katmaları durumunda değil, fakat annenin öyküsünü yani onun ruhsal yaşamını, kız çocuk olarak ve daha sonra anne olarak maruz kaldığı çatışmaları ve taşkınlıkları da katmaları durumunda, akla yatkın olma özelliklerini korurlar.

Anne ile çocuğu birbirine bağlayan duruma, anne elbette olduğu gibi ve sahip olduğuyla, özellikle de onu kendi annesine bağlayan uyuşmazlıkla gelir. Oğluna nazaran anne bir öykü öndedir: Kendi öyküsü ve özellikle kendi annesiyle nesne ilişkisinin öyküsü. "Annelik gizli oturumu"nun (deyim Jean-Bertrand Pontalis'e ait), kötü iç nesne temelinde betimlenebilecek her şey de dahil olmak üzere, ikili bir temeli vardır.

Aynı güzergâhı dolaysız alalım: Nesne, dürtüsel gücümün bütünleyicisidir (ve uyarıcısıdır); ama varlığı, salt içsel olsa bile, *fiilen* ayrılık anlamına gelir. Aramızdaki mesafe bundan dolayı sürekli olarak kayıpla tehdit edilir (ve tehdit eder). İşte bu

20 C. Stein, *Les Érinyes d'une mère*, Calligramme, 1987.

yüzden ondan, bu nesneden nefret ederim ve eminim ki o da benden kendisinden ayrılmış olmamdan ötürü nefret ediyordur. Freudcu açıdan onun bana tamamiyle yasak olduğunu söylerdim. Kleincı açıdan onu tahrip etmekten başka bir şey düşünmediğimi, onun da aynı konumda olduğunu dile getirirdim; onu/beni tahrip eden ortak nefretimiz bundan dolayıdır. Yine de kabul etmek gerekir ki, bu ürküten nefretin, çok mutlu kılmasa da, bir bağlılık yarattığına göre, hoş bir yanı vardır. J.B. Pontalis'in hatırlattığı tam da budur: "Kötü nesne"nin paradoksu, daima el altında bulunmasında, kesin olarak kaybolup gitmemesinde ve dolayısıyla özneyi kendi kayboluş deviniminin içine sürüklemede "iyi" nesneden daha az riskli olmasında yatar. "Yıkılmaz kötü nesne, özneye kendi sürekliliğinin güvencesini verir."[21]

Gizli oturumların soyağacı

Dolayısıyla, temel ayrılışımızın dışında, onu alıkoymak için, en azından elverdiğinde az yitirmek için, iyiyi kötüye dönüştürme zahmetine katlanacağım. Öyleyse, ondan nefret etmek ya da sadece, söylenildiği gibi, ona kızmak yeterli olacaktır; o bana bunu, o olduğu bile bilinmeksizin, ben olduğum bile fark edilmeksizin, kötülük yaparak misliyle ve kendi tarzında iade edecektir. Ya da ikimiz arasında: Ötekiler. Kişilere ilişkin sinsice yapılmış aktarımları biliyoruz. Fritz Zorn'un, Pontalis tarafından hatırlatılan formülü geliyor aklıma: "Neresi acı veriyorsa, o benim." Nesnenin aracılığıyla kendime bir hizmet mi veriyorum acaba? Eğer öyleyse zahmete değer!

Zaten, kendime kötülük yapmam için gerekçelerim eksik değil. Bu anne –tekrar o konuya geliyoruz– böylesine yakın ve böylesine uzak olan bu anne kiminle meşguldü? Babamla mı? Elbette, ama ya eskiden? Babasıyla mı? Evet, ama ya daha da öncesinde? Annesiydi, sevdiği ve nefret ettiği annesi, daima öncelikli bir anne. Çoğu kez tekrarlayıp duruyordu: İnsanın yalnızca bir annesi vardır ve her şeyi ona borçluyuz! Bu onu

21 J.-B. Pontalis, *Perdre de vue*, Paris, Gallimard, 1988.

hasta ediyordu, çılgına çeviriyordu. Aşkıyla ve nefretiyle dolup taşmaktan, "öteki"nin kendisini maruz bıraktığı ve ayrıca kendisinin de onu maruz bıraktığı her şeyle dolup taşmaktan deliye dönüyordu; aynı benim kendisini onarmaya kendimi mahkûm ettiğim gibi, onun da onanımından kendini sorumlu tuttuğu o "öteki"

Erotik anne dişiliği

Hatırlatılması gereken gerçeklik: Her erkek, bir çiftin Ödipal oğludur; ancak, o, birincil sahne fantezisi üzerine odaklanmış bu sorunsaldan başka, hem annesinin hem de babasının kişisel Ödipal tarihini ve özellikle annesinin erotik anne dişiliğini de miras alır. Oysa, annenin bu yanı, onun kendi annesiyle olan ilişkilerinde oluşur. Anneler ile kızların bu çatışmaları hakkında söylenenlere göz atıldığında ve kulak kabartıldığında esef edilebilir: Her erkek, sonsuza dek tekrarlanıp duran bu annelik tutkularının ürünü olduğunu/dışında tutulduğunu anladığında kimbilir nasıl bir şaşkınlık hisseder?

Kanın son damlası

Anne-kız arasındaki bu amansız çatışmanın en şiddetli örneklerinden biri, Sophokles tarafından *Elektra*'da sergilenir. Karşılaşma erkeklerin olmadığı bir ortamda gerçekleşir: Agamemnon ölmüş, Orestes henüz geri dönmemiştir (esasında gelmiştir ama saklanmaktadır); Aigisthos ise, bir süre için yoktur. Aslında, her ikisi de hazır ve nazırdırlar; sürekli olarak adları geçer ama sahne onların doğrudan katılımları olmaksızın cereyan eder.

Saldıran Klytaimnestra'dır: "...İşte, sağda solda dolanıp duruyorsun. Aileni utandırmaman için sana kapıda boy göstermeni yasaklayan Aigisthos'un burada olmadığı görülüyor." "Benim bir utanmaz olduğumu, tanrısız, yasasız yönettiğimi kezlerce ve kezlerce söyleyip durmadın mı..." Klytaimnestra, kendi savında diretir: Agamemnon'u, kızı İphigeneia'nın ölümünün intikamını almak için öldürmüştür.

Elektra bu gerekçeyi yeniden ele alır ama daha ileri gider: "(...) Elleri babamın kanıyla kıpkırmızı kesilmiş suçortağınla yattığında neyin intikamını alıyordun..." "Oysa, sen benim için bir anne değilsin, bir zorbasın..." "Bundan sonra, her yerde benim bir nankör, bir yılan dilli, bir küstah olduğumu ilan et: Eğer özelliklerim bunlarsa kime benzediğimi biliyorum."

Ve Klytaimnestra takınaklı düşüncesinin yanı sıra korkusunu da getirir dile; eğitmen onu Orestes'in öldüğüne ikna ettiğinde haykırır: "Nihayet, soluk alıyorum..."

Çatışmanın gerekçesi baba ve onun öç haykıran ölümüdür; ama aynı zamanda çocuktur, yani çocuk olduğu dönemdeki Orestes'tir. Elektra'nın ona haykırdığı budur: "Sen benim için, annen için olduğundan da daha değerli bir hazineydin..." Ancak, tartıştıkları bu konuların ardında, *Elektra'nın siteminin, önce Klytaimnestra'nın aşırı erotik dişiliğini hedef aldığını görmek gerekir. Sitem, daha sonra, onun yoksun olduğu anne dişiliğine yönelecektir.*

Hadım edilmenin berisi

Sophokles'de anne-kız çatışması fallik mantıkta kalır: Kimin penisi var? Onu kim aldı? Kim ötekini penisten yoksun bıraktı? Bu mantık, yine de, parçaya karşılık bütünü kurtarmaya yönelik her türlü pazarlığa meydan okur ve cinayetle noktalanır. Bu, şimdiden, hadım edilme sorunsalının anne-kız arasında pek geçerli olmayacağı anlamına gelir. Anne ile kızın, deyim yerindeyse gizli pazarlık araçları, ancak olumsuz yönde –penis hasedi– olacak ve yine bu noktada belki de yalnızca uyduruk bir senaryo söz konusu edilecektir; bu senaryo iç rahatlatmak için anlatılıp durulur.

Ödipal sorunsal rastgele boşaldığında ve yakıcı fanteziler bilinçdışının derinliklerinden yeniden su yüzüne çıktıklarında düşünmek için elimizde artık hiçbir örnek yoktur. *Hadım edilme örneği artık geçerli olmazsa, fallik düşünme tarzı yoksa, oğul-erkekler bir düşünme ve tasarımlama yetersizliğiyle ve bilinçdışına atan kaygının ardında donup bırakan bir korkuyla yüzyüze kalırlar. Kadınları kendi aralarında sevişirken görmek*

hiç kuşkusuz tahrik edicidir. Yeter ki, porno filmlerde ve erotik metinlerde sergilendiği üzere erkekler gibi yapsınlar. Yine de, belirli bir eşik geçilince, aşırılık, taşkınlık, tutku baş gösterir. Peki ama kadınlar nasıl yaparlar?..

Anne-kız ensesti sorunu

Bu gerçekten de bir sorundur. *Kadın eşcinselliği* sorunuyla birleşir ya da daha ziyade somut olarak bu soruna yakınlaştırılır: Bunlar içlerine ideolojinin, çeşitli eğilimlerin ve fantezilerin sızmış olması nedeniyle çetrefil sorunlardır. Bir çıkış noktası yakalamak için, yine, gerçekçi düşüncenin, değişik ve çeşitli düşsellikler ile mitlerin ve tasarımlanabilir değilse de düşünülebilir sorunsalının iç içe geçtikleri düzeyleri ya da alt-bütünlükleri ayırt etmek gerekir. O halde, her birinin cinsel ilişki, duhul, zevk, kimlik, vd. gibi bir referansla donandığı varsayımlar aracılığıyla yola çıkılacaktır.

- Ensest olabilmesi için (masum değil, uygunsuz), cinsel ilişki olması gerekir mi: İlişki ya da ilgi? Ya da hareket (ler) de yakınlaşma (hangi hareketler?) Ya da çok yakınlık? Ayrıca, heteroseksüel bir ilişkinin mi yoksa homoseksüel bir ilişkinin mi söz konusu olduğunu da açıklığa kavuşturmak gerekir. Bütün bu değerlendirmeler, ilişkiyi ya da ilgiyi ve onların değişik tarzlarını tanımlamayı zorunlu kılar.

- Temel kültürel şema, gerçekle ilgili bir durum saptaması yapan polis müfettişinin ve savcının başvurdukları şemadır: Duhul olmuş mudur, olmamış mıdır? Kendi saflığı içinde, bu aşırı ikili yalınlık imalarla doludur: Elle temaslar daha az tehlikelidir. Oral seks olsa olsa yarı-cinsel ilişkidir; sodomi, öyle yapar gibi görünmektir ve yakınında yapmaktır. Orgazmın filiyatı gerekli midir? Bunun kanıtı var mıdır? Ve eşcinsel kadınlar neyle yaparlar? Besbelli ki, ensestten, anatomik-polisiye anlamda söz edilemez.

- Zevk, değerlendirme kıstası olarak alınacaksa bu durumda da hangi zevkten söz edildiği belirtilmelidir: Cinsel, erotik, genital? Ve özellikle hoş bir duyunun, belirli bir hareketin ya da

davranışın taraflardan birinde ya da ikisinde hangi eşikten itibaren erojen hatta erotik hale geldiğine açıklık kazandırılmalıdır. Örneğin, anne tarafından çocuğa yapılan vücut bakımı, hangi uyarım eşiğinden itibaren çocuk ve anne için cinsel bir zevke yol açmaktadır? Bu bakımların tetiklediği hangi uyarımdan sonra, anne, oğlan ve kız çocuk açısından "ilk baştan çıkarıcı" ya dönüşmektedir?

- Serbest ile yasak arasındaki sınırı ve ensest özelliğinin bulunup bulunmadığını kültürlere göre belirleyen akrabalık derecesi üzerinde durulmayacaktır. Antropologlar ile psikanalistlerin bu konuda her zaman uzlaşmamalarına karşın, her halükârda en yasak ensestin anne ile oğul arasında, İokaste ile Oidipus arasında olduğu bilinmektedir ya da bundan kuşku duyulmaktadır. Ama anne-kız ensestiyle ilgili olarak ise, muhtemelen ne deneceği bilinmediği için, genellikle çok fazla şey söylenmez...

Bununla birlikte, anne-kız, kız kardeşler ya da onlarla anneleri arasındaki bu ilişki Françoise Héritier tarafından "ikinci tür ensestin" (en "saf" ensest!) örneği[22] olarak kabul edilir. Birinci tür: Babadan hısım iki kişi cinsel ilişkiye girer. İkinci tür: Babadan hısım olan ve her biri erkek ya da kadın aynı partnerle cinsel ilişki kuran iki kişi, ortak erkek ya da kadın partnerleri aracılığıyla kendi aralarında enseste girmiş sayılırlar. Bu anlamda, ödipal ensest, sadece İokaste ile Oidipus'u değil ayrıca İokaste aracılığıyla Oidipus ile Laios'u da ilgilendirmektedir.

Karşıtlar

Bu iki ensest tarzında da, sorun, aynının öteki aynıyla üst üste oluşudur; babadan hısımların mizaçlarının harmanlanmasıdır; özdeşliğin iki misline çıkmasıdır; yani farklılığın inkârı ya da hiçe sayılmasıdır. F. Héritier, dünyanın her tarafından, psikanalizin "karşıtlar çifti" ya da "zıtlar çifti" olarak adlandırdığı çok sayıda örnek verir. Ama bu adlandırmalar, psikanalizde sadece dizilerle ilgilidir: Etkin-edilgin, sadik-mazoşist, fallik-ha-

22 F. Héritier, *Les deux soeurs et leur mère*, Paris, O. Jacob, 1994.

dım edilmiş, erkek-kadın. F. Héritier ise temel ya da karmâşık daha fazla ayrıma gider: Sıcak-soğuk, katı-yumuşak, beyaz-siyah, şekerli-tuzlu, vd. Bununla beraber, farklılığın prototipi daima cinsiyet farklılığı olduğu için temel referans hep aynıdır.

Erkeklerin şaşkınlığı

- Bu perspektifte, *anne-kız ilişkisi özdeşliğe dayalı bir ilişkidir: Erotik dişi, aynı kandan erotik dişinin üzerindedir. Bu, bütün farklılıklara meydan okumadır*. Ancak, antropologların gözlemlemekle yetindikleri noktada psikanalistler çocuklar gibi yorumlarlar: Penis yoksa, bu kesilmiş olduğundandır – erkek versiyonu. Erkekler için, anne-kız ilişkisi nasıl düşünülebilir? Penis olmadığında ne olup bitmektedir? Ya iki taraflı bir hadım edilme söz konusudur ki bu, erkeklerin duyduğu dehşeti iki katına çıkarır; oysa görünüşe bakılırsa bu kadınlar zevk almakta hatta doyuma ulaşmaktadırlar. Ya da bu işten hiçbir şey anlaşılmaz! *Bir anne-kız ensesti fikri, zihinsel yönden düşünülebilir olmakla birlikte...* her *halükârda tasarımlanamaz. Kadınlar neyle doyuma ulaşırlar*? Hadım edilme korkusu ya da göz önünde canlandırabilme imkânsızlığı, bu, kargaşanın ta kendisidir; işte bu yüzden, erkekler, kadınların kendi aralarında sanki biri erkek, öteki kadınmış gibi seviştiklerini ve klitorisin bir tür küçük penismiş gibi olduğunu anlatıp dururlar...

Kesiliş

Aslında, bir başka sorunsal, bu muhtemelen kesilmiş anatomik cinsiyet sorunlarının önüne geçer. Bu, ayrılığı, çözülmeyi, özgeliği, almaşıklığı, varlığı ve yokluğu, vd. gerçekleştiren kesiliş sorunsalıdır. Cinselleşmiş bedenler üzerinde cisimleşen kesiliş tasarımı, farklılığı, bütünleşmemeyi, zamansallığı, dili, belleği ve çiftleşmeyi düşünmek için gereklidir. *Oysa anne-kız ensesti, çatlağı olmayan, kaynaşmış ya da deyim yerindeyse yeniden-kaynaşmış bir birlik, kesilişi içermeyen bir birlik saplantısına yöneltir. Bu saplantı, belki de, anne karnına geri dönüşle ilgili belirli bir nostaljiyi harekete geçirir. Her halükârda, hadım edilme kaygısının bir başka türünü tetikler gibidir: Düşünme ikti-*

darsızlığının yarattığı kaygı. Bir işaret, farklılığı ve birleşmeyi göstermedikçe, bir ilişkiyi gözümüzde canlandırmak için gerekli araçlara sahip olamayız. "İşaretlerle hareket etme olanağı sağlayan işaret"in (Jacques Lacan) eksikliği nedeniyle, düşünememekle sakatlanılmış, çaresiz bir durumdayızdır. Bu şekilde, kendilik içinde bir kısa devreyle, bedenlerin birbirine karıştığı bir klinik tabloyla, özne-nesne arasında bir kaynaşmayla ve düşünülemez bir ayrımla karşı karşıya kalınır.

Bu mecralar haklı olarak ürküntü vericidir. Gerçekten, benzer klinik-kuramsal şemaların, bu ilişkinin görüldüğü şemaların öldürücü bir niteliği ve sonucu vardır. Narsist kendi aslında boğulur (bkz. Francıs Pasche'nin "antinarsisizm"ine ve "tümüyle karşılıksız aşk"ına; André Green'in "negatif narsisizm"ine). Ayrıca, diğer bir benzerlik de, melankolik özdeşimde yaşanır. Nesne benliği öylesine işgal eder ki, kimin kim olduğu artık bilinmez hale gelir ve kısa süre sonra ortalıkta kimin özne kimin nesne olduğunu söyleyebilecek kimse kalmaz.

Ya kadınlar açısından?

Erkekler ile kadınlar arasındaki büyük fark, erkeklerin ve en başta Freud'un, kadın ile hadım edilmiş arasında bir denklik kurmaları; kadınların ise –erkek sistemine tutsak olmaları hariç– bu ikisini birbirlerine karıştırmamalarıdır. Esasen, onları eşcinsel bir ilişkide rahatsız eden, ne penisin yokluğudur ne de penisin kesilmesi korkusu. Büyülendikleri narsisistik eş oluşumu onları belki daha fazla rahatsız etmektedir.

Ama, hiç kuşkusuz, tartışılması en güç olan şey, pregenital bir *annelik imagosuyla*, her yerde hazır ve nazır, anal, oral, *sfenkterler ve düşünceler üzerinde egemen,* annelik erotizmine sahip bir anneyle gerçekleşecek bir yüzleşmedir. Bu mülkiyet ilişkisiyle gerekli olan çözülme, görünüşe bakılırsa, çoğu kez, melankolik özdeşime benzer özdeşimler tarafından iyi kötü giderilen onarılamaz bir kayıp gibi yaşanmıştır ve hâlâ yaşanmaya da devam etmektedir. Kız çocuk, tıpkı ayrılmış oldukları için birbirlerinden nefret eden anne-kız gibi kendinden nefret eder. Bunun klinik sonucu, bazen kısık sesli ve örtük, kronik

bir depresyon, bazen de nerdeyse hezeyanlı taleplerle kendini gösteren çarpıcı bir depresyondur.

Schreber'le ilgili bir varsayım geliştirilebilir: Kendini kadın olarak tasavvur eden Schreber, kadınlar gibi, hadım edilme kompleksi bağlamında tartışılmamış bir birincil nesnenin kaybına bağlı melankolik bir eğilimle karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan, annesi ve hele annesinin annesi hakkında hiçbir bilgi yoktur. Schreber, fallik düzenin dışına çıkmış ve Freud'un sonu psikoza kadar varan gizli bir eşcinsellikle açıkladığı konfüzyonel bir epizod yaşamıştır. Bu açıklama, hakkında hiçbir şey bilinmeyen bu annenin erotik anne dişiliğiyle melankolik özdeşim kurmaya yönelik "delice" istek hatırlanarak daha da iyi aydınlatılabilir. Schreber, daha sonra boşluğu doldurmak için uydurulan bir masal gibi, bir hezeyan oluşturarak "iyileşmeye" (deyim Freud'a ait) çalışmıştır.

Erkekler ayrıca –Schreber dahil– hiç kuşkusuz bu birincil ayrılığın ne olduğunu iyi bilirler. Ancak, belki de, –Schreber hariç–, bu kaybın melankolik sonuçlarına karşı, hadım edilme kompleksinin erdemleri tarafından korunurlar. Bu kompleks, sürekli ve yapılandırıcı bir fobi gibi işlev görür; erkekler bütünü korumak için bir parça üzerinde pazarlık eder. Kadınlar açısından ise, penis hasedi ve çeşitli fobiler, onların "küçük" melankoliler haline gelebilecek depresyonlardan kaçınabilmeleri için belki de her zaman yeterli olmamaktadır. Gerçekten, Freud'un da 1937'de yazdığı gibi, kadınların erkeklere oranla depresyona daha fazla aday oldukları söylenir. Bu genelleme, hiç kuşku yok, ancak göreceli bir değer taşır. Ama gerçeği dile getirmesi halinde de, o zaman, kadınların erkekler tarafından anlaşılmazlığı lehinde ek bir kanıt oluşturur. Bu da rahatsızlığı büsbütün arttırır...

Kadın eşcinsellikleri

Anne-kız ensestinin, kuramsal açıdan açık seçik olmamasına ve fiilen belirsiz kalmasına karşılık, kadın eşcinselliği somut ve sık rastlanır bir uygulamadır. Ancak, yine de, üçlü duru-

ma, fallik düzene ya da narsisistik özdeşimin yoğunluğuna verilen yere göre, bu ilişkinin iki tarzını genel çizgileriyle ayırt etmek gerekir. Şema, açıkça erkek eşcinselliklerinkini andırmaktadır.

Üçlü eşcinsellik, üçüncü kişi dahil

İki kadın arasındaki aşk ilişkisinin bu tarzında –ikisi de aynada annelik imajına ve aynı zamanda kızın imajına yatırım yapmadıkça– içlerinden biri, araya bir üçüncü kişi sokarak, annenin bedenine ve erotik dişiliğine yatırım yapar; buna karşılık, diğeri ise yatırımını kızın bedenine ve erotik dişiliğine yöneltir. Anatomik açıdan, penis sorununun var olmaması nedeniyle kadınlardan her biri, öteki ya da kendisi için, babanın ya da annenin penisi olabilir.

Eşcinselliğin bu tarzında, iki kişinin birleşmesi söz konusudur. "Birleşme:" Bu, iki kadının ayrı olduğu ve dolayısıyla ayırımı yaratan üçüncü bir kişinin bulunduğu anlamına gelir. Fallik düzene riayet edilmiştir; fallik düzen ayrıca düzenleyicidir ve asimtotik olarak kalan kaynaşmaya karşı koruyucudur. İster, iki kadının birbirlerinin yansıtıcı kopyası olarak yaşadıkları narsisistik bir geri çekilme söz konusu olsun, ister bir baba özdeşimine tek veya iki-taraflı bir geri dönüş söz konusu olsun, bu eşcinsel etkinlik, yaşam boyunca, heteroseksüel ilişkilerle bağdaşmaz değildir. Ancak heteroseksüel ilişkilerin tersine, bu eşcinsel ilişkiler sığınak ve narsisistik kaynak işlevi görürler. Başarısızlık durumunda, ne olursa olsun, narsisistik yara ve Ödipal ihanet diğer eşcinsellik tarzındakine oranla daha az hayati önemdedir.

İkili eşcinsellik, üçüncü kişi hariç

Köktencidir, babasız, erkeksiz. Potansiyel olarak kaynaştırıcı, baş döndürücü biçimde narsisistiktir. İki kadın, ayırıma meydan okuyarak, ayrılık olmaksızın, fallik düzene aldırmaksızın tek vücut olurlar.

Yine de, hepsi bundan ibaret değildir: Hiç kuşkusuz, narsisistik kaynaşma, düşünülemez olduğu ve psikoz hariç yaşanılamaz olduğu için çiftteki iki kadından biri, genellikle erkeksi davra-

nışları üstlenir, "herifi" oynamaya koyulur. Bu noktada elbette erkeğe karşı acı bir alay ve babayı daha da küçümseyen bir karikatür vardır. Ama, düşünmek ve yaşamak için düzenin korunmasını bir fallus sağlarmış gibi göstermek üzere bir tür sahte-erkek kimliğine de gerek duyulur. Bağımsız genç kız rolü oynanmadıkça, sado-mazoşist bir ilişki, bir eksiği ya da bir fazlasıyla, çoğu kez değiş tokuş edilebilen bir güç ilişkisini sürdürecektir.

Bu muhtemel güç sınamasını zamanla kimin kazanacağını bilme sorunu, iki kadından hangisinin annelik imagosuyla en fazla kaynaşmış olduğunu belirleme sorununa yöneltir bizi: Muhtemelen ve daha karmaşık bir biçimde, en fazla kadınca davranan "en fazla eşcinseldir" ve o sahte-fallik işlevi sağlama keyfini, dıştan bakıldığında kendisine hükmeden, ötekine bırakır. Başarısızlık halinde, bu kez, ihanet Ödipal olmaktan çok narsisistik özellik gösterir; aracının varlığına izin vermez ve genellikle intihara sürükler.

Egzogaminin nedenleri

Erkekler, işte bütün bu kötü nedenlerden ötürü kadınların eşcinselliklerinden nefret ederler. Hele de arka planda, anne-kız (kendi anneleri ve kendi kız kardeşleri!) ensestine ilişkin bir sorgulama yattığı göz önünde tutulursa. Peki ama, bu sorgulama, tehlikeleri gidermek üzere gerekli koruyucu önlemlere başvurulmasını dayatacak düzeyde midir? Eğer öyleyse, söz konusu önlemler egzogaminin nedenleri arasında yer alırlar mı?

Lévi-Strauss'a göre, kadınlar bir başka kabilenin erkekleriyle evlendirilmek üzere gönderilir ve takas edilirler. Toplumsal olanı, kadınların, ensest yasağıyla bir düzene bağlanan bu takas oluşturur. Kadınlar, yani kızlar ve kız kardeşler. Genel anlamda ve bir yanlışlık olmadığı sürece anneler bunun dışında kalır. Freud da benzer deyimlerle bunu dile getiriyor; ama duyguları yani arzuyu ve kendi annesini ya da babasını öldürme isteğini, sevgiyi ve nefreti de ekliyor; oğullar açısından, ilkel babanın öldürülmesinden sonra kadınları –yani kızları ve kız kardeşleri, anneleri değil...– takas ederek evlendirmenin hayati gerekliliği üzerinde duruyordu.

Demek ki, burada bir varsayım ileri sürülmektedir. Antropologlar, varsayımsal bir yaklaşım düzeyinde olması nedeniyle bundan söz etmeyeceklerdir. Onlar nesnel kanıtlar isterler. Analistler ise, bilinçdışına atma ya da inkâr etme yüzünden bu kanıtların aşikâr olmadıklarını ve ancak yorum yapma tehlikesinin göze alınabileceğini söylerler! O halde, burada ileri sürülen yorum temelindeki varsayım şu şekilde olabilir: *Egzogami, kızları ve kız kardeşleri dışarıya göndermekten, anneleri ise alıkoymaktan ibarettir. Kadınların diğer gruplarla takası, evliliği ve toplumsal ilişkileri tetikler ama aynı zamanda anneleri ve kızları birbirlerinden uzaklaştırmaya da olanak tanır.*

Anneler kalır, kızlar gider. Böylece herkes kazançlı çıkar: Annelere çok önem verilir ve kadınlardan korkulursa, anneler alıkonulur ve kızlar henüz kadın olmadan uzaklaştırılır. Tersi bir şema ama benzeri bir sonuç: Mozart'ın, Mason felsefesinin içeriğini özetleyen *Sihirli Flüt*'ünde, karanlıkçılığı simgeleyen gece kraliçesi anne sürgün gönderilir; kızı Pamina ise Zarastro'nun aydınlıklarına erişir. Her halükârda, ayrılık, pratikte anne-kız ensestini engeller. Düşünülemez olan ensest böylece fiilen olanaksız hale gelir. Düşüncesi bile bir anlam ifade etmez. Yasak olduğu için değil: Düşünülemez olduğu için ya da daha çok kökten biçimde tasarımlanamaz olduğu için. Fallik düzen –farklılıkların birliğini, ayırım kaydıyle ve sayesinde düzenleyen fallik düzen– hükmünü sürdürür.

İyi anne ve iyi kız

Birbiriyle buluşan iki aşırı uç: Her şeye kadir anne ile ensestçi anne. İkisi arasında: Winnicott'un deyimiyle "yeterince iyi" olası bir anne; yani, ayrı kişiler olarak, kendisiyle gerek vahşi nefretin gerekse de öznelliği yok edici kaynaşmanın yaşanmayacağı bir kızı yaratmaya muktedir bir anne. Ama bu noktada hassas bir soruyla karşılaşılır. Kızı için iyi bir anne olmak ne demektir? Ek soru: Soruyu kim sormakta ve kim yanıtlamaktadır? Ek soru zorunludur; bu ilişki, üçüncü kişiyi içerir mi içermez mi anlamına gelir.

Gerçekten de, anne ile kız kaynaşmışlarsa soru gündeme gelmez; gelirse ancak üçüncü kişi tarafından getirilebilir. Ayırım yüzünden, cinsiyet ve kuşak farklılığı yüzünden özgelik üç kişiyi içerir. *Bir anneyi "yeterince iyi" kılacak olan, önce, onun kızıyla ilişkisine bir üçüncü kişiyi getirme yeteneğidir.*

Erkek çocuğun annesi için de durumun aynı olduğu söylenecektir: Hayır, çünkü anne ile oğul arasında daha en baştan bir farklılık vardır. Hayalperestler, keyiflerine göre fantezi kurarlar. Ama gerçeklikte ve simgesel açıdan anne-kız ve anne-oğul ilişkileri farklıdır. Kız çocuk anneyi yeniden tekrarlar; oğul ise anneden ayrıdır. İşte bu yüzden ensest sorunu aynı tarzda ortaya çıkmaz.

Anne ve koca

Persephone efsanesi –rüya, bir arzunun gerçekleşmesidir ifadesindeki anlamıyla– ilginç bir uzlaşmayı gerçek kılar. Zeus ile toprak tanrıçası Demeter'in kızı olan Persephone, nergis çiçeği toplarken Ölüler Diyarı'nın tanrısı Hades tarafından kaçırılır. Umutsuzluktan ne yapacağını bilmeyen Demeter kızını arayıp bulmak için dünyayı boydan boya dolaşır. Tanrıçalık görevlerinden vazgeçer –toprak bu yüzden kısırlaşır– ve Eleusis'te ağlar. Zeus, Hades'e kızı annesine geri vermesini emreder ve uzlaşmayı dayatır: Persephone, yılın üçte ikisini annesinin, üçte birini ise kocasının yanında geçirecektir. *Grimal* sözlüğüne göre, bazı geleneklerde bu süre yarı yarıya şeklinde geçmektedir. Ama simgesel açıdan önemli olan, Persephone'ye annesiyle beraber kaldığında bile, Ölüler Diyarı'nın tanrıçası ve Hades'in karısı gözüyle bakılmasıdır. Tersi geçerli midir? Elbette ama daha örtük biçimde... Persephone, kocasının yanında olduğunda annesiyle sürdürdüğü yakınlık ne düzeydedir?

Annenin mesajı

Sonuç olarak, anne, kız çocuğa hangi mesajı gönderir? Başka bir deyişle anne, oğluna mesaj olarak hadım edilme tehdidini geçer (eğer oranla oynar ve beni arzularsan: dikkat et!). Peki ama kızına ne der? Ona da mı hadım edilmeyi hatırlatır?

Evet, babanın ve genel olarak erkeklerin dehşete kapıldığı konuyu hatırlatır. "Dişi ol" yani (özelliklerle, çekicilikle, zekâyla, vd.) "donan" ve özellikle babanın hadım edilme kaygısını uyandırabilecek hiçbir şeyi çağrıştırma (M. Cournut-Janin). Her halükârda, hadım edilme bizim aramızdaki bir sorun değil. Hadım edilme, erkeklerle ilgili bir mesele ve biz onların sistemlerine sadece düşünmek ve konuşmak için gireriz. Biz, hissetmek, sevmek, nefret etmek ve hatta haz almak için bu referansa ihtiyaç duymayız...

Başyapıt

Anne ile kız çocuğun bu gizli işbirliği –iyi gittiğinde– kıza, yatırımda ve özdeşimde ikili bir şans getirir. Kız çocuk, annesi tarafından kendisine yatırım yapıldığını hisseder ve bu ona iyi gelir; anneyle, yani bir erkeğe sahip olan bir kadınla özdeşim kurar. Annenin bir erkeğinin olması, onu sevmesi için bir engel teşkil etmez. Anne kızına bu iki tarz üzerinden "iyi" bir narsisizm –içinde, erotik dişiliğin deyim yerindeyse çok doğal olarak boy attığı bir narsisizm– sağlar. Bu narsisizm "fallik narsisizm" olarak nitelendirilecektir. Kız çocuk, eseri ve tamamlayıcısı olduğunu sezdiği bu anne tarafından sevildiğini ve dahası onun tarafından kendisine aşırı yatırım yapıldığını hissettiği içindir ki yoksun değildir, kendi başına eksiksiz bir varlıktır, tümüyle falliktir ve kadına hadım edilmiş gözüyle bakanlara meydan okur! Bu zenginlik, Ödipal çatışmayı engellemez ama kuşkusuz göğüslemeye yardım eder.

Colette'in, annesi Sido'dan söz edişine bir göz atın: "Annem bana 'güzellik, saf altın mücevher' dedikten sonra gitmeme izin veriyordu. Yapıtının –'başyapıtının'– bayır aşağı koşuşuna ve düşüşüne bakıyordu."

Mirasçı

Anne ile kız arasındaki bu meselede, üçüncü kişi –baba ya da koca– bir *tanıktır*. Varlığı, diğer ikisinin ilişkisini üçlü duruma getirmek için yeterlidir. Ama, o sadece var olmakla kalmaz, düşünür de: Erkeklerin haremin eşiğindeki ürkek talebi-

dir bu. Yatırım yapma, kaçma, özdeşim kurma, fallik mantık geliştirme; *üçlü ilişkiye en fazla ihtiyaç duyan odur*. Hele hele, bu tanığın her şeyden önce bir mirasçı olduğu göz önüne alınırsa. İyi bilindiği üzere, o baba tarafından mirasçıdır ama aynı zamanda annesinin benlik ve üstbenlik idealinin taşıyıcısıdır da. Kadınlara ilişkin olarak, bir erkeği derinden kuşatan konu, kızıyla ya da karısıyla ilgili değil, annesiyle ilgilidir. *Ve miras aldığı, annesinin kendi annesiyle olan ilişkisidir.* Bazen bu yazgı olumlu gelişir: Örneğin, kız çocuk annesine bir oğul verdiğinde... onun erkek çocuk sahibi olamamış bu annenin eksikliğini telafi ettiği düşünülebilir. Görev yerine getirilmiştir. Oğul varlığıyla bunun kanıtıdır. Başka durumlarda, korkulacak şeyler vardır.

Eski zamanlardaki gibi giyinmiş kadının elinden tuttuğu bu küçük kız çocuk da kimdir? Açıkçası, fotoğrafta ne onun ne de ötekinin kim oldukları bellidir. Bu kız çocuk hakkında pek bir şey bilinmemektedir; anne hakkında ise hemen hiçbir bilgi yoktur. Ama sezilen ve anlaşılan doğruysa burada bir dram vardır. Daha da doğrusu üç dram:

- Kadınlar artık kendilerini bırakmıyorlar.
- Beni bırakmıyorlar.
- Çok geç doğdum. Zavallı yavrucak, ben doğduğumda annem 20 yaşını çoktan geçmiş...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AŞKIN PARADOKSLARI

Erkekler kadınlardan korkarlar ve yine de çoğu kez onları sevmekten alamazlar kendilerini. İşin bu yanı, erkeklerin kadınlarla sürdürdükleri ilişkilerde en apaçık biçimde gün ışığına serilebilir paradokslardan biridir.

Aşk...

– Ne dediniz?

– Aşk...

– Kuşkusuz, insan, yurt ya da sanat aşkından söz ediyorsunuz?

– Hayır, aşktan.

– Platon, Stendhal, Flaubert? Çok mu rafine? Aragon? Edith Piaf belki de?

– İstediğiniz herkes ve hatta daha da fazlası; ancak, sizin dile getirdiklerinizden hepsi çıkarıldığında geri kalan ne varsa ondan söz ediyorum daha çok.

– Süslü püslü bir üslup kullanalım o halde! Ama açıklık getirin her şeye karşın: Romantiklik mi yoksa seks mi; duygu mu yoksa belden aşağısı mı?

– Ben meseleyi böyle koymazdım.

– Hadi artık, açıklayın! Kırk yaş ateşini ondört yaş tazeliğinde arıyorsunuz ve sizi tahrik edenin aşk mı, düzüşme mi, yoksa haz mı olduğu anlaşılamıyor...

– Ya bütün bunların hepsi aynı anda geçerliyse ve daha da fazlası varsa?

– Hayal görüyorsunuz! Herkesin meselesine yeniden dönelim: Aşk, önce, birinci nesneye yani anneye yapılan yatırımdır. Hayvan olmadığımız için, bu nesneyle kurulan ilişki yasaklar altında ezilir. Nesneyi değiştirirsiniz ama bu birincil nesneye, çocukluğunuzun birincil nesnesine, ister istemez yitirdiğiniz erotik anne dişiliği nesnesine karşı duyduğunuz temel nostaljiyi korursunuz. Ancak bu eski ama içinizde daima canlı ve kıpır kıpır meseleyle açıkça yüzleştiğinizde yaşamakta olduğunuz aşktan söz edebilirsiniz...

– Yaşanmakta olanda işler iyi gitmiyor bayım ve geçmiş zaman duyguları üşüştüklerinde ne yapacağını iyi bilemiyor insan.

Yaşanan aşk

Aşk duygudur, eylemdir ve doruk noktasıdır

- *Duygu:*

Aşk bir duygudur, bir hissediş, ruhun ve bedenin bir yaşantısıdır; özellikle ruhun; beden az katılır ya da katılmaz işin içine; ya da hemen girmez devreye; esirgeyerek katılır ya da çılgınca. Bir duygulanımdan daha fazla bir şeydir ama her zaman ya da henüz bir tutku değildir. Bu duygu sayısız tasarımlarla renklenir. Sevecen bir duygu akımından ama aynı zamanda onun nefse dönük eğilimlerinden kaynaklanır.

Her halükârda, yoğunluk eşiklerine tanık olur aşk. Bu eşikler bireylere göre değişir; hatta tek bir bireyde bile zamanın ve zevklerin akışına uyarak, onun fethettiği ya da gönlünü kaptırdığı nesneye veya nesnelere bağlı olarak değişiklik gösterir. Niçin, kim için, nasıl, kimden ve neden yola çıkarak ne zaman ılıktır, bu gerçekten aşk değil midir? Ve çok güçlü olduğunda da aşk olmaktan çıkar mı? Delicesine sevmek yine de aşk mıdır?

Bu duygu, ortak yönleri olan üç tarzda gelişir: Sevmek, sevilmek, birbirini sevmek.

- *Sevmek:*

Nesneye doğru yöneliştir. İlle de karşılıklı olmayı gerektirir

mi? Evet ve öylesine ki karşılıklılık tartışılmaz gibi görünür. Platon'da, seven kişinin yakasını *daimon* (şeytan) hiç mi hiç bırakmaz. Seven kişi öze sahiptir; yine de, karşılıksız sevmek mazoşist bir lüks değil midir?.. Bütün olasılıklarda, umut ya da umutsuzluk, mutluluk ya da terk edilmişlik duygusu, sınır yoktur. İkirciklik bile, nefret bile aşkta gerçek sınırlar değildir.

- Sevilmek:

Aşktaki bu sonsuzluk, edilgin biçiminde daha da temeldir. Elbette, sapma durumları hariç: Yani, sözgelimi, insan kendisinin yeterince sevilmediğine inanıyorsa; gerçek anlamda kendisi için sevilmediğini, istediği gibi sevilmediğini düşünüyorsa; ya da gereğinden çok sevildiği yani yüreği hiç de oralı olmadığı halde sevgiyle sıkboğaz edildiği kanısındaysa. Bu özel durumlar hariç, sevgi isteği bitip tükenmezdir, temeldir, sonsuzdur. İnsan sevmekten yorulabilir, sevilmekten ise asla bıkmaz.

- Birbirini sevmek:

Üçüncü tarz, ilk ikisinin temeli üzerinde yükselir. Birbirini sevmek için sevilmeye değer ve sevilebilir olmalı; ve gerektiğinde her iki taraf da kendini sevebilecek biri olarak görmelidir. Diğer bir deyimle birbirini sevmek için ötekine gerek duyulur. Narsistin aynasında keyif sürme hariç, aşk, ötekinin –şahsen kendisinin ya da tasarımının– peşine düşer. Bu duygu, içinde, özne ile nesnenin değişken istikrara dayalı dengede oldukları bir ilişkidir; öznenin, ötekinin nesnesi olduğu (ve tersi) bir güç ilişkisidir bu.

Aslında, her birey sadece, ötekinin içsel nesnesinin yansıtılmış tasarımını almaya elverişli bir payandadır. Hangi gerçekliğin gerçekliği vardır? Yaşamda, ölümde; tek bir varlıktan yoksunsunuzdur ve her şey ıssızlaşır. Ve üstelik bu bohem çocuk yasa tanımaz; tepeden tırnağa megalomandır. Sınırsız gücü olduğuna inanır ama yıkılıp gitmesi için de en ufak bir darbe yeterlidir. Kaybetmeye sürekli adaydır, ölür ya da kök salar. Mızmız ve dik kafalıdır. Yaşlı bir kadın şöyle diretiyordu: "Beni küçükken sevmelerini isterim."

- Eylem:

Duygudan muhtemelen eyleme geçilir. Ayrıca, duygu eşlik

etmeksizin de eyleme geçildiği olur, ama bu her halükârda "sevişmek" olarak adlandırılır. Gelgelelim, bu ifade niçin, nasıl, kimle, neyle sorularına açıklık getirilmezse çok fazla anlam ifade etmez.

- Kimle, Neyle?

Sapkın denilecek bir zevk için kısmi bir nesne, bir alet kullanılmadıkça cinselleşmiş bedenin bu manevrası, gerçekte ya da imgelemde, farklı ya da kendi cinsiyle aynı, cinselleşmiş başka bir bedeni gerektirir. Durum, ötekinin açısından "mahremiyet" içinde bulunmanın arzulanabileceği kişi olmak yerine, kısmi nesneden başka bir şey olup olmadığımızdan kuşku duyduğumuz için karmaşıklaşır. Kötümser olan Freud organ zevkinden söz ediyor, Lacan ise cinsel ilişki olmadığını ileri sürüyordu.

- Niçin sevişilir?

Bu soru sadece ihtiyaç meselesini değil, tabii ki duyulması umulan zevk meselesini de çağrıştırır. Ama hiç kuşkusuz daha karmaşıktır. Sevişmek, dürtü oyununu çevreleyen kutupsallıkları ve eğilimleri, doğrudan ve ötekiyle özdeşim yoluyla, keşfetme ve kullanma olasılığını, tasarrufunu, gücünü kamçılayan bir eylemdir: Ben ile ben-olmayan ayrımı ya da karışıklığı ("nerede başladığını bilmiyorum, nerede bitirdiğimi bilmiyorsun"); zevkin ve hoşnutsuzluğun çoğu kez anlaşılması güç karışımı, muhtemelen zevk ile hemen yanı başındaki acının karışımı; anıt gibi dikilmiş ve öyle olmaktan gururlu falliğin, hadım edilmiş olanın ve bundan kaynaklanan rahatsızlıklarının, giren-girilenin, vd. perspektifleri. Erkek ile kadına gelince: Karşıtlık ya da geçişlilik; sevişme eyleminde insanın kimliğini seçmek zorunda olmadığı anlar vardır.

- Nasıl sevişilir?

Bu soru, yalnızca tercih edilen pozisyonları ve tetikleyici fantezileri çağrıştırmaz. Duygu katılmasa bile, sevişme eylemi, sadece bedeni, onun fizyolojisini ve gereksinmelerini içermez; ruhsal yapı, bütün bunları, duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir, simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirir. Bu da hiç kuşkusuz, sevişmenin tadını verir, ama bazen de yoldan çıkmasına

neden olur! Olası başarısızlıklar, fizyolojik güçsüzlüklere bağlı olmaktan çok ruhsal kökenlidirler.

"Sevişmek" ruhsal işleyişe bağlandığı ölçüde, en arkaik olandan en Ödipal olana varıncaya kadar tüm fanteziler, deyim yerindeyse yasak ya da yıkıcı gibi varsayılan sevişme eylemini, her defasında tehdit eder, engeller veya ketler. Bildik çelişkilerle ve onların esinledikleri korkularla –ve zaferlerle– yeniden karşılaşılır: Birleşmeyi sağlayan Eros; öldüren Thanatos; cinsellik ve öz-korunum; alt benlik ve benlik; seks ve uzak durma; üstelik, elbette, erkeklerin gizemli "dişiyi" ete kemiğe büründüren kadınlar karşısında duydukları temel korku.

Kuşku durumunda, bazı erkeklerin tutumlu aceleciliği, kimi zaman, bazı kadınların cinsel soğukluğunu okşar. Ölçülü bir dille söyleyecek olursak, bu, iddiasızca uzlaşan çiftlerin konforudur. Buna karşılık, sıkıntılar, taraflardan birinin büyük tutkularının olduğu, ötekinin ise kendini aşırı sakındığı zaman başlar. Neyse ki, bazen, tencere yuvarlanır kapağını bulur.

- *Doruk noktası:*

Niçin sevişilir sorusuna gerçek yanıt hiç kuşkusuz burada yatmaktadır. *Larousse*'un "zevkin doruk noktası" dediği şeyi diğer bir deyimle doyumu yakalamak, tanımak ve hissetmek için. Gelgelelim, bu sözcük çok belirsizdir. Aynı anda, zevki, yararlanmayı, cinsel ilişkiyi ifade eder. Burada söz konusu olan, daha ziyade *orgazmdır, psikofizyolojik doruk noktasıdır.*

Fizyolojik çizgi: Bu, eski gerilim-boşalım şemasıdır. Yoğunluk, önce her yanı sarar; boşaltıma uğradıktan sonra ise kurtarıcı hale gelir. Hangi sinir-ileticilerinin devreye girdiği, bu uyarılmanın ve de bu gevşemenin fizyolojisinin nasıl açıklanabileceği bir gün bilinecektir.

Psikolojik çizgi: Doruk anı sırasında, az ya da çok bilinçli bir biçimde, tasarımların olmadığı fark edilecektir. Uyarıcı senaryo gereksinmesi hariç, zihinsel tasarımlar algılanır, hissedilir ama "görülmez" Yoğunluk, belleksiz olabilir mi? O an hissedilmiş bir özellik ve yakalanmış bir ayrıntı, daha sonra hatırlanır elbette ama açıkçası yoğunluk, bir manzaranın, bir yüzün, bir müziğin hatırlanışı gibi "geri getirilemez" Kuramsal

varsayıma göre, *en üst düzeydeki fizyolojik uyarılma, normal ruhsal düzenin, özümleme yani duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir, simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirme düzeninin sınırını aşar*. O zaman her şey enerji fırtınasının algılanması dahilinde kalır. Hiçbir şey ya da hemen hiçbir şey belleğe konmaz. Orgazmın, bu psikofizyolojik hecme anları arasında sınıflandırılması gerekir. Bu anlar esnasında ruhsal yapı, fizyolojik olguları tasarımlama, özümleme, dile getirme çalışmasını artık sağlayamaz olur ve bu duygusal izler bütününden geriye sadece bölük pörçük anıları "alıkoyar"

Paradokslar

Elbette, cinselliği içermeyen duygudan, duyguyla bezenmemiş cinselliğe; mistik-estetik yücelikten en "pespaye" cinselliğe varıncaya kadar aşk yelpazesi eni konu geniştir, ancak, bunun yanı sıra çelişkilerle, çatışmalarla, iki yönlü baskılarla, paradokslarla doludur.

Örnek: Aşkın amacı sahip olmaktır. Var olmak için sahip olmak. Birbirini sevmek için sevilmek. Sahip olmak, var olmak ama ayrıca ve aynı olguyla benliğin kimliği, tutarlılığı, nesne ilişkisi işin içine birinci derecede girer. Ama gel gör ki, doruk noktasında, onca arzulanan bu ateşli anda, zamanın, uzayın, birliğin işaret noktaları dağılır ve enerji fırtınası özneye kişiliğini kaybettirir. *Benlik, kendi bütünlüğünü ve sınırlarını inşa eder; haz, bunları yıkıp geçer*. Benlik, kendini ancak zevkin ve hoşnutsuzluğun birbirinden ayırt edilmesinde tanır, oysa orgazmda birbirine karışan zevkin ve acının paradoksal eşzamanlı uyarımına kapılır. Toplum, tercihleri, bir konumu, bir kimliği gerektirir: Etkin ya da edilgin, erkek ya da kadın. Ama aşkta, özdeşimler dört bir yanda boy gösterir ve her şey olunur; aynı anda her şey ve herkes kendi hesabına.

Aynı doğrultuda bir başka örnek: *duygu ve haz*. Her şey karşı karşıya getirir onları. Duygu, kendisine çekicilik, sevecenlik ve renk veren tasarımlar ve duygulanımlar yönünden zengindir. Sözcüklerle şenlenir. Sözcüklerle dile gelir, anlatılır, ezgilere dökülür, yücelir; anlam ve duyular, gücü evcilleştirir. Haz

ise sapına kadar vahşidir. En ince biçimlerinde bile kör ve dik başlıdır. Saf halinde niceldir; hoyrat, temel sözcükleri vardır yalnızca. Onu anlamlı ve buyurgan yapan güçtür.

Ve yine, başka bir paradoks: Duygu psikofizyolojik doruk nokta peşindedir ve bu, bazen, ancak bir fantezinin ortaya çıkışıyla mı başlar? Biyologlar, kimin neyi tetiklediğini acaba bize ne zaman söyleyecekler? *Fanteziye hormonal tepki mi yol açar yoksa bunun tersi mi olur*? Daha şimdiden, "hormonal tepki" diye yazmak sorunun yanlış konduğunu kanıtlar. Söz konusu olan karşıtlık değil, ifade biçimidir. Aşkın hormonu olan sevgili açık sinaps, haydi sinir-ileticilerini yak da görelim!...

Öte yandan, eğer *özne* aşkın içinde bulunuyor ve tesadüfen kayboluyorsa, *nesnesinde* ne oluyor? Bu nesne, öznelliği ortadan kalkmış bir araçtan ibaretse, özneden başka kimse yok demektir (ve dahası: bir zorlanımla davranılıyorsa, hâlâ bir özneden söz edilebilir mi?). Tam aksine, nesne, bütünlüğüne yatırım yapılan bir kişiyse her zaman bir öteki, nesnenin bir ötekisi var demektir; çünkü aşk, cinsiyet ve kuşak farklılığı içinde ele alınır. O zaman, üç kişilik bu durumu –iki kişinin aynı üçüncünün ise farklı cinsiyetten olduğu, iki kişinin aynı üçüncünün ise farklı kuşaktan olduğu, içlerinden birinin, kendi aralarında ille de bir ilişki olmayan diğer ikisinin her biriyle zorunlu bir ilişki içinde bulunduğu bu durumu– çözmek üzere özdeşim oyunları dal budak sarar.

Bir paradoks daha: *Yasak* ile *katlanılmaz* arasındaki paradoks, analiz edilen bir kadının, aşkın ve zevkin aşırılıklarından söz ederken kullandığı bir cümlede özetlenir: "Neyse ki yasak, yoksa çok şiddetli olurdu."

Aşk bilinçdışına atmayı ortadan kaldırır mı?

Freud'un bir cümlesi bir tespitte bulunur ve bir sorunun kapısını aralar: "Aşk tutkusu, benlik libidosunun nesneye doğru bir akışından ibarettir. Bilinçdışına atmaları kaldırma ve sapıklıkları yeniden yürürlüğe koyma gücüne sahiptir."[1] Diğer bir

1 "Pour introduire le narcissisme", 1914, *La vie sexuelle* içinde, Paris, PUF, 1969.

deyimle, benlik, sevgi nesnesine aşırı yatırım yaparak tükenir ve kendi güçlerini yitirir. O zaman, her şey serbest olur, bilinçdışına atmalar gevşekleşir ve uzun süre gölgede tutulan sapkın kısmi dürtüler yeni bir gelişme gösterirler. İnsanın içinde alkışlama isteği uyanmakta: Yaşasın özgür kılan aşk! Evet, ama bu mucizevi madalyonun bir de tersi vardır. Âşık benlik, engel tanımaz, yayılır durur; muzaffer bir arayış, yıkıcı bir meydan okuyuş halindedir; dürtünün gücü gözle görülebilir düzeydedir; Tutku, kabına sığmaz; ama böylesine âşık düşen benlik, alışageldiği savunma mekanizmalarından yoksun kaldığı için de kendini çaresiz ve yara alabilir bir halde buluverir.

Gerçekten, durum çılgınca bir hal alabilir. Her şey serbesttir belki ama her şey zincirlerinden boşanmıştır da. Bu, genelde yoluna konmuş bir konunun yeniden su yüzüne çıkması demektir: Sıradan kıskançlık işkence haline gelir; nesneyi ve onun sevgisini kaybetmeye ilişkin olağan korku paniğe dönüşür; en ufak tedirginlik kaygı halini alır. "Başınızı döndüren" çılgın aşk, tam da ruhsal yapınızın özümlemesini engelleyen aşktır.

Üzerinde durulacak dört nokta

Aşkın özünde yatan bu tehlikelere bağlı olarak –kendileri de paradoksal görünen– dört nokta vurgulanabilir:

- Cinselliğin, aşkta ve yaşamda merkezi bir önemi vardır. Bu, biliniyordu ama şairler dışında bilmezden geliniyordu. Zaten her zaman da göz ardı edilmek istenmiştir!
- Aşkın güçlükleri, çocukluk cinselliğindeki bozukluklar tarafından, yetişkin cinselliğindeki bozukluklar ise yetişkinin günümüzdeki ve ayrıca çocukluk dönemindeki aşk yaşamının kargaşaları tarafından dürtüklenir.
- Duygusal ve/ya da cinsel bozukluklardan yakınan kişiler, iyileşmeyi kesin olarak isterler; ve bir o kadar da, kesin olarak, özellikle hiçbir şeyin değişmemesini talep ederler. İktidarsızlığın, erken boşalmanın, frijiditenin, nemfomaninin, vd. kendilik için, öteki ya da her ikisi için ürkütücü, tehlikeli hatta yıkıcı olarak hissedilen muhtemel dürtüsel yıkımlara karşı –elbet-

te patolojik ve külfetli ama sağlam– güvenceler oluşturduğu kestirildiğinde onları anlamak mümkün hale gelir.

- Eğer erkekler duygudan yoksun seksi tercih ediyorlarsa bunun sebebi starın, fahişenin ve idealize edilmiş imajın, onların tahammül edemedikleri bu erotik anne dişiliğini çok fazla çağrıştıran anne-kadını (ne hissettiklerini ve karınlarında ne taşıdıklarını bir türlü tasarımlayamadıkları bilmece dişi, çılgın kadın ve anne figürünü) uzakta tutmasıdır. Aşktaki kaygı da buradan kaynaklanır.

Libidinal münavebe

Ayrıca, yine aşktan söz etmek için, narsisizm (kendilik sevgisi) ile nesne yatırımları arasındaki libidinal döngüyü göz önünde bulundurmak gerekir. Bu döngü, Freud tarafından bir seçenek ve bir münavebe olarak görülmüştür. Nitekim Freud 1914'te şöyle yazar:

- "Güçlü bir egoizm hastalığa karşı korur..." Bu, iyi bir narsisistik niteliğin nesne ilişkisindeki gidip gelmelerden koruduğunu ifade etme biçimidir.

- "(...) Ama en sonunda hasta olmamak için sevmeye başlamamız gerekir...": Bununla beraber, narsisistik libidonun aşırı geriliminden sakınmak için nesne yatırımı zorunlu hale gelir.

- "(...) Engellenme sonucu sevemediğimiz taktirde hastalanmaya mahkûmuzdur."[2] Görüldüğü gibi, hassas bir dengenin korunması hoş olacaktır; sonuçta, narsisistik yatırımlar ile nesne yatırımları arasındaki, sevmek ile birbirini sevmek, öteki ile kendilik, yabancı ile "kendi aramızda" arasındaki denge daima yeniden düzenlenmelidir. Bu denge iki yönden tehdit altındadır: Ya benlik, sevilecek nesne olmadığından, yalnızlığın getirdiği engellenme sonucu hastalanır ya da sevgi nesnesine aşırı yatırım yaparak libidosundan yoksun kalır. Şema hiç kuşkusuz fazla basite indirgeyicidir; yine de tehlikeleri sezinletmekten geri durmaz: Gerek erotik anne dişiliği karşısında tutsaklıkla ve egemenlikle kendini gösteren bir red duruşunun

---

2 *La vie sexuelle* içinde, *a.g.y.*

tehlikelerini; gerekse de bu dişiliğe teslim olmanın tehlikelerini sezinletir (daha ileriki bölümlerde Bernini'nin bir heykelinin tutsaklığı ve Michelangelo'nun bir Pietà'sının dişiliğe teslim oluşu nasıl yansıttığını göreceğiz).

Kadınlar ve dile dair

Bu libidinal münavebeyi, Claude Lévi-Strauss'un, *Structure élémentaires de la parenté*'nin[3] (Akrabalığın Temel Yapıları) son sayfalarında betimlediği bir hareketle karşılaştırmak ilginç olacaktır: "Cinsiyetler arasındaki ilişkiler, dili de kapsayan büyük bir 'iletişim işlevinin' biçimlerinden biri olarak düşünülebilir." Lévi-Strauss özet olarak, kapalı, endogam ilk insan gruplarının ensest yasağıyla şekillendikleri ve yabancılarla iletişim kurmayan kendilerine özel bir dile sahip bulundukları anlaşılmaktadır, der. Sözcüklerin ve kadınların takasının, gruplar arası iletişimi (egzogami ve evlilik) mümkün kıldığı ortaya çıkınca, "sözcüklerin, herkesin nesnesi olabildikleri ölçüde" "gösterge işlevleri değer özelliklerinin yerini aldı"

Buna karşılık, kadınlarla işler daha güçtü: "Simgesel düşüncenin ortaya çıkışı, kadınların da aynı sözcükler gibi takas edilen nesneler olmalarını gerektirmeliydi." "Ama kadın, erkeklerin dünyasında her şeye karşın bir insan olduğu için... asla gösterge haline gelemezdi." "Dolayısıyla, tümüyle gösterge haline gelen sözcüğün aksine, kadın, gösterge olmanın yanı sıra değer olarak da kaldı." "Her şeye karşın bir insan olduğu için" sözcüklerini belleğe kaydettik ve Lévi-Strauss'da bir çağrışımla –altın çağ ve gelecekteki yaşam mitlerinin çağrışımıyla yani "takas yasalarıyla kurnazlık edilebileceğine, kaybetmeden kazanılabileceğine, paylaşmaksızın haz alınabileceğine inanmaya izin verildiği" imgesel zamanların: sözcüklerin herkesin nesnesi olmadığı ve kadınların da takas edilmediği mitsel zamanların; "toplumsal insana hiç tanınmayan *biz bize* (italik Lévi-Strauss'a ait) yaşanabilecek bir dünyanın hoşluğu" zamanının çağrışımıyla– bitmesi ölçüsünde temel olan bu tezden alıntı yaptık.

3 1947; mouton, 1967.

Görüldüğü üzere, dışarısı ve içerisi, nesne ve narsisizm, nesne ilişkisi ve kaynaşma arasındaki libidinal münavebe, ayrıca iyi ve kötü, evet ve hayır sınıflandırması vd... de antropolojik terimlerle ifade edilebilir. Ama bunlar da farklılıkla bozulmuş, yitip gitmiş benzer bir dünyanın nostaljisinden söz ederler.

Psikanalitik paradoks

Paradoksal olarak, psikanaliz, bu paradokslara bir yenisini ekler. Gerçekten de, psikanaliz, ruhsal yapı-beden bütünlüğündeki muhtemel içeriğe ve değişimlere göre, olağanüstü bir açılışı yalnızca aşikâr bir indirgeme vasıtasıyla gerçekleştirir. Şimdiki zaman, geçmiştir; güncel olan, tekrarlanıp durandır; aşkınız, aktarımdan başka bir şey değildir; sizde konuşan kim ve benimle konuşurken kiminle konuşuyorsunuz? Yarının nasıl olacağını çözmek için eski izlere yeniden dönmenin zevki çıkarılabilir; kayıp zamanın izinden gitmenin ve bir zamanlar olunan, olunduğuna inanılan, olmuş olmaktan hoşlanılan çocukla –kendini aynı anda hem iyi hem belki de biraz kötü sanan, hiç sevilmediğine inanan çocukla– yeniden bulunan güzelliklerin tadını çıkarmanın keyfine varılabilir. Herkes kendi nostaljisini üretir.

Yine de soru gündeme gelir: Bin dereden su getirmeye değer mi? Pek de Proustcu sayılmayacak Malraux'nun dediği gibi, "bu acınası küçük sır yığınında" böylesi eşelemelere yönelmekte münasebetsiz, zararlı, nerdeyse marazi bir şey yok mudur? Bu indirgeme, aşırı, aldatıcı ve çok kolaycı değil midir? Bugünden kaçmak için geçmişi dikkatle incelemek, kurucu bir geçmiş adına güncel olanı değersiz kılmak, bulanık anıların üstünkörü onarımlarında saklanarak yaşanan anın az ya da çok mutlu belirsizliklerinden korunmak?

- Hayır, şu anda yaşamakta olduğum şeyin hayatımda daha önce hiç yaşanmamış, olağandışı, benzersiz bir özellik taşıdığına (ve bir anlamda da doğrudur bu!) inanmama izin verilmesini istiyorum.

- Hayır, hiçbir şey anlamadınız; bilmek de istemiyorsunuz. Hayatınız, ilk bölümlerini bilmediğiniz bir kitaptır. Yine de, o

bölümler kayda geçmiştir. Onları okuduğunuzda ya da en azından belleğinizde canlandırdığınızda, yaşadığınız anın tadından hiçbir şey yitirmezsiniz. Tersine, o bölümlerde, hayatınız denen o garip bütünü eninde sonunda uyumlu kılacak daima taze tadları ve daima canlı filizleri bulacaksınız.

Aşk nevrozu

Freud, *âşık olma hali* ve *psikoz* arasında, benliğin içinde kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu narsisistik tükenişle orantılı olarak, kuramsal benzerlikler buluyordu. Kuşkusuz, aşkta delilik vardır. Yine de, yazınsal olmayan durumlar için, gündelik yaşamın olağanlığı içinde, bir karşılaştırma yapmak tamamen uygun görünmektedir: Aşkın ilk zamanları ile Freud'un güncel *nevroz* ya da *kaygı nevrozu* adını verdiği ve günümüzde *panik halleri* olarak tanımlanan şey arasında bir karşılaştırma yapılmalıdır.

Yapıtının çok erken evrelerinde, bu konuda verdiği ilk tanımlardan itibaren Freud'a göre güncel nevroz, bir birikimden, cinsel enerjide yüksek derecedeki bir gerilimden kaynaklanır. Buna travma kavramı eklenir: Tasarımlar ve duygular haline getirme gerçekleştirilemez; çünkü bu çok güçlüdür; beklenmedik biçimde, hazırlıksız bastırır; olağandışıdır, yoğundur; geçmişi ve benzeri yoktur; bu bir panik, mutluluk ve büyü halidir; körleştirir, istila eder. Çarpıcı biçimde ya da gösterişsizce gelişen; yıldırım çarpması ya da belli belirsiz ama yoğun bir birikim gibi olan *güncel nevroz, kesinlikle, en sık rastlanır ruhsal olaylardan biridir; aynı aşk gibi. Ama her defasında, biri gibi öteki de, yegânedir, benzersizdir; ve de taşkındır: Bir savunma psikonevrozu geliştirme zamanı kalmaz. Vahşidir: Psikozsuz bir delilik, savunmasız tutkudur...*

Parolalar ve aşk sözcükleri

İnsanlar, bir travma sonrasında "ne olup bittiğini bilmiyorum, hiçbir şey anlamıyorum, birden başıma bu geldi..." türünden sözler sarf ederler. Ve işte varoluşsal kırılma: Bu bunalımın öznesi –ya da daha doğrusu nesnesi– sersemlemiş, do-

nup kalmış bir durumda karşımızdadır. Ağlamaktan, kızıp sinirlenmekten, üzerine odaklandığı aynı ve beylik hikâyeyi gelişigüzel tekrarlayıp durmaktan başka bir şey bilmez ve gelmez elinden. Anlattıkları beyliktir. Parolalar kadar beylik. Hepsi aynı şeyi söylerler, hepimiz aynı hikâyeyi anlatıp dururuz. Her birimiz için hiç kuşkusuz diğerlerininkine benzemez bir hikâyedir bu. Geçmişten söz etme tehlikesine girilirse özne daha da allak bullak olur ve çok kızar: Burada bir yanlışlık var. Ben size geçmişten değil, yaşadığımız andan söz ediyorum. Size panik içinde ve acil durumda başvurdum. Siz ise kalkmış, eski hikâye üzerine sorguluyorsunuz beni! Benliğimin tümüyle içinde yaşadığım anla dolup taştığını, içimin büyük bir çalkantıyla kasılıp kavrulduğunu anlamıyor musunuz?

Freud'un hocası ve dostu Joseph Breuer'in Anna O. adlı bir kadın hastası vardır. Anna O., Breuer'e tutkuyla bağlanmaya başlayınca doktor tedaviye son verir ve söylenene göre soluğu İtalya'da alır. Freud ise kalır. Ve yıldırım aşkına karşılık dahiyane bir hamleyle gelir: Freud, güncel nevrozu, aktarım nevrozuna ve geçmişin tekrarına dönüştüren yöntemi keşfeder. Anna O, Breuer'in şahsının ötesinde, geçmişindeki kime seslenmeyi sürdürüyordu, kimi "aktarıyordu"? Psikanalizin açılış sorusu nerdeyse bu olmuştur. Yıldırım aşkı, ardından sürekli tutku, özneyi güncel nevroz durumuna sokar. Aşk atağı, öznenin güncelliğini iki yönden altüst eden bir panik atak gibi işlev görür: Önce, hiç kuşkusuz, onu canlandıran duyguların ve dürtüsel güçlerin yoğunluğu yüzünden; ama ayrıca güncelliğin, *her türlü farklılığın temelden anlaşılmaması nedeniyle körleşmiş*, ayrışmış, ayrılmış, Ödipal yönden yaralı eski bir aşkın daima canlı, onarılamaz izini depreştirmesi yüzünden de. İki beylik cümle, sık söylenen klişe, durumu iyi şekilde betimler: "Buna bir daha geri dönmeyeceğim!", ve "yine de bundan kurtulmam gerekiyordu" Ve böylece, buna geri dönmek ya da bundan kurtulmak için parola sözcükler ve aşk sözcükleri oyununu kimi kez yeniden öğrenmek uygun olur. Bu psikanalizde aktarım aşkı olarak adlandırılan şeydir.

Aşk bunalımı

Öznenin aşka ilk adımını attığı, yani, kendisini, savunma olanaklarını aşan, bilincini ve düşünme yetisini karartan, alışageldiği mantığının dışındaki eylemlere ve davranışlara sürüklenmesine yol açan dürtüsel bir güçle sarmalanmış bulduğu ya da daha doğrusu söz konusu gücün içinde kaybolup gittiği o kritik, ateşli andır. Bu bunalım anı, ille de, tek bir zamansallığa sahip değildir: Yıldırım aşkı bunun yalnızca bir örneğidir. Aşka giriş, az ya da çok uzun ve masum bir ilişkiden (ilişki eğiliminden!) sonra göründüğünde de aynı sürpriz özelliklerine sahip olabilir. Önemli olan, sonrasını yani yıpranmışlık mı yoksa sürekli yüksek gerilim mi yaşanacağını önceden kestirmeksizin, Stendhal'i yorumlayarak "o beliriyor" denecek andır. Yine de, bu bunalımın, tanım gereği, her bunalım gibi bir öncesi ve bir sonrası vardır. İlkin, genel anlamda feshettirici olması ölçüsünde, sonrasıyla başlayalım.

Sonrası

Bu bunalımın devamı kısaca dört şekilde gelebilir:

- Kopma: İlk şekil, kısa vadeli kopmadır; görüşen partnerlerin ikisi birden olmasa da, biri, dış koşullar nedeniyle ama çoğu kez muhtemel dürtüsel taşkınlık karşısında içsel bir kaçış zorunluluğu yüzünden; üstbenlik yasağı nedeniyle; ya da sadece hissedilen uyarımın derecesi ile ötekine duyulan saygının ve duygunun azlığı arasında saptanan fark yüzünden; ya da duygular karşılıklı olduğu halde bedenin elektrik almamasından dolayı, yarişmadan çekildiğini ilan eder. Tutkunun muhtemel eli kulağında oluşuna karşı yapılan bu savunma, saf ve yalın olarak fizikselliğin ve iletişimin yok oluşuyla kendini gösterebilir. Bu savunma, ayrıca, duygunun birden hızla azalmasından, başka bir anlatımla, bir önceki aşırı yatırım kadar hoyrat bir yatırım yapmamadan geçebilir. Bir başka olasılık: Kopma, fark edilmesi istenmeden sürüp gider ve parçalanır.

- Süreğenleşme: Artık ateş ve alev değil, daha ziyade kor kalmıştır; kırmızıdır ama üflenmesse geriye kül kalır.

- Nefret: Görüşmenin getirdiği tutku taşkınlığı öyle bir haldedir ki dürtüsel karmâşıklıktan arınma meydana gelir ve aşktaki alışılmış bağından sıyrılmış nefret gün ışığına çıkıp ortalığı kırıp geçirir. Bu durumda, kopma değil, yaşamda ve ölümde bütün sado-mazoşizmler ve sahiplenmecilikler için ideal fırsat sayılan yapışma meydana gelir. Nefret, kimi zaman, daha az gürültüyle ama tırmanarak ve üstü örtülü biçimde, sinsice, kibarlar alemine özgü sahte parıltılar içinde süreğenleşir: Kadife eldiven içindeki cehennem!

- Açıkdenizlere dair: Ülke içi limanlar arası deniz yolculuğunun karşıtıdır. Tutku da deniz gibi "her zaman yeniden başlanan mı" olacaktır?

P. Valéry'nin ardından Aragon sürdürür:

"Sen yine de benim her zaman kaçak geçip gidenimsin"

"Alıkonulsun insan bir an'ın dolambacında mucize yardımıyla."

Daha uzun zamanı kesinlikle bu iki sözcük ifade eder: "yine de" ve "her zaman" Bu, iyi durumların sonrasıdır; mutlu halklar gibi olduklarını ve bir tarihe sahip bulunmadıklarını düşünme arzusu duyulur. Bu, yanlıştır çünkü, eğer hayranlık gökten düşen umulmadık bir iyilikse, zaman da daima ekilip biçilen, hiç nadasa bırakılmayan bir tarladır.

Öncesi

Bu dönemi, "sonrası"ndan sonra incelemek tercih edilir; bu, aşk bunalımı öncesinin, gerçekte yalnızca, onu ortaya çıkaran ve ona anlamını veren "sonrası"nda saptanabilmesi ölçüsündedir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu, içinde psikolojik dağılımın, ruhsal gerçeklikten ayırt edilmesi zor bir dış gerçeklikle dokunduğu gizemli bir bireşim oluşturma dönemidir. Bu, bireysel iki bilinçdışının gerekleriyle toplu yaşamın ortak rastlantılarının karşılaşmasıdır. Birbirlerinden beklentileri tam karşılaşma anında çakışır: Yani hem fırsatı kaçırmamak için hızlı olmak, hem de onu elde tutmak için açıkgöz davranmak gerekir. Bunalım hazırlıksız yakalar; ardından geleni aydınlatacak ve onun etkili olması için gerekli ruhsal çalışmayı açıklığa

kavuşturacak olan sonrasıdır. Kısacası, söz konusu olan, somatik, algısal, duyusal, duyumsal, devinimsel, nörovejetatif, hormonal, vd. uyarımların bir tepisidir; bunun özümsenmesi, yani bu uyarımları ruhsal yapıda, başta bilinçdışına atma gelmek üzere savunma araçlarının tedavi edeceği ve o zaman dilin sessiz kalındığını söyleyebileceği tasarımlar ve duygulanımlar biçiminde ifade edecek olan dürtüselin bir parçası haline getirilmesi, gerekli ve acildir.

Ne yazık ki, işler, daha yukarıda aktarıldığı üzere özellikle "aşk tutkusunun bilinçdışına atmaları ortadan kaldırma ve kısmi dürtüleri yeniden yürürlüğe koyma gücüne sahip olması" yüzünden daha karmaşıktır. Sonuçta, çok yüksek miktarlardaki uyarımları özümlemek ve hatta aşırı dürtüsel tepilerin önünü tıkamak zorunluluğu dayattığı halde, elde yalnızca, nesneye yönelttiği libido kendisinde boşalan âşık bir benlik vardır. Benliğin enerjisi böylelikle zayıflamış, bilinçdışına atma gücü ortadan kalkmıştır. Kısmi (sapkın) dürtüleri aynen çocukluğundaki gibi yeniden boy verir; Eros ve ölüm dürtüsü birbirinden ayrılır: Ey paradoks, bu aşk ilişkisi bir bunalımla... ruhsal bağların çözülmesi bunalımıyla başlar!

Eldeki araçlar

Bu zavallı ve gücü tükenen "benlik" ne yapabilir ki? Acilen, bütün imkânlarıyla ateşe başlar; orfik şölenlerden Ölüler Diyarı'na dek her yerde şarkılarla, gözyaşlarıyla dile getirir duygularını; gönüllü kürek mahkûmu ve öyle olmaktan mutlu, sürekli tekrarlanan hareketlerle eyleme geçer; hecmeler halinde gelen krizlerine gelince tabii ki onlar doruk noktasındadır... Şimdiden her şeyin onun yararına olduğu söylenecek: Bakalım! Gerçekten, tutku taşması büyük ve altüst edici enerji hareketlerine yol açar –bu klasiktir–. Bu serüvenin öznesi donanımsız çaresizliğinde, belirgin nitelikleri –güncel nevroz vakalarındaki gibi– kütlesel, kaba ve nüanstan yoksunluk olan senaryolar üzerine karşı-yatırım yapmaya mecbur kalma riski taşır. Gerçekte bunlar oluşturma, ikincilleştirme girişimleridir. *Özne o sıkıntı içindeyken özdeşim yoluyla aynıyı üretir;*

yansıtma yoluyla ötekini yapar; kıskançlıkla üçüncüyü uydurur; tozpembe ya da epik öyküler imgeleyerek zaman yaratır; güzelliğin, lüksün ve şehvetin onun karışıklığını dindirmesi için mekân oluşturur...

Çançiçekleri ve tutku çiçekleri

Bazen, bu çok güçlü ve çok safça olduğunda "çançiçeklerini tutku çiçekleri sanma" eğilimine girilir ve bunalım psikanalitik yaklaşıma davet çıkarır. Bu olası girişimin ilk evresi –aynen güncel nevroz durumlarında olduğu gibi– duyguları, çatışmaları, çelişkileri, çifte değerlilikleri, tekrarları adlandırmak ve aktarımın yorumlanması yoluyla, kaba, mesafesiz ve yoksun bir güncelliğin içinde ortaya çıkan şeyi tarihselleştirmekten ibarettir. Kısacası, (sözcüğün psikanalitik anlamıyla!) yeniden bağlantı kurmak gerekir.

Ama bütün bunlar elbette sistemli olarak felaket halinde gerçekleşmez. Mutlu aşk da vardır; bir gün onunla karşılaşabileceğimiz söylenir. Her halükârda, kültür, kitapla, tiyatroyla, sinemayla, büyük annelerimizin masallarıyla, çocuklarımızın oyunlarıyla, bazen gündelik olanın tekdüzeliğinde kötü algıladığımız şeyi bize vekaleten yaşatır. Zaten bunalım geçtiğinde, açık denizlere yolculuk rotasında giderse görünüşe göre daima keşfedilecek Amerikalar vardır; Romeo ve Juliette genç yaşta öldüler diye biz de onlar gibi yapmak zorunda değiliz.

Aktarım aşkı

Aşkın paradokslarına ilişkin bu yaklaşımda, psikanalitik durumda aktarım olgusunun incelenmesinin getirdiği görüş açısından kendimizi muaf tutamazdık. Gerçekten bu durum, duyguların, aşkın ve nefretin, bir tür aşırı ısıtılmasını kışkırtmak için düzenlenir. Bunlar, hastanın eskiden çocukluğunda hissettiği ve analistine aktardığı şeyi yineler. Böylece bu duyguların analizini yapma fırsatı doğar.

Aktarım kavramı, ikili bir yer değiştirme (kişi ve zaman) fikrini, bir tekrar ve güç fikrini içerir. Bunların tümü bilinçdı-

şında gerçekleşir. Psikanalizin değerlendiği gibi, aktarım, yatırımların istençdışı ve bilinçdışı tekrarı ve yer değiştirmesidir. Bu yatırımlar da, geçmişte bilinçdışı olarak yaşanmışlar ve özellikle bu aktarımı tedavinin kaldıracı ya da motoru olarak kullanan analitik durumda yeniden güncel hale getirilmişlerdir. Dolayısıyla bir hitap değişikliği –benimle konuştuğunuzda kiminle konuşuyorsunuz?– ama aynı zamanda bir zaman değişikliği vardır: Geçmiş, şimdiki zamanın içine sızmıştır, geçmiş şimdiki zamanda mevcuttur. Daha kesin: Şimdiki zaman geçmişi tekrarlar ya da deyim yerindeyse geçmiş şimdiki zamanda tekrar edilir. Böylece, geçmişi yeniden güncelleştirmek; geçmişte kaldığı sanılan bir geçmişi canlılığı ve etkinliği içinde korumak üzere şimdiki zamanı kullanmak bir güç, bir zorlanım gerektirir. Bu ruhsal hareket, devinim, değişkenlik bilinçdışında gerçekleşir: Özne farkında olmadan, şimdiki zamanda tekrar edilen geçmiş bilinçdışıdır.

Temel şema, *rüyanın* şemasına benzer; aktarım da bir çocukluk arzusunun gerçekleşmesidir. *İnsana ilişkin bir görüşe* –Freud'un geliştirdiği görüşe– işaret eder: İnsan, güncel olanda, sadece doğrudan söylem dahilinde konuşmaz ve yaşamaz. Daima *bir başka sahne, bir başka anlam, bir başka güç vardır; kaymış zamanlar ve sonradan etki halinde bir zamansallık, kişiler ve imagolar, hareket, iç içe geçmeler, bağlantılar –bağların çözülmesi– ve aktarımlar halinde bir ruhsal yaşam* vardır. Freud'un ilkin "sahte bağlantılar" diye adlandırdığı bu noktada psikiyatr dostu Breuer, yalnızca doğrudan bir hitabın söz konusu olduğu kanısındaydı. Kadın hastası kendisine hitab ettiğinde, Breuer de, sonuç olarak herkes gibi, onun hitab ettiği kişinin kendisi olduğunu düşünüyordu. Freud'un dahiyane yaklaşımı, *şimdiki zamanda geçen her söylemin ayrıca geçmişteki kişilere de yöneldiğini* anlamış olmasıdır.

Psikanaliz, yöntem olarak, insanın geçmişi tekrar etmeye yönelik bu eğilimini, yararlanmak açısından önemli görür. Tekrarlama zorlanımı, şu ya da bu gösterişli davranışta çarpıcı biçimde ortaya çıkabilir; ama aynı zamanda güncel olana da sızar. Analitik durum, insanla ilgili bir boyutu sanki daha fazla

büyülten bir mikroskop gibi gösterir. Ama ayrıca gündelik yaşamın alçak sesliliğinde en kökleştirilmiş varoluşsal gösterdiği, konumları motive eder ve dürtükler. Burada, kuşkusuz, *erkeklerin kadınlar karşısında duydukları temel korkunun da bu tekrarlama zorlanımına maruz kalması* ölçüsünde bundan söz edilecektir.

Bu çok genel bağlamda, *analitik durum aktarım üzerinde kutuplaşarak bunun terimlerini açıklama olanağı sağlar*. Neyin aktarımı (duygular); kimin üzerine aktarım (kişiler) ve kimin aktarımı (kişilere ilişkin saklanan tasarımlar ve hatıralar) Sözü edilen soruların tümü, elbette, bu aktarımların alıcısının, yani psikanalistin ve onun "karşı aktarımı"nın incelenmesi için geçerli olduğu gibi, *ayrıca, insanlar arasındaki, sözgelimi erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin tümünde de geçerlidir...*

Neyin aktarımı?

Hiç kuşku yok, söz konusu olan, sözcüğün en genel anlamıyla duyguların aktarımıdır. Yine de, aktarılan bu duygular konusunda ortaya üç sorun çıkar: Duyguların rengi, niteliği ve niceliği sorunu.

- Duyguların rengi: Palet çok renklidir. Çifte değerlilikten geçerek aşktan nefrete kadar uzanır. Aktarımdan söz edilir edilmez ek ve birbirine bağlı sorular ortaya çıkıverir: Aktarım aşktır, nefrettir, çifte değerliliktir, *yeniden güncellik kazanmış* bir duygular topluluğudur. Ancak, aşk, nefret, çifte değerlilik, tekrarlanan, aktarılan duygular olmakla birlikte *güncel* duygulardır da. İkilem çok derindir ve analistlerin içini kemirir: Aktarım, aynı zamanda, gerçek, mevcut, güncel, vd. aşktır (ya da nefret ve çifte değerliliktir ve pek çok ihlalin de kaynağıdır); ya da aktarım sadece aktarımdır. Bu tercih, analistin kimi zaman belirli bir çile çekmesini gerektirir!

- Duygusal nitelik: Bilinçli olanlar bilinir; önbilinçte olanlar sezilir; elbette bilinçdışı olanlar da vardır. Bunları ele veren, bir zamanlar bilinçdışı olarak hissedilen ve güncele de hep aynı şekilde bilinçdışı olarak aktarılan hislerin duygusal niteliğidir.

- Duygusal nicelik: Yine de, aşktan ya da nefretten söz etmek, bu aşkın, bu nefretin, bu çifte değerliliğin yoğunluğu belirtilmedikçe geçerli hiçbir bilgi sağlamaz: Biraz, çok, tutkulu, delicesine... Bu bir eşik sorunudur: Tahammül edilebilir bir duygu hangi yoğunluktan itibaren tahammül edilemez bir hale gelir ve bu tahammül edilemez duygu, gündelik yaşamındaki kişinin ve analitik durumda, analizanın ve de aktarılan duyguların yanı sıra kendi duygularını da işleme tabi tutan analistin ruhsal işleyişinde hangi savunma önlemlerini harekete geçirir?

Kim üzerine aktarım?

Gündelik yaşamda, deyim yerindeyse, el altında olanlar yani benlikte dolaşımda olan tasarımlar üzerine aktarım yapılır; bunlar eski tasarımlara uygunluğu görece, şüpheli, değişken olan kişi tasarımlarıdır. Aktarım, tarihi yeniden kurar; gündelik izi, güncel tasarımı, şimdiki şahsı kolaylıkla aşar. Gündelik yaşamda tekrarın olduğu unutulur ve görünüşte yepyeni şimdiki zaman üzerinde yoğunlaşılır. Bu aynı nedenle, psikanalist, aktarımsal dolaşımlara özgür akış sağlamak için mevcut gerçekliğini elden geldiğince silikleştirir. Geri çekilir ama mevcuttur: Tıpkı, hep birilerine mektup yazıldığında olduğu gibi, analiz sırasında da, aynı şekilde, öncelikle hep analist üzerine aktarım yapılır (bu seçenekte otoanalizin sınırı keşfedilir).

Kimin aktarımı?

Daha açıkçası soru şöyle dile getirilir: Geçmişteki hangi kişiyle ilişkili olarak, hangi tasarımlar ve duygulanımlar, günümüzdeki hangi kişi –algısı, aktarılmış tasarımlarla ve duygulanımlarla örülmüş günümüzdeki hangi kişi– üzerine aktarılır? Soru, analiz uygulaması açısından çok önemlidir: Aktarılmış duygular ile güncel duyguların birleşmesi, hangi duygusal yoğunluk eşiğinden itibaren tahammül edilebilir olarak kalır? Ya da hangi eşikten sonra, savunma önlemlerinin (bilinçdışına atma, inkâr, benliğin bölünmesi) gerekliliğini tetikleyecek de-

recede tahammül edilemez hale gelir? Savunma önlemleri için de, hangi eşikten itibaren ruhsal işleyiş açısından çok külfetli hale gelecekleri sorulabilir? 1905'te yayımlanan Dora vakasının açıklık kazandırdığı iki konu budur: Freud, genç kadın hastasının kendi kişiliği üzerinde yaşadığı baba-erkek aktarımını, ortaya çıkarmış olmakla beraber, kötü analiz ettiğini kabul etmiştir. Ancak, kendisinin (ve kimbilir hangi yoğunlukla!) konusu olduğu –ve her iki taraf açısından da bilinçdışı biçimde gerçekleşen– annesel aktarımı görmezden gelmiştir. Sonuçta Dora, farkında olmaksızın, annesiyle olan ilişkisinin annelik erotizmi niteliğini Freud üzerine aktarıyordu. Freud da muhtemelen buna tahammül edememişti.

Karşı aktarım

Hasta tarafından hissedilen bu duyguların alıcısı yansız değildir. Dikkatli ve hayırhah analist de, bir o kadar, kendi hesabına analiz etmesi gereken bilinçdışı ruhsal devinimlerle uyarılır (karşı aktarım denilen şey budur). Ancak, genel anlamda, bir boy öndedir... Ayrıca, bir güçlüğün de altını çizmek gerekir. Bu güçlük, aktarımla olduğu kadar karşı aktarımla da ilgilidir ve kuşaklar arası bilinçdışı iletim olguları arasında yer alır. Aktarım, kimi zaman, hastanın, bir önceki kuşaktan bilmeden ödünç alıp taşıdığı ve aktarımsal olanlar da dahil olmak üzere, ilişkilerini, işleyişini bozan mesajları, yasakları, buyrukları içerir. Bu mirasları ister istemez bilmeyen analist, haklarında hiçbir fikir sahibi olmadığı hayaletler ortalıkta kol gezerken, garip bir rahatsızlık duyabilir. Onu alarm durumuna geçiren ve böylece üstü örtülü bilmeceyi çözmeye teşvik eden kendi rahatsızlığıdır. Buna karşılık, benzer bir tarzda, sürecin iki partneri arasında, onları şu ya da bu konudan uzak durmaya iten bilinçdışı bir gizli anlaşma kurulabilir. Hiç kuşku yok, *bu inkâr ortaklığı*, Dora ile Freud'u bir annelik erotizmi aktarımını ortaklaşa reddetme noktasında nasıl birleştirmişse, *örneğin erkekleri de dişiliğin reddi konusunda* öyle *birleştiren evrensel boyutta insani bir olgudur.*

Aktarımın dinamiği

Sürece yardım eden pozitif aktarım ile süreci köstekleyen negatif aktarım birbirinden ayrılır. Yine de *pozitif aktarım,* tedavinin iyi bir şekilde gelişmesi için yeterli olmayabilir. Ferenczi, Freud'u bu konuda, kendi aktarımının negatif içeriklerini de analiz etmemesi yüzünden eleştiriyordu. Freud bu eleştiriye 1937'de, güzel bir inkâr çerçevesinde, Ferenczi'nin negatif aktarımını analiz etmediğini, çünkü böyle bir aktarımın olmadığını söyleyerek yanıt verdi! Pozitif ya da "sevgi içerikli" denilen aktarımın, negatif çifte değerlilik ve düşmanlık öğeleri içerdiği bugün daha iyi bilinmektedir.

Ancak, bu pozitif, sevgi içerikli aktarım, hastanın yatırımlarını bir nokta üzerinde toplayacak ve süreci engelleyecek derecede aşırı hale gelebilir; yani cinselleşebilir ya da daha doğrusu *aşırı cinselleşebilir* ve yoğunlaşabilir. Ama, bu noktada durum daha karmaşıktır: Analist, kuramsal olarak, doktoruna âşık kadın hastayla ilgili klasik şemayı yeterince erken durdurmayı bilse de, bu aşkın ondaki erotik anne dişiliğini aşırı kışkırtması halinde daha az rahat olacaktır. Muhtemelen Dora ile Freud arasında geçenler de budur. Aşırı cinselleştiğinde aktarımda direnç meselesi üstünde durulmuştur. Direnci yapan "aşırı" olmasıdır; çünkü kabul etmek gerekir ki, aktarım tanımı gereği daima cinsel bir nitelik taşır. Kanıt olarak, Freud'un yine 1912'deki şu açıklaması verilebilir: "Başlangıçta, sadece cinsel nesneleri tanıdık. Psikanaliz bize, yalnızca saygı duyduğumuza, değer verdiğimize inandığımız insanların, bilinçdışımızda, cinsel nesneler olmayı sürdürebileceklerini göstermektedir." Bu açıklama, iki düşünceye yol açar. Birincisi, önemli bir psikanalitik kavramla, *"temel" denilen aktarımla ilgilidir*: Analitik sürecin yerleşmesi için karşılıklı bir narsisistik güven platformunun gerekli olduğu düşünülür. Bu, tartışılmaz biçimde doğrudur ama yine de bir eğilimden, bu temel ilişkinin, dürtü rahatsızlık verdiği için, elverdiğince az dürtüsel olmasını isteme ve bunu gerçekten düşünme eğiliminden sakınmak gerekir... Freudcu görüş açısıyla tetiklenen diğer düşünce ise

daha genel kapsamlıdır. İnsanların kendi aralarındaki ilişkilerinin normal ve sıradan bir cinsel bileşkesi vardır. Bununla birlikte, toplumsal yaşamın Sodome ya da Gomora olmaması için insanlar, cinsel boyutlu tasarımlarını ve duygulanımlarını bilinçdışına atarlar ya da en azından bastırırlar ve kanalize ederler. Bu, ayrıca, uygar yaşam ve kültür tarafından/için istenen yüceltme doğrultusunda ilerler. Ancak, *bu normal, yararlı, makbul bilinçdışına atma red, yasak, inkâr anlamına gelmez.* Aslında, buzul çağından parıltılı çağımıza kadar, bireylerde olduğu gibi kültürler tarihi içinde de bozulmamışlıktan kural tanımazlığa varıncaya dek, değişkenlik gösterir.

Çok olanda ya da yeterince olmayanda, aşkın karakteristiklerinin ve paradokslarının abartılmış olarak yer aldığı iki başka aktarım biçimi daha betimlenebilir: *Yetersiz aktarım ve tutkulu aktarım...* Bunlardan birincisi, aktarım kapasiteleri, ruhsal işleyişlerinin istikrarsızlığıyla orantılı olduğu ölçüde, somatik ifadeli hastalara maledilir. Tersine ve klasik biçimde, psikotiklerde olası bir aktarım varsa ancak tutkulu bir aktarımdan söz edilebilir. Gerçekte, meseleyi böyle bir zıtlığa dayandırmak kolaycılıktır ve yanlıştır. Bu bakımdan, gerek psikosomatik gerekse de psikotik hastaları belirleyen özelliğin, aktarımsal heyecanların özümlenmesinde çekilen büyük güçlük olduğunu söylemek daha uygundur. Bu güçlük psikosomatiklerde, fantazmatik üretim yokluğu nedeniyledir; psikotiklerde ise, onları çığrından çıkaran şeyi tasarımlamayı denemeye kalkışmayacak kadar ürkütücü fantezilerin taşkınlığı ve aşırı bolluğu yüzündendir.

Aslında, pozitif ve negatif, ve erotik ya da düşmanca arasındaki şematik ilk karşıtlık aşıldıktan sonra daha işlevsel ve pragmatik ikinci bir tanım ortaya çıkar: Aktarımın, analist hatta hasta için ya da her ikisi için süreci kilitleyecek; hatta hastanın, analistin ya da her ikisinin ruhsal yaşamını kilitleyecek derecede tahammül edilemez hale geldiği andan itibaren *negatif aktarımdan* söz edilecektir. Eğer bir analiz sırasında, dişiliğin reddi, kimi zaman aktarımı negatif hale getiriyor ve böylece süreci engelliyorsa, aynı şekilde, gündelik yaşamda da

dişiliğin reddi, genellikle, erkeklerin kadınlarla olan ilişkilerini ya da bir erkeğin kendi içindeki dişi yanı reddettiği zaman kendisiyle olan ilişkilerini bozma tehlikesi taşır.

Psikanalistin iğvası ve ihlalleri

Psikanalitik durum, yine, dişi olanın yarattığı korkuyu belirlemek ve açıklamak için bir gözlem ve düşünce kavşağı olarak ele alınacaktır. Bu durumda, analist, kendisini kuralları çiğnemeye itebilecek iğvalara maruzdur. Dolayısıyla, söz konusu olan, bunları saptamak, analiz etmek ve bu sürece dişiliğin reddinin katılıp katılmadığını görmektir. Bunlar megaloman, fobik ve erotik iğvalardır.

Megaloman iğva

Çeşitli biçimlere bürünür. Psikanalist, kendisinde bunların varlığını saptadığı zaman hepsinden kendini sorumlu görür; ama bu iğvaların farkında olmadığında, sorunun daha da hassaslaştığı çok açıktır.

- Muhtemelen en sık rastlanır tarz, *eğitsel iğva* olup hastaya rahatsızlıklarının kökenini ve yapısını, tedavi yollarını teknik terimlerle açıklamaktan ibarettir. Psikanalist, bu açıklama ihtiyacını, bilinçdışına yönelik bir yorumun yerini yetersiz bir gerçekçi açıklamanın alması ölçüsünde, bir ihlal gibi hissetmeden edemez.

İhlalin, çok baştan çıkarıcı olması durumunda tehlikeli sayılacağının ve yalnızca tavsiye düzeyinde kalması durumunda bağışlanabileceğinin düşünülmesi istenir. Ne var ki bu değerlendirme doğru değildir; çünkü, baştan çıkarma ya da tavsiye, hastanın bunu nasıl yorumlayabileceği kestirilemez. Kaldı ki, bu onun hakkıdır. Ve zaten hasta da analize tavsiyeler almak üzere gelmemiştir.

- *Onarıcı iğva*, bir öncekini andırır. Sahip olunmayana, hiçbir zaman sahip olunamayacağını bilmek bir işe yaramaz; her şeye karşın onarmaya, yaraları sarmaya, toparlamaya, suçluluk duygusundan arındırmaya gereksinim duyulur. Bu durumda

bir soru kendini dayatır: Hastanın kişiliğinin ötesinde, analist kendi geçmişinin içinde kime seslenir?

- *Modelleme iğvası* ise, model olarak kendini ileri sürerek, hastanın ruhsal etkinliğini ve belki de yaşamını bu model üzerinde kurmasından ya da daha ustaca davranıp, kendini psikanalistinin tarzına uydurmasının bizzat hastaya bırakılmasından ibarettir. Bu megaloman iğva ve onun değişik biçimleri, Freud tarafından, 1923 tarihli *Ben ve İd*'in (Le moi et le ça) son bölümünü oluşturan "Benliğin Bağımlı İlişkileri"nde çok iyi tanımlanmıştır. Freud, bu çalışmasında, psikanalistin hastalarına karşı "ruh kurtarıcısı" (onarıcı iğva), "peygamber" (uygun sözü söyleme ve kurtarıcı sonradan etkiyi bildirme isteği), "Mesih" (bir kurtuluşun ve kutsallaştırmanın sonradan etkisi olarak kendini dayatma) rolü oynama arzusunu hatırlatır ve bu iğvaya karşı çıkar.

Fobik iğva

Benzeri bir çerçevede, her psikanalistin yüreğini bir fobi sarar: Kök salıcı tehlikeleri depreştirmekten ya da en kötüsü onlara neden olmaktan ve tedavinin özgürleştirici amacının zararlı bir yazgı haline gelmesinden endişe duyulurcasına, *analitik süreci "çok ileri"* götürme ya da sadece oluruna bırakma fobisi. Eyleme geçmelerden, tutku taşkınlıklarından, somatik çözülmelerden, Winnicott tarzı çöküntülerden, vd. korkulmaya başlanır. Söz konusu olan, hiç kuşku yok ki, sadece karşı aktarımsal bir fobidir. Yine de bazen gerçeklik bu korkuyu haklı kılar. Güçlük de buradan kaynaklanır!

Bu fobi –ya da bu korku– belli zamanlarda, örneğin, analizin başında tıp dilinde söylenildiği üzere "endikasyon" konduğunda özellikle belirgin olabilir. Geri çekilmek –geriye kaçmak mı?– ya da serüveni teşvik etmek için çok sayıda gerekçe bulunabilir: kırılganlık, yaş, psikopatolojik geçmiş; ya da tam tersine, tilmizin vecdi ve inananın çoşkusu. Tedavinin sonuna doğru, seansların durdurulmasına rıza gösterildiği ya da daha kötüsü bu karara birlikte varıldığı zaman, yılların derinliklerine gömülmüş kuşku götürmez sıkıntılar, o ana kadar gizli kal-

mış gerçekten melankolik çekirdekler su yüzüne çıktığında da benzer bir durumla karşılaşılır.

Erotik iğva

Bu iki iğvaya, sonu doğrudan, erkeklerin dişiyle ilgili ve daha açıkçası kadınlarda "gördükleri" ve özellikle de, muhtemelen kendi içlerinde sezinledikleri erotik anne dişiliğiyle ilgili temel korkuları hakkında anlattıklarımıza varan bir diğer iğvayı da eklemek gerekir. Erotik iğva, çiğ bir şekilde sorulan şu soruyla tanımlanabilir: Bir analist, niçin, kadın hastasıyla yatar?

Kadın hasta, analistin üzerine, çoğu zaman ve öncelikle, arzulardan ve yasaklardan, erkek modelinden, özellikle de bir anne-kız ilişkisi karşısında korunma ihtiyacından oluşan bütün bir Ödipal yükle bir baba imajı yapıştırır. Daha karışık bir tarzda, analistin bazen bir erkek kardeş, bir kız kardeş, bir çocuk ya da dahası öznenin bir ikizi gibi yaşanmayı göze alması gerekecektir... Ama, çoğu kez de, aktarım "annesel" olacak, analist iyi ve kimi kez kötü bir anne gibi, ayrıca haz alan ya da frijit bir kadın gibi yaşanmayı kabul etmek zorunda kalacaktır. Freud'un, bizzat kendi itirafından, böyle bir annesel aktarımın nesnesi olmaktan hoşlanmadığını hatırlıyoruz.

Savunma önlemleri

Bu çeşitli iğvalara karşı mücadele edebilmek ve kendini bir eyleme geçişten koruyabilmek için analistin elinde, pratikte ve teoride, belirli sayıda savunma önlemleri vardır. Bunlardan bazıları, kötü bir tada ve cılız bir etki gücüne sahiptir: Sözgelimi, analist, ya bölümlere ayırma *kuramı kılıfı altında seansa aniden son vererek;* ya da her türlü tartışmaya kapıyı kapatacak kesinlikte bir yorumu dile getirerek hastanın konuşmasını engelleyebilir; ya da yine "bu konuyu gelecek sefere konuşmayı" önererek seansı bitirebilir. Bu da "serbest çağrışım" denilen yönteme kökten ters düşer. Bir miktar kuramsal veriye dayanmak da kuramsal tapınak ya da sığınak işlevi görebilir: Artık daha ileri gidilemez. Temelinde, rüyanın "göbeği" yani her rüyanın çözümlenemez olarak içerdiği şey vardır. Ayrıca "nicel"in ruhsal

ekonominin göbeği gibi işlev gördüğü de söylenebilir. "Kalan" ("terk edilmiş eski bir erotik ilişkiden arta kalan", Freud, 1923) vardır. "Kaya" vardır. Bu, dişiliğin reddini belirten en üst düzeydeki diretme, Freud'a göre, erkek ve kadın analizanların utanç verici yanılgısıdır. Daha yakınlarda, "gerçeğin" kaba bayağılığına ya da "tasarımlanamaz" olanın biraz mistik halesine toslanır. Bu sınırın ötesinde, biletiniz artık geçerli değildir, anlayış gücünüz yetmez olur ve araştırmanız sonuçsuz kalır. Ya yüksek sesle telaffuz edildikleri bağlam dışında kesinlikle bir anlam ifade etmeyen, "arzunuzu ketlemeyin", "aklınızdan geçen her şeyi söyleyin", vd., türünden aforizmalara ne demeli?

Cinsellik

Direniş adacıkları, cinsellik sicilinde, hiç kuşku yok, takımadalar haline gelebilir. Hatırlatmak gerekir ki, Batı kültüründe geleneklerin özgürleşmesi kisvesi altında bile, insan cinselliği, Ödipal durum yüzünden zaten temelde çatışmalıdır. Gelgelelim, bu çatışmalı olma hali insanın temelinde yatmasına karşın çoğu kez inkâr edilir ve sıradanlaştırılır. Ne yazık ki, kimi psikanalistlerin de bu inkâra ortak olduklarını kabul etmek gerekir. Böylece, "özerk benlik", "benlik psikolojisi" ve "kendilik psikolojisi" denilen kuramlar, dürtülerin kavramsal ve işlevsel önemine seve seve burun kıvırırlar; narsisizm üzerinde ısrar ise gerçek anlamıyla cinselliği küçümseme eğilimi gösterir. Freud'un çocuk cinselliğine verdiği önem de, cinsiyet farklılığına yönelik bazı imaların boş yere aranacağı "arkaik"le ve "annelik"le ilgili kuramsal kaygılar tarafından silinir.

Aynı sularda gezinen Anglosakson psikanalistler (örneğin Kohut), Oidipus kompleksine ve hadım edilme kompleksine, bireyin güzergâhında ancak geç ortaya çıkan ve az önemli olaylar gözüyle bakarlar. Dolayısıyla, insan doğasında, özgeliğin, ikisi aynı üçüncüsü ise farklı cinsten ve ikisi aynı üçüncüsü ise farklı kuşaktan üç kişilik bir oyunla sahnelendiği unutulur. Bundan dolayı, ayrılık kaygısının da üç kişilik bir oyun temelinde geliştiği akıldan çıkar (anne yokken kimle beraberdir?).

Freudcu inkâr

Kabul etmek gerekir ki, Freud bu inkârın örneğini *Çocukların Cinsel Kuramları*'nda vermiştir. Gerçekten de, Freud, bu metinde, çocuklarda ilgi uyandıran sorunun, yaşamın kökenlerine ilişkin soru olduğunu varsayar: *Çocuklar nasıl meydana geliyor*? Bir bilim adamı olarak ve ardından bir hekim, bir biyolog ve bir antropolog olarak Freud bir işleyişi sorgular. Ancak, izlediği yöntemde, çocuklara kendi sorgulama tarzını isnat eder, belge değerinde ve teknik ifadelere dayalı yanıtlar varsayar, *oysa sorgulanan işleyiş değil arzudur*. Aslında bu yöntem, çocukların içini kemiren gerçek sorunu görmezlikten gelir: Anne babalar niçin çocuk yaparlar? Kendi zevkleri için mi yoksa bir çocukları olsun diye mi? Hangisi?

Analitik ilişkide bilinçdışı bir biçimde geri dönen de işte muhtemelen bu, çocukların, anne babaların arzusu konusundaki sorgulamalarının yok sayılmasıdır. Analistin çoğu kez bilmeden boyun eğdiği, hakim olma, onarma, korkuya kapılma, uyandırma, tedavi etme, analizanın olduğu kadar kimi zaman kendisinin de sınırlarını aşan bir birincil sahne fantezisiyle boğuşma gibi iğvaları besleyen de bu geri dönen yok saymadır. Eğer kadın hasta, bu fantezide kişisel nedenler gereği analistini erkek, etkin, fallik ve hatta biraz sadik baba konumuna değil de, dişi, hadım edilmiş, haz alan, edilgin ve mazoşist anne konumuna koyarsa, analist üzerine çöken bu erotik anne dişiliğine bazen tahammül edemez; kadın hastasına ve özellikle kendi benliğine karşı sanıldığı gibi olmadığını kanıtlama isteğine kapılabilir... Elbette ahlakla ilgili ama özellikle, sürecin başarısızlığına damgasını vurduğu ölçüde, anti-analitik bir ihlal buradan kaynaklanır; ilke olarak, orada bu iş için bulunulmamaktadır...

Psikanalistlerin Freud aşkı

Burada söz konusu olan, analistlerin Freud'a karşı genellikle yoğun biçimde hissettikleri çok özel bir aşkı saptamaktır. Bu aşk o dereceye varmıştır ki, çoğu kez, her analistin birey ola-

rak ya da meslektaş grubu olarak, onunla, diğer disiplinlerin yandaşlarını şaşkınlığa uğratan bir tür kişisel ilişki sürdürdüğü izlenimi vermekte; ve bu ilişkinin, her yerde rastlanan türde usta-öğrenci ilişkilerinden, yani ustanın kısa ya da uzun bir süre önce ölmesinden sonra da yandaşlarının ona saygı göstermeye devam etmeleri temeline dayalı ilişkilerden gerçekten farklı olduğu görülmektedir.

Birinci ve kesin tespit: Analistlerin yazılı çalışmalarında sürekli olarak, sık sık ve kaçınılmaz biçimde Freud'a başvurulur. Meslektaşlar arasındaki şakalaşmalarda da: Yolculuğa çıkacağım... "ruhsal yapım izin verirse"; "üç deneme" hakkım var, vd. "Freud'a dönecek olursak", "Freud'dan yola çıkarak", "Freud'u yeniden okuyarak tekrar analizden geçtim", vd. ifadeleriyle temellendirilen saygılı yorumlar, yağmalar, çözümlemeler. Elbette burada Freud'un her türlü psikanalitik araştırmada rehber olmayı iyice hak etmiş eserinin incelenmesini uygun bulmamak gibi bir tutum söz konusu değildir. Yine elbette, Freud'un biyografisiyle, entelektüel ve otoanalitik gelişmesiyle ilgili çalışmaları onaylamamaktan da söz edilemez: Bunlar, her analistin, kendi kişisel evriminde, en başta metodun yaratıcısının ele almak zorunda kaldığı benzeri güçlüklerle, direnişlerle ve engellerle karşılaşma fırsatını bulması ölçüsünde eğiticidir. Şaşırtıcı olan ne Freud'un izinden gidilmesi, ne de Freud'a saygı gösterilmesidir. Hele eserlerinin incelenmesi pek tabiidir. İşin şaşırtıcı yanı, Freud yandaşlarını alevlendiren tutkudur.

M. Klein'ın ve Fransa'da J. Lacan'ın öğrencilerinde de benzeri bir tutkunun varlığı saptanabilir. Zaten, Ortodoks psikanalistler Lacan'ı yerli yerine yerleştirmek için Freud'u göklere çıkartırken, Lacan'ın da "Freud'a geri dönüş" kılıfı ardında, onu kendi kişisel halesi için biraz kullanıp kullanmadığı sorulabilir. Ancak, tarihsel açıdan belirli epizodların ötesinde esrar varlığını korumaktadır: Kurucu babaya duyulan bu bağlılığın doğası nedir? Psikanalizin yaratıcısıyla kurulan ilişki, bilim adamlarını kendi disiplinlerinin mucidine ya da öncüsüne bağlayan ilişkiye benzememektedir. Diğer disiplinlerde de ön-

cü elbette hiç unutulmaz ve saygı görür; ancak etkin zafer dönemi geride kaldığında yakın ya da yabancı öğrencileri tarafından olağan biçimde devam ettirilir. Keşifler kısa sürede onu aşarken, o, yalnızca kitapseverlerle ve tarihçilerle çevrili olarak kürsüsünde sürdürür varlığını.

Bu aşkı dinsel olguyla karşılaştırarak da bir yere varılmaz. Müminin, tanrısıyla olan ilişkisi, cemaat olmasa bile, daima daha büyük bir topluluk doğrultusunda boy atar. Buna karşılık psikanalitik sorgulama, ilke olarak, ilişkileri, özellikle halef-öğrencilerin öncüleriyle olan ilişkilerini kutsallıktan arındırmak ve insani temellere oturtmak, kişiye tapıncın her türlüsünü durdurmak durumundadır.

Bu özel ilişki hakkında, kesinlikle sıradan sayılamayacak bir ayrıntıyı kaydetmek gerekir: Analistlerin Freud'la olan bu tutkulu ilişkileri, kendi divan deneylerinden *sonra* vuku bulur. Gerçi, hiçbir analitik deney görmemiş bir insan da Freud'un eseriyle ilgilenebilir. Bu eserde onu kendi iç dünyası hakkında bilgi sahibi kılabilecek, hatta ona bir analize girişme isteği bile verebilecek bazı yaklaşımlar yakalayabilir. Kimbilir kaç kişi Proust ya da Hegel okuyarak yazar ya da filozof olmuştur. Bu ilk hatta öncü deney sonrasında yazar ve yapıtıyla kurulan duygusal yakınlık sürüp gidebilir. Analistler açısından ise durum daha radikaldir: Freud, her yerde hazır ve nazırdır (Lacancılar için Lacan, Kleincılar için ise Klein) ve zaten kalplerde de, göndermelerde de hatta çifte değerlilikte de hazır ve nazırdır. Giderek, yanıldığı da olmuştur denme cüreti gösterilse bile esas olan burada ona başvurulmasıdır.

Yine, ayrıntı sayılamayacak bir diğer nokta: Bu Freud aşkı... hemen hemen yalnızca, *eskiden analizden geçip sonra kendileri de analist olanlara bulaşır*. Analizini bitiren bir hasta, analisti hakkında iyi ya da kötü bir hatırayı saklayacaktır içinde. Ona yeni yıl için iyi dileklerini gönderecek ya da geçirdiği değişim konusunda en ufak bir haber bile vermeyecektir. Ama hangi şık geçerli olursa olsun, ancak nadiren, psikanaliz ve Freud'un külliyatı hakkında delicesine bir incelemeye koyulacaktır. Oysa eskiden hasta olup sonradan analistliği meslek edinen biri, kuru-

cunun eseri üzerine çalışmak ve bilgilerini derinleştirmek için seminerden seminere, konferanstan konferansa koşturup duracak ve bunu yalnızca mesleki "formasyonu" için değil, meslektekilerin sözlü ve yazılı ürünlerinin bolca kanıtladığı çoşkuyla, bizzat mesleğin uygulanmasından artan çoşkuyla yapacaktır.

Bu garip bağlılığı aydınlığa kavuşturmak için analistlerde genellikle iki açıklama yürürlüktedir. Birincisinde, özetle, her analistin Freud'un izlediği yolu, kendi hesabına, kaçınılmaz olarak izlemesi gerektiği dile getirilir. Bu iddia doğru değildir: Bir psikanalist tarafından analiz edildiği ölçüde her analist, benzer serüveni yaşamamış Freud'a göre, deyim yerindeyse bir adım öndedir. İkincisinde ise, her analistin Freudcu söylemle garip bir soy zinciri, özdeşim, tekrarlama, gelişme, kalıtım, iletim karışımı olan benzersiz bir ilişki; –tahmin edileceği gibi– alabildiğine libidolaştırılmış bir ilişki; üstelik analiz edildiğinde bile direttiğine ve arttığına göre başka hiçbir insani ilişkiyle karşılaştırılamayacak bir ilişki sürdürdüğü söylenir. Bütün ortak alanlarda olduğu gibi bunda da kesinlikle doğruluk payı vardır ama tehlike, Freudcu söyleme ve uygulamasına şu ya da bu girişin ancak, Freud olmayan ama sözcü durumunda bulunan, insan olarak günahıyla da sevabıyla aşağı kalmayan bir analistle analitik deney sayesinde; ve onun kendi analistiyle kişisel analizi üzerinden Freud'la kurduğu ilişkisi sayesinde meydana gelebileceğini göz ardı etmede yatar.

Freud'un kendi eleştirisi de bu kutsallaştırıcı girişimden kurtulamaz. Gerçekten de, seçkin bir meslektaş, bir gün, bir psikanalistler toplantısında Freud'un "kurucu olduğunu, aşılamaz ve tamamlanmamış olduğunu" ilan eder. Bu anekdotta önemli olan, söylenenin akla yatkınlığından çok, saygın meslektaşın aynı sözleri kendi analisti hakkında ve muhtemelen kendi babası hakkında da söyleyebileceğini fark etmemin saatler almasıdır. İnsan ve yapıtı için hissedilen duyguların ötesinde Freud'a oynatılacak bir perde rolü mü söz konusuydu? Aslında, Freud'la bu doğrudan ilişki özleminde, art niyetli açıklamaların ötesinde, kökensel olanla sarmaş dolaş bir ilişki fantezisi yeniden ortaya çıkmaktadır; arka planında, sadece, her biri aynı

yüzleşmeye terk edilmiş diğer analistlerin az çok eşitçi mesleki dayanışmasının yer aldığı, yamaksız, emprezaryosuz, aracısız bir ilişki fantezisi. Her durumda, *bir analistten başka bir analistin* çıktığı görülecektir. Sonuç olarak her şey, analiz bitmiş, seanslar dönemi geçmiş, aktarım söylendiği üzere "tasfiye edilmiş", artık eski analistiyle sıradanlaştırılmış bir ilişkiden başka bir şey kalmamışken, Freud'un kendisiyle benzersiz ve kişisel bir ilişkiye kapı aralanmış gibi olup bitecektir... Bu da, hiçbir zaman tamamen "tasfiye edilmemiş" aktarımdan sürüp gelen ve hakkında hiçbir şey bilinmek istenmeyen şeyi Freud'un idealize edilmiş imajı üzerine yerleştirecek bir el çabukluğu gibi, psikanalitik bir üçkâğıt, olmayacak mıdır?

Conrad Stein[4] bilmecemize iyi bir yanıt verir: "Psikanalist, otoanalizinde Freud'la özdeşleşir; ve ben bu özdeşimin başka hiçbirine benzemediği kanısındayım; çünkü otoanaliz dayandığı özdeşimin kendisini konu alır; bu indirgenmezliğin çocukluk kaynaklarının ve bunun yanı sıra indirgenmezlikteki hedefinin gerekçesinin perdesini kaldırır." Ayrıca, analitik kurumların kurucu babayla bu birliği –yüreklendirme değilse de– desteklediğini dikkate almak gerekir; ve bu önemsiz soy zincirlerinin ve muhtemel "dengi dengine olmayan evliliklerin" (sözcük W. Granoff'undur)[5] ötesindedir. Bu kurumlar, birliği rahatlatırlar. Onlar, başka bağlamlarda seçkin zümre ya da mistik zümre diye adlandırılan şeyi cisimleştirirler; psikanalizin devindirici gücünü yönetirler ama gerekli üçüncü şahıs rolünü gerçek anlamda oynamazlar.

Analistlerin Freud'la olan bu nerdeyse manevi soy zinciri, daha çok, döllenmesiz üreme (Monique Schneider) fantezisini andırır. Zararlı sonuçları tetikleme tehlikesi taşır. Bunlardan birincisi, üçüncü şahsı, adeta taşıyıcı annelik rolü yüklenen kurumu ya da analistin analistini devre dışı bırakmaktır. Karşılaştırma temelsiz değildir: Gerçekten de durum, Yunan sitesi seçeneğiyle yani Orestes'in savunması için Aiskhylos'un özel-

4 C. Stein, *La mort d'Oedipe*, Paris, Denoël-Gonthier, 1977.

5 W. Granoff, *Filiations*, Paris, Éd. de Minuit, 1975.

likle de Euripides'in söyledikleriyle aynıdır. Soy zincirinin dölleyeni, doğuranı ve zilyeti sadece babadır. Dolayısıyla Freud'un manevi oğulları da, doğrudan doğruya, bir çiftin başlangıçtaki ilişkisine dayanmaksızın, annesiz ve tabii ki erotizm içermeksizin, öyle olacaktırlar. Bu klonlama fantezisinin ikinci sonucu da, müstakbel analiste, kendisinin analisti olmuş kişiye olan aktarımını analizden kaytarma fırsatı vermesidir. Bu savuşturmanın tekrarı halinde tehlike aşikârdır: Özdeş üremeyle, klonlamayla, psikanalist olunacak, Freud'un (ya da Lacan'ın veya M. Klein'ın) doğrudan oğlu olunacaktır.

Konuşmak için sözcükler

Aşkın işin içine karıştığı ve çığrından çıkardığı paradoksal bir başka durum daha vardır. Bu kez söz konusu olan sözcüklerdir. Sadece parolalar ya da aşkı dile getirmek için kullanılan aşk sözcükleri değil; en sıradan, en gündelik dilde, anlamları sözlük tarafından tanımlanan ama yine de bu anlamların size ya da bana bağlı kişisel bir tarz uyarınca renklendiği, örselendiği ya da üstünkörü onarıldığı sözcükler. Herhangi bir sözcüğün, herhangi bir kültürde ve tarihin herhangi bir anında, az ya da çok kaybolmuş, uygunsuz ya da kaba saba hale gelmiş özel bir anlama sahip olduğu bilinir. Sözlükler bu sözcüğün eskiden kullanıldığını, halk ağzı veya argo olduğunu belirtirler. Her bireyin sözcük dağarcığında da ayrıca, geçmişe, çocukluğa ait varlıklarını hâlâ koruyan, artık kullanılmayan ama bir konuşma, bir düşünce, bir fikir alışverişi sırasında aniden su yüzüne çıkan sözcükler vardır. Bunlar başıboş gezinen imleyenlerdir. Çevrelerindekini aldatırlar; çünkü, çoğu kez, hiç de öyle görünmeden, sözlükteki anlamdan farklı bir şeyi dile getirirler. Peki ama kim için başka bir şeyi? Bütün sorun ve bütün çekicilikleri tam da bu noktada yatar. Bunlar, kişisel kullanıma yöneliktir; bu, kimi kez, eski zamanlardan kalma bir sözcüktür; kimi kez de bir durumun, bir dramın, bir olayın, bir karşılaşmanın, bir ezginin parçasıdır; ya da çok önemsiz bir sözcüktür, yine de sıcacık buluruz onu.

Sıcacık, her zaman hazır, capcanlı ve yalnızca bana ya da size ait: Sevdiğimiz sözcükler ya da sevdiğimiz veya nefret ettiğimiz şeyi –bir olayın onları rastgele yeniden ortaya çıkarıverdiği durumlar dışında– gizliden gizliye dile getirmiş ve hâlâ getirmekte olan sözcükler. Söz konusu olan sözcükler, deyimler, cümleler, klişeler ve kodlardır. Bunların sözlükteki anlamları, bireyin, öyküsünün kimi anında onlara yatırım yapış tarzına bağlı olarak sapma gösterir. Bunlar aşkın, kişisel kullanıma özgü olarak, açıklığını ve seçikliğini altüst ettiği sözcüklerdir. Açık ve seçiktirler; ama farklı biçimde ve sadece benim için. Ve bu yüzden de daha değerlidirler.

Sözlüklere meydan okuyan bu evrensel kişiye özgülüğü kuramsal hale getirmek için, simgeleştirmenin, özellikle, tasarımlanamaz olanı (dişiyi?) temsil etmek, dürtüleştirmek üzere dili yani ötekiyle konuşmayı (ve tersini) sağlayan bu kolektif anlaşmayı kullandığı söylenecektir. Bununla birlikte bu alışveriş çok boyutludur. Dil, imleyenin yapısının ve imlenenin mesajının oluşturduğu çoğul anlamların bir oyunudur. Ama "bir özneyi başka bir imleyen için temsil eden" imleyen (Lacan'ın formülüne göre), birden çok anlamı olan, kapalı, kaypak bir şekilde yapılanmıştır. İmlenene gelince, o da kültürden ve bireyden kaynaklanan anlam belirsizlikleriyle (Roland Barthes'ın deyimiyle obvie ya da obtus) yüklüdür. Her grup ve her birey kendine özgü bir sözcük dağarcığına yani yaygın resmi anlamın sınırını aşan bir anlam zenginliğine sahiptir. Bildik ya da gizli, geniş çapta kullanılan ya da müptedilere tahsis edilmiş bütün sözcüklerin muhtemelen ek anlamları vardır ve bunlar sözlüklerde dile getirilenden daha fazlasını ifade ederler. Akla meydan okuyan bir sözcüğü, yarım bir cümleyi, bir deyimi anlamlarını daraltarak bir bağlam içinde kullanan çocuklara bakın; bir de onlarca yıl sonra yeniden ortaya çıktığında bu sözcüğün, yarım cümlenin ve deyimin yetişkinlerde aldığı şekle bir bakın. Kim diyordu bunu? Ha tamam, hatırladım... "Cumartesi olduğunu pekâlâ biliyorsunuz!" Léonie halanın hizmetçisi Françoise, cumartesi günleri Roussainville-le-Pin pazarına gittiğinden, Combray'da her cumartesi yemek

11'de yenirdi. Ama bunu yalnızca o yemeğe katılanlar bilirdi. Kimi zaman içlerinden biri bunu unuturdu. O zaman ötekiler seslerini yükseltirlerdi: "Hadi canım, cumartesi olduğunu pekâlâ biliyorsunuz!" Örnek elbette Proust'a aittir ama genel konuşma dinlendiğinde, gerçekten, her yöne çekilebilen bir sürü anlam ortaya çıkmaktadır.

Analitik karşılaşma, sonuç olarak, birbiriyle konuşan iki kişi arasında sıradan bir şekilde oluşan şeyi karikatürleştirmektedir. Ama, gündelik yaşamda sürüp gidenden farklı olarak, daha çok, bu söylemlerin ilettiği bilinçli ve özellikle de bilinçdışı anlamlara, eğilimlere, motivasyonlara dikkat etmektedir. Böyle bir dikkat günlük yaşamda kakafonik olurdu. İnsanın sözü birdir; aksi taktirde, karışıklık olur. Analizdeyse bilinçdışı, işte bu karışıklıkta kendini açığa vurur. Ve de insanların, tasavvur etmekte iyice güçlük çektiklerini resmi bir dil kisvesi ve güvencesi altında söylemeye çalıştıkları görülür. İnsanlar, metaforların ve metonimilerin, anlam kaymalarının, yer değiştirmelerin, çarpıtmaların, kelime oyunlarının retorik katkılarıyla, hoşlarına gittiğini ya da korkuttuğunu söyleyemedikleri konuları az çok, iyi kötü ifade eden bir şeyi özümlerler. Sözcük birkaç kişinin mahreminde, özel kullanıma yönelik aşkın ya da nefretin sınırları içinde kaldığı zaman, hiç kuşkusuz belirli bir masumiyet korunabilir. Buna karşılık, bir liderin, bir sloganın ya da basmakalıp bir ifadenin bu sözcüğü ele alması, onu yasakladığı anlamlardan arındırması, ortaya totaliter bir söylemin, tek-tip düşüncenin, şiddet gösterisinin çıkması için yeterlidir. Örnek olarak, erkeklerin kadınlar üzerindeki evrensel egemenliği konusunda, özellikle, dişi korkusunu dile getirmenin, dişiyi tasarımlamak kadar güç olduğunu gizlemeye ve inkâr etmeye destek veren gerekçeleri gösterebiliriz.

Karşılıklı konuşma ve dinleme

Gündelik yaşam iki kişiyi karşı karşıya getirdiğinde, her biri, diğerini sırasıyla öznesi olacağı bir söylemin nesnesi olarak görür. Bu konuşma ilişkisi, açıkça diğer kişiye yönelir ama aynı zamanda farkında olmadan onun içini, mahrem dünyasını,

bilinçdışını, onu meydana getiren iç nesneleri hedef alır. Daha da karmaşığı: Sözcenin öznesinin, kendi sözceleminin öznesi olarak, kendisini hedef aldığını ve farkına varmadan kendi bilinçdışını, mahrem dünyasını ve kişisel iç nesnelerini hedef aldığını hesaba katmak gerekir. Özne, bir başkasıyla konuşurken, kendisiyle konuşur ve kendinden söz eder. Bu tespit, ileri sürülenleri saptamamızı gerektiren aşağıdaki soruları sormamıza izin verir: Benimle konuşulduğunda, – bana söylenen nedir? – kiminle konuşuluyor? – duyduğum nedir?

Vericiye sorulan bu üç soru elbette tersine de çevrilebilir ve alıcı için de geçerlidir (analiz sırasında, çalışma, aynı soruları kendi hesabına aydınlığa kavuşturması için hastaya yardımcı olmaktan ibarettir: Sizinle konuştuğumda, duyduğunuz nedir? Kimi duyuyorsunuz?).

Aslında, her iki başoyuncu için de geçerli olan bir başka soruyu eklemek gerekir: Konuşulduğunda nasıl söyleriz? Bu, biçimin imleyen değerini ortaya çıkaran bir sorudur. Bu bakış açısında, yalnızca, söylemin yapıbilimini, sözcüklerin seçimini, sözdizimsel dönüşleri, vd. değil ayrıca sözaltını yani duyguyu, duygusal rengi, ince ayrımı ve ister istemez (*nolens volens*) mesaj değeri olan ses tonunda, ritimde, sözceleme soluklamasında olup biten her şeyi de göz önüne almak gerekir. Tüm karşılaşmanın, sözle anlatılamazın ve tanımlanmaz olanın içinde ortaya çıkan duygusal bir deneyim olması ölçüsünde, bu çok boyutlu bütünün sınırlandırılması güçtür (analiz sırasında analistin, hastanın dile getirdiği şeyi hissetmesini sağlayan nokta, kendi duygusal, duyumsal ve çağrışımsal tepkilerini fark etmesi ve çözümlemesidir).

Benimle konuşulduğunda bana söylenen nedir?

Bu soruda, belgisiz zamir kullanılması bilinçsiz değildir. Bireyin, bizzat hangi kişi olduğunu ve kimin için olduğunu bilmeyen öznenin, tanımını hangi şeyde aradığını gösterir.

Bu soru, bu şekilde dile getirilen söylemin açık ve gizli bir *çift anlamı* olduğunu varsayar –kurucu varsayımdır bu–. Hatta belki de bu söylemin, giderek keşfedilecek ve açık anlama,

hatta yaygın anlama meydan okuyan birçok anlamı vardır. Sözgelimi, sıklıkla çocukluğa ait sözcükler, tümüyle tek ve kişisel bir anlamla donatılmış olarak örtülü ve gömülü kalırlar.

Bu çift anlam, saatlerin zamanının ötesinde etkin ve var olan bir *başka zamanı*; bilinçdışı süreçlerde farkına varılan bir zaman-dışılığı varsayar.

Bu çift anlam aynı zamanda bir *başka sahneyi*, var olan ve yaygın hayatınkinden başka, her zaman canlı olan eski dramların oynanmaya devam ettikleri saklı, gizli, bilinçdışı bir sahneyi varsayar. Bu başka sahne, ruhsal yapıya ait bir yeri, bilinçdışı bir belleği, gerileme kapasitelerini, –iyiyi olduğu kadar kötüyü de!– tekrarlamaya dönük bir eğilimi, ama aynı zamanda (sonraki bir olay tarafından verilen anlamdan doğan) sonradan etki olasılıklarını da varsaymaktadır.

Bu çift anlam sorunu, kişinin, konuştuğunda, ruhsal yaşamının büyük parametrelerini kendi açısından nasıl ele aldığının "söylendiğini" varsaymaktadır. Açık bir söylem kılıfı altında, aynı zamanda, kişinin, güncel öyküsünden, çocukluğunun öyküsünden ve çocukluk nevrozundan öte, bunu nasıl atlattığı ve bundan kimlik bağlantısını nasıl kurduğu da "anlatılmış olur"

Bu çift anlam modeli, çocukların insanlığın büyük sorunlarıyla ilgili olarak anlattıklarının içinde yer alır: Nereden geliniyor, niçin çocuk yapılıyor, neyle, nereden çıkılıyor ve öldükten sonra ne olunuyor? Bu sorulara çift yanıtlar karşılık verir ve çocukların ruhunda –ve de yetişkinlerin bilinçdışında– resmi anne baba versiyonu ile çocukların kendi içlerinde ürettikleri "çocukların cinsel kuramları" işte böyle birlikte var olurlar.

Benimle konuşulduğunda kiminle konuşuluyor?

İlke olarak, bu söylemin yöneldiği kişi bizzat benim. Ancak, benim ötemde, gerçekten kime yöneliktir? Açık söylemin altında akıp giden gizli söylem hangi nesneye dönüktür? Bu soru, öznenin, gündelik yaşamda, özellikle de analitik ilişkide, çocukluk geçmişinin yeniden güncellik kazanan durumlarını tekrarladığını varsayar. Fakat yine de arzunun dolaşımda olması gerekliliği vardır; bir oyunda ve bir varlık-yokluk gerçek-

liğinde, karşılıklı yatırım olması ve birinin ötekine olan arzusuna ötekinin arzusunun arzusunun cevap vermesi gerekir.

Bu arada, dahası var, çünkü karşılaşmalarının güncel gerçekliğinde işe karışan iki kişi aynı zamanda iki düzeyde yaşar: Simgesel kayıtları ve imgesel işleyişleri.

- Bu işin başoyuncuları cinsiyet ve kuşak farklılığı içinde ele alınırlar. Bu oyuncular bir toplumsal kayıta sahiptirler ve kendilerini tanımlayan bir göstergeler ve anlamlar ağı içine yerleştirilmişlerdir.

- Ama ayrıca, aynı zamanda ve ek olarak, her birinin fantezileri, deyim yerindeyse, gerçekliği, sözgelimi, cinsiyetlerin ve kuşakların gerçekliğini; ve simgeseli, sözgelimi ailevi ve grupsal görevlerin simgeselini aşar. İşte söylem bu aralıkta, zorunlu adlandırmalar ile serbest düşsel dolaşım arasında işler.

Benimle konuşulduğunda duyduğum nedir?

Konuşacaksınız, dolayısıyla da kendinize dair bildiğiniz neyse söyleyeceksiniz ve çok geçmeden bilmediğinizi de, daha doğrusu bildiğinizi bilmediğiniz şeyleri de söyleyeceksiniz. Öyleyse her şeyi söyleyeceksiniz, en azından deneyeceksiniz, ama beni suç ortağınız, ikiziniz ya da sevecen veya yasaklayıcı akrabanız yapmak için işin içine duyguları katarak. Adalete ve takdire, sevgiye ve tercih edilmeye aç olan siz; söyleminizin bizzat nesnesi olmam için, dinlememin beni sizin nesneniz haline getirmesine yönelik bir söylemin öznesi olarak lafazan ve yalancı olan siz... Fakat, bana söylediğiniz, bizzat beni hedef alan –yine de gerçeği söylemek gerekirse, bana yönelik olmayan– tüm şeyler içinde duyduğum nedir?

Soru, iletişim sorunlarını aşıyor: Benimle konuştuğunuzda, yalnızca sizin değil, aynı zamanda benim de olan bu serüvene katılan şey, benim ruhsal yaşamımdır.

Benimle konuştuğunuzda sizde benimle konuşan kim?

Sizde içselleşmiş hangi nesne benimle konuşuyor, iyi nesne mi yoksa kötü nesne mi, ya da hangi iyi veya kötü? Sizde kim,

sizin adınıza ya da kimin adına, benimle konuşuyor? En kötüsü "melankolik" özdeşleşmedir bu: Kayıp nesnenin gölgesi beni istila etmiştir ve konuşan da artık siz değilsinizdir. Kendi adıma, aynı problemi kendime de sormalıyım: Sizinle konuştuğumda bende konuşan kim? Karşıtıyla birlikte: Bende konuşan kimi duyuyorsunuz? Bu mecralarda taklitçi ve kan emici özdeşleşmeler yabancılaşmayı süsler.

Daha da dolaysız, kuşkulu bir soru: Anne babaların yatak odalarında çocuklardan söz ettikleri söylendiğine göre, sizden söz eden kimdir? Ve bunun tersi, sessiz ya da acıklı: Sizden söz etmeyen kimdir?

Yanılmaca

Duyguların, öznelerin, nesnelerin, sözlerin, muhatapların bu karmaşasında yolumuzu nasıl bulacağız? Bu soru, psikanalitik ilişkiyi meydana getiren "sözle tedavi" için geçerlidir ama bir o kadar da her söz alışverişini, her diyalogu ilgilendirir ve her diyalogun güç olması bizi çok şaşırtmaz. İnsanlık durumu dilyetiseldir, ama ne pahasına! Aşka gelince, paradoksal olarak, birleştiren de odur, eylemde sözü ve dorukta duyguyu donduran da. Oysa o, rastgele bir ürperti, duyarlık ve gevşeme gibi ruhsal yapıdan türer. Sözcük kurtarır: Ve sonra, artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. İster gündelik yaşamın gözlenmesi söz konusu olsun, isterse gitgide artan analiz deneyimi: Her anlama çekilecek biçimde –sözcüğün her anlamında– konuşulur ve birden bir anlam belirir, kendini kabul ettirir ve aşağıdaki aptalca ama derinlemesine sahici şeyleri söyleten tetikleyici düzenek ortaya çıkar: "Ah evet, tabii ki, o kesin; bunu her zaman biliyordum ama unutmuşum; hiç inanmamıştım; bana söylenmiş olsaydı; bunu düşünmüştüm; ama bu nokta hiç aklıma gelmemişti; evet, ben hep... zannederdim", vd.

Gerekli Babillileştirme

Bireyleri, gündelik yaşamda biz farkına varmadan canlandıran, özellikle de, tabii ki onları çözmeye kalkışılan analitik durumda canlandıran, muhtemelen çelişkili bu söylem çeşitlilik-

lerinden anlam çıkabilmesine şaşırabiliriz. Doğrusunu söylemek gerekirse, paradoks ancak görünürdedir. Gerçekten de, her birey çocukluğu boyunca duyduğu bu söylemlerle oluşur. Hatta onun bireyselliğinin ve kimliğinin zenginliğini, bu imleyenler oyununun benzersiz kişisel düzenlemesi ve çoğulculuğu yaratır. Ve de hakikatin bir anda ortaya çıkışı, bu gerekli ve yapıcı Babillileştirme içinde gerçekleşir.

Babil metaforu ele alınırsa, hoş olmayan bir karışıklığın ve zararlı bir anlaşmazlığın söz konusu olmadığı fark edilir. Tam tersine, her grubun bireyselliğinin ve kimliğinin oluşmasına ve bundan dolayı aynı hareket içinde takasların, egzogaminin ve toplumsallaşmanın meydana gelmesine, dillerin çeşitliliği ve grupların dağılımları izin verir.

Analizde, bu bilinçlenme ve öznenin gerçeğini oluşturma olgusu çoğu zaman heyecan vericidir; hakikatin, sahiciliğin bir anda tetiklenmesi şeklinde hissedilir. Yine de bu, bir açıklama, bir tavsiye, bir öğrenme süreci değildir; eğitim ya da reedükasyon hiç değildir. Bu, ne bir protez, ne bir kehanet ne de bir vahiydir. Arzuyu, reddi, avuntuyu dile getirecek bir sözcük değildir; bir çözüm yolu da değildir: Nereden geçecektir ki?; bir mucize de değildir: Onu kim gerçekleştirecektir ki?; hipnotik bir sahip oluş da değildir: Hangi işlemle gerçekleştirilecektir ki?

Bir psikotropik ilaç kaygıyı yatıştırır ve semptomu ortadan kaldırır; bir davranış terapisi, davranışı düzeltir; bir destek psikoterapisi... destekler. Analizde ise, başka olay gelişir: Hemencecik söylemek gerekirse, bu, "bilinçdışına atmanın sona erdirilmesi" diye adlandırılan olaydır. Zamanında, bir bilinçdışına atma gerekli olmuştur; ama artık güncel değildir; daha da kötüsü, zarar verici, sakatlayıcı hale gelmiştir. Şimdi, artık acilen, sözcükleri olayların ve durumların üstüne koymak gerekmektedir. Sözcükler öldürebilir ama diğerleri de iyileştirebilir. Bunu hep biliyordum, hiçbir şey unutmadım, sahneyi çok iyi görüyorum; ama bu beni hiç etkilemiyordu, beni donuk bırakıyordu; ve şimdi ağlıyorum işte. Nihayet!...

Bununla beraber, işlem basit değildir. Bedenden yola çıkmak

gerekir: Algının bana verdiği, beyin korteksim tarafından bütünleştirilmeseydi beni hiç "etkilemeyecekti" Ama bu duyum da, onu tasarım haline getiren ruhsal aygıtım tarafından "tercüme edilmeseydi" hep etkisiz kalacaktı. Ama tasarımlanabilirlik evresinde bu şekilde başarılan şey, bildiğim, dolaşımda olan, donandıkları yatırıma göre kabul ettiğim ya da bilinçdışına attığım tasarımlar bütünüyle birleşmeseydi, tek başına, soyutlanmış durumda, pek önemli olmayacaktı; çünkü sistemin bütünü, bir kuantumun "üstüne yerleştiği", yani nicel ve nitel sürekli bir oyuna göre yatırım yaptığı bir enerji tarafından katedilir (bu duygulanımın tanımıdır). Ama bu şekilde duygu yüklenmiş olan bu tasarımlar, imleyenler oyunu içinde bana gösterilmeseydi, benim açımdan hiçbir şey "ifade etmeyecekti": duygu yüklenebilir, bilinçdışına atılabilir ve simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirme diye adlandırılan işte bu özümlemedir; hızla akıp giden zamana göre, insanin az ya da çok gerçekleştirme gücüne sahip olduğu ve aşkın –bu onun paradokslarından biridir– hem engelleyip hem de elverişli kıldığı özümleme.

Öte yandan, *bu kuramsal şemanın yalın olmakla birlikte çeşitli işleyişleri katetmeye imkân verdiği* fark edilecektir: Çevresel *nörolojiden merkezi nörolojiye, sonra tasarımlanabilir ve duygusal alan söz konusu olduğunda psiko-somatiğe, ardından da simgeleştirilebilir olana ve dolayısıyla ilişkisel olana geçilir.*

Ancak, bu çeşitli işlemler, kişisel olarak onaylanmadıkça, etkililikleri çok özel duygusal bir yaşantı tarafından doğrulanmadıkça rastlantılara bırakılmış kuramsal düşünceler olarak kalacaklardır.

"Duygusal" kanıt

Neden, bir sözcük yerine cuk oturduğunda, kimi kez hemen sonra geçici bir denge bozulması gibi hissedilse de, peşinden fiziksel ve ruhsal gevşemenin, sona eren gerginliğin, hareket özgürlüğünün geldiği bir tetikleme gibi alışılmamış daha doğrusu hoş bir duyguya kapılırız? Bu tepki öyle alışılabilecek gibi, az buz garip bir şey değildir: Güzel ama alışılma-

mış, uzun süre arzulanmış ama umutsuz olduğu kabul edilmiş birşeyler olup bitmiştir. Sanki biraz da bir isteğin bir rüyada gerçekleşmesi gibi. Aslında, meydana gelen şey verimli bir karşılaşma, mutlu bir bağlantıdır: Bedenin duyumları "tasarımlanmayı" ve ruhsal dolaşımla bütünleşmeyi başarmışlardır. Bir aşk ilişkisinin fantezisi uzak değildir! Gerçekten, bir araya gelen ruhsal öğelerin bağlaşması, eski anılar ile mevcut verilerin bağlantısı, o ana kadar bilinçdışına atılmış tasarımlar ile onları özgür kılan yeniden-duygu yüklenmiş sözcüklerin çakışması, bu birliktelik, *başarıya ulaşmış ruhsal bağlantının gerçekleşmiş bir Ödipal arzu etkisine sahip olduğunu* düşündürmektedir. Ve böylece cennetin küçük köşeleri yeniden fethedilir. Aşk duygudur, eylemdir, doruktur, paradokslardır ve karşılıklı söylenen sözcüklerdir. Bu, çoğu kez, anlaşılmayan şeyden daha az korkulmasını sağlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DIŞININ TEHLİKESİZ HALE GETİRİLMESİ (I)

Erkekler, kendilerindeki ve kadınlardaki varlığı korkuya yol açan; onları kadınlara açıkça ya da sinsice egemen olmaya kışkırtan bu dişiyi şeytandan arındırmayı denemek üzere, birbirlerine her zaman hikâyeler anlatıp durmuşlardır: Kuramsal, bilimsel, ahlaki, vd. hikâyeler. Burada, önce, "tasarımlanamaz" kavramı üzerine odaklanmış bazı kuramsal öğeler, sonra da hikâyeler... yani demek istiyorum ki korkuyu setlemek ve iktidarı haklı çıkarmak üzere anlatılan, aldatıcı girişimler olmaktan öteye gitmeyen hikâyeler aktarılacaktır.

TASARIMLANAMAZ OLANI KURAMLAŞTIRMAK

Erkekler kadınlardan niçin korkarlar? Bu soruyu en derin biçimde yanıtlamak üzere, önce, şu ya da bu koşullardaki bazı erkekler tarafından şu ya da bu kadın karşısında hissedilen korku ile en geniş kapsamı dahilinde, tüm erkeklerin kadınlar karşısında, "kadın" karşısında, kadınlardaki ve erkeklerdeki dişilik karşısında *–bu dişilik erkeklerin tasarımlamayı başaramadıkları annelik erotizmiyle birlikte tanımlandığı için–* kapıldıkları temel korku arasında burada ortaya konmuş başlıca ayrımı hatırlamamız gerekir. *Erkek cinselliğindeki bozuklukların*

ardında tartışılması gereken, bu "tasarımlanmamış", hatta bu "tasarımlanamaz" olandır.

Erkek cinselliğinin psikopatolojisi

Dolayısıyla, burada, öncülleri, bizzat kendisi arkaik kaygıları yeniden biçimlendiren Ödipal bir iklimde oluşmuş bir fobinin şu ya da bu erkekte neden olduğu psikopatolojik bozukluklar, rahatsızlıklar, semptomlar ele alınmayacaktır. Bu, bir erkekte, söz konusu bozuklukların, "mekanizmalarının" ötesinde, muhtemel bir kadın korkusuyla derin biçimde ilintili oldukları anlamına gelir. Bununla birlikte, farmakolojinin *günümüzdeki düzeyi*, klasik psikopatolojiyi değişikliğe uğratan yeni bir sorunsalı göz önünde bulundurmaya zorlamaktadır. Gerçekten de, ereksiyondaki zaafları tedavi eden yeni "hap" erkeklerin cinsel etkinliğinde daha şimdiden devrim yapmıştır. Peki ama, erkekleri daha mutlu kılacak mıdır? Olayın radikal önemini görmezden gelmemekle birlikte, yine de, kimi yönlerini değerlendirmekte yarar vardır.

Bu konuda ne denirse densin, bilmezden gelinsin ya da gelinmesin, erkek cinselliğindeki bozuklukların sadece basit bir fizyolojik mekanizmadan kaynaklanmadığını kabul etmek gerekir. Bu durumda psikolojik etmenlerin önem taşıdığını söylemek büyük ve sıradan bir saflık örneği sayılır; oysa gerçekte söz konusu etmenler bu meselede son derece tetikleyicidirler. Erkek psikoseksüelliğinin bu patolojisi ya da başka bir ifadeyle erkeklerdeki bu cinsel psikopatoloji, bir bireyin özel geçmişinde, ilk çocukluk döneminden itibaren anne-çocuk ilişkisinin tarzı tarafından, sonra onun Ödipal çelişkisi tarafından ve daha ileride ancak daima sanıldığından daha erken bir tarihte, hiç zaman kaybetmeden söyleyelim, arzu ile yasak arasında süregelecek pazarlığın sıkıntıları tarafından dürtüklenir. Her şey, hiç kuşkusuz, genetik ve biyolojik bir platformda ve de ailevi ve toplumsal bir çerçevede gelişir.

"Erkeğe özgü" tepki

Bu psikopatoloji sık görülür ama toplumsal ve bireysel yönden kamufle edilir, nerdeyse yokumsanır; eğilimlere, ideolojilere ve kültürlere bağlı olarak her türlü "uygun" gerekçeyle (yaş, yorgunluk, sürmenaj, kem göz, vd.) açıklanır. Gün ışığına çıktığında ise, hemen hemen sistemli biçimde iki davranışı tetikler. İlki, isteksizlikten, erken boşalmanın değişik eşiklerinden geçerek farklı düzeydeki iktidarsızlıklara kadar uzanan bu zaafların sorumlusu olarak, genelde *kadınları* ya da özel olarak şu veya bu kadını *suçlamaktan* ibarettir: Bu onun hatasıdır çünkü gereğinden çok istemektedir ya da yeterince tahrik edememektedir; ve işler bir kadınla iyi gidiyor ama diğeriyle yürümüyorsa bile bunun sebebi, annenin veya fahişenin, Mozart'ın ve Freud'un belirttikleri gibi, bütün kadınların böyle yapmalarıdır (*cosi fan tutte*)... Bu meselede, deyim yerindeyse daha da akıl almaz olanı ise, fallik düzende kıstırılmış oldukları ve kendilerini suçlu hissedecek biçimde eğitildikleri için bu işin sorumluluğunu çoğu kez kadınların üstlenmeleridir.

Erkek cinselliğindeki bozukluklar ayrıca, hiç kuşkusuz, her türlü uygulamaya başvurmaya da yol açar. En büyüsel olanından, en üst düzey bilimsellik şöhretine sahip olanına varıncaya kadar her yol denenir. Sözgelimi, aşk iksirleri ve büyüler her zaman boy göstermişler, kadınlar bu müdahalelerin hepsine bir biçimde katılarak büyüler yapmışlar ya da büyüleri çözmüşlerdir. Daha modern olan reedükasyon, ortopedi, protez ve tedavi yöntemleri de semptomu hedef almışlardır. Bunun üzerine ortaya etkililik meselesi çıkmış, bu konuda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ancak, bu sonuçlar, "ereksiyon" sağlayıcı hapta tanık olunduğu üzere, olumlu gibi göründükleri hallerde bile, *ister istemez, arzu üzerinde değil* semptom üzerinde etkilidirler. O halde etkililik sorunu tamamlanır: Kendi niteliği gereği olarak ve de gerçekten anti-depresör bir dinamizmi yeniden sağladığı için sonucu elbette küçümsenmemesi gereken fizyolojik bir etkililik; ama yüreğin bu ilişkide olacağına, duygunun bu ilişkide önde gideceğine, devam edeceğine

ve aşkın randevuya geleceğine güvence vermeyen mekanik bir etkililik.

Bir çare bulmak mı, yoksa derinlemesine incelemek mi?

Başka bir ifadeyle, tedavi olmak için erkeklerdeki cinsel psikopatolojinin önünde iki seçenek belirir. Biri, kısa ve rastlantısal, diğeri ise uzun ve maceralı bir yol; acil bir geçici çözüm ya da açık denizlerde bir keşif; ya kamışı kaldırmak için bir çare ya da bu olgunun altında yatan gerçeği aramak için bir yöntem. Her iki seçenekte de, kazanmak amacıyla ortaya sürülen, küçümsenecek çapta değildir. Gerçekten, kişinin psikosomatik ve cinsel işleyişinin, psikanaliz ya da analitik bir psikoterapi yoluyla genel bir revizyonuna dayalı uzun süreli seçenek tercih edilecek olursa, içine girilen sürecin bitiminde, başlangıçtaki cinsel işlev bozukluğunun varoluşsal bir kaygının kutuplaşmış ifadesi olarak varlığını sürdürmesi için artık haklı bir gerekçesi kalmayacaktır. İşler yoluna girer ama bu uzun, pahalı, güç ve çoğunlukla beklenmedik keşiflerle dolu bir seçenektir. Yöntem etkilidir ve muhtemel bir semptomun ötesinde bireye cinsellik de dahil, kendisi ve bedeni için daha büyük bir iç özgürlüğe kavuşma olanağı sağlar.

Eğer semptomu hedef almaya karar verilirse ve kişinin zihinsel ve fiziksel etkinliğine ilişilmeden yalnızca semptom üzerinde durulursa o zaman, deyim yerindeyse, başarının tehlikeleri de göze alınmış olur. İşler yoluna girer ama ne pahasına? *Soru can alıcıdır ve mucize hapın üstüne atlayan milyonlarca erkeğe yöneliktir: Bu erkekler, "normal" bir cinsel mekanizmaya sahip olacakları andan itibaren derinliklerinde yatan kaygıyı nerede, nasıl ve başka hangi semptom aracılığıyla, başka hangi psişik ya da somatik belirti yoluyla dışa vuracaklardır*? Bu soru, kesinlikle, ancak klasik şemanın tersine çevrilmesi benimsenirse kabul edilebilir. Yani kaygıyı dürtükleyen iktidarsızlık değildir; tersine, iktidarsızlığı, erken boşalmayı, rahatsızlığı, isteksizliği kaygı dürtükler. Ve kaygı, kendini özellikle bu semptomlarla dışa vurur. Bu, tedbirli olmanın ne kadar önem taşıdığı anlamına gelir.

Reçete yazanların elinde hiç kuşkusuz bilginin tekeli yoktur. Yine de, çılgınlıkları ayırt edebileceklerini ve farmakolojik mekanizmayı taşıyabilecek olanlarla, biraz daha çok soluğa gereksinme duyanları yararlı bir şekilde yönlendirebileceklerini umalım.

Bu güncel gelişme açıklığa kavuştuğuna göre, *erkeklerde, tasavvur etmeyi başaramadıkları bu erotik anne dişiliğinin tetiklediği temel korkuya* yeniden dönelim. Yine de, dişiliğin oluşturduğu muhtemel bir "tasarımlanamaz"ın sorunlarını ele almak için, psişik olanda, somatiğin psikanalitik tasarımlama modelini yani dürtülerin montajını, onun avantajlarını ve muhtemel kayma noktalarını düşünmek üzere bir geriye dönüş gereklidir.

Beden kendini nasıl "tasarımlar"

Her ne kadar, Oidipus ve hadım edilme kompleksleri ruhsal yaşamın ve daha özelde dürtüsel yaşamın düzenleyicileri olarak iyice kabul görürlerse de dürtünün montajını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu mesele, Freudcu kuramsal bütünün tam merkezinde yer alır ve zaten Anglosaksonlar'dan çok Fransız yazarlar tarafından değer görür.

Gündeme getirilen sorun, *uyarılma ile dürtü arasındaki ilişkiler sorunudur (burada bu "uyarılma" teriminin kapsamı altında –nörobiyolojik, fizyolojik ve hormonal düzeyde– uyarım, iletme, ketlenme olan her şey sayılmaktadır).*

O halde sorulan soru şudur: Bedensel uyarılmalar ruhsal, duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir ve simgeleştirilebilir tasarımlar haline nasıl getirilirler?

Sorunu ele almak için, yine de, psikanalitik kuramlaştırmanın iki kaygısı olduğunu ve bunların her zaman benzeşmediklerini gözden ırak tutmamak gerekir. Bu kaygılar genel hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

Bilimsel kaygı

Bilimsel kaygı, psikanalizin, ne kadar özgün olursa olsun, doğa bilimlerine bağlı olduğunu dikkate alma kanısı olmasa

bile kaygısıdır. Freud, başlangıçta termodinamik ve nörofizyolojik modellere dayanıyordu. Brücke'nin öğrencisi oldu. Brücke, kendi dönemindeki birçok bilim adamının, insanla ilgili her türlü olgunun incelenmesinde bu fizik-kimya perspektifinden asla vazgeçmeyeceklerine dair ettikleri "yemine" katılmıştı. Freud da yemine bağlı kaldı ve analizin onları ele aldığı şekliyle, ruhsal olgular konusunda da bir gün bu sonuca ulaşılacağını belirtti. Görüldüğü üzere, günümüzde, G. Edelman ya da J.-D. Vincent gibi bilim adamları da başka bir şey söylememektedirler. Ayrıca, Freud'un ilk çalışmalarından birinin, *Bilimsel Bir Psikoloji İçin Taslak* başlığı taşıdığını hatırlatmakta yarar var.

Freud, bu bilimsel kaygıyla ilgili olarak, psikanalizin bir "dünya görüşü", bir ideoloji ve hele bir metafizik olmadığı savını daima desteklemiştir. Böylece, temel bir materyalizm iddiasında bulunmuştur. Ruhsal yapının işleyiş yasaları, aslında, insanın ve dünyasının bir tanımını oluştursa bile metapsikoloji metafizikle değil bilimle benzer yanlar taşımaktadır.

Tekil bir öznellik

Bilimsel kaygının karşısında, psikanalitik alanı iyice belirtmeye yönelik buyurgan kaygı, yani her defasında tekil ruhsal bir öznelliğin kaygısı varlığını sürdürür. Böylece kapalı, bölmelere ayrılmış, dönüşebilir bir enerjiyle katedilen ve tersine çevrilebilir güzergâhları olan ruhsal bir aygıt tasarlanır. Bu ruhiçsel, dış ve iç kaynaklı uyarıcılar alır. Ama –nedensellik düşüncesindeki devrim gereği– üzerinde en önemle durulması gerekenler bu iç uyarıcılardır; dış uyarıcılar ise, ancak, ruhsal aygıtta dürtükledikleri iç etkilerle önem taşırlar. İçerisi üzerinde etkili olan dışarısı değildir. Deneyi belirleyen, içerinin yanıtı, öznelliği, tekilliğidir.

Görünür çelişki

Çelişki bir yandan, cinsiyet ve kuşak farklılığı içinde yer alan Oidipus kompleksi ve hadım edilme kompleksi gibi işleyişin evrensel yasalarının önermeleri ile öte yandan bir olayın

ancak onu yaşayan tek özneye göre değeri olmasına yol açan bu tekil öznellik arasındadır. Bu, ister dünya çapında bir felaket olsun isterse ufak bir kaza, önemli olan soru, sadece bu olayın öznesinin ruhsal yaşamını hedef alır: Ve, size göre, bu neydi? Sonuçlar:

Analitik kuramlaştırmayı bir eksene göre yönlendiren her iki kaygının da yararları ve sakıncaları vardır:

- Evrensel yasalarda ayak direme, bireyin öznelliğini ortadan kaldırma tehlikesini taşır. Akrabalığın temel yapıları konusunda benzer bir örnek mevcuttur: Lévi-Strauss'a göre, bazı toplumsal gruplarda birey, doğumunun öncesinden itibaren, ancak ailenin bir üyesi olarak görüldüğü, adı konulduğu, hısım olduğu için özne kabul edilir. Özne ve onun imleyen zincirine özgü yasa tarafından yönetilen "imgesel yansımaları" görüldüğünde Lacancı kuram hakkında da aynısı söylenecektir.

- Öte yandan, tekil öznellik üzerinde ayak direme birçok sorunun sorulmasına yol açar:

Nesne, Freud'un önemsiz ve ikame edilebilir olduğunu söylediği ama iç nesne olarak yine de, doğrusunu söylemek gerekirse, temel olan bu dürtü nesnesi ruhiçsel monada göre hangi konumdadır? Aslında, ruhsal bağlantının etmeni olan iç nesnenin, ruhsalda, dış nesneleri "temsil ettiğini" ve kişi ve durum halinde olan dış nesnelerle ilgili yatırımlardan ve algıdan oluştuğunu göz önüne almak gerekirdi.

- Her ne kadar ruhsal yapının işleyiş yasaları, tanım gereği, evrenselseler de analiz seansı sırasında hastaya yapılan yorum her seferinde yegâne ve benzersizdir; işleyiş herkes için aynıdır ama basmakalıp yorum yoktur; yorum, ancak tedavi çerçevesinde ve aktarım, karşı aktarım oyununda geçerli ve de etkilidir.

- Öznenin bu tekilliği doğar ve toplum, kültür, dil, aile bağları, anne babaların arzuları, erken dönem ilişkileri, vd. tarafından kaydedilir, belirlenir ve biçimlenir.

- Bu tekillik, maddi, biyolojik bir beden aracılığıyla dile gelir; bu biyolojik bedenin içinde ve onun tarafından doğurulur. Tekillik bu bedendir.

Dolayısıyla, şu şekilde özetlenebilecek bir dizi karşıtlıkla yüz yüze kalınır:

- Yapı, tarih;
- Biyolojik, ruhiçsel;
- Beden, ruhsal aygıt;
- Evrensellik, tekillik;
- İşleyiş yasaları, kişisel ve toplumsal bir tarihin ve tarihöncesinin oluşturduğu yegâne bir ruhsal ve bedensel öznellik.
- Bir yanda bedensel-ruhsal bütüne ilişkin monist bir kavram, öte yanda Marilia Aisenstein ve Sylvie Dreyfus'a[1] göre bu monizmin içinde işlevsel düalizmler ve çift kutuplu ifadeler.

Paradigmanın değişimi

Bir yandan, nörofizyolojik bir beden olgusu olarak uyarımı ve diğer yandan da, duygulanımlar, fanteziler ve düşünce gibi ruhsal olguları ayırt etme özeni gösterilirse, karşıtlığı aşmak için epistemolojik bir sıçramayı gerçekleştirmek gerekir.

Açıkçası ve nobranca söylemek gerekirse:

- Ya ruhsal olanın, üstün bir öz olduğu ve bedenin, patoloji hariç, işleyiş bağımsızlığının dışına çıkmadığı düşünülür – düalist ve idealist görüş.
- Ya da ruhsal kavramı bile inkâr edilir; bu kavram, şu ya da bu duygulanım, fantezi ya da düşünce "olacak" molekülün ya da sinir-ileticisinin keşfedilmesi beklenerek geçici bir adlandırma olarak düşünülür. Bu, en azından araştırmaların günümüzde ulaştığı düzeyde, iyice indirgeyici görünen materyalist monist görüştür.
- Freud ise, *dürtüyü bedensel ile ruhsal arasında "sınır kavram" olarak tanımlayarak* üçüncü bir yol seçmiştir. Bu kuramsal montaj, eski ve daima güncel "tasarım" kavramını kullanır ve dürtünün bedenseli ruhsalda temsil eden, görevlendiren, dile getiren, yetkili kılan hareket olduğunu varsayar; ruhsal yapı, bu işlemin sonucudur... Bu "aygıtın" kendisine bedenden "geleni", "işlediği", "özümlediği"; ve onu Freud'un "şey"

1 M. Aisenstein et S. Dreyfus, De la référence aux modèles philosophiques, *Revue française de psychosomatique*, No 7, 1995.

tasarımları olarak adlandırdığı tasarımlara dönüştürdüğü düşünülür. Şey tasarımları bir duygu kuantumu taşırlar, bilinçdışına atılma işlemine tabidirler ve sözcük tasarımlarıyla az çok birleşebilme ve böylelikle, onları kendi işleyiş kurallarına tabi tutan dil aracılığıyla ifade edilebilme özelliğine sahiptirler ("imleyenin işlevi, bilinçdışı tasarımı hitaba, ötekine, nesne ilişkisine açmaktır. İmleyenin işlevi, bilinçdışı tasarımı özneler-arasılık alanında doyum bulmaya zorlamaktır").[2]

Dürtü: Sınır kavram

Dürtünün bu kuramsal montajında bedenin ihtiyaçlarına, duyumlarına, algılarına yani tam anlamıyla bedensel uyarımlara ilişkin payandalama kavramından yola çıkılır; sonra ruhsal yapının bedensel uyarımlara ilişkin oluşturduğu tasarıma "sıçranır" O andan itibaren, bedenin ancak ruhsalın içinde ve ruhsal tarafından "tanındığı", yani ruhsalın meydana getirdiği tasarımlar tarafından ya da diğer bir deyimle ruhsalın *bedensel uyarımlar üzerinde, onları tasarımlar haline getirmek için gerçekleştirdiği bağ kurma çalışmasının sonucu tarafından "tanındığı" düşünülür.*

Biyologların bedenselini böylece terk ettikten sonra, bedenselin artık en azından doğrudan doğruya geçerli olmadığı bir başka alanda yer alındığı açıktır. Ayrıca önerilen kuramsal montajın bir aksiyomatik olduğunu kabul etmek gerekir. Dürtüyü sınır kavram olarak görmek bir postüladır; bu tanıtlanmaz, onunla çalışılır. Bu postüla, ruhsal olanı bedenden ayırmadan, özgüllükleri de birbirine karıştırmadan, ama ruhsalın bedenin belirtilerini tasarımlar haline getirme yoluyla birbirine bağladığını göz önünde bulundurarak düşünebilmeyi sağlar. Burada rastlantılara bırakılmış ya da soyut bir spekülasyonun söz konusu olmadığını ekleyelim; gerçekten, olağan ruhsal işleyişi aydınlattığı varsayılan bu bağ kurulması/bağların çözülmesi kuramı, tam da bu kurama dayanarak bedensel katılım dahil fiili, somut değişimleri dürtükleyen

2 J.-Cl. Rolland, *Le signifiant, pourquoi dire?* içinde, Paris, APF, 1998.

analitik deneyim tarafından adeta doğal ortamı içinde (*in vivo*) tanıtlanmıştır.

Sınır kavramın tosladığı duvar

Bu kuramsal montaj, ruhsal işleyişin genel yasalarını ele alma olanağını sağlar; yine de aynı zamanda her bireyin tekilliğini korur ve hesaba katar. Bunu, bedenin ruhsal yapı içindeki temsilinin her insana göre tek bir öyküsü olması ölçüsünde; ayrıca, bu öykünün sonradan anlamlandırmalarla ve çevrenin çeşitli, çok sayıdaki dürtüklemelerine ve de toplumun verdiklerine bağlı olarak sürekli gelişmekte olması ölçüsünde gerçekleştirir.

Yine de, bu temsil varsayımı, dile getirilişinden itibaren kaçınılmaz olarak (*ipso facto*) kendisinin adeta eştözlüsü bir başka ayrımı ortaya çıkarır: Bedenden gelen, onun iç duyumlarından ve dış dünya algılarından gelen şey ruhsalda tasarımlanır, dürtüleştirilir, bağlanır. *Ama, dürtüleştirilmesi, duygu yüklenebilir, bilinçdışına atılabilir ve simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirilmesi başarılamayan iç duyumlar ve dış algılar da yok mudur acaba?* Bu bağlantısızlığın nedenleri, ilk bakışta, değişik ve çeşitli olabilir. Örneğin: Fiziksel ya da ahlaki acı, şiddetli tutku ya da çarpıcı sürpriz ve ezici gerçeklik durumlarında gözlendiği gibi özümleme kapasitelerini aşan çok güçlü duyumlar. Dış dünya tarafından gönderilen sinyaller anlaşılmaz olduklarında, çözülemeyecek derecede bilmecemsi olduklarında, iç nesne güçten düştüğünde ve bütünleyicilik rolünde başarısızlığa uğradığında, ruhsal bağ kurma çalışmasının önü tıkandığında, ruhsal yaşamın donakalarak durduğu söylenecektir. Kısacası, dahiyane sınır kavram fikri, tasarımlanamaz, düşünülemez, tahammül edilemez fikrine yani bağlantısızlık fikrine toslar.

Tasarımlanamaz olan

Tasarımlanamaz kavramı birçok düzeyde sorun çıkarır. Önce, kendi tanımı düzeyinde: "Çok fazla" bilinçdışına atıldığı için, henüz özümlenmemiş, henüz ortaya çıkmamış anlamında tasarımlanmamış olan; ya da ruhsal yapıda kimi anda ve kimi yo-

ğunlukta özümleme yetersizliğinin ortaya çıkması nedeniyle rastlantıya bağlı olarak tasarımlanamayan; ya da yine, insanda doğası gereği, kendi ruhsallığın içinde bağlamakta ve bütünleştirmekte yetersiz kaldığı nesnelerin, olayların, durumların var olması nedeniyle kendi doğası sonucu tasarımlanamaz olan.

Tanımın güçlüklerinden içeriklerin güçlüklerine geçiyoruz: İnsan, neyi tasarımlamayı başaramaz?

Aydınlatıcı bilgi: Söz konusu olan "tasarımlamaktır" yani tasarımlar yoluyla bağlamak; ve bu muhtemel, geçici mahrem yapıştırmanın (bu çok güçlü, çok yoğun, çok üzücü, çok kötü...) sonuçlarına, ayrıca, bilinçdışına atma hatta inkâr etme zorunluluğuna meydan okuyarak, bilinçdışına atılanın geri dönüş olasılıklarına ve inkârın dürtüklediği ruhsal bölünmelere katlanarak ruhsal açıdan bütünleştirmektir. Ve nihayet "dile getirmek" için "sözcüklerin" izinde kimi kez uzun süre gezinmek gerekir. Diyeceğimiz, bütün bunların entelektüel, bilimsel açıdan –yine de soyutluk içinde– kavranabilir olduğu, ama kendiliğin derinliğinde hiç kabul edilmediği, "görülmediği" hatta tasavvur dahi edilmediği ya da az çok çılgınca biçimlerle –imgelerle, duygularla yalnızca çocukların ve psikotiklerin konuştuğu sözcüklerle– tasavvur edildiğidir.

Yine de ruhsal olan, bedeni ifade etmek için birçok mantık kullanır (M. Neyraut), değişik hızlarda iş görür, yer değiştirir, yoğunlaştırır, yutar, dışarı atar, içine katar ya da dışlar, bazen ikisini de aynı anda yapar. Bu komik ya da ürkütücüdür: "Babamın öldüğünü gayet iyi biliyorum, ama bu akşam kesinkes yemeğe gelecek." Yüzünde "kendisinin de bilmediği bir hazzın tiksintisi" fark edilmektedir (bu iki örnek de Freud'dan alınmıştır). Ama bu işlevsel kurnazlıkların berisinde, *insan neyi tasarımlamakta –bunu bir bilim konusu yapabilecek güçte olsa bile– güçlük çeker*?

Yaşam, ölüm, beden

İlk yanıtlar dramatik biçimde basittir: İnsanların "tasarımlamakta" güçlük çektikleri konular, yaşama ve ölüme dair büyük sorunlardır. Nereden geliyoruz? Metafizik ya da bilimsel

varsayımlar toplanabilir – Tanrı ya da büyük patlama; bir spermatozoidin bir yumurtayı dölleyişi mikroskopta görülebilir; bir beyefendi ile bir bayanın sevişmeleri göz önüne getirilebilir; ancak kimse, gerek kendisinin ana rahmine düşüşünün o benzersiz anını, gerekse de o ana damgasını vuran gerekçeleri, duyguları, eğilimleri ve zevkleri "tasarımlamayı" beceremez. Nereye gidiyoruz? Toprağa mı yoksa daha da ötesine mi? İnsan hiç kuşkusuz başkalarının ölümünü ve muhtemel geleceklerini tasavvur edebilir. Ayrıca kendi gömülüşünü, yasa boğulmuş dostlarını, cenaze alayını da getirebilir gözünün önüne. Ama kendi ölümünü tasarımlayamaz. Freud, bilinçdışında ölümün tasarımı yoktur diye yazıyordu. Gerektiğinde, ölüm perspektifi bir kayıp perspektifi olarak özümlenebilir; ölüm, yaşamı yitirme ya da yaşamın olmayışı biçiminde özümlenir duruma getirilebilir (ki bunun sonu, ölüm kaygısı ve hadım edilme kaygısı arasındaki tartışmaya varır).

Freud, 1929 yılında, *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nda[3] "bu dünyanın gizemlerini" hatırlatır ama ruhsal aygıtın tasarım güçlerinden çok, burada da açıklanmaya çalışıldığı üzere, insanların acılarının kaynaklarını temel alır: "(...) Acılarımızın üç kaynağı: Doğanın üstün gücü, kendi bedenimizin dayanıksızlığı ve insanların aile, devlet ve toplum içinde birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ayarlamaların yetersizliği." Gerçekten, doğanın "üstün gücü"nü tasarımlamak güçtür ama sözü edilenin sadece fırtına ya da yer sarsıntısı olmadığını eklemek gerekir. Daha basit bir anlatımla, insanoğlu, biyolojiye, embriyona özgü, vd. bilgilerine karşın, bir spermatozoid ve bir yumurtadan hareketle bir çocuğun oluşmasını, büyümesini ve bir kadının karnından doğmasını ruhsal açıdan tasarımlayabilecek güçten uzaktır. Asgari bir iyi niyetle, bunun, yaşamın en sık ve sıradan olayları arasında en olağanüstü olaylardan biri olduğunu kabul etmek gerekir. Hele de her erkek, tüm hazırlıklara ve özdeşimlere karşın, bu olayın ne menem bir şey olduğunu kendi bedeninde asla bilemeyeceğini kabul etmek zorunda olduğuna göre!

---

3 S. Freud, *Malaise dans la civilisation*, Paris, PUF, 1976; ou *Le malaise dans la culture*, yeni çev., Jacques André'nin önsözüyle, Paris, PUF, "Quadrige", 1995.

Tasarımlanamaz olarak dişi ve bunun sonuçları

Doğanın tasarımlanamazlığı, kökenin ve bedenin "dayanıksızlığının" tasarımlanamazlığı: Geriye Freud'a göre insanların aile, devlet ve toplum içinde birbirleriyle olan ilişkileri kalır. Belki de "insanların birbirleriyle ilişkileri" ifadesinin aynı zamanda erkekler ile kadınların aile, devlet ve toplum içindeki ilişkilerini de içerdiğini belirtmek yerinde olur. Bu ilişkilerin –tarihötesi ve kültürötesi tespitler– egemenlik temeline dayalı olduğu görülmüş ve bunları erkeklerin kadınlar karşısında kapıldıkları korkunun dürtüklediği varsayımı geliştirilmişti. O halde varsayım daha da ileri bir noktaya taşınmalıdır: Erkeklerin kadınlar karşısında duydukları bu korku da, erkeklerin kadınlardaki dişiyi ve daha gizli biçimde içlerinde, kendi içlerinde taşıdıkları dişiyi "tasavvur etme" güçlüğünden kaynaklanıyor olmasın? Kadın cinselliği değil (yine de!); kadınların erkekleri kaygılarından kurtarmak için kuşandıkları, erkeklerin de kaygılarından kurtulmak için onları donattıkları dişilik de değil; *dişi, yani ötekinin şu karanlık yüzü, şu özgelik sorunu, narsisizmin kendine katamadığı ölçüde ifrit olduğu şu farklılık, insanoğlunun kenarında kıyısında sürekli bocaladığı şu bağların çözülmesi tehlikesi*. İster eril kipte, ister dişil kipte söyleyin: Erkekte aynı-aynı değil ya da kadında aynı-aynı değil. Bu tasarımlanamaz... Bu neyi, nasıl gizler, ne olup bitti? Hadım edilme, penis hasedi, fallik düzen ve kadın saflarında sessizlik mi? Belki de, ama her şeye karşın, bu nerede olup bitmektedir? çünkü üstelik beden ve ruh olarak erotiktir de, ve bu, hissedilenle ilgili hiçbir şey anlatmaz. Eksiksiz mutluluklardan dem vurulur ama her şey içeridedir. Üstüne üstlük çocuk olur...

O halde, dişi, bir dürtüleştirme, bir tasarımlama başarısızlığı olabilir mi? Dişi, bir bağlantısızlık, bir bağların çözülmesi faktörü, başa çıkılamayan bir kalıntı, insanı insan yapan bağ kurma işinin temel yetersizliği olabilir mi? Ve *erkekleri korkutan da bu olabilir mi?*

Belki de, çünkü erkekler yönünden bakıldığında dişi:

- Temel birşeyleri eksik olan bir nesne değilse de, hiçbir şey anlaşılmayan farklı bir varlıktır. Kendini hiç karşı gelmeden bırakan, hatta bundan zevk alandır; diğer bir deyimle hadım edilmiş, edilgin ve mazodur.

- Her şeyi veren ama her şey üzerinde egemenlik kuran ve her gece size ihanet eden anneliktir.

- Ve, hep erkekler yönünden bakıldığında... aynı, kaygı yaratmaması için "küçük" diye nitelendirilmiş bir ölüm gibi bitmez tükenmez "sanılan" hazdır.

Belki de, kadınlar bu konuda bir şey söylemedikleri için erkekler dişiden korkuyorlardır. Gerçekten, kadınlar birbirine karıştırmazlar: Onlar açısından "dişi", ne "hadım edilmiş", ne "edilgin" ve ne de "mazo" anlamına gelir; ya da bunu üstlenirler. Annelik için de aynısı: Anne olmak onları tatmin eder. Annelik öncesinde, sırasında ve hatta sonrasında bile uzun süre mutluluktan çiçek açarlar. Hazza gelince, bu konuda hiçbir şey söylemezler; çünkü bu konuda söylenecek hiçbir şey yoktur. Hazzı yaşamak onlara kafi gelir...

Diyeceğim şu ki: Onları anlarız; oysa ki anlamayız; erkeklerin anlamadıkları, bütünleştiremedikleri de budur. Bunun bağlanması, tasarımlanması, simgeleştirilmesi çok güçtür. Bunun anlamı yoktur, bu doğanın düzensizliğidir, logosun fallik düzenine bir saldırıdır. Neyse ki, daima kuramlaştırmaya ya da hikâyeler anlatmaya kalkışılabilir...

ERKEKLERİN BİRBİRLERİNE ANLATTIKLARI HİKÂYELER

Erkeklerin, dişiyi elverdiği ölçüde zararsızlaştırmak üzere birbirlerine her zaman anlatıp durdukları hikâyeleri saptamaya çalışacağız. Hiç kuşkusuz, sayılamayacak kadar çok olan bu hikâyeler dünyanın her tarafında, çeşitli mitlerde, ideolojilerde ve dünya görüşlerinde sayısız biçimler altında ama ortak temeller çerçevesinde boy gösterirler. Burada, bunlardan daha önce aktarılmış olan bazılarını anımsatacağımız gibi, özellikle, dişi ile ölüm arasındaki gizli anlaşma, eşcinsel kadın sayısının artışı, dişiliğin ve anneliğin birleştirilmesi ve kadının siyasette

üstü kapalıca reddi üzerinde odaklanmış metinler aracılığıyla öteki hikâyeleri de aydınlığa kavuşturacağız.

"Hadım edilmiş" dişi

Antropologların hepsi şunu söyler: Her türlü farklılıkla ilgili bütün tespitlerin kavşağı cinsiyet farklılığıdır. Özgeliğin bu cinselleşmiş karakterinin ve dürtüklediği tüm kuralların, yasakların ve buyrukların kabulü insanı oluşturur. Freud, bu insanın imgeselini derinlemesine inceleyerek, tüm kültürlerdeki bireylerin hepsinde görülen, kadınlarda penisin olmayışının hadım edilme yüzünden meydana geldiği yolundaki bir fanteziyi belirlemiştir. Bu fantezi de, bütün küçük oğlan çocuklara karşı yüksek sesle telaffuz edilen kesme tehditi tarafından hazırlanmıştır ve kız kardeşler ile annelerin cinsel organının keşfiyle pekişmiştir. Bunun sonuçları bilinmektedir. Freud'a göre, insanlar iki büyük soy halinde bölünmüşlerdir: Edilgin, mazoşist, hadım edilmiş, kadın; ve etkin, sadik, fallik ve erkek.

Hadım edilme dehşeti

Bu dehşet, erkeğin en derin noktalarına demir atmıştır. Bu konuda "kaygı"dan çok "dehşet" denmiş, Freud 1925'e kadar bu iki sözcüğü aşağı yukarı ayrım gözetmeksizin kullanmıştır. Bu tarihte ise, *Ketlenme, Semptom ve Kaygı* (Inhibition, symptôme et angoisse) adlı yapıtında önemli bir kuramsal dönüş yapmış ve o güne kadar düşündüğü gibi olmadığını yani bilinçdışına atmanın kaygıyı dürtüklemediğini, tam tersine, alarm sinyali olan kaygının bilinçdışına atmayı tetiklediğini ortaya koymuştur. Ve bu sinyal işlevi temelde hadım edilme kaygısının sonucudur. Arkaik olarak nitelendirilen ayrılık, yokluk ve terk edilme kaygılarını sonradan etkiyle kendi hesabına geçiren hadım edilme kaygısı, hadım edilme kompleksinin temel öğesidir. Oidipus kompleksinin dramatize edilmiş çözülmesi olan hadım edilme kompleksi, erkekte, üstbenlik (yasaklayan) ve benlik ideali (özendiren) denilen içselleşmiş

merciilerin kökenini oluşturan, sabit ve yapılandırıcı bir korku, genelgeçer, merkezi ve sürekli bir tür fobi tesis eder.

Erkekler –yine Freud'a göre– kadınların "hadım edilmiş dişi" yi simgelediklerine inandıkları ölçüde, onların karşısında hadım edilme korkularına kapılırlar. Bu korkuyu savmak için de kadınları niteliklerle, mücevherlerle, fetişlerle ve ayrıca annelik vasfıyla süsleyip donatırlar; ve bütün fallik ihtişamıyla yükselen bir dişiliği övgülere boğarlar ("kendisi için gereken her şeye sahip, hiçbir yönüyle eksik değil"). Korkuyu önlemenin diğer bir şekli de, kadınların cinselliğinden yararlanmaktan ibarettir. Bu yararlanma, nevroz gelip de, ya erkekte ya da kadında (ikisinde birlikte değil) süreci aksatmadığı müddetçe iki tarafa da keyif verir. Ancak kabul edilmelidir ki, her halükârda, gizemli bir geri plan, bir soru varlığını korur: Kadın ne ister?

Erkekliğin onuru

Erkeklerin "hadım edilmiş dişi" karşısında duydukları bu korku ile *erkeklik niteliklerinin* yani özünde etkin, muhtemelen sadik ve üst düzeyde fallik özelliklerin önemsenmesi atbaşı gider. Bu özellikler yüceltilirler ama *daima da tehdit altındadırlar.* François Couchard "Le masculin sous la menace: une question d'honneur"[4] (Tehdit altındaki erkeklik: Bir onur meselesi) başlığını taşıyan metninde, oğlan çocuklar ile kız çocuklar arasındaki rekabetin, bu konuda oğlan çocukları bir "fazlasına" sahip olmaya, "fazlasını" yapmaya, daha "fazla" olduklarını tanıtlamaya ve bunu bir onur sorunu haline getirmeye nasıl sürüklediğini gayet güzel gösterir. Aşkta, güçte, olunan ve sahip olunduğu gösterilmek istenen her şeyde "fazla" peşinde koşulur. "Becerebilecek güçte" olmak için daha büyük bir penis özlemi duyulur. En sıradan klinik inceleme bile, bütün oğlan çocukların (ve bütün erkeklerin?) "kiminki en büyük" oyununu oynadıkları sırada, çok ufak bir penise sahip olma korkusunun hatta inancının ne kadar yaygın olduğunu göstererek bu özleme tanıklık eder.

---

4 *Revue française de psychanalyse*, no 2, 1998

Bu korku ve bu onursuzluk, bu becerebilecek güçte olamama utancı, Couchard'ı "erkek şu meşhur penise sahip olmanın gerektirdiği performanslardan ve gerilimlerden kurtulmak için, hadım edilme kalkanından çok hadım edilme arzusunun koruyuculuğunda yaşar" yaklaşımını dile getirmeye iter. Tespit yerindedir: Kazaya uğramaktansa vazgeçmek yeğdir! Erkek cinselliğindeki çoğu bozuklukta ortaya çıkan bilinçdışı seçim budur. Ancak, bu tutukluk yapma korkusuna bizzat tahrikin tetiklediği daha derin bir korkuyu, ruhsal özümseme olanaklarının dışına taşan ve sonu şiddetli deşarj ihtiyacıyla suç işlemeye kadar varabilecek delice arzudan duyulan korkuyu da eklemek gerekir. Cinsellikte, en fazla korkutan muhakkak ki budur: Adeta deliye döndüren tahrik. Ve elbette erkekler bunun kadınların hatası olduğunu söyleyeceklerdir. Öyle ya, bu tahrikin tetiğini çeken (arzulayan, açığa vuran?) onlar olduklarına göre...

Haz alan dişi

Kadınlar bu deliye döndüren tahriki erkeklerde dürtükledikleri gibi, öyle görünüyor ki, kendi bedenlerinde de doyasıya yaşarlar. En azından, kadınların hazzını gören erkeklerin birbirlerine anlattıkları budur. Oğulların, annelerinin erotik dişiliği karşısındaki hınçları daha önce ele alınmıştı. Daha az hedef alınan, daha genelgeçer olan korku, çekicilik, başdöndürücülük ve arzu ise mitlerde, çizgi romanlarda ve bir o kadar da erkeklerin inançlarında boy gösteren kadın figürlerine renk katar: Denizkızı, Lorelie, Lulu, sfenks ve vamp, baştan çıkarıcı ve başkalarının sırtından geçinen kadınlar önce cezbedip sonra da hadım ederler. Kadın "düzüşü" sever, bu onun "hayvani" doğasıdır ve kadın üstünlüğü ele geçirdiğinde, kuramsal açıdan "hazzın efendisi" olan erkek bu iç ferahlatan güzelim egemenliğini yitirir. Özdeşim kurmayı başaramazsa –ki bu yine de herkese bahşedilmiş değildir– nerdeyse çocukça bir cinsel yetersizliğin önüne geçmek için yok oluşun kıyısında hikâyeler anlatmak zorunda kalır.

Sonsuz orgazm fantezisi

Erkeklerin birbirlerine anlattıkları hikâyeler arasında, bir kadının doyuma ulaştığında bunun dur durak bilmediği yolundaki az ya çok bilinçli fanteziye sık rastlanır. Bu, daha önce de değinilmiş olan "*sonsuz orgazm*" fantezisidir: Erkeklerin birbirlerine anlattıklarında, önce, bu hazzı tetikleyebilecek güçte olmanın verdiği bir zafer havası belirir. Ama bu zafer, az sonra durduramayacağı bir akışı zincirlerinden boşandıran, tahrik ettiği şey tarafından aşılan birinin zaferi haline gelir. Ardından hayranlık boy gösterir: Ne ateşlilik! sonra haset (gizli, dile getirilmemiş, bilinçdışı?): Bu olağanüstü olmalı; ardından küskünlük: Ben ise kıyıda kalıyorum, ansızın öfke: Gerçekten abartıyor; kuşku: Bu kadarı da fazla, rol yapıyor. Ve suçlama: hasta bu, histerik, çılgın. Daha da istiyor... Skandala damgasını vuran, Lacan'ın altını çizdiği bu "daha"dır. Freud, *Bekâret Tabusu*'nda (Le Tabou de la virginité) erkeklerin bu atalardan kalma ve evrensel korkusu üzerinde ısrarla durmuştur: Kadınlar, erkekleri bitkin düşürecek, onların kanlarını emecek, onları iliklerine kadar sömürecek ve tüketip erkekliklerini hadım edeceklerdir; çünkü erkeklerin tam da bu kadarı "fazla" dedikleri anda kadınlar "daha" der!

Barbey d'Aurevilly, *Les Diaboliques* (Şeytansılar) adlı yapıtındaki *La vengeance d'une femme*'da (Bir Kadının İntikamı) "yine de deneyimli" bir erkek ile "olağanüstü" bir kadının rastlantı sonucu karşılaşmaları hakkında şöyle yazar: "Kibar fahişelik mesleğinde ya da sanatında ne kadar üstün olursa olsun, o akşam öylesine kudurmuştu ve öylesine çığlık çığlığa ateşliydi ki olağanüstü ya da hastalıklı duyuların çoşkunluğu bile bu durumu açıklamada yetersiz kalırdı." "Öylesine yırtıcı ve azgın bir şeydi ki okşayışlarının her birinde adeta kendi canını vermeyi ya da bir başkasının canını almayı istediği söylenebilirdi." "Çılgınlığı bulaşıcı kılacak kendi bedenine delicesine düşkün bu yaratık..." "Onun ruhunu kendi bedenine aktaracaktı."

Barbey'in kahramanı, bu erotik dişilik karşısında sıvışır gi-

der; genelde erkekler de aynısını yapar ya da kaçışlarını saygılı ve küçümseyici bir mesafeliliğe, hatta kimi kez de üstünlüğü ileri sürerek ve egemenliği sağlama alarak redde dönüştürürler. Hepsi böyle yapar, biri hariç: Schreber. O, özdeşimini yaşama sonra da yazma gözüpekliğini –ve çılgınlığını– göstermiştir: Tanrı'nın orospusu olarak, edilgin, mazoşist, hadım edilmiş ama haz veren eksiksiz dişi mutlulukları tatmıştır.

Dişinin "yaratılması"

Ender olmakla birlikte, erkeklere bu işte işlevlerinin ne olduğunu anlatan kadınlar da vardır; bu öğreticidir, hatta bu sözcüklerin doğruluğu ve akla yatkınlığı erkekleri hayalperest ve kararsız kılmaktadır. *Le Refus du féminin*'de (Dişiliğin Reddi), J. Schaeffer[5] kadın hazzından, açık ve net sözcüklerle ve bu konudaki alışılmış şemaları parçalara bölerek söz etmektedir: "(...) bilmece, 'dişiliğin reddi' bilmecesinden çok cinsel, genital 'dişi' ve onun cinsel hazla yaratılması bilmecesidir." "Bu duhul tarzı adı verilen, cinsiyet farklılığı gerçeğinin yeni deneyimi..." "Cinsiyetlerin eşitliği, toplumsal ve ekonomik alanda ne denli talep edilirse, cinsel ilişki de bir o denli yalnızca cinsiyet farklılığı isteklerinin kendinden geçmiş bir halde kabul edilmesiyle başlar; dolayısıyla, arzuyu diri tutan, erkeğin duhuluyla kadın bedenine taşınan libidinal sürekli tepinin bu hem besleyici hem ihlal edici özelliğidir..." "Kadından cinsel hazzı kopartıp alarak kadının 'dişi'sini yaratan, erkeğin 'eril'idir." J. Schaeffer, "kopartıp alma" vardır diye belirtir, çünkü kadının ruhsal yapısının bir bölümü bu istilacı dürtüseli yadsır. Birçok erkeği korkutan da bu şiddettir; kaçma ya da boşalma halinde dahi, gerçekleşmesindeyse haydi haydi (*a fortiori*) aşırı yoğunluk vardır. Erkekler bunu özümlemeyi, bunu tasarımlamayı başaramadıkları gibi daha az hoyrat duygularla nitelendirmeyi de başaramazlar; oysa bunu becerebilmeleri bilinçdışına atmayı ve simgeleştirmeyi sağlayacaktır!

---

5 J. Schaeffer, *Épîtres*, Paris, PUF, 1997.

Dişi ve ölüm figürleri

Bu bölümde, iki kadın roman kahramanı arasında yersiz ve daha ziyade tuhaf bir karşılaştırma yapmayı deneyeceğiz. Söz konusu iki kadın ve iki roman, en uç noktalarda ve birbirlerine hemen hemen düşünülemeyecek kadar uzak mesafelerde durmakta. Kahramanlarımızdan biri Alexandre Dumas'nın *Üç Silahşörler* (les Trois Mousquetaires) adlı romanının kadın kahramanı Milady. Diğeri ise, Marguerite Duras'nın *Ölüm Hastalığı* (La maladie de la mort) başlıklı romanındaki kadın: Bir yanda, 600 sayfayı aşkın, soluk kesici bölümlerden oluşan, her konudan: yaşamdan, ölümden, aşktan, intikamdan ve insanoğlunun serüveninin beklenmedik diğer olaylarından söz eden bir silahşörlük romanı. Diğer yanda ise, yüz elli yıl sonra yazılmış, tam da insanın bu serüveninin özüne yönelik kısa ve özlü bir roman. Her ikisi de sözü fazla uzatan, haklı olarak isim yapmış ama biçem olarak da kesin farklı, biri erkek diğeri kadın iki yazar. Dumas, tutkunun ateşinde, serüvenden serüvene koşan bir anlatım tutturur. Duras ise kısa cümlelerle yazar, imalı ifadelere başvurur ve belirli bir sözcükten hareketle okuyucunun kendini kapıp koyvermesine yol açar. Alexandre Dumas bir çırpıda okunur; Marguerite Duras'da düş kurulur...

Paradokstan hoşlanmanın ötesinde niçin böyle bir seçim? çünkü bu iki kadın kahramanın öyküsünde erkeklerin bir kadın karşısındaki korkuları görülmektedir. Kadınlardan biri, kendisine dayatılan boyun eğen kadın durumunu reddetmek amacıyla suç işlemeye kadar götürür işi. Erkekler onu ölüme mahkûm eder ve kellesini uçurur. Diğerinin ise, adı yoktur, boyun eğmiştir, yumuşak başlıdır. Sevgi yoksunluğuna, arzuya dair, söylenilenlere ve söylenilmeyenlere dair insani sorunların yumağında çırpınan bir adamın yanında uyur. Ona çok az yanıt verir, denizin hangi renk olduğunu sorar ve erkeğin ölüm hastalığına yakalandığını söyler.

Erkeklerin koşuşturması

Dumas'nın romanında bellibaşlı iki kişi vardır. Birincisi elbette d'Artagnan'dır. Kısa süre sonra kendisine, "birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için" ilkesini benimsemiş, ayrılmaz kopyaları üç silahşörler eşlik etmeye koyulur. Üçünün de tiplemesi, yaşanan dönem içinde, portre ve kişisel öykü olarak karikatüral yönden ve ilk örnek yönünden başarılı bir biçimde yapılmıştır. Buna karşılık geçmişleri hakkında hiçbir şey bilinmez. Elimizde ancak Athos'un bir akşam körkütük sarhoşken, nispeten yakın tarihli kendi geçmişiyle ilgili d'Artagnan'a üstü kapalı olarak anlattığı bilgiler vardır. Aramis'in itirafı da aynı ölçüde kapalı ve belli belirsizdir. Üç silahşörlerden her biri onuru için bir suç işlemiştir ve gerçek adını sahte bir adla değiştirerek, eski zamanlarda geçmişi sildikten sonra Yabancı Lejyonu'na girildiği gibi, muhafız birliğine girmiştir. Yalnızca d'Artagnan ismini ve köklerini üstlenir: Soylu, Gaskonyalı cesur ve yoksul. Ailesinin tek çocuğu olup 20 yaşında onları terk eder. Zafer ve servet aramak üzere Paris'e "kadar uzanır" Kitapta, anne babasına yer verilen tek kişi odur. Anne baba o dönemin ideolojisinde çok klasik biçimde yansıtılır; bu veda ediş sahnesidir: "Bay d'Artagnan bir erkekti ve bir erkeğin kendini duygularının akışına bırakmasını yakışıksız buluyordu. Bayan d'Artagnan ise kadındı; üstelik anneydi. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu." Daha ileride, bütün kadınların böyle normal zaafları olsa da, bazılarının sıra dışı oldukları anlaşılacaktır.

Kahramanın ve kopyalarının kendilerine tıpatıp benzer uşakları vardır. Uşakların her biri efendisinin karikatürüdür; elbette onun kadar soylu değildir ama aynı sadakatta, kurnazlıkta ve cesarettedir. İkincil kişiler, iyiler ve kötüler olarak bölünür: Tréville, üç silahşörlerin yüzbaşısıdır; onların üzerine sanki kendi çocuklarıymış gibi titrer; alnı yaralı adam Rochefort, kardinalin lanetli ruhudur; de Winter, Bonacieux ailesi (sevimli ve saf Constance ile dar görüşlü, muzip ve kötü yürekli koca). Ayrıca, tarihsel kişilikler, kral, kraliçe, Buckingham dükü ve A. Dumas'nın portresini ciddi tarihçilerin çalış-

malarının hepsine meydan okuyacak derecede canlı ve güçlü bir biçimde çizdiği kardinal-dük Richelieu.

Lanetli bir kadın

Romanın en önemli diğer kişisi Milady'dir. Genelde, onun, kahramanın serüvenlerinde, üç silahşörler tarafından mahkûm edilmesine ve "Béthune celladı" (metinde Lille celladı olarak geçiyor) tarafından öldürülmesine yol açan bir cinayet ve ikiyüzlülük suçuyla oldukça geç boy gösterdiği sanılır. Oysa Milady romanın sekizinci sayfasından itibaren ortaya çıkmaya başlar. Rochefort'un Meung'deki olay sırasında konuştuğu kadın odur. D'Artagnan kasabasından kopup sarı beygirinin üzerinde geldiği Meung'de, Rochefort'la kötü biçimde kapışmış, Rochefort fırsattan yararlanıp baba d'Artagnan'ın bay Tréville'e yazdığı tavsiye mektubunu onun cebinden çalmıştır. "Bu gülünç adamın Milady'yi görmemesi gerek"; ama "gülünç adam" yani d'Artagnan Milady'yi görür ve onun telaffuz ettiği cümlenin başını işitir: "Öyleyse, Kardinal hazretlerinin bana verdiği emirlere göre..." Biraz ileride Milady hakkında bilgiler ediniriz: Milady, yirmi, yirmi iki yaşlarında, sarışın, hayranlık uyandıracak kadar güzeldi: "Kocaman parlak masmavi gözleri, pespembe dudakları, bembeyaz elleri vardı." Sarışındı: Belki de yabancı değildi ama özellikle bir güneylinin gözünde alışagelmedik bir görüntüye sahipti. Bembeyaz eller ve gösterişli bir araba: O bir halk kadını değildi. Milady, onun hiç kuşkusuz bir sıfatı vardı: "Kardinal hazretlerinin bana verdiği emirlere göre...": Kardinalin hizmetindedir. Görülmemesi gerekir: O bir casustur. Gelelim, parlak masmavi gözlerine; bu gözler ateş saçmak, kimi kez aşk, çoğunlukla nefret ve öfke parıltıları saçmak da dahil olmak üzere çok işe yarayacaklardır.

Elbette Dumas'nın[6] romanının 608 sayfası birkaç satırla özetlenemez. Yine de, Milady'nin bütün bir roman boyunca var olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Milady, sözgelimi kraliçenin elmas yaka düğmeleri meselesinde her ne kadar etkin-

---

6 "GF" koleksiyonu, 1975.

se de, romandaki varlığını başlangıçta ikinci planda kalarak sürdürür. Sonra giderek ön plana çıkar: Mirasına konmak istediği kayınbiraderi de Winter'i, kendisinin gözüne girmek için (o öyle sanmaktadır) öldürmeme budalalığını gösteren d'Artagnan'a meydan okur. Milady'nin hıncının arkasında, elmas düğmeler meselesindeki başarısızlığından ve kendini başkası yerine yutturan d'Artagnan'ın onun güvenini kötüye kullanmasından ileri gelen başka hınçlar da yatmaktadır (Milady'nin tek zaafı bu olmuştu: De Wardes'e aşkla sarılınca farkında olmadan kullanılmıştı). Ve tiksinti: Sırrının d'Artagnan tarafından ortaya çıkarılması. Milady, omzunda bir zambak çiçeğinin damgasını taşımaktadır. Kızgın demirle omuz üzerine dağlanan zambak "işkencecinin aşağılayıcı elinin bastığı silinmez bir izdir" Şaşıran okuyucu, Athos'un d'Artagnan'a anlattığı şu uğursuz öyküyle hemen paralellik kurar: Athos, kim olduğunu bilmediği genç bir kadına delicesine vurulmuş, onunla evlenmiş, sonra onun omzunda utanç verici bir damga taşıdığını keşfetmişti. Bunun üzerine karısının üzerindeki elbiselerini çıkartmış ve onu ormanda bir ağaca asmıştı. Topraklarında, çok güçlü bir senyör olarak adaleti dört başı mamur bir şekilde yerine getirme hakkı vardı.

Roman ilerledikçe Milady gitgide ön plana yerleşir, gitgide tehlikeli hale gelir; öç almaya susamıştır. Birçok bölümde sözü kendi alır; önce sondan bir önceki cinayetini anlatır: İngiltere'de kayınbiraderi de Winter'in elinde tutukludur. Gardiyanını, püriten olmasına karşın, kendisi de püriten rolüne soyunarak baştan çıkarır; gardiyan Milady'i kaçırır. Milady, onu Buckingham dükünü öldürmeye, dolayısıyla da intihara iter. Sonra sıra son cinayetini anlatmaya gelir: Milady, Constance Bonacieux'yü zehirler. Ama artık fazladır, bu kadarı fazladır. Hakkın yerini bulma zamanı gelmiştir. Athos tarafından çağrılan ve mahkemede hazır bulunan Lille celladı, onun hikâyesinin başlangıç noktasını anlatır: Genç kız Templemar'daki Benedikten Manastırı'nda rahibedir. Manastırdan kaçmak için genç bir papazı baştan çıkarır. Papaz, para bulabilmek amacıyla kutsal kaseleri çalar ve satar; ikisi de tutuklanırlar ve genç papaz Lil-

le celladı tarafından dağlanmaya mahkûm edilir. Gelgelelim, mahkûm celladın erkek kardeşidir. Cellat her şeye karşın görevini yerine getirir ama intikam almaya da yemin eder. Bu arada genç kadın gardiyanın oğlunu tavlayıp kaçmıştır. Cellat kadını bulur ve kardeşini dağladığı gibi onu da dağlar. Sonunda celladın kardeşi kendini asar, genç kadın ise La Fère kontuyla –müstakbel Athos– evlenmenin bir yolunu bulur. Hikâyenin gerisi ise herkesin malumudur...

Milady'nin isteği

Sorular: Milady ne istemektedir, dişiliğin bütün özelliklerine hatta daha fazlasına sahip olduğuna göre neyin peşinden koşmaktadır? Gençtir, çok güzeldir, zekidir, sezgileri güçlüdür, yüreklidir. İstedikten sonra kolayca aşklara, hayranlığa, zafere, mevkiye, paraya, özgürlüğe sahip olabilir ve sahiptir de. Ne var ki, peşinden koştukları bunlar değildir. Kendisini çok genç yaşta bir manastırda rahibe olarak bulmasının nedeninin bir Tanrı çağrısı olmadığı kestirilebilir. Onu zor kullanarak manastıra kapattıklarına dair hiç kuşku yoktur. Bu, sıkılmadan sergilediği baştan çıkarıcılık en önde gelmek üzere sahip olduğu bütün olanakları kullanarak manastırdan kaçmak istemesinden bellidir. Bu konuda daha fazlası bilinmez ama ona şiddet uygulandığı ve onun elde etmesi engellenen şeyi istediği varsayılabilir: Yaşamak ve intikam almak.

Romanın diğer kadınları "sıradan"dırlar: Kraliçe, Constance Bonacieux, Ketty (Milady'nin hizmetçisi) boyun eğmişlerdir; aşklarında ve yaşamlarında mutsuz ve aksidirler; gelgelelim, evlilik ve hizmetçilik oyunu oynamaktan geri durmazlar. Kocalarını aldatırlar ama olağanüstü serüvenler hariç kurumun dışına çıkmazlar, ona saygı gösterirler. Metapsikolojik bir anlatımla, dişiliği "sıradan biçimde" cisimleştirdikleri söylenebilir: Edilgindirler, biraz mazoşisttirler ve klasik biçimde erkeklere atfedilen niteliklerden hiçbirine sahip olmamaları anlamında hadım edilmişlerdir; önayak olmazlar, kavga etmezler, aşk yüzünden boyun eğerler ve gerçek bir misillemeye girişmeksizin kin duyarlar. Dahası, erkeklere korku salmazlar;

kendilerine, güven verici (fallik) bir parıltı kazandıran cazibeye ve dişiliğe sahiptirler; kadındırlar ama dişilik kisvesi altında erkeklere hadım edilmeyle ilgili akıldan hiç çıkmayan bir saplantı yansıtmazlar.

Milady'de ise her şey tam tersinedir: Milady, hadım edilmek, kilit altına alınmak, manastıra kapatılmak ve yaşamdan engellenmek istenmiştir; o ise talep eder; edilgin, mazo, hadım edilmiş gözüyle bakıldığında dişiliği reddettiğini dile getirir. Eğer Freud'un kadınlarda "penis haseti" dediği şey anatomik isteğin sınırlarını aşıyor ve "erkeklere özgü" olduğu söylenen niteliklere uygulanıyorsa, Milady'nin bir penis hasetiyle yani bir yaşama isteğiyle, özgür olma, haz alma, zengin ve hayranlık uyandırıcı olma isteğiyle yanıp tutuştuğu söylenebilir.

Bire karşı on

Ne yazık ki, dileğinin gerçekleşmesine yönelik çabaları Milady'yi erkek toplumunun kınadığı eylemleri işlemeye sürükler. Cehennemi bir döngü içinde sıkışmıştır: Kınanacak eylemlerde bulundukça dışlanır; dışlandıkça da hıncı ve intikam arzusu artar. Kısa süre sonra içinde hapsolduğu safsataya varılır: O utanç verici bir damgayla dağlandığına göre bir canavardır. Bir canavar olduğu için utanç verici bir damgayla dağlanmıştır... Gerçekten, çok kişiyi baştan çıkarmış ve öldürmüş, çok kişinin şerefine gölge düşürmüştür; erkek toplumu onu cezalandırmak, ezmek ve çıktığı cehenneme geri göndermek durumundadır. Milady'yi mahkûm etmek ve öldürmek üzere on kişi işe koyulur: Dört silahşör, dört uşak, Milady'nin kardeşini zehirlediği de Winter ve Lille celladı. Bir kadına karşı on kişi. Ve dahası, hikâye burada da bitmez. *Vingt ans après* (Yirmi Yıl Sonra) adlı romanda, Milady'nin bir oğlu olduğunu ve onun da annesinin intikamını almak üzere giriştiği birçok denemede başarısızlığa uğradığını ve sonunda öldürüldüğünü öğreniriz. Bundan çıkan sonuç annenin fallik isteminin oğlunda cisimleştiğidir; tabii ayrıca başarısızlığının da! Milady kişiliği şaşırtacak ölçüde Freudcudur...

"O'nu kendinizde bulmak"

Bu yapıtın karşısında, Minuit yayınlarının hemen hemen kare şeklindeki formatında basılmış 57 sayfalık bir çalışma yer alır; geniş marjlar, büyük harfler, kısa paragraflar. İki daha da doğrusu üç kişi. Üçüncüsü orada görünmez. M. Duras verdiği bazı kısa bilgilerde (*Ölüm Hastalığı* tiyatroda temsil edilebilir) (öyle de olmuştur), adam için şöyle der: "Kimi kez durarak, kimi kez de genç kadının çevresinde yürüyerek metni okumalıdır." Genç kadın sahnede var olduğu, gerçekdışı ama var olduğu yanılsamasını verirken, o, yokluğa ayrılmış öykünün anlatıcısı, okuyucusu olacaktır bir biçimde. "Kadın sahnenin ortasında beyaz çarşafların üzerinde yatmalıdır. Çıplak olabilir"; "sahne genç kadının tamamen görülebilmesini sağlamak için alçak olmalıdır, nerdeyse zeminle aynı hizada"; "kadın, rolünü ezberden söylemelidir" "Yalnızca zamanın geçip gitmesinden başka hiçbir şeyin olmayacağı bedeli ödenmiş geceler arasında sessizliğin hakim olacağı uzun boşluklar bırakılmalıdır." "Müzik olmayacaktır." "Karanlık büyük bir açıklıktan denizin sesi duyulacaktır."

Bu kısaltılmış alıntılar ve bu sondan başlayış hoş görülecektir (eserin tiyatroda temsil edilebilmesi için bilgiler metnin sonunda verilmiştir); bu yöntem, Duras'nın kitabını daha iyi açıklamayı mümkün kılar gibi görünmektedir. Bunun, çağrıştırılması pek becerilemeyen ve elbette anlatılacak hiçbir yanı olmayan bir metni işlemek için gerekli ve çekingen bir dolaylı yöntem olduğuna kuşku yoktur. Duras hemen fark edilmektedir: Hitap doğrudan okuyucuya yani var olmayan, öyküsü anlatılan; siz, ben, o olan; adı belli olmayan ama evrensel olan varlığa yönelir.

Bir adam bir kadına rastlayabilir

"Kadını tanımıyor olmalıydınız, onu aynı anda her yerde, bir otelde, sokakta, trende, barda, kitapta, filmde, kendi içinizde, sizde, sende bulmuş olmalıydınız." Daha ilk satırlardan itibaren adam canlı, etkin, gündelik yaşamın içinde gösterilir;

kadın ise daha en baştan gerçekdışı, sıradan bir karşılaşmanın kişiliksizleştirilmiş kadın varlığı, bir kitaptan ya da bir filmden yola çıkılarak yansıtılmış, bir arzu tarafından tetiklenen düşe, fanteziye özgü bir kişi olarak gösterilir. Bu hemen çiğ ifadelerle belirtilir: Ona "sizde, sende, gece konacağı yeri arayıp duran dikilmiş cinsel organının rastgeleliğinde" rastlayacaksınız.

İlk on kısa satırda hayranlığa kapılınır; aynı çocukların anlattıkları öykülerdeki gibi: Şart kipinde ama şimdiki zamanda, güncel ve buyurgan bir anlatım ("kadını tanımıyor olmalıydınız"); sizi saran, size yönelen ve size bir kadınla olan bu buluşmayı, zamanı ve mekânı pek önemli olmayan ama sizin çoktan... kesin olduğunu bildiğiniz bu buluşmayı; yaşamın, ölümün, arzunun ve aynı zamanda acının buluşmasını aktaran bir anlatım ("gece konacağı yeri, içini dolduran gözyaşlarından kurtulacağı yeri arayıp duran, dikilmiş cinsel organının rastgeleliğinde").

İkinci paragrafın birinci cümlesi açık olmakla birlikte anlamca belirsizdir: "Ona para vermiş olabilirsiniz." Dolayısıyla bu, bir kadına rastlayan ve "günlerce, her gece gelmesi için" ona para vermeye hazır olan bir adamın öyküsüdür. Bununla birlikte, ilk başta sanıldığı gibi, beylik bir satılık kadın öyküsü değildir. Daha ileride bir fahişe olmadığı belirtilirse de, kadın buluşmanın başında sorar: "Ne istiyorsunuz?" Erotik manevralar değildir söz konusu olan. Adamın, sonsuz ve acınası arzusunun belli belirsizliğinde el yordamıyla dolaşırcasına güçlükle söylediği şey denemek istediğidir, bu kadın bedenine yaklaşmayı denemek, "belki de günlerce denemek", sevmeyi denemek. Ödeme, öbür tarafa geçmek, oraya gitmek için bir sadakadır: "Sakin cinsel organın üzerinde, o bilmediğiniz yerde uyumak için." "Orada, dünyanın o noktasında ağlamayı denemek istediğinizi söylersiniz."

Daha önceki bölümlerde kendi jargonumuz içinde "tasarımlanamaz", "düşünülemez" olarak adlandırdığımız şey, Marguerite Duras tarafından insanın özüne açılan tutumlu bir yazıyla, hayran olacağımız bir biçimde betimlenmiştir. Bu, Alexander Dumas'nın kahramanlarının silik figürler olduğu anlamına

gelmez; romanın süregelen başarısı herkesin romanda kendini bulamasa bile en azından eğlence ve düşsellik bulabileceğini kanıtlamaktadır. Marguerite Duras'nın metni ise insanoğlunun, kimi kez üç silahşörlerinki gibi eğlenceli ve kahramanca serüvenlerden oluşan ama her halükârda aşkın ve ölümün nihai karşılaşmasında sona erdirilecek serüveninin öncesinde, doğuşunda ya da en sonunda yer alır.

Kesilme

"Bir başka akşam öyle yaparsınız, öngörüldüğü üzere, yüzünüzü aralanmış bacaklarının yukarısına, bedeninin ıslaklığında cinsel organına koyar, uyursunuz. Bunu yapmanıza izin verir..." "Onu uyandırmazsınız. Uykusu odada yayılırken aynı anda mutsuzluk büyür."

Bu kadın Milady'nin karşıtıdır. Kuşkusuz ki güzeldir ama Milady'nin güzelliğinin, gençliğinin, alımlılığının devinim, tasarı, keşif, misilleme, red ve intikam halinde olmasına karşılık Duras'nın kadını devinimsizdir. "Bedeni, tek bir dökümde, bizzat Tanrı'nın elinden tek bir defada çıkmış, kişisel vasfın silinmez kusursuzluğuyla yapılmış gibi uzun boylu olmalıydı." Milady'nin bedeni şiddetten titreşir, tutkudan titrer, etkindir, fırsat kollar, acımasızdır, ısırmaya ve öldürmeye hazırdır. Oysa Duras'da: "Bedeni, tümüyle savunmasızdır; tepeden tırnağa pürüzsüzdür. Bedeni, boğmayı, tecavüzü, kötü muameleleri, hakaretleri, nefret çığlıklarını, eksiksiz ve ölümcül tutkuların zincirlerinden boşanmasını çağırmaktadır."

Aradaki farklılık kolayca görülmektedir. Milady, erkekler açısından tehlikelidir; çünkü etkin, sadik ve falliktir; yoksun bırakılmanın öfkesini haykırır, kendisinden alınana: yaşama, özgürlüğe, saygınlığa, penise sahip olmayı talep eder; onun kellesini uçurmak, onu yok etmek, yani "kesmek" gerekir; reddettiği "kendi" hadım edilişi ona zorla kabul ettirildiğinde erkekler, içlerinde yalnızca hafif bir vicdan azabıyla, nihayet sükûnet bulacaklardır. *Yirmi Yıl Sonra*'da, eski dostlar buluştuklarında Armantières epizodunu alınyazısı şeklinde hatırlarlar; bu yazgının bir zorunluluğuydu: Yapmamız gerekeni yap-

tık, sonuç olarak dünyanın düzenini yeniden kurduk. Ve her şeye karşın sempatik olduklarından onlar için nerdeyse hayıflanırız... Bir kadını öldürmeye on erkek: Bir çağrışım bizi Teiresias'ın oranlarına mı götürecektir?

İç içe

Duras'da kadın edilgin, çıplak, uykuya dalmıştır; uysaldır: "Size, sizin isteğinize tümüyle uyması gerektiğini, size tamamen kul köle olması gerektiğini söylersiniz... Bu, sizinkiyle örtüşecek, Tanrı önünde yakaran dindar kadınlar gibi kaderi sizin elinizde olacak şu biçime gitgide alışabilmeniz içindir; bu, ayrıca, yavaş yavaş, doğan günle birlikte bedeninizi nereye yerleştireceğinizi, hangi boşluğa doğru seveceğinizi bilmemekten daha az korkmanız içindir." Kadının, hiçbir şeyi yoktu, hiçbir şey değildi; sahip olunan nesne, yoksun bırakılan insan; gayya kuyusuydu, çukur, bomboş. "O biçime bakarsınız, onda aynı anda cehennemi gücü, tiksinti veren kırılganlığı, zayıflığı, eşsiz zayıflığın alt edilmez gücünü fark edersiniz." Anlamca belirsizlik kayda değerdir: Hiçbir şeyi olmayan bu kadına, erkeklerin söyleminde beylik hadım edilişi, kesilişi aştığına göre "hadım edilmiş" denilebilir mi? Çünkü "kesilmiş" olması, insanlık serüveninin engellenemez sonluluğu nedeniyle, sizden kesilmiş olması daha doğrusu –tersine çevirerek– sizin ondan, doyumsuz aşk arzunuzdan, sizden ve ondan kesilmiş olmanız anlamına gelir.

O kadın oradadır ve yine de o denli uzaktadır; ayrıca, deyim yerindeyse mazoşisttir; her halükârda tecavüz, hakaret, nefret arzuları uyandırır. Ve haz duyar... "Ona haz verirsiniz ve o bağırır. Bağırmamasını söylersiniz. Artık bağırmayacağını söyler. Artık bağırmaz." Ve yine de: "Soluğunun ardında, ağzıyla dışarıdaki hava arasında gidip gelen o çok tatlı hırıltının ardında, aldığı hazzın boğuk ve uzak gürlemesini fark edip fark etmediğinizi de bilmiyorum. Fark ettiğinizi sanmıyorum." Tam bir anlaşılmazlık, kesin bir tuhaflık; öldüresiye bir farklılık: "Odaya yeniden girersiniz. Uyumaktadır. Anlamazsınız. Çıplak, yataktaki yerinde uyumaktadır. Gözyaşlarınızı bilmemesinin,

sizden korunuyor olmasının ve dünyayı tamamen kapladığından bu ölçüde habersiz bulunmasının nasıl mümkün olabildiğini anlayamazsınız." "Ve birden aldığı hazzın bir inilti içinde bedenine eriştiğini, onu tamamen kıskacına aldığını ve yataktan kaldırdığını görürsünüz..."

Hiçbir zaman bilinmez

Yine, silahşörlerin fersah fersah uzağından Marguerite Duras'dan bazı alıntılar: "Bir kadında ne varsa hepsini görmek istersiniz, olabildiği ölçüde. Bunun sizin için olanaksızlığını düşünmezsiniz." "Onun ne düşündüğünü, siz ya da başkası, hiçbir zaman bilemeyeceksiniz. Varlıklarınızın unutuluşunun üzerini örten yüzyılların sayısı ne olursa olsun, bunu kimse bilemeyecek. O da bunu bilmeyi bilmez." Milady her şeyi bilir: Erkeklere, gizlere, entrikalara, baştan çıkarmalara ve suçlara dair her şeyi. Kafalı kadındır ve bundan ötürü keseceklerdir kafasını. Öteki kadın, o, bütün bu olağan işlere dair hiçbir şey bilmez; ne bilgisi vardır ne fikri, olsa olsa bir sezgiden, sözcüklerin ardında sadece duyarlı bir yaklaşımdan söz edilebilir: "Çünkü benimle konuşmaya başlar başlamaz ölüm hastalığına yakalandığınızı gördüm. İlk günlerde bu hastalığı adlandırmayı bilmiyordum. Ve sonra bunu yapabildim... Ona nasıl bildiğini sorarsınız. Bildiğini söyler. Bunun, nasıl bilindiği bilinmeden bilindiğini söyler."

D'Artagnan zafer, para, güç ister; ve herkes gibi bütün bunları elde etmeyi aşk sayesinde başaracağını iyi bilir. Aynı zamanda bütün bunlardan zaferden, paradan ve güçten önce, pek kabul etmeye yanaşmasa da, aşkı istediğini iyi bilir. Sadece araç olarak değil, temelinde; çünkü sevmek, doğrusunu söylemek gerekirse, herkes gibi onun için de temeldir; tutkulu biçimde temel, vazgeçilmez ve yaşamsaldır. Buna karşılık, özellikle bilmek istemediği şey bu talebine bir yanıt verilmesinin kesin olanaksızlığıdır. Ölüm kalım meselesinde bile, Milady ve o, hep, baştan çıkarmayı, zevki, fethetmeyi, suçu, intikamı, umutsuz isteği oynar ama ikisi de aşk sorununu gündeme getirmez.

Bir çatlak belki de...

Hepimiz birimiz için, birimiz hepimiz için; krallar, dükler, bir kardinal ve bir çamaşır kahyasıyla bire karşı on: Bu, gerçeği, en derinde, en mahrem, en gizli olanı; ve ayrı, öteki, tanınmayan, yoksun, umutsuzca yitik olunan noktada insanın kendine söyleyemeyeceği, tasarımlayamayacağı gerçeği bilmemek için oynandığı bilinmeden gerçekten oynanan yaşam tiyatrosudur. "Sevme duygusunun nasıl çıkagelebileceğini sorarsınız. Sizi yanıtlar: 'Belki de evrenin mantığındaki ani bir çatlaktan...'. 'Bakın' der. Bacaklarını açar ve araladığı bacaklarının çukurunda nihayet siyah geceyi görürsünüz. 'Buradaydı, siyah gece, burada' dersiniz. 'Gel' der. Gelirsiniz. İçine girdiğinizde yine ağlarsınız. 'Ağlama' der. 'Olmuş olması için bana sahip olun' der. Yaparsınız, ona sahip olursunuz. Bu iş olmuş olur. Yeniden uykuya dalar."

Üretken metapsikolojinin insanların yaşadıklarından, söylediklerinden, acılarından keşfettiklerinden; kimi zaman da, rastlantı sonucu, olağanüstü koşullar, alışılmadık olaylar –ya da analitik bir deney– onları gerçek diye adlandırma cesaretinin pek gösterilemeyeceği şeyle (arzu; yokluk; annenin hadım edilmişliği; edilgin, mazo, hadım edilmiş denilen bir kadının berisi, cinsiyetin tasarımlanamazlığı, hazzın anlatılamazlığı, yine de yaşamsal olan bir özgeliğin ve ayıran, belirleyici bir farklılığın düşünülemez narsisistik yıkımı) karşı karşıya bıraktığında aştıklarından yola çıkarak kuramlaştırma olanağı verdiği her şey söylendi. "Bir gün o artık yoktur. Uyandığınızda o artık odada değildir. Geceleyin çekip gitmiştir... Odada sadece sizden başka hiçbir şey yoktur. Bedeni ortadan kaybolmuştur. Sizinle onu ayıran farklılık onun ani yokluğuyla doğrulanmıştır."

Ayırmak, dedi...

Milady, D'Artagnan'ın kötü yanından başka bir şey değildi. D'Artagnan, Milady'yi öldürerek, kendi içindeki lanetli, kötü yürekli, sözcüğün olumsuz anlamıyla "dişi" yanından kurtu-

lur. Milady'nin dişiliği erotikti; o bunu sık sık kanıtlıyordu; dişiliğinin bir annelik yanı da vardı, bir oğlu olduğu unutulmamalıdır (ve ileride o da öldürülecektir). Ama, Milady, ayrıca, bu erotik anne dişiliğini fallik bir hale getirmişti. Bu, erkekler açısından üç kat anlaşılmazdı; Milady, kadın olmasına karşın edilgin, mazoşist ve hadım edilmiş olmama yürekliliğini gösterdiği ölçüde anlaşılmazdı. Bu, erkekler için düşünülemezdi ve belki sahip olunmasının ama olunmasının da gizlice çekici bir yanı vardı. O halde lanet olsun bu biseksüel özdeşimlere: d'Artagnan'ın katıksız ve katı olması, öyle kalması için Armentières'deki ve kendi içindeki Milady'yi öldürmesi gerekti. "D'Artagnan! diye bağırdı. Unutma ki, ben sevmiştim seni! Genç adam yerinden kalktı ve ona doğru bir adım attı." Athos sertçe müdahale edip d'Artagnan'ın önünü kesti. "D'Artagnan diz çöktü ve dua etti."

Bu dramatiktir ama basittir. Ucuza bir narsisizm sağlanır; eksiksiz bir nesne içe yansıtılır; sonra ayrılır ve atılır. Farklılık sorununun ortaya çıkması gerekmemiştir; dişi, kendilikten dışarı atılır; Milady'yi öldürmek yeterlidir; ve korkusuz ve sitemsiz bir yaşam narsisizmi muhafaza edilir.

Marguerite Dumas daha karışıktır: "Kadın, asla geri dönmeyecekti..." "Belki de onu arayacaksınız..." "Ama onu bulamayacaksınız; çünkü gün ışığına çıktığınızda kimseyi tanımazsınız siz. Onu da tanımayacaksınız." Sonuç, deyim yerindeyse aynı anda umut kırıcı, akla yatkın ve öğreticidir: "Ağladığınızda sadece kendiniz içindi bu; sizi ondan ayıran farklılığı aşıp da ona yeniden kavuşmanın büyüleyici olanaksızlığına değil." Narsist'in yalnızlığına alışılmamış bir güzellik katan ve onu Kythira adasına –sadece hoşgörü gösterilen bir yer olmakla kalmayıp aynı zamanda farklılığın keyfinin de çıkarıldığı bir yer olan adaya– doğru yola koyulmaya iten elbette bu "büyüleyici" sözcüğüdür.

Silahşorluk romanı güncelliği içinde sarar sizi; yürünür, oyunun kurallarına uyulur ve hayat devam eder; ölüm hastalığı ise daha mahremdir, ağırbaşlıdır, nerdeyse sinsicedir. Herkesçe bilinir ama kimse ona ilişkin hiçbir şey bilmek istemez.

Yalnızca şart kipinde, adsız, çehresiz, eksiksiz ve sürekli yenilenen bir yok oluş içinde yazılmıştır.

Lezbiyen dişi

Ve kadınlar, kendi aralarında ne yapıyorlar? Nasıl ve neyle yapıyorlar? Biz erkeklerin kadınlarla yaptıkları gibi yapıyorlar; başka türlü yapamazlar ama bunu taklitleriyle, protezlerle, parmaklarla ve yapay erkek organlarıyla yaparlar... Erkeklerin kadınlar arasındaki aşk hakkında birbirlerine anlattıkları budalalıkların hepsi aynı duygudan kaynaklanır: Sadece bu ilişkiden dışlanmış olmanın yarattığı duygudan değil ama daha temelde tuhaf, utanç verici bir davranışı anlayamamanın, tasavvur edememenin yarattığı duygudan. Lesbos, fallik düzene meydan okur; kadınlar yapar gibi yaparlar, buna inanmak isterler, ama bu sonunda acınası bir bağlamda ya da düş kırıklığında biter. Ne var ki bazen durum farklıdır. Colette'in *Le Pur et l'impur* (İffetli ve İffetsiz) adlı yapıtında betimlediği de budur.

Colette 1932 yılında *Ces plaisirs*'i (Bu Zevkler) yayımladığında 59 yaşındadır. Kitabın başlığı 1941'de bugünkü halini alır. Colette bu kitapta, kendine özgü stilinde ve kendi deneyimi çerçevesinde soruna adeta bir nokta koyar. Gerçekçi ve zarif, içten, zekice ve yumuşak bir tonda yazılan bu kitap bir roman mıdır? Hayır, daha ziyade, birinci şahıs ağzından yazılmış, düzmece alçakgönüllülükten ırak, iddiası olmayan bir güncedir. Bir mesaj değildir; ne bir acının ifadesidir ne de bir bilanço; yansıtan ve yansıyan bir düşüncedir.

Bir kadının söyledikleri

Zaten kurnazlıktan yoksun değildi ama kötü de değildi: Örneğin, başından beri, bir sigara içimiyle azıcık kırılan sessizlikte bir zevk çığlığı duyuruluyor bize: "Bir kadının boğazında anlaşılmayacak biçimde bir ses doğdu... Yukarıda bir kadın, her yanını bürüyen zevkiyle mücadele ediyor onu bitişe doğru hızlandırıyordu ve yıkımı önce sakin bir ritimdeyken öyle uyumlu, öyle düzenli bir koşu tutturmuştu ki, kendimi, onun melo-

disi kadar kusursuz ahengini de bir baş sallamasıyla izlerken yakaladım." Bu ezgi okuru yakalar ve onu altüst eder. "Bu Charlotte"tur. Biraz zaman geçince anlatıcı ve Charlotte "dostların birbirlerine açılmadıkları şu şeylerden" konuşurlar. Görünene bakılırsa, Charlotte hazzı tatmıştı ama şimdi haz duymuyordu. Bu yüzden genç aşığını gururlandırmak için haz alırmış gibi yapıyordu. Bülbülün ötüşü de taklitti. Bütün kitapta Colette'in bu zevk yoksunluğunu en uç noktasına dek tattığını ve bundan bir sakatlık gibi acı çektiğini seziyoruz. Ama bu kopmanın kaynağı ya da en azından başlangıcı, kendisinde, Charlotte'ta ve de ötekilerinde sözünü etmediği şeydir. Bu ezelden beri yerleşik olan birincil bir duyarsızlık mıdır, yoksa hastaların analizde ergenlik öncesi otoerotik heyecanlarının, yoğunluğu kendilerini anormal ya da canavar gibi hissetmelerine yol açacak kadar zarar verici olan heyecanlarının bulanık anılarını yakaladıklarında, dizginleri elden bırakıp "çok güçlü olacağından onu kaldıramazdım" dedikleri gibi, zevkin benliğin her yanını kaplamasına karşı bir kurtuluş önlemi, bir red midir?

"- Peki, özlediğiniz... gerçekten erişilemez midir?

"- Hayır olması mümkün mü? dedi kendini beğenmiş bir tavırla. Ama yalanın yanında gerçek olandan utanırdım. Hanımefendi, bir tasavvur edin... Aptal gibi kendimi bırakmak, yalnızca sözcüklerde ya da hareketlerde neyi kaçırdığınızı bilmemek.. Bir tek bu düşünce... katlanamam bu düşünceye."

Bu pasajda açıkça dile getirilen, kendini bırakma korkusudur, sakınmayı yitirme korkusudur; bir olasılıkla pişmanlığa yol açsa da engelleyen korku, insanı bozguna uğratan, kendine hakimiyeti yok eden, ruhu ve bedeni aşan zevk korkusu.[7]

Bir erkeğin söyledikleri

Bir kadınla bir erkekti konu. Colette, bir sonraki bölümde, bize "ünlü âşık" geçmişinin anılarını ikide bir anımsayan ve anlatan bir erkeği tanıtır. "Ah, çocuklar ah, lütfedip de bana sıkı sıkıya sarılan bir tane kadın bile çıkmadı." "Zevk mi, evet,

---

7 Colette, *Le pur et l'impur*, Paris, Le Livre de poche, 1971.

zevk, tabii ki. Ama sonrası... Çok ileri gidiyorlar." "Ve üstelik de tekrar geriye dönmesini bilmiyorlar." Bu sözlerde, kadınların aldıkları hazzın muhtemel yoğunluğunda erkeklerin nelerden etkilendiğinin, bunaldığının, rahatsız olduğunun bir betimlemesi var: Haz alan dişiyi reddetmeye güzel bir örnek. Colette'in metninde yukarıdaki satırları, "ünlü aşığın" öfkeyle dile getirdiği bu hak iddiası izler: "Ne hakla? Ne hakla kadınlar benim duyduğumdan daha çok zevk duydular hep?" Ardından haset: "İsterdim ki –bir anlık da olsa– verdiğimi alayım"; Schreberci mütevazı haset!

Travesti kadınlar

Kadınlar açısından bir erkekti konu. Ardından portreler galerisi, erkek kılığında dolaşan travesti kadınlar gelir. Colette, yaşamının o dönemiyle ilgili olarak kendisi hakkında şunları söylüyor: "Beceriksiz ve gülünç bir şekilde erkek çocuğuna öykünürken ne kadar da pısırıktım, kurban edilmiş saçlarımın ardında ne kadar da kadındım." Colette'in tasvirinde bu erkek kadınlar dokunaklıdırlar; "dişi erkek" ciddiyetlerinin, takıntılarının umutsuz bir yanı vardır. Gerçekte iki kat yanılırlar. Önce görünüş bakımından: "Erkek kılığındaki kadınların en beceriksizce taklit ettikleri şey, erkeğin yürüyüşüdür. Dizlerini kırarlar ve popolarını yeterince sıkmazlar." Özellikle de daha mahreminde, kadınlara bir erkeğin yaptığı gibi zevk verirken aradıklarını bulduklarını zannederler. Ama Şövalye Kadın, Colette'in "onun, hiçbir zaman bulamadığını: duygusal sakin bir ortamı, kırk yıldır arayan" aydın bir arkadaşı, zarif bir biçimde "*İsa'nın doğumunu* betimleyen eski tablolarda 'bağışlayan'ın portresinin tabloda çok yer kapladığını düşünüyorum" der.

"Girdap"

Colette tüm kitabı boyunca "girdap iptilasına tutulan" "duygudan eriyip bitmişleri", şehvet bağımlılarını, doruk noktasının takınaklı arayıcılarını analizden geçirirken ve tatlı bir alayla kendine özgü biçimde ifşa ederken her şeyi söyler; söylemez; duraksar; biraz hasetle, biraz pişmanlıkla kararsız kalır. Yavaş

yavaş gerçek isteğini ortaya sererken, bilmediği ama küçümsemeye cesaret edemediği bir tutkuyu betimler; bu da bizim tarafımızdan, erkeklerce anlaşılmaz olan, gerçek erkeksiz ya da benzeri gibi davranan "gerçek kadın eşcinselliğinin" incelenmesini sağlar. "İki kadının oluşturduğu çiftin ilişkisi uzun sürebilir ve mutlu geçebilir; ama iki kadından birinin kişiliğine benim yapay erkek diye adlandırdığım şey sızarsa, o zaman... anlatabiliyor muyum, kadın olarak kalan bir kadın eksiksiz bir varlıktır. Arkadaşının yanında bile hiçbir yönden eksik değildir, ama kafasına erkek olmayı koyduysa gülünç olur."

İç içe olmak

Kitabın sonuna doğru olaylar daha anlaşılır şekilde, psikanalitik kuramın hayran kalabileceği bir akla yatkınlıkla anlatılır: "Ayna karşısında kendini seyreder gibi iç içe olan iki kadın, tahammül edemedikleri ayrılığı ne tasavvur eder ne de ondan korkar. Âşık gibi birlikte yaşayan iki kadın, sonunda, karşılıklı eğilimlerinin kökeninin nefis hazları olmadığını –hiçbir zaman nefis hazları olmadığını– keşfedebilir." Ve daha ileride: "Birbirine vurgun iki kadın, şehvetten de, spazmdan daha dağınık ve daha ateşli bir nefis düşkünlüğünden de kaçmaz. Bu, kararlılığı ve gerekliliği olmayan, karşılıklı bakışmalarla mutlu bir nefse düşkünlüktür." Örnek, 1788'de, aristokrat ailelerinden kaçarak, yaklaşık elli yıl boyunca dünyadan uzakta bir kır evine kapanan iki İngiliz kızın öyküsüyle verilir. Büyük kızın tuttuğu günlük, sıradan mutlulukların anlatısıdır. Ama, Colette'in üzüntüşü, ötekinin yani muhtemelen hiçbir şey yazmamış olan ve kendini yaşı büyük olanın korumasına ve sevgisine terk etmiş bulunan daha gencinin günlüğünü elde edememesidir. Çok uzağında olmadığı halde Colette bile bir simetri kurmayı beceremez. Bu anlamda kitabın aldığı yol göz kamaştırıcıdır; zaten, kitap iki kadın arasındaki gizli bir eşcinselliğin işbirliği gibi görünecek şeyle son bulmaktadır: Kıskançlık. Ama daha önce, Colette –bir kadın– bize erkeklerin kadınlara karşı duyduğu korkunun en net gerekçelerinden birini açıklar: "Eskiden, erkeğin kadın bedenindeki derin tuzağın, kaygan girda-

bın, canlı deniz yaprağının çekiciliğinden çok, zaman zaman kadının sahip olduğu en erkeksi şeyin –ve memeyi de unutmuyorum– fasılalı büyüklenmesine yönelmesine fena halde ifrit olurdum. Erkek kendi bedeninin tam tersi olan, ürkütücü, hiçbir zaman bildik olmayan, kalıcı kokusu toprağınkini değil ilkel yosunlarınkini, çiğ istiridyelerinkini andıran bu çukur kadın bedeninde kendini rahatlatabilecek olana, tanıyabilecek olduğuna gider." Kim daha iyi ifade edebilir ki?..

Tutkular

Aşkı, aşktan fazlasını, iki kadının tutkusunu haykıran, ezgilerle dile getiren göz kamaştırıcı bir metinde Hélène Cixous inanılmaz kaynaşmayı, sıradan kadınların belki sezinleyebileceği ama erkekleri hayrette bırakan, kuşkulara salan, biraz tahrik olmuş ve hiç kuşkusuz gizliden gizliye nostaljik kılan kaynaşmayı betimler. "Şaşırdılar mı işte? Evet, hiçbir şekilde engellenmiş değiller, ama mest olmuşlar, soyut-somut ayırımı yapmadan, cinsiyet farklılığının görünmez ve ışıltılı o meşhur çizgisine, bulunmaza, belirsize, dolayısıyla inkâr edilmeze, kalıcı tanrısallığa riayet etmeyerek kendilerine ters düşmeye ve inanç değiştirmeye hazırdılar."[8] Ve yine: "Sahip olma söz konusu. Dibime kadar ulaşıyorsun. Tümüyle. Sen bütünüyle ve bedenimin derinliklerine kadar, ruhumun derinliklerine kadar... Senin beni doldurmana izin vermeden edemiyorum. Aramızda yalnızca olanaksızlıklar söz konusu."

H. Cixous'un çağrıştırdığı bu sahip olma, eğer yazar "derimden içime giriyorsun, bütün çizgilerle tohum tohum içime geçiyorsun" ifadesi de dahil olmak üzere "olanaksız" kaynaşmaları belirtmeseydi, ilk bakışta ve ilk imada fallik bir tavır olabilirdi. Buna karşılık, M. Yourcenar'ın yazısında,[9] erkekleri rahatlatan şu itirafta nostalji bir an için kadınlardan yana döner: "Narsist kendini olduğu şekliyle sever. Sappho dostlarında, kendisinde olmayana içi sızlayarak hayran olur."

---

8 H. Cixous, *Le livre de Prométhéa*, Paris, Gallimard, 1983.

9 M. Yourcenar, *Feux*, Paris, Gallimard, 1975.

Vaux-le-Vicomte bahçelerinde, Bizimki, estetiğiyle yalnızca güzeli değil ama ayrıca, hiç kuşkusuz istenç dışında, gerçekten bir mesajı olmasa bile en azından onun yankısını ileten heykeller koydu. Böylelikle şatonun arkasındaki ana yolda iki grup karşı karşıya geldi; ya da daha doğrusu karşı karşıya gelmedi: Soldaki, ona yiyecekmiş gibi bakan öte yandaki aslanı, krallara yaraşır bir biçimde görmezden geliyor. Birinci heykel, sağrısının üstüne oturmuş, gözleri yarı-kapalı, şehvetten tükenmiş bir dişi aslanı gösterirken, onun üstünde diriliğin ve sevecen gücün simgesi bir erkek aslan bir aşk öpücüğüyle dilini dişi aslanın alnında gezdiriyor. Karşıda iki dişi aslan duruyor. Biri ön ayaklarının üstüne dikilmiş, kendini beğenmiş bir halde, çok yakında durmasına karşın çiftin üzerinden uzaklara bakıyor; biraz geri çekilmiş, başı öne eğik ve gergin diğer dişi aslan, sevişen çifti bakışlarıyla parçalıyor, onlardan nefret ediyor, onları kıskanıyor ve öldürüyor.

Erkeklerin kadınlar arası eşcinsel aşklar karşısında kapıldıkları bu korku, bu kuşkululuk, öyle görünüyor ki, bazen erotik bir uyarım yaratmaktadır; hiç kuşkusuz, gözetleyenin ve sahneye koyanın hissettikleri erotik bir uyarım. Aynı zamanda ressamın da: Az ya da çok alegoriyle örtülmüş veya açıkça sergilenmiş, birbirlerine sıkı sıkıya sarılı iki kadın figürü Yunan ya da Uzakdoğu vazolarında olduğu kadar modern tablolarda da sık rastlanır bir resim konusudur. Örneğin Courbet'nin 1864 tarihli *Venüs ve Psykhe*'si "edep dışı olduğu gerekçesiyle" salona kabul edilmemiştir. Courbet, kısa süre sonra, koleksiyonuna daha önce de İngres'in *Türk Hamamı* adlı tablosunu katmış zevk sahibi zengin bir Türk koleksiyoncunun siparişi üzerine *Uyku* başlıklı tablosunu yaratmıştır. Bu yapıtında, hayranlık verici bir ustalıkla sergilediği birbirlerine sıkıca sarılmış çıplak uyuyan iki kadın, açıkça Baudelaire'in *Femmes damnées*'de (Lanetlenmiş Kadınlar) ele aldığı temanın yansımasıdır.

ALTINCI BÖLÜM

DIŞININ TEHLİKESİZ HALE GETİRİLMESİ (II)

Kadının reddi ve siyaset

"Genç Beyaz'ı öldürdüler önce" Toni Morrison'un, *Paradis*[1] (Cennet) adlı romanının giriş cümlesidir bu. Silahlı bir grup adam, Oklahoma'nın en uzak köşesindeki kentlerine yakın bir yerlerde yaşayan bir kadın topluluğunu kıyımdan geçirmektedir. "Hedefleri, döküntülerdi: Dışlanan kimseler..." Ve elbette farklı olanların en farklısından koyuldular işe: Siyahlar arasındaki genç Beyaz, kendileri gibi beyaz olsa bile sonuçta kadındır.

Erkeklerin kadın karşısında duydukları bu korkunun tarihötesi ve kültürötesi olduğu varsayılır; yine de bu korku, hiç kuşkusuz, tarihsel dönemlere ve verilere bağlı olarak değişik biçimlere bürünür. Ve böylelikle siyasette nasıl yer aldığı, siyasetle nasıl bütünleştiği ve onu nasıl dokuduğu saptanabilir. Açık seçik olmaktan çok örtük bir korku, kadınlığın hor görülmesinden çok kadının reddi, kadınların dışlanması ve simgeledikleri şeyin yarattığı korku hakkında söylenmeyenler: İşte aranması gereken budur ve bu konular sosyoekono-

1 Paris, Christian Bourgois, 1998.

miğin gizlerinde, siyasetin oyunlarında ve gerek bireylerin gerekse de grupların sayısız dışlama ve sömürme biçimlerinde bulunur.

Toplumsal apartheid

Sosyopolitik açıdan bakıldığında, yirminci yüzyılın son dönemecine iki olgu damgasını vurur: Doğu'da meydana gelen altüst oluşlara bağlı stratejik yeniden biçimlendirme ve ayrıca ticari ilişkilerin düzenli biçimde küreselleşmesi. Sonuç olarak, devletlerarası büyük bir çelişkinin patlak vermesi olasılığı son derece düşük hale gelmiştir; ekonomik savaşa gelince, sert bile olsa, yalnızca rekabete dayalı bir gerilla savaşı değildir artık. Alain Arnaud, "Vers la guerre civile mondiale"[2] başlıklı metninde iyi bilinen ama çoğunlukla kötü biçimde birbirine bağlanan verilerin bir sentezini yapar. Arnaud'nun yazdığına göre, bir tarafta zenginliğin biriktiği diğer tarafta ise yoksulluğun şiddetlendiği gözlenmektedir; ancak, uygarlaşan ulusların artık birbirlerine siperden sipere ateş etmedikleri ve yeni bir Hiroşima olasılığının ilke olarak ortadan kaldırıldığı (?) bir gerçektir. O halde elbette iyi tarafta olmak kaydıyla sakin yaşanabilir. Yine de, dünyanın birçok bölgesinde insanlar kabile savaşlarında, soykırımlarda, kıtlıklarda, etnik temizlemeler sırasında ve mülteci kıyımlarında, vd. birbirlerini öldürmektedir.

Bu saptama, dünyayı iki yönüyle görme olanağı verir: Bir yanda serinkanlı, ticari ilişkilerini akıllıca çekip çeviren bir uluslar topluluğu vardır, diğer yanda ise modernliğe düşman ve alt edilemez bir barbarlığa mahkûm bölgeler ve uluslar vardır. Bununla beraber daha yakından bakıldığında bu karşıtlığın aldatıcı olduğu ortaya çıkar. *Çeşitli sistemlerin kendi içinde de önemli ölçekte sosyoekonomik çatlaklar meydana gelmektedir ve kadınların bu çatlakların çoğu kez ilk kurbanları olduklarını dile getirmek hiç de abartılı sayılmaz.* "Barbar" ülkelerde kola teknolojisi Amerikancılığı ile atalardan kalma gelenekler, mini etek ile çarşaf çatışmaktadır. Gelgelelim, Batı dünyası da püritanizm

2 *Sud-Nord* (revue internationale) No 7, Érès, 1997.

ile geleneklerin liberalleştirilmesi arasında tereddüttedir. Yüksek mühendislikleri ve bütünüyle rahat yaşam düzeyleriyle dikkati çeken ülkelerde de ekonomik şiddet "*toplumsal apartheid*"lerin çukurunu kazmaktadır. Amerika'da, yoksulluk eşiğinin altında yaşayan insanların sayısındaki artışın önü alınamamıştır; bu sayı Avrupa'da da giderek artmaktadır. Arjantin'de ise, hastalığa karşı sigorta sistemleri ya çok masraflıdır ya da nerdeyse yok olmuştur. Sonuç olarak, çeşitli farklılıklara karşın, istikrarsızlık her yerde devletlerarası hale gelmiştir.

Etnik temizleme

Bizim perspektifimizde, uygarlaşmış ülkelerde işsizliğin ve dışlamanın özellikle kadınları hedef aldığı fark edilecektir. "Vahşi" bölgelerde ise galip gelenlerin yenilen tarafın kadınlarını dölleyerek "etnik temizliklere" giriştikleri ve kadınların, ister istemez, bu yolla "yenilenmiş" ırkın taşıyıcı anneleri haline geldikleri görülmektedir (bu konuda Orestes'in Euripides'teki savunması ve bir çocuğa gebe kalışta rollerin dağılımı hatırlanacaktır: Anneye ikinci dereceden bir rol, babaya üstün bir mevkii; böylece babanın ırkın gerçek doğurucusu ve tetikleyicisi olduğunun kabulü).

İşte böylece erkek toplumların kadınlar üzerindeki egemenlikleri sürüp gitmekte ve biz hâlâ dişiliği reddetme biçimleriyle karşılaşmaktayız. Hatta aynı perspektif doğrultusunda, bir zamanlar devletlerarası savaşların sadece askerleri ilgilendirmesine karşılık çağımızda devletlerarası savaşların aynı eski yağmalar ve tecavüzler dönemlerindeki gibi %90 nispetinde sivil kurbanları vurduğu eklenebilir. Üstelik, bu çelişkilerin çoğu bir "kimlik radikalizmi" üzerinde yoğunlaşmıştır. Görüldüğü gibi, farklılıklar azaldıkça rahatsızlığı artan narsisizm uyanık ve duyarlı olmayı sürdürmektedir.

Devletlerin "arızası" (sözcük A. Arnaud'ya ait)

Bir yandan toplumsal çatlakların diğer yandan ise kabilelerin "barbarlıklarının", devlet aygıtlarındaki "tıkanmaların" ürünü oldukları yeterince açık biçimde görülmektedir. Geliş-

miş devletler artık sosyoekonomik siyasetlerini düzenleyecek yetenekte değildirler: Gözle görülebilir toplumsal çelişkiler pek yoksa da sosyal güvenlik uçurumu büyümektedir; istihdam alanı da pek yaratılmamaktadır çünkü buna ihtiyaç duyulmamaktadır; yerini bilgisayarlara ve robotlara kaptıran "emekçi" pratikte artık hiçbir işe yaramamaktadır (ve bundan utanç duymaktadır!). Ayrıca hükümetler de ticari ilişkilerde, telefonla yönlendirilmeseler bile çokuluslu sermaye tarafından ve mahallinde, mafya, uyuşturucu kaçakçıları ve kaleşnikof tüccarları tarafından etkisiz kılınmaktadır.

Genel hatlarıyla birbirlerine karşıt iki sistemde, sonunda, her biri kendi tarzındaki eski kavramsal çelişkiyle karşılaşılır: İmparatorluk ya da barbarlık. Güçlü bir devlet gereklidir yoksa kargaşa olur; ama devlet çok da güçlü olmamalıdır yoksa bireyleri ve grupları ezer geçer. Bu durumda özgürlük yok olur ve tek-tip düşüncenin saltanatı yaşanır. Yine de devletin biraz güçlü olmasında yarar vardır; aksi taktirde, banliyölerde ayaklanmalar alevlenir ve sözcüğün olumlu anlamında gerçekten devrimci olamayacak kadar kör bir şiddet zincirlerinden boşanır. Sonuç olarak, her iki şıkta da, diktatörlük ya da devletsizlik, dışlama üretilir: milliyetçilik, aşırı dincilik, faşizm, korporatizm, mezhepler, uygunsuzun reddi, farklının, yabancının, bizden olmayan ötekinin reddi. İnsanlar, birbirini özgelik adına öldürür; özgelik de temelde cinsiyete dayandığı için, cinsiyet farklılığında kadının dışlanacağı öngörüsünde bulunulabilir.

Ulusal cephe ve kadın

Le Pen. Les mots[3] (Le Pen. Sözcükler) adlı yapıtta yazarlar (Souchard, Wahnich, Cuminal, Wathier; önsöz J.-P. Faye), Le Pen'in söylevlerini, Ulusal Cephe ideolojisinin simgeleri olarak analiz ederler. Bu söylevlerde "biyolojinin ve doğanın, toplumsal ilişkilerin ve hiyerarşilerin açıklama çerçeveleri olduklarına" dikkati çekerler. "'Doğa' tarafından buyurulan bu yasalar, insanlar arasındaki 'aleni' farklılıklar ve eşitsizliklerle bir-

3 Le Monde Éd., 1997.

likte en çok ırk farklılığından, yabancının dışlanmasından ve aileyi, ahlakı, ulusu yıkmayı hedef aldığı açıkça görülen her şeyin reddinden kaynaklanır."

Bu perspektiften bakıldığında, kadın, doğası gereği, Fransız ailesinin anası konumuyla ailenin gelişmesini sağlar. Esin kaynağı ise Jeanne D'arc'tır: Saflığı simgeleyen ve yabancıları kovarak vatanın yeniden ele geçirilmesini sağlayan Jeanne D'Arc.

Le Monde gazetesindeki bir makalede (28 Ağustos 1998), Ulusal Cephe'nin önemli şahsiyetlerinden Marie-France Stirbois'nın "kadını feminizmden kurtarmak" konusuna ilişkin sözlerine değinilir. Stirbois, feminizmi "sekter ideoloji", "ahlaksızlık" "komünizmin değişik biçimi" ve sadece "lezbiyenliği yaymayı" düşünen bir hareket olarak suçlar. Kadınları erkeklere göre bir konuma oturtan Stirbois şöyle der: "Onlara ne eşit olalım, ne ast ne de üst; onların vazgeçilmez tamamlayıcıları olalım..." Belirtmeden geçmeyelim ki, erkeklerin ve kadınların birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları yeterince açıksa da, ortak söylem, erkeklerin kadınların vazgeçilmez tamamlayıcıları olduklarını nadiren dile getirir.

Siyasetin öznesi

A. Arnaud'un yukarıda değinilen makalesi garip bir tarzda son bulur. Gerçekten, yazar hiç kuşkusuz, demokrasinin, küreselleşmiş kapitalizmin kudurgan ve yönlendirilmiş dalgası önündeki gücüne; ekonomik şiddetin, milliyetçiliklerin ve her taraftaki aşırılık yanlılarının yol açtığı kargaşalar karşısındaki çapına ilişkin fazlaca ham hayallere kapılmadığı oranda kısaca sadece demokrasiden söz eder. "Tek-tip düşüncenin en aldatıcı gerekçesi olarak kalan fatalizmin aşılması" konusunda salık vermekle yetinir. Gerçekten, önerilen tanımda, hangi siyasal düşünüşün, değişimlere uygun eylemleri dürtüklemek için gerekli açılıma sahip olacağı iyi görülmemektedir. Aynı dergideki bir makalede J. Frécourt, Freud'un, aşılması söz konusu olan bu fatalizmden, "dürtüler kuramından alınmış bu kavramda, siyasetin bir 'öznesi'ne yer olmaması" ölçüsünde uzak durmadığına dikkati çeker. Diğer bir deyimle, uygarlığın geliş-

mesinin önündeki engel –*Uygarlığın Huzursuzluğu*'nun bu konudaki savı bilinmektedir– doğanın ve özellikle Eros ile ölüm dürtüsünü karşı karşıya getiren acımasız savaşımın merkezi durumundaki insan doğasının içinde yatan yıkıcı güçlerdir. Hatırlanacağı üzere, *Huzursuzluk* aşağıdaki son açıklamayla noktalanır: "Ve artık ebedi Eros'un, kendisi gibi ölümsüz olan rakibine karşı giriştiği savaşımda kendini göstermek için bir çaba sarf edeceğini umabiliriz."

Sonuç olarak, gelecek daha ziyade karanlıktır; zaten Delphoi'deki Apollon tapınağının üzerinde de böyle yazar: "Son yakındır." Dişiliğin reddinin, insanları baş döndürücü iki yönlü bir ilişkinin içinde kıstırması ölçüsünde bunun böyle olduğunu söyleme cesareti gösterelim: *Eğer dişi düşünülemez, ruhsal bağları çözücü ve toplumsal kargaşa yaratıcı bir etmen ise o zaman onu reddetmek haklılık kazanır. Ama bu reddin kendisi de, tahammül edilemez olduğu kadar ölümcül ve bağları çözücü de olan hakimiyet, baskı ve dışlama olgularını tetikler*. Gerçekten de, "uygarlığın içinde bir açmaz" yatmaktadır.

Kötünün dışarı atılması

Bununla birlikte, J.-L. Nancy'ye ayak uydurarak *dışlama* kavramı yerine *dışarı atma* kavramı konduğunda daha çoğu söylenir. Bu kavramla birlikte düşünüldüğünde, bedene daha yakın olunur; öznenin içsel ve temel bölünmesi kavramının, iyi ve kötü, yenecek ve tükürülecek, "ondan var" ve "ondan yok" bölünüşünün daha yakınında durulur. İnsan, yabancı bedeni ve onun gerçekten çok "doğal" vızıldamalarını kendi bedeninden dışarı atar. Böylece, gerçek, mutlak, eksiksiz bir özne olarak kendini gösterme; yani elbette toplumsal ve konuşan ama özerk, erkek cinsiyetinde, ona zaman (...' de doğdu), yer (...' da doğdu) ve soy (..' ın oğlu) yönünden kimliğini veren sivil devlet tarafından bu özellikleriyle kayda geçirilmiş bir birey olarak kendini gösterme olanağı gerçekleşir. Bu kimlik biriciktir, tekildir, devredilemez; görevler dayatır ama ayrıca haklar ve bir bağışıklık da kazandırır (Roma ya da İngiliz "yurttaşı"). Göçebe Yahudi'de, yersiz yurtsuz çingenede, atala-

rının adı silinip gitmiş ve mezarları yıkılmış Ermeni'de tehlikeli biçimde eksik olan da bu bağışıklıktır. Kadınlar konusunda da aynısı söylenebilir mi? Kadınlar, elbette Atinalı kadınlarda eksik olanı yani yurttaşlık hakkını kazanmışlardır ama oy kullanma hakkı yakın tarihli bir kazanımdır; mevkilerin, ücretlerin ve sorumlulukların eşitliği henüz tam anlamıyla sağlanmış değildir; kadınlar, evlendiklerinde soyadlarını yitirirler, vd. Durum her zaman dramatik olmasa bile bu dışlama ve eşitsizlik olguları, erkeklerin kadınlara dayattıkları bu toplumsal düzenlemenin, hadi semptomları demeyelim, kanıtları olarak ortaya çıkarlar. Soru: *Erkeklerin kadınları en azından kısmen dışlayan bu yurttaşlıkları hangi temel üzerinde yükselir, doğrulanmak için hangi redde gereksinme duyar, bir "evet"in öznesi olarak oluşmak için kime "hayır" der*?

J. Frécourt çok haklı olarak ulus, ırk ve cinsiyet farklılığı arasında koşutluk kurar. Bu benzer verilerin ortak bir çiftyüzlü gövdeye sahip olduklarını ekleyelim; kâh farklılık üzerinde durulur, kâh kimlik talebi üzerinde; ama hepsinin sonu sistematik biçimde tersyüz edilebilir ve sınırlandırılmış bir sava varır: Erkek olunduğu için yurttaş olunur ve tersi. Geri kalanın hepsi barbarlıktır, isimsizdir, söz hakkı yoktur: La Boétie gönüllü kölelik için, edilgin, hadım edilmiş, inançsız ve yasasız, simge dışı malzeme, tümüyle iyi derdi.

Tek bir özne

Her kurumu yaratan ve yöneten, Freud'un da kaçınamadığı ("libidonun eril özü") erkek cinsiyetçiliğinin, fallus-merkezciliğinin (phallocentrisme), fallus mantığı merkezciliğinin (phallogocentrisme, sözcük J. Derrida'nındır), geçersizliği ilan edildi işte. Ve kirli olanların (kadında da, erkekte de) dışarı atılmasıyla; atıkların bedenden çıkarılmasıyla; anal, öldürücü pisliklerin çıkarılmasıyla ve "kötü" kanın yani regl kanının ve yabancı kanının atılmasıyla bu noktaya gelindi. *Başka bir anlatımla denilebilir ki, erkekler açısından, birbirinden farklı iki öznenin varlığı düşünülemez. Bu bağlamda yalnızca bir özne olabilir ve bu özne cinselleşmiş farklılığın reddiyle oluşur*. Belki, öte-

kini yalnızca, bana benzemesi koşuluyla düşünebilirim. Oysa öteki farklıdır, her zaman köküne kadar çok farklıdır; onu kendime göre tasarımlayamadığıma göre, ötekinin, ayın karanlıkta kalan yüzü gibi, nüfuz edemediğim bir giz gibi anlayamayacağım bir yanı daima vardır. Algıladığımda, hissettiğimde, ötekini tasarımladığımda iyi ve benden olan birşeyler –iyi, çünkü benden bana yansıttığım ve onun bana karşılık olarak geri gönderdiği birşeyler– vardır; ve reddettiğim, kovduğum, kendimden dışarı attığım ve artık, benden olmadığı için yalnızca kötü olan birşeyler vardır. Ardından, bu platformda büyük özdeşimler oyunu oynanır.

Ne var ki öznenin statüsü, yalnızca "öteki-kötü"nün reddinde tasarımlanıyorsa, bu durumda ötekinden yani farklılıktan, iyi ve benden olan ile kötü ve ötekine yansıttığım arasında temel ama yaşamsal paylaştırmamı yerine getirebilmek için bir dayanak olmalıdır. Biz kaynaştıkça, anne tasarımının taslağı ve ön-öznesi bir bütün oluşturdukça, hâlâ monaddan başka bir şey oluşturmadıkça ayrılık, kesilme olmaz; notaların bir durakla ayrılarak birbirine eklendiği melodi satırı olmaz; ayrımının bir anlam verdiği sözcükler oluşturan ulanmış harflerle cümle olmaz.

Başka bir anlatımla, olanaksız bir durum karşısındayız: Erkekler, kişi, yurttaş, erkek gibi olabilmek için kaçınılmaz biçimde bir reddi ileri sürerler; öteki olanı ve tasarımlamayı başaramadıkları için kadınlarda ve kendilerinde kabul edemeyecekleri şeyi reddederler. Kadınları yurttaşlıktan atarlar; onları yoksun oldukları için küçük görürler; onları kendilerine özgü hazlarının öznesi konumundan çıkarırlar (ya da ondan yoksun bırakırlar ya da yoksun bıraktıklarını zannederler!); anneleri onurlandırırlar ama onları yalnızca soy, sopun alıcısı olarak düşünüp, çocuklarına kendi adlarını verirler.

Simgesel ve kesinti

Ne var ki, erkekler topluluğunu kuran bu fallus-merkezcilik bir zayıflık ve tehlike sergiler. Zayıflığı, kırılganlığıdır; sürekli güçlenmek zorundadır. Gerçekten de, kadınlar giderek daha

az kabul göstermekte, eşcinseller de giderek daha çok karşı çıkmaktadırlar; ve özellikle, her erkekte, o farkında olmaksızın, tahrikten ve hasetten deliye dönmüş, onu akıllı uslu yurttaş eden ne varsa yadsımaya hazır, uyuklayan bir Schreber vardır. Tehlike ise giderek daha zorlayıcıdır: Reddede reddede, dışarı ata ata, dışlıya dışlıya farklılığı silmeyi başarma; süreksizliği yani zamansallığı, mekânsallığı, dili, çatışmayı, birleşmeyi, çiftleşmeyi sağlayan kesintiyi saf dışı etmeyi başarma tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Simgeselin olabilmesi için, daha sonra birleştirilebilecek ve birbirine bağlanacak iki parçayı ayıran bir kesintinin olması gerekir. Farklılık ve kesinti ortadan kaldırılırsa o zaman şeytani olan, bağlantısızlık, şekilsiz anlamsızlık, boşlukta dönen kapalı fazlalık ve delilikle gerçekten mistik kuşatılma meydana gelir. Tek bir insan gibi düşünen ve yürüyen tek bir halk, devamını biliyoruz. Bir zarar görmeden farklılık yadsınmaz, kesinti savuşturulamaz.

Antropologların sistemli bir şekilde işaret ettikleri durum saptamasıyla (ensestin ve egzogaminin genelleştirilmiş yasaklanmasıyla) işte bu perspektifte karşılaşılır. Gerçekte, bütün insan gruplarında cinsel ilişkiyle ilgili bir yasak vardır; yasayı ve grubun sosyalleşmesini bu yasak kurar. Bu yasakla bağlantılı egzogami, kadınların gruplar arası takasından ibarettir; böylece, rekabetin yerine evlilik geçer. Ama o zaman, F. Héritier tarafından şu şekilde dile getirilen bir soru çıkar ortaya: "O sırada, ne tür bir iktidar uygulanmaktaydı ve bu güç ne ölçüde insan soyuna ensest yasağını ve/ya da egzogami yasalarını getirecek kadar önem taşımaktaydı?" Yapısalcı kavramlar ve psikanalitik yorumlar karşısında F. Héritier gerçeğe uygunluğu seçer ve her karşıtlar çiftinde taraflardan birine diğerine oranla daha fazla bir değer yüklendiğini saptar. Bu, bütün kültürlerdeki gündelik yaşamların tanıklık ettiği ve farklılıkların hepsinin kavşak noktası olarak cinsiyet farklılığını kabul eden Héritier'nin kadın-erkek karşıtlığında da geçerli gördüğü savdır.

Artık klasik hale gelmiş bu antropolojik görüş açısına (yasak ve egzogami, yasayı ve takası tetikler; yasa ve takas da toplumsal olanı oluşturur), yabancı olanın ve saf olmayanın bir-

leştirilmesini de eklemek gerekir: Irkın saflığı, yurttaşın erdemi ve erkekliğinin bütünlüğü. Her ırkçılık, tepeden tırnağa, cinsiyet ayrımından yanadır. Nesne, nefrette ve ayrılma, çözülme gerekliliğinde doğar; bu da benim ondan nefret etmeme yol açar; çünkü o ben değildir artık; onu yine de ve kesinkes yeniden bulabilir miyim acaba?; çünkü ona son derece ihtiyacım var. O, bu yolla dürtülerimi rahatlatacaktır ve ben yalnızca onun bakışları altında, onun bakışlarında, bakışlarıyla, arzusuyla var olabilir, arzu edebilirim.

Uyarımın önündeki seçenekler

Önceki savlara önemli bir nokta daha: Yasak, enseste yönelikse; takas cinselleşmiş varlıkların takasıysa; kesinti, hadım edilme olarak tasarlanıyorsa; en fazla önemsenen farklılık cinsiyet farklılığıysa bunun nedeni burada doğrudan doğruya bedenin en fazla uyarılabilir bölgesinin söz konusu olmasıdır. Burası, uyarımların, nitelikleri ve nicelikleri yönünden en zor özümlendiği beden bölgesidir; çünkü bu bölge bedenin narsisistik açıdan en fazla yatırım yapılan bölgesidir; çünkü en fazla haz veren, erkek açısından giren, kadın açısından ise girilen erojen kısmıdır. Ama, erkekte kesilebilir, kadında ise zorla girilebilir olduğundan aynı zamanda da en fazla yara alabilir bölgesidir.

Bu uyarımın önünde üç seçenek vardır. Birincisi boşalım olup ne her zaman mümkündür ne de arzu edilir. İkincisi, dürtüleştirmedir yani duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir, simgeleştirilebilir tasarımlar haline getirmedir; bunun ruhsal yapı tarafından özümlenmesinde çoğu kez güçlük yaşanır. Nihayet, boşalım olmadığı için ve ruhsal özümlemenin eğretiliği halinde üçüncü seçenek olarak gündeme eylem gelir. Böylece ensest yasaklanarak ve egzogami dayatılarak (aynı vesileyle anneler ve kızlar birbirlerinden uzaklaştırılır) kesilme "devreye sokulur" O andan itibaren dünya düzene konur. Erkekler açısından kadından korkacak bir yan kalmamıştır artık: Cinselliği bir düzene bağlamışlar, kadınları siyasal yönden ve/ya da sürgün yoluyla kendilerine bağımlı kılmışlardır. Kaynaşmayı

ortadan kaldıran kesilme iyice yerleşir ve kabul görür: Erkek erkeğe konuşulabilir. Kadınlar ise konuşmaz ve peçeyle örtülmüştür; gerekirse sünnet edilirler.

Babanın öldürülmesi

Freud, düzenleyici kompleks olarak kuramsallaştırdığı hadım edilme tehdidinin göz önüne alınması ve anlaşılmasıyla, simgesele geçişte gerekli olan kesilme olgusuna biçim verdi. Bu kesilmenin antropolojik bir temele dayanması için Freud bu olgunun varlığını "ilkellerde" bulmaya yönelecek –*Totem ve Tabu* (Totem et tabou) bu konudaki kitabıdır– ve kurucu bir miti, ilkel sürü babası mitini keşfedecektir. Bu baba her şeye kadirdir, kadınları kendine saklar, oğulları uzaklaştırır ya da hadım eder. Oğullar başkaldırırlar, babayı öldürüp yerler ve totemleştirirler. Sonra aralarında anlaşarak ve bazı cinsel ilişkileri yasaklayarak kadınları paylaşırlar; düzen sürüp gider. Bu, arzuları yakından bilen ve yasaklar koyan bir düzen; soy zincirlerini ve evlilikleri düzenleyen ve kuran simgesel bir düzen; bilinçdışı türoluşsal izlerle kuşaktan kuşağa aktarılan (*Totem Ve Tabu*'nun uzantısı olan *Musa ve Tektanrıcı Din*'in [L'homme Moïse et la religion monothéiste][4] temalarından biri budur) bir düzendir.

Bu kökensel mitin bir erkekler öyküsünü, erkekler arası, baba/oğul arası bir öyküyü anlattığı hiç kuşkusuz göz önüne alınacaktır. Kadınlar –anneler, kız kardeşler, kızlar– sadece takas konusu olan nesnelerdir. *Kökensel mit kadını dışta bırakır. Buna karşılık, babanın ölümü üzerinde ısrarla durur.* Freud'un kendi babasının ölümünden ne kadar acı duyduğu iyi bilinir: "Bir erkeğin yaşamında en önemli olay, en acı verici kayıp." O halde, babanın öldürülmesi fikri ödipal çifte değerliliğin kanıtı haline gelir; ya da benzeri diğer yorum, babanın doğal ölümü oğulu hoş görülemez, çapsız bir edilginlik konumunda bırakır; babanın öldürülmesi ise oğula bir biçimde ön almak ve dayanılmaz ölüm karşısında etkin, sadik, fallik bir rol, bir er-

4 Paris, Gallimard, 1986.

kek deyim yerindeyse bir yurttaş rolü üstlenme olanağı verir. Babanın ölümü kuşakların doğasında vardır; öldürülmesi ise kesilmenin bir belirtisi ve simgesidir, hadım edilme fantezisinin ve simgesel hadım edilişin öncüsü ve önsözüdür. Babanın ölümü bir kopukluğu gerçekleştirir; bu kopukluk da, duygularla yoğrulmuş bir dramatizasyon, öncesiyle ve sonrasıyla bir zamansallık, bir nedensellik, bir miktar suçluluk ve hatta bir bellek inşa eder.

Annenin ölümü hakkında da aynısı söylenebilir mi? Bunu özellikle, erkeklerin kadınlar karşısındaki korkularının, annelerin de aynı zamanda kadın olması nedeniyle, iyi kötü üstesinden gelme tarzlarını düşünerek ele almak uygun düşecektir. Bu temanın üzerine soğukkanlılıkla ve gönül hoşluğuyla gitmenin pek de mümkün olmadığı umarım çoktan fark edilmiştir. Bilimsel nesnellik –inkâr hariç– yakalanması kolay bir çizgi değildir.

Anne dişiliği

Erkekler, dişi karşısında duydukları bu korkuyla ilintili olarak, anneler hakkında –hatta kendi öz anneleri hakkında–, genel anlamda dişilikle donanmış olmaları ölçüsünde ne hikâyeler anlatırlar? Söz konusu olan, tasarımlanamaz bir erotik anne dişiliği konusunda, kadının annelik yanının hangi tepkileri harekete geçirdiğini öngörmektir. Bir önceki bölümde, oğulun annesinin erotik dişiliği karşısında kapıldığı boğucu sıkıntıları saptamaya çalıştık; her oğulun, anne ile fahişenin aynı şeyi yaptığına inandığını, ama annesinin ihanetini görüp hıncını haykırarak ve ağlayarak dile getirmedikçe, onu elbette bu işin dışında tuttuğunu gördük. Ayrıca, erkeklerin kızlar ile anneler arasındaki ilişkiler karşısındaki şaşkınlığını da değerlendirdik. Şimdi de, yine panoramik bir görüş açısından, ancak cinselleşmiş Ödipal çelişkinin ötesinde, *erkeklerin anne dişiliğini genel ele alış tarzına* bir göz atalım; diğer bir deyimle, erkeklerin çocuğun cinsiyetine dair –mümkünse– önyargı beslemeksizin, anne ve çocuk ilişkisi konusunda neler anlattıklarını inceleyelim.

Şematik ve pek de tehlikeli sayılamayacak bir varsayım ileri sürülebilir; yani tarihsel ve kültürel çeşitli biçimleri nasıl olursa olsun, *anneliğin açıkça ve sistematik biçimde değerli kılındığı ve ülküleştirildiği ama aynı anda da sinsice değersizleştirildiği söylenebilir*. Bu karşıtlık, söylemlerin ve imajların içinde bile saptanabilir sapmaları dürtükler. Bu söylemler ve imajlar, böylece, anlam belirsizliklerini, çifte değerlilikleri ve hemen hemen, en fazla genel kabul görmüş görünüşlerden doğma temel bir kararsızlığı gün ışığına sererler. Bu, hadi endişe demeyelim, kararsızlık, sözgelimi gebelikle ilgili inançlarda genellikle kökten biçimde inkâr edilir. Hatırlanacağı üzere bu Euripides tarafından dile getirilmişti: Çocuğu baba "yapar"; anne ise taşır, besler, doğurur, büyütür ve hepsi bu... Bu inanç imgesel tasarımlar ile simgesel düzlemi sıkı sıkıya harmanlar: *Anne sadece bir taşıyıcıdan ibarettir*, *oysa baba ismini verir ve aktarır*. Çoğu kültürde birey topluluk içinde "...'ın oğlu" diye elbette babasoyu itibariyle anılır.

Değişik ama anlamlı bazı notlar: Biri Eski Ahid'te diğeri Yeni Ahid'te adı geçen iki kadın da annedirler ya da daha doğrusu anne olmanın ötesinde başka işlevleri yoktur.

Sarah, Meryem

Her ikisinin de ancak kıl payı anne oldukları fark edilecektir; Sarah kısırdı, Meryem ise daha yeni evlenme çağına girmişti. Başka bir dönemde, Rude'ün *La Marseillaise* adlı yüksekkabartması, elde bayrak, cömert ve geniş bir göğsü sunar ya da daha doğrusu dikleştirir ve böylece bu şaşırtıcı yoğunluğu simgeler: "Ana-vatan." Daha yakın tarihlerde, *Anneler Günü* yeniden kutlanmaya başlanmıştır ama bu eski bir başkanın babalık halesiyle desteklenmiş otoriter bir rejim eliyle gerçekleştirilmiştir.

Dogon heykel sanatı

Dogon heykel sanatı, Dapper müzesi katalogunda yer aldığı üzere, tahtadan yapılma, yaklaşık 60 cm boyunda çok sayıda anne-çocuk heykeli sergilemektedir. Bu heykellerde anne sık-

lıkla ayaktadır, uzaklara bakar; daha küçük boyutlardaki çocuk ise yarı uzanmış, annesinin önkolu üzerinde dinlenmektedir. Bu heykellerden biri farklıdır (dogon XII. yy. sf. 114): Anne[5] oturmuştur; her biri oyluklarından birine oturmuş, sırtları izleyiciye dönük ama başları profilden verilmiş iki çocuğunu karnına doğru bastırmıştır. Çocuklar, yukarıya doğru kaldırdıkları kollarıyla annelerinin birer memesine tutunmuşlardır. Böylece, iki çocuk formu karşılıklı nerdeyse mükemmel bir ayna durumundadır. Yorum, ikizliğin apaçıklığını çağrıştırmakta ve ikizliğin Dogonlar'da çok mutlu, "mutluluk dolu" bir bereket işareti olduğunu doğrulamaktadır. Ama aynı zamanda Dogon mitlerinde kökende yer alan bir çift ikiz üzerinde durulduğu da bilinmektedir; bu da anne hakkında şu soruyu akla getirmektedir: İkizleri beslediğine göre, anne, kökende onlardan daha mı eskidir, yoksa mit soy zinciri zamanını yoğunlaştırmakta mıdır? Nijerya'nın[6] güneyindeki Yorubaland'ın kuzeybatısında Oyo stilinde yapılan diğer bir heykelde ise, bir önceki gibi diz çökmüş ama her iki elinde de bir ayin aracı bulunan bir kadın betimlenmiştir. Araçlardan her biri, silindir daha doğrusu bir topuz biçimindedir. Topuzun konturu, birinde falliği diğerinde yuvarlağı çağrıştırmaktadır. Ayrıca, Paris'teki bir galeride simgesel yönden daha da açık ama otantikliği su götürür bir heykele rastlanmıştır: Diz çökmüş kadının iki elinde de bir fallus bulunmaktadır. Yorumlar tartışılmayacak kadar açıktır ya da çok rizikoludur.

Madonna'lar

Ortaçağ Avrupa'sının Barok döneminde, Meryem Ana ile kucağında çocuk İsa'yı birlikte betimleyen resimler ve yontular boy gösterdi. Kuşkusuz, burada anne ile oğul söz konusudur. Çocuğun anatomisi gün gibi ortada olsa ve annenin göğsü üzerindeki örtü sıyrılmış bulunsa bile yine de, bu çalışmalarda erotik dişilikten en ufak bir iz aramak boşunadır. Genelde, an-

5 Dapper müzesi katalogu, 1986.

6 *Merveilles de l'art nigérien*, Paris, Éd. du Chêne, 1963.

nenin bakışı iki yöne doğrudur: Ya gözlerini indirmiş, çocuğa bakmaktadır (örneğin Mantegna, Botticelli); ya da yüzünde misyonunun esrarlı ifadesi, hülyalı, gizemli nazarlarla izleyicinin ötesine, uzağa bakmaktadır (Duccio, Cimabue, Giotto). Bununla beraber, bazı bazı, alışılmış ifade donmuşluğunu yıkıp geçen tablolar da çıkmaktadır karşımıza. Bir karşıtlık karşısında büyülenip kalır insan: Bir yanda, G. Bellini'nin Glasgow'daki Madonna'sı vardır: Çocuk ayaktadır, tombul ve hareketlidir; anne ise doğrusunu söylemek gerekirse hiçbir şeye bakmamaktadır, dışarıdan algılanabilir hiçbir ifade yoktur yüzünde. Bu çalışmanın karşısında Michelangelo'nun Uffizi'deki bir çalışması vardır: Çocuk annesinin göğsüne gömülmüş, meme emmektedir. Anne ise dışarıda bir tehlike fark etmiş gibi bakmaktadır. Bu, onun yüzüne nerdeyse acı dolu bir korku ifadesi katmıştır.

1540'a doğru Brüksel'de "Müsrif Oğulun Ustası" tarafından yapılan *Çocuklu Meryem* isimli diğer bir tabloda çocuğun oyun mu oynadığı yoksa ciddi mi olduğu anlaşılmamaktadır; çocuk, kendisine bakmayan annesinin boynuna sarılmaya çalışmaktadır. Annenin yüzünde kaçamak bir bakış ve alaycı bir gülümsemenin izi vardır; sağ elinde tuttuğu nesneye, bir elmaya bakmaktadır! 1880 yılına doğru, E. Delaplanche *Günah Öncesi'nde Havva* adını verdiği heykelinde (Lüksemburg Müzesi), henüz anne olmadığı kuşku götürmeyen genç bir kadını betimler: Dalgın ve arzu dolu bu genç kadının da elinde bir elma vardır.

Uzun Boyunlu Madonna: Il Parmigianino, bu tablosunu resmetmek için altı yılını vermiş, muhtemelen yakalandığı simyacı hezeyanı yüzünden yapıtını tamamlayamadan 1540 tarihinde henüz 37 yaşındayken ölmüştür. Tablosunda her şey uyumlu bir düşeylik içindedir: Karınlı sütun, ephebos (Eski Yunanistan'da ergenlik çağına girmiş delikanlıya verilen ad – ç.n.) oyluğu ve bacağı, amfora ve Meryem Ana'nın uzun ve narin boynu. Hafifçe küçümseyici ifadeli bir yüzün altında uzanan, Modigliani'nin habercisi ince, kırılgan bir boyun: Anne çocuğuna mesafeli bakmaktadır. Çocuk kendinden geçmiş bir vaziyette uyumaktadır –tek yatay biçim–. Adeta annesinin

kollarından ve dizlerinden kayıp düşecek gibidir. Öte yandan, annenin göğsünün sivri ucundan ve tülünün üzerinden rahatça görülebilen göbek çukurundan onun erotik dişiliği sezilmektedir.

Yine anne-çocuk birlikteliği üzerine ama bu kez modern ve laik iki çalışma daha: Otto Dix 1923'de, "yazgının damgasını vurduğu kişilerin figürü"[7] (J. L. Prat'ın yorumu) olarak *Anne ve Çocuk* (Mutter und Kind) adlı bir çalışma gerçekleştirir. Yapıtta, tamamen kızıl-kahve renkte, tuğladan yapılma bir duvar fonu üzerinde, bakışları hınç dolu, çökük, yorgun yüzlü, sert ifadeli bir kadın büstü betimlenmiştir. Kadının ellerinde beyaz giysili, cılız son soluğunda olmanın dramatik izlenimini yaratan kavruk bir çocuk vardır. Bu insanlık durumunun, toplumun ve sefaletin sergilenişidir. Ve Otto Dix, "anneliğin" ezilişini göstermekte, mahkûm etmektedir; tablo tüyler ürperticidir.

Henry Moore'un 1984 tarihli, tunçtan yapılma, 2. 50 m. ebatındaki bir heykelinde kolları açık ve himaye edici, göğüsleri fırlamış, geniş karınlı, eğilmiş bir anne betimlenmiştir. Ancak bu anne formu ne kadar sıcaksa çocuğu canlandırdığı kabul edilen form da o kadar şaşırtıcıdır. Bu biçimsiz biçim, sanki anne dişiliği kazdığı kuyuya kendi düşmüşcesine, çok büyük ve doymak bilmez bir ağızdan başka bir şeyi çağrıştırmamaktadır.

*Stabat mater**

Anne dişiliği konusundaki belirsizlik, daha önce de söylendiği üzere, "benim" annem ya da "...'in annesi", idealize edilmiş çocuklu Meryem Ana ile çağların derinliklerinde hüküm süren, erkek tanrılar yönetirler ve sevişirlerken, karanlık ve sözle anlatılamaz kökenlerin bilinmezliğine sürülen ana tanrıçalar arasındaki farklılıkla ilgilidir. Annelik doğuran cinsiyet, erkeklik ise öldüren cinsiyet biçiminde karşı karşıya getirildi-

---

7 Fondation Maeght kataloğu, 1998.

(*) Stabat mater: İsa çarmıhtan indirildiğinde başına dikilip ona bakan Meryem – ç.n.

ğinde, anneliğin hem "benim" annem hem de saygı ve korku dolu kocaman bir "A" ile "Anneler" olduğu unutulur.

> "Issızlıklarda tahtlarında oturan tanrıçalar,
> çevrelerinde yer yoktur, hele zaman daha da az;
> bundan söz etmek bir işkencedir sizin için.
> Onlar Annelerdir!"[8]

Çağımızda feminist hareketlerin annelerden çok kadınlara seslendiğini belirtelim (bir Anneler Kurtuluş Hareketi'ni bilenimiz var mıdır?). Ticari tanıtımlarda ve üniversitede okutulan psikolojide çocuk bakımı ve anne-çocuk ilişkisi üzerinde durulur; ama yine de doğal bir annelik içgüdüsünün varlığına bazen itiraz edilir (É. Badinter); tarihçiler çocukla ilgili kaygıların toplumumuzda son zamanlarda ortaya çıktığını (P. Ariès), Romalı Matrones'lerin görevinin evi yani köleleri ve çocukları çekip çevirmek olduğunu kanıtlarlar (P. Quignard). Öte yandan, son yüzyıllarda burjuva çocuklarının nerdeyse düzenli bir biçimde "sütannelere" emanet edildikleri de bilinmektedir (bkz., Madam Bovary'ye ve kızının başına gelenlere). Fransa'da 1977'den bu yana, annenin işini gören "sütanneler", "çocuk bakıcıları" yasa tarafından bir eğitimden geçme hakkıyla birlikte "anne yardımcıları" deyimiyle tanımlanmaktadırlar. Bu da bir çocukla meşgul olmanın, sadece bir içgüdüden ya da bir eğilimden kaynaklanmadığını, doğal anne ile diplomalı çocuk bakıcısı arasında bir köprü-meslek haline gelebileceğini gösterir. Hamileliğe isteyerek son verme üzerine gelişen bitmek bilmez uzun tartışmalar ve bu tartışmaların kadının özgürlüğü ile annelik "görevi" konusunda ortaya koyduğu meseleler sadece hatırlatmak amacıyla belirtilecektir. Hamileliği önleme yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına gelince, bu, kadınları hamileliğin kaçınılmazlığından kurtarır, böylece onlara cinsel özgürlük ve gebeliği bir düzene bağlama olanağı verir yani ille de anne olmaksızın kadın olabilme olanağı sunar.

İçinde yaşadığımız kültürde, anneye, hemen hemen basma-

---

8 *Faust*, perde I, P.- L. Assoun tarafından *Nouvelle Revue de psychanalyse*'in 45. sayısında yeniden çevrilmiş ve aktarılmıştır, Gallimard, 1992.

kalıp hale gelmiş nitelikler atfedilir: Anne özverilidir, çok kararlı (*certissima*), muzaffer (*gloriosa*) ve acı çekendir (*dolorosa*); ailenin kutsal annesidir, boğucudur, Mauriac'daki kindar annedir, Madam Raynal gibi yüreği parçalanan anne-kadındır. Sınırları olmayan bu listeye, psikanaliz başka nitelikler de eklemiştir: Anne vardır ya da yoktur; tahrik edicidir, baştan çıkarıcıdır, Ödipaldir, habercidir, hadım edilmiş ve/ya da hadım edicidir, falliktir, analdır, doymak bilmez oraldir, vd.

Freud'da baba ve ana soy sopu

Farklı soy soplar, anne ya da baba soy sopları hakkında kültür dünyamızda geçerli olan düşünce ve tasarım sistemlerini birbirinden ayırmayı denemek üzere Freudcu örneği yeniden ele alacağız. Freudcu örnek, hakkında duyulan (bak. analistlerin Freud'a yönelik duyguları konusunda daha önce yazılanlara) büyük hayranlığın ötesinde göz ardı edilemeyecek kadar ilginçtir de. Gerçekten de, karşımızda hacimli, eksiksiz ve yüksek düzeyde kuramsal bir külliyat bulunmaktadır. Bu külliyat bize yazarla ilgili bilgiler sağlamaktadır; üstelik, uzun sürmüş bir yaşam boyunca kaleme alınmış önemli bir yazışma elimizin altındadır. Bu, herkesin bu genel okumadan kişisel yankılar bulabileceği anlamına gelir.

İlk bakışta, Freud öncelikle baba figürü üzerinde durmuştur. *Düşlerin Yorumu* (L'interprétation des rêves) adlı yapıtının önsözünden (daha önce de aktarıldı: "Babamın ölümüne tepkim, bunun bir erkeğin yaşamında en önemli olay, en acı verici kayıp olduğudur"), son çalışması olan *Musa ve Tektanrıcı Din*'e varıncaya kadar, baba, sadece kişi olarak gerçekte ve tasarım olarak ruhsal yaşamda değil, aynı zamanda, temelde, ilk özdeşim ve yatırım nesnesi olarak da bu iki sürecin henüz birbirine karıştığı ("kişisel tarihöncesindeki babaya özdeşim")[9] erken olgunlaşma döneminde ön plandadır. Bu metapsikolojik figür, *Totem ve Tabu*'da anlatılan ve *Musa*'da yeniden ele alınan ilkel sürü babasına ilişkin antropolojik varsayımla; ama aynı

9 Le Moi et le Ça, *Les Essais de psychanalyse*, Paris, Payot, "PBP" 1981.

zamanda kolektif psikoloji temelinde, topluluğun şefe yatırımıyla ya da din olgusunun bir baba figürüne boyun eğmekle açıklanmasıyla da birleşir.

Bu bakımdan, babanın, bir yanda, bir *penis* taşıyan, ailenin maddi gerçekliğinde ve birincil sahne fantezinin ruhsal gerçekliğinde rol oynayan, hem nefret edilen hem hayran olunan Ödipal baba, ayırıcı ve özdeşim nesnesi *özel bir kişi olarak*; diğer yanda da, ad veren ve anne-çocuk ilişkisini üçleyen, *fallus* sahibi yani simgesel hadım edilişin ve imleyen zincirinin güvencesi, soy sopun babası olarak ayırt edilmesi kaçınılmazdır. Bu *simgesel* ve simgeleştirici *babayı* gerçek ya da imgesel babadan iyice ayrı tutmak gerekir – J. Lacan'ın sözgelimi, psikozda baba adının reddedilmesine ilişkin olarak bu ayırım üzerinde ısrarla durduğu bilinir. Freud'da sıradan baba portreleri görülür: Kendi babası gibi ya da ünlü olgularda yer alan Dora'nın babası, Küçük Hans'ın babası, Fareli Adam'ın babası, Kurtlu Adam'ın babası, vd. gibi. Bununla birlikte, Michelangelo'nun Musa'sı, ilkel sürü babası, büyük "kültürel" metinlerdeki baba, oğulların öldürdüğü baba gibi bireysel biyografiler ağır basar.

Anne ise Freud'da öz-korunum dürtüleri açısından bir payanda nesnesidir; ilk nesne olarak birincil özdeşim nesnesidir; Ödipal arzu nesnesidir; Oidipus ve ters Oidipus komplekslerinde ikincil özdeşimlere de elverişlidir. 1925'te, annenin erken yokluğu uyarıcı olarak, habercisi olduğu hadım edilme tehditinin öncüsü biçiminde değerlendirilmiştir. Annenin çocuğuna verdiği –ve tıpkı anne ile çocuk arasındaki ilişkide olduğu gibi– cinselleşmemiş olması düşünülemez bakımlar yüzünden 30'lu yıllarda anneye Freud tarafından "ilk baştan çıkarıcı" denmiştir. Ve nihayet, Freud son yazılarına kadar, erkeklerdeki hadım edilme kompleksinin kadınlardaki işlevsel eşdeğerlisi penis hasedi –gerçek kompleks– üzerinde odaklanmış bir kadın cinselliği anlayışında ısrar etmiştir. Bu fallik talep, yanıtını, yine hep Freud'a göre, ancak annelikte deyim yerindeyse bir penis-çocuk kazanımı yoluyla bulacaktır.

Yalnızca, ilk özdeşimleri nitelendirmek için "birincil" sözcüğünün kullanılışında bile, soy sopların farklılığı görülür. As-

lında, her ne kadar babanın –biri gerçek diğeri simgesel– iki yüzü varsa da; ve anne birçok boyuta sahipse de, en önemlisi, baba ve anne soy soplarını özleri, rolleri ve işlevleri itibariyle kavramsal açıdan saptamak ve ayırt etmektir. Eli çabuk tutmak için: Anne doğadır; baba ise kültür demek insanın hoşuna gider.

Rébecca'nın elbisesi

Freud yazılarında annesi Amalia'yı pek az anmıştır; annesi açısından ondan önce ölmemeyi dilemiş ve annesinin çok yaşlıyken ölmesini her ikisi için de bir teselli gibi hissetmiştir. Ayrıca, yazılarında belirttiği üzere "aktarımda anne olmaktan" pek hoşlanmadığı da bilinir. Kızının dünyaya gelişi esnasında duyduğu heyecan ise çok ılımlıdır: "Eğer bir oğlum olsaydı senin adını alacağı için hemen bir telgrafla bildirecektim. Ama Anna adında bir kızım olduğu için haberi daha geç bildirdim sana." Bu mektup 3 Aralık 1895'te Freud'un dostu W. Fliess'le yakın ilişkide olduğu sırada kaleme alınmıştır (kızın ileride ünlü Anna Freud olacağı henüz bilinmiyordu!).

Öte yandan Freud'un külliyatının, bir hamilelik öyküsüyle, Anna O.'nun hamilelik öyküsüyle başladığı kaydedilmelidir: Histeri tanısı konan genç kadın, kendisini tedavi eden hekimi J. Breuer'den hamile kaldığına inanmaktadır. Bu vaka, Breuer ve Freud tarafından 1895'te *Histeri Üzerine Çalışmalar*'da (Études sur l'hystérie) incelenir. 1900'deki *Düşlerin Yorumu*'nun önsözü ise bir ana tanrıçaya (Aeneis'teki Iuno'ya) gönderme yapar: "Achéronta movebo" (Sonumuz Cehennemdir).[10]

Freud'un Fliess'le olan yazışmalarında, 1987 Eylül ve Ekim mektupları, Freud'un kendisinden söz ediş tarzı nedeniyle iyi bilinmektedir. Freud, *Neurotica*'sında yani histerinin etiolojisinde, hastalarının çocukluklarında maruz kaldıkları gerçek cinsel travmaların, özellikle bir baba figürü yüzünden meydana geldiğine artık inanmadığını yazar. Düş kırıklığı onu bir Yahudi hikâyesini aktarmaya iter: "Rébecca, elbiseni çıkar, sen

10 P.- L. Assoun'un *Voyage aux pays des mères* başlıklı makalesinde, NRP, No 45, 1992., dikkate aldığı husus.

artık nişanlı değilsin!" (iyi düşünülecek olursa: hikâye açıklıktan uzaktır; nişanın para sorunları yüzünden bozulduğu tahmin edilir ama kim (babası mı?) Rébecca'ya elbisesini çıkarmasını söylemektedir ve (ne yapmak için?) böyle bir istekte bulunmaktadır?

Eğer vakaların çoğunda, travma gerçekte fiilen yoksa o zaman bir fantezi söz konusudur. Ama Freud, ruhsal yaşamdaki cinsel fantezinin bu egemenliği ve sürekliliği konusunu henüz öne sürmez. Önce, düşlerin ve otoanalizin ona öğrettiklerini yani kendi durumunda "babanın hiçbir etkin rol oynamadığını" anlatır. Ardından, kendisinde "nevrozu doğuran ilk kişiyi", "bana Tanrı'dan ve cehennemden çokça söz eden; yeteneklerim konusunda beni iyice fikir sahibi eden yaşlı ve çirkin ama zeki bir kadın" olarak tanımlar. W. Granoff[11] bu kadının adının Monika Zajic olduğunu, Çekçe konuştuğunu ve küçük Sigmund'u kendisine vermesi için ikna etmeye çalıştığı bozuk paraya (*die kleine Münze*) Çekçe'de *Peniz* dendiğini ortaya çıkarmıştır. Onu kiliselere götüren ve kardeşi Philipp'in hırsızlıktan hapse attırdığı ("kutuya kapattırdığı") bu kadındır. Dolayısıyla, çocuğun yaşamında ansızın ortadan kaybolmuştur; Freud, bu yok oluşla, anne yokluğu ve annesinin de yok olduğu, onun da "kutuya kapatıldığı" düşüncesine bağlı olarak gelişen kendi kaygı krizi arasında paralellik kurar.

Yine 3 Ekim 1897 tarihli bu mektupta, Freud 2-2.5 yaşlarına doğru, bir yolculuk sırasında annesini çıplak gördüğünü hatırladığını yazar; bu olay doğuştan gelen libidosunu ("*sa libido ad matrem*") uyandırmış ve çevirmiştir. Aynı mektupta, kendisinden bir yaş daha küçük olan erkek kardeşinin doğuşundan ve onun erken ölümünden söz eder. Bu arada, çıplak anneyle ilgili hatıranın, "Rébecca, elbiseni çıkar..." başlıklı Yahudi öyküsünü izlediği ve aynı çıplak annenin, küçük erkek kardeşin birkaç ay önce meydana gelmiş ölümünden dolayı yasa boğulmuş bir anne olduğu not düşülebilir. Freud, bu kardeşi hakkındaki olası ölüm temennilerinden, kendisinden bir

---

11 W. Granoff, *La pensée et le féminin*, Paris, Éd. de Minuit, 1976.

yaş büyük erkek yeğeniyle kavgacı suçortaklığından ve bir yaş küçük kız yeğeniyle oyunlarından söz eder. Bir sonraki mektupta kaygı krizinin öyküsü anlatılır: Çocuk yaştaki Sigmund, "cinsellik öğretmeninin" ortadan kaybolmasından sonra annesinin de "kutuya kapatıldığına" inanır; ama ağabeyi Philipp kutuyu açar; kutu boştur: "O kadar çok bağırdım ki sonunda o (annem), narinliğiyle ve güzelliğiyle, kapının aralığında belirdi." Ve birkaç satır ileride Freud, *Kral Oidipus*'u ve *Hamlet*'i çağrıştırır. Sonuç itibariyle, bu birkaç satırın içinde her şey, nevrozların olası travmatik nedenlerinin hepsi vardır: Baştan çıkarıcı anne, yok olan sütanne, ölen kardeş, yasa boğulmuş anne, çocuklar arasındaki dalaşlar ve cinsel oyunlar...; nevroz anneden mi ileri gelmektedir?

Gerçekten, Freud tarafından incelenen klinik vakalarda, kendileri de genç ve güzel olan anneler, oğullarının nevrozunu kamçılayıcı gibi görünürler: Küçük Hans'ın annesi, Leonardo Da Vinci'nin dul ve tutkulu annesi Catarina, Kurtlu Adam'ın annesi; tabii, bu arada Freud'un "*Düşlerin Yorumu*"nda anlatılan ve "sevgili annem" başlığını taşıyan kişisel bir rüyasını da unutmamak gerek.

Tersine, mitsel anne figürleri Freud'da az görülür ve her halükârda ilkel babanın ya da deyim yerindeyse simgesel babanın merkezi konumuna oranla çok daha belli belirsizdir. Yunan mitolojisinde, Hesiodos'un genital ve düpedüz ensestçi bir Olympos gerçekleştirerek düzeni kurduğu sırada olduğu gibi Freud da, yaşam ve ölüm veren doğurgan ve yıkıcı ana tanrıçaları bilinmezliklere gönderir. Moira'lar, Hora'lar, Norma'lar, Parka'lar: Bunlar yüzleri olmayan ve ömür ipliğini "bükme" işlevlerinin ötesinde bir öyküleri bulunmayan arkaik tanrılardır. Bunlar, az-çok anne ya da Lilit gibi canavar (örneğin, J. Brill tarafından aktarılan "karanlık ana") diğer kadın figürlerine oranla Freud'un daha fazla dikkatini çekmişlerdir. Freud, 1913'teki[12] *Le thème des trois coffrets*'de (Üç Kutu Teması), Venedik Taciri'nden ve Kral Lear'den esinlenerek, "bir erkeğin üç

12 *L'inquiétante étrangeté*, Paris, Gallimard, 1985.

kadın arasında: doğurgan, arkadaş ve yıkıcı üç kadın arasında yaptığı seçimi" çağrıştırır. Doğrusunu söylemek gerekirse bu tuhaf bir seçimdir; çünkü insan arkadaşı hariç kendi annesini ve genelde kendi ölümünü seçemez. Görüldüğü gibi, sonuçta, her ne kadar Freud, Ödipal anne konusunda ölçülü ise de ve "pregenital" anneyle ilgili olarak sözü çok uzatmazsa da istiareler konusunda pek amatör değildir. Buna karşılık halefleri, "anneye" belki de kimi kez kadının aleyhine olacak kadar merkezi bir yer vermişlerdir.

Halefler ve anne

Daha önce de belirtildiği üzere, annenin ve anneliğin rolü, post-Freudculuğun günümüze kadar uzanan büyük bir kaygısını oluşturmuştur (bazı Amerikan psikanaliz akımlarının çocuk cinselliğinde anneye verdikleri yer henüz bilinmeksizin!). Burada sadece, hatırlamak üzere, M. Klein ve A. Freud tarafından, ayrı olarak ve farklı bir anlayışla gerçekleştirilmiş, anne-çocuk ilişkisine ve annenin bedeniyle ilintili fantezilere açıkça başat bir yer ayıran çocuk psikanalizinin keşfine değinelim. Winnicott "yeterince iyi" bir anneden söz ediyordu; yani çok da aşırıya kaçmayan, iyi bir anneden. Bion, annenin ruhsal aygıtının, çocuğun ruhsal aygıtına, onu rahatsız eden şeyin "zehirini yok etme" konusunda nasıl yardımcı olduğunu görüyordu. Fransa'da ise, I. Barande'ın, Leonardo da Vinci ile annesi arasındaki ilişki üzerinde duruşunu; M. Fain ve D. Braunschweig'ın, gündüzleri çocuğu için annelik yapan kadın ile geceleri sevgili olup çocuk açısından ortadan kaybolan kadın arasındaki akla yatkın ayrımını; sapıklığı ve anneliği sorgulayan F. Perrier'nin ve W. Granoff'un çeşitlemelerini; A. Green'in yatırım yapmayan ya da artık yatırım yapmayan "ölü anne"nin metapsikolojisini anmak gerekir. Klinik yaklaşımdan daha geniş bir görüş açısına yönelen J. Chasseguet-Smirgel ise, çağımızın büyük kitlesel katliamlar, ideolojik saldırılar, soykırımlar ve nükleer kıyamet girişimleri açısından ne yazık ki örnek teşkil ettiğini, dünyanın sonunu getirme ve insan varlığına iyice demir atmış bulunan Toprak-Ana'nın kısırlaştırılma isteğini

ortaya çıkardığını kaydeder. Böylelikle, öldüren anneden öldürülen anneye ve annenin katline geçilecektir.

Düşünülemez ana katli

Anne imajına ve daha doğrusu erotik anne dişiliğinin annelik yönüne rengini veren çifte değerlilikte, hayranlığa olmasa bile, aşka dair söylenilen ve tanıklık edilen her şey bilinmektedir. Buna karşılık, çocuğun ve yetişkinin, misilleme kabilinden sırrını besledikleri, anneyi katletme arzusu konusunda ne denebilir? Hiç kuşkusuz, etkin bir ana katilliği rolü, babanın ölümünde olduğu gibi, doğal ölüm karşısındaki edilgin ve acı verici güçsüzlükten koruyacaktır. Öte yandan, olayın kendisi de simgeleştirici kesilmenin yerini tutabilecek bir kopukluğa yol açacaktır. Bununla beraber annenin erotik dişiliğine karşı intikam amacıyla gerçekleştirilen ana katli, edebiyata kaynaklık etse bile, kurucu mit statüsüne erişmemiştir; annenin sıradan ölümü de. Bu ölüm çoğu kez acı veren, son derece etkileyici, mutsuz ve evrensel bir olay düzeyinde kalır ama hiç kuşkusuz simgeleştirilebilir ve tasarımlanabilir olmadığı için simgeleştirici yapıda değildir.

Dolayısıyla, *bir ilk ana katlinin kesinkes düşünülemez karakterine* dair varsayım geliştirilir. Bu noktada tasarımlanamaz olanla karşı karşıya kalınır; oysa annenin ölümü yaşam bağlarının doğasında vardır ve öte yandan da anneyi katleden hareket bir gerekçeye dayanacaktır. Erotik anneye karşı hınç: Erotik anne üçüncü kişiyle ihanet eder; ters Oidipus kompleksinde ondan nefret edilir, çünkü sevilen babadan ayıran kişidir o; uyarımları tetikleyen ve sizi o uyarımları özümlemede tek başınıza bırakan “ilk baştan çıkarıcı” anne: Bu, Ödipal annedir. Bedenin giriş ve çıkışları üzerinde hüküm süren, içerisi de dahil olmak üzere delikleri, yüzeyleri kontrol eden, dokunan, sürtünen, giren, yemek yediren ve uykuya gönderen anne: Bu, Oidipus öncesi annedir, fallik, sfenkter eğitimine yön veren, her şeye kadir düzenleyici anne. Karnı canlı varlıklarla, kaynaşan çocuklarla, dışarı atılacak atıklarla, kendisi için alıkoyduğu ve sizin sahip olamayacağınız baba penisiyle dolu anne: Bu Klein tarzı annedir (M. Klein tarafından betimlenen anne).

Anneyi öldürmek için onca gerekçe vardır, oysa *Le Robert* sözlüğü (1993 baskısı), ana katilliği anlamına gelen "matricide" sözcüğünü "seyrek kullanılır" olarak nitelemiştir. Niçin? Bu bir kendi kendini öldürme eylemi midir, beni doğuranı yok etme yoluyla kendiliğin yıkımı mıdır? Hayır, böyle denemez çünkü bu ilk anneden ayrılışımın üzerinden uzun süre geçti. O halde, belki de bilmecenin anahtarı bu noktadadır: Tam tamına, ayrılıkta... daha kötüsü, annenin yok olmasında.

Yok olma

Annenin ölümü, her çocukta ve her yetişkinde, onun ilk yok oluşlarıyla tetiklenen eski uyarımı depreştirmeden edemez. Bunun için küçük bir çocuk ile annesini görmek yeterlidir. Çocuk tümüyle anneye bağımlıdır: Açlık, susuzluk, vücut bakımı, ayrıca gülümsemeler, okşamalar, sözcükler. Bilindiği gibi, anne sesini tanıma çok erken dönemlerde başlar; ama ayrıca çocuğun annenin gidiş gelişlerini izleyen ve o görüş alanından çıktığında şaşkına dönen bakışlarına da bir göz atın.

Artık kaynaşma yoktur, aşırı yakınlığa da dayansa gerçek bir ilişkidir bu. Ancak, en ufak kopuş, ruhsal savunma mekanizmalarının olmaması yüzünden genelleştirilmiş bir uyarıcıyı tetikler; bu uyarıcının henüz fizyolojik, olsa olsa fizyopsikolojik bir nitelik taşıdığını kabul etmek gerekir. *Annenin ölümünün depreştirdiği şey, çocuğun bedenini ve onun henüz biçimlenmekte olan ruhsal aygıtını çöküntüye uğratan bu uyarım patlamalarıdır.* Annenin ölümüyle, bu tam oluşmamış ruhsallığın henüz özümleme gücüne erişmediği, duygu yüklü, bilinçdışına atılabilir ve simgeselleştirilebilir tasarımlar haline getirme gücünde olmadığı uyarımlar; çığlıklarla, gözyaşlarıyla, kasların büzülmesiyle, hormonal belirtilerle, sinir-ileticilerinin altüst oluşuyla ve bütün bedeni saran simgesel dışı bir öfkenin dışa atılmasıyla boşalan fizyolojik yönü ağırlıklı uyarım patlamaları canlanır. *Söz konusu olan bir ayrılma kaygısı değildir; bu formülü ileri sürmek bir gediği kapama girişimidir. Söz konusu olan, yok oluşun yarattığı aşırı bir öfkedir.* O çocuğa bakın: Annesi yan odaya gitmiştir; yok olmuştur; hiçbir şey annesinin geri gele-

ceğinin teminatı olamaz; hiç kimse ona annesinin geri döneceği konusunda güvence veremez; zaten, çocuk, geri dönüşün mümkün olduğunu gerçekten henüz bilmemektedir; saklambacın nasıl oynandığının da farkında değildir henüz. Annesi yok olmuştur, olup biten budur.

Yetişkin insan, annesi öldüğünde, bir süre, bu duygusal boşalım halini yaşar; ardından, iyi durumlarda, bu kaybı, bu iç çöküntüyü ruhsal olarak özümler. Bu, yitirilen nesneye özdeşimle bir yas çalışması yapma olarak, sonra da zaman geçtikçe nostaljik kalıntılarla tedrici bir kopma olarak adlandırılır. Diğer durumlarda ise, yitirilen nesnenin gölgesi, benlik üzerine öylesine çöker ki benlik ezilmiş, güçten düşmüş, değersiz olarak ve kendini suçlayarak, ayni anda hem puta tapmada ve hem de bir nefret kültüründe bulunan çifte değerliliğinden kendini sorumlu tutarak yok olup gider.

Temel kayıp

İlk nesnenin ilk kaybı hiç kuşkusuz temeldir, biçimlendiricidir ama her tekrarlanışında acı verir. Oysa ki her zaman tekrarlanır ve tarihe –bir tür melankoli çekirdeğinin her zaman potansiyel halde olan uyanışı pahasına yaşamayı öğrenmenin tarihine– dönüşür. *Daima gizliden gizliye yaşayan bu melankolik çekirdeğin annenin ölümü sırasında oluştuğunu düşünmek hatadır; öncülleri, annenin varlık-yokluk münavebesi içinde her zaman oradadır.* Bu durumlara duyulan tepkiler, yaşam boyunca, az veya çok özümsenmiş, daha doğrusu genellikle daha çok özümsenmiş olacaklardır; ama ne olursa olsun temel bir bölüm, çıldırtıcı bir tasarımlanamazın lanetli payı olarak kalmış gibi görünür. Erkekler kadınlardan, ayrıca, ölümlü oldukları için ya da sadece yok olup gittikleri ya da geciktikleri için de korkarlar. Birincil nesnenin yokluğunu az çok hatırlatan her durum, yatırımları allak bullak ederek ve en tehlikeli özdeşimlere iterek, kesinlikle dayanılmazdır ve öyle kalır.

Erkekler Ödipal öyküler ve hadım edilme tehditlerini anlatabildiklerinde gerilim biraz düşer, ama kendisi de ayrıca darmadağan eden ve kişiliği ortadan kaldıran psikofizyolojik bir

doruk niteliğindeki orgazma "küçük ölüm" denmesi ve orgazm sona erdiğinde ilk söylenen sözün sanki öteki –öteki ya da kendi– yok olmuş gitmiş gibi "neredesin" olması rastlantı değildir. Haz konusunda olduğu gibi annelik konusunda da, daha açıkçası hamile bir kadın karnını seyrettiklerinde de erkekler şaşırıp kalırlar. Anne elinin "onu hissediyorum, kıpırdıyor" diyerek karnını okşadığı sırada, erkek yok olma olmayan ama hâlâ var olma da olmayan, üstelik yoldaş da olsa, onu bu gizemden yoksun bırakan şey hakkında ne tasavvur edebilir – artık yok olabilir mi, artık ona ihtiyaç yok mu? Freud 1925'te *Ketlenme, Semptom ve Kaygı*'da, *"bütün savunma psikonevrozlarında bir güncel nevroz nüvesinin sürüp gittiğini" düşündüğünde, değindiği mesele, bu ilk ve hep güncel olan travmadır: Annenin her zaman mümkün, her zaman eli kulağında yok oluşu, hiçbir zaman gerçekten özümlenmeyen travma, erotik anne dişiliğinin içindeki kökten ve tahammül edilmez tasarımlanamaz olan.*

İlk yas çalışması

Her insan, kendine ait, en kişisel yöntemler çerçevesinde, bu çekirdeğe, kötü meleklerin bütün beşiklere yerleştirdiği bu kara yıldıza elinden geldiğince bir çeki düzen verir. Bazı kültürlerde, grup, kabile ve toplum, topluluk yaşamında bireye yer vererek onu destekler; birey orada özerkliğini yitirir ama toplumsal bir kimlik ve bir güvenlik kazanır. İçinde yaşadığımız Batı kültürlerinde, temel nüve çekirdek aile küçülmüştür. Bir soluk almayı sağlayabilecek aradaki kişiler (dedeler-nineler ve akrabalar) sayıca azdır ve olay mahallinde yoktur; kreş ayrılığa bir düzen getirmekte ama dram olduğu gibi korumaktadır varlığını. Çocuk zorunlu olarak bunun üstesinden gelmeli, yani *yok oluş dehşetini ayrılma kaygısına dönüştürmeyi, sonra da bu kaygıyı*, tümünü kurtarmak için bedenin bir bölümünü kurban etmeye hazır *hadım edilme kaygısı olarak sınırlamayı yavaş* yavaş öğrenmelidir. "Öğrenme" sözcüğü yanlıştır: Söz konusu olan, bedenin uyarımlarını dürtülere –sınır kavram– dönüştüren, onları daha iyi ya da az kötü işlemek üzere ruhsallaştıran bir özümlemedir. Tahmin, ihtiyatlı olmak duru-

mundadır: *Sekizinci ay kaygısı denilen ünlü kaygıya ve yabancı korkusuna bakın; ne kadar sürdüklerine bakın.* Bir çocuğun, annesinin yokluğunda onu tasarımlamayı, bu tasarımı renklendirmeyi ve yok oluş yaşantısını ifade edecek duygularla yüklemeyi başarmak için kaç aya ihtiyaç duyacağına bakın. Çocuk, genellikle çok şiddetli olan bu tasarımları bilinçdışına atacak ve onu aşan duygulanımları başka yöne kaydıracaktır; gerektiğinde benliğini ve nesnesini ayıracak, inkâr edecek, onun yerine en çılgın ve en bilge fantazmatik senaryolara yatırım yapacaktır. Ama –ve bu insanlık durumudur– daima aynı sorulara toslayacaktır: Annesi ortadan kaybolmuştur, evet ama kiminle? Baba işte tam bu noktada, ancak rakip olarak üçgeni tamamlar ve anne ile çocuğu ayırır.

Sonuç olarak, zaman kazanılır ve yok oluşu ayrılığa dönüştürerek, daha sonra da, bunun Ödipal konumda olması pahasına orada olmayanı tasarımlamayı başararak zamansallığa ulaşılır. Bu Ödipal trajedi, yasak arzunun cezası olan hadım edilme hikâyesiyle dramatize edilir. Ancak, her halükârda bu girişimler, fazla nevrotik zararlara yol açmaksızın tamamiyle başarıya ulaşsalar bile, iç dünyanın gizleri olarak kalacaklardır. Bu muhtemel hadım edilme meselesiyle, bir şaşırtma, yer değiştirme ve indirgeme denenmiş olur. Adlandırılamaz bir terörün yerine, bilinen, uyarılabilir, daima bedenin üzerinde ama görülebilir, sözcüğün her anlamıyla suçlu, hatta simgeleştirme sürecine anatomik destek olarak bile hizmet edebilecek dış bir organ söz konusu olur.

Alt edilemez tasarımlanamayan

Bununla birlikte ne söylense, ne yapılsa boşunadır. Bedenin içindeki giz bütünüyle kalır. Kadının zevk veren erotik bedenine girilir ama onu tanımaya yetecek kadar derine inilmez; ana karnı, bir zamanlar, orada olunmuş ama yaşananlar unutulmuştur; orada olup bitenler ancak nostalji içinde varsayılabilir! Dişi budur: *Kadının erotik bedeninin ve anne karnının tasarımlanamazlığı ve ayrıca her zaman başa gelebilecek tahammül edilemez yok oluş. Tasarımlanamaz olan, tasarımlanamadan*

yok olup gidendir. İnsanın fidyesi, aydın düşüncelilikten ödenecek bedel, bilincin acı dolu öteki yüzüdür: İnsan, kendini, farklılıkların tanınmasıyla, bu farklılıkların bir düzene bağlanmasıyla, tasarımlanmazlığı ve tahammül edilmezliği dile getiren ama yine de onları çözemeyen bir dil yapısıyla üretir. İçinde yaşadığımız çağ bize bu konuda şaşırtıcı bir örnek sunmaktadır: Biyogenetikçiler, hayvan hücreleriyle ve aynı zamanda insan hücreleriyle de oynayarak her şeyi yapabilecek duruma gelmişlerdir. Kendi söylediklerine bakılacak olursa, artık her şey mümkündür; sorunlar teknik düzeyde olmaktan çok etik düzeydedir. İmplant, organ nakli, transformasyon, klonlama yapılmakta, yaşam yaratılmaktadır. Bunun inanılmaz olduğunu söyleyeceksiniz ve haklısınız; çünkü bunu söyleyerek, kavranabilir bilimsel düzlemden, inanç ve büyüsel düşünce düzlemine geçiyorsunuz. Kavrıyorsunuz ama "bu" içinizde bütünleşmeden, tasarımlanamaz olarak kalıyor ve işte siz hayret ile tedirginlik arasında gidip geliyorsunuz. Kendinize tasarım modelleri ve duygulanım gerekçeleri yaratmak için bilim-kurgu senaryolarına dört elle sarılıyorsunuz.

Kadınlar erkeklerden korkarlar mı?

Mantıklı, dürüst olabilmek için çıkış noktasındaki önermemizi tersine çevirmek ve sormak durumundayız: Kadınlar, erkeklerden korkarlar mı, korkarlarsa niçin korkarlar? Hatta soruyu daha genişleterek kadınlar neden korkarlar diye sorabiliriz.

Soruda şart kipinin kullanılması, belki de kadınların korkmadıklarının ya da hemen hemen korkmadıklarının, hatta hiç korkmadıklarının düşünüldüğü varsayımını içerir. Kadınlar, fareler ve örümceklerden o kadar çok korkarlar ki, belki de aslında hiçbir şeyden gerçekten korkmazlar. Peki o zaman, kadınlar, erkeklere, *yaşamın temel konularında hiçbir şey söylemedikleri, nasıl olsa bunları yaşadıkları için bu konuda söyleyecek birşeyleri olmadığı gerçeğini gizlemek amacıyla korku öyküleri anlatıp dururlarken* –elbette bilinçdışı olarak ve tamamen iyi niyetle– yalan mı söylemektedirler? Kadınlar konu-

şurlar elbette ama önemli olduğunda. Hissederler, algılarlar, anlarlar, bağırırlar, şarkı söylerler, beşik sallarlar ve bu anlarda hiçbir şey söylemezler ve hiçbir şeyden korkmazlar. Bu değerlendirmenin, sanki simgeselin erkeklerin tekelinde olduğu ve kadınların sonuçta yalnız bilinçdışı olanı cisimleştirdikleri düşünülüyormuş gibi, siyasal açıdan doğru olmadığına hiç kuşku yoktur. Hadım edilme kompleksi sorununu, kadınlarla erkeklerin aynı tarzda yaşamadıkları ve kadınların yok olma kaygılarını farklı biçimde karşıladıkları tartışma götürmez. Üstelik –ya da en azından, nasıl arzu edilirse öyle söylensin– kadınlar erotik dişiliğin ve anne dişiliğinin tasavvur edilmezliğiyle de aynı düzeyde yüz yüze kalmazlar. O halde kadınlar neden korkarlar?

Bir kayıp, can ve mal

Kadınlar erkeklerin fizik gücünden, eşit olmayan, gerçekten zarar veren, tecavüz eden fizik gücünden kuşkusuz ki korkarlar. Daima muhtemel fantezilerin berisinde, *gasp edilişin* fiili ve zorba gerçekliği temel olarak kalır; hoyrat bir acı gibi fizyolojik, kendiliğin öteki tarafından değersizleştirilmesi gibi narsisistik özellik taşır ve ilk çocukluğun arkaik kaygılarını depreştirir.

Kadınlar ayrıca erkeklerin kendilerini toplumsal alandan uzaklaştıran, cinsel yaşamda yarı yolda bırakan, yaşamın akışı içinde anne-kız ilişkisinin boğuntularına karşı gerektiği gibi koruyucu olmayan ve böylece kendilerinde düş kırıklığına yol açan *zayıflıklarından* da ürkerler. Gerçekte, hukuken olmasa bile, erkeklere eşittirler ya da erkekler onlara eşittirler. Bütün kültürlerde baskı altında tutulmuş olan kadınların –aynı erkekler gibi– egemen ideolojinin kulu kölesi oldukları durumlar hariç, düşünce yönünden hiçbir eksiklikleri yoktur. Ne var ki, erkeklerin gözünde ve fallik düzende aşmaları gereken bir engel vardır: Farklılıkla karşılaşmış özneler olduklarını iddia edenler açısından, kadınlar, erkeklerin sahip olduğu ve yitirmekten de çok korktuğu şu penise sahip olamadıklarından bu farklılığın olağandışı –dışında dememek için

bu sözcüğü kullanıyoruz– nesneleridir. Erkekler, kadınların bir anlamda "hadım edilmiş" oldukları kanısıyla, hadım edilme konusundaki kendi kaygılarını onların üzerine yansıtırlar. Ama bu kanaat orada kalmaz; sonuçta mantık, kadınların, bütünü kurtarmak uğruna –sahip olmadıkları– bir bölümü kaybedemeyeceklerine göre o zaman genel, toptan bir kayba, nesne kaybına, aşk kaybına, can ve mal kaybına duyarlı olduklarını düşünmeye iter.

Bu bakış açısında, kadınlar, öncelikle yüzüstü bırakılmaktan, atılmaktan, devre dışı nesne-kadın olmaktan, terk edilmekten korkacaklardır. Kültürü "oluşturan" fallik düzen içinde ele alınan kadınlar ona ilişkin arzuları ve yasaları bilirler; ama en azından imgesel planda, bütünü kurtarmak için bir bölümü kurban etmeyi sağlayan hadım edilme kompleksi tarafından, erkeklerde de olduğu gibi, görece korunmama dezavantajları olacaktır. *Kadınlar bütünün kaybına karşı çok daha duyarlıdır; erkekler ise kaybı görece kılabilir.*

Çok haklı olarak, kadınlar ve erkekler üzerine bu gibi genel değerlendirmelerin çok yüzeysel oldukları söylenecektir: Doğrudur. Ama yine de, erkek gruplarının kadın gruplarına her zaman egemen olduğu; kültürü kuran takaslarda, alıp verilenlerin kadınlar olduğu (sen benim kız kardeşimle evleniyorsun, ben de seninkiyle; işte, hısım olduk); çocukları kadınların doğurduğu ama adı babaların verdiği, vd. gerçeği de geçerliliğini aynı ölçüde korumaktadır. Bunu söylememizin nedeni, en azından Freudcu kuramda, ama hangi kültürde olursa olsun, kesinlikle gerçeklikte de, kadınların nesne kaybıyla erkeklere göre daha doğrudan temas halinde olmasından dolayıdır. Freud'un kadınlarda, erkeklerdeki hadım edilme kompleksiyle işlevsel olarak eşdeğerli kıldığı "penis hasedi", erkek penisiyle ve çocuk yaparak gideriliyor gibi görünse de, mantık açısından bakıldığında, doyurulmamışlık yönünden sürüp gitmektedir. Ayrılma kaygısı pek sınırlanmaz ve bir yok olma sıkıntısı uyandırabilecek durumlar karşısında pek koruyucu olmaz. İşte bu nedenle kadınlar, karşı yatırıma yani, kayıp ve korku senaryolarının zıddına, yerine ve yanına yatırım yapmaya –bu

fobinin tanımıdır– daha eğilimlidirler; kuşkusuz bunun nedeni, yalnızca anneliğin ve haz alışın anlatılamayacak doruk anlarının yok edebildiği daha temel bir korkuyu gizlemektir.

Etkin, sadik, fallik ve giren sıfatları erkeğe ilişkinse kadınlar bu tanımla niçin aynı kanıda olmasınlar? Buna karşılık, anlaşmazlığın olduğu yer, kadınla ilgili Freudcu tanım –Freudcu ve çiğ ama toplulukların tümü tarafından yaygın biçimde kabul edilmiş tanım– konusundadır. Buna göre, edilgin, mazoşist, hadım edilmiş ve girilen sıfatları kadınla ilgilidir; bu sözcükleri tek tek tartışmamız gerekir:

- "Girilen" sözcüğü, önsel (*a priori*) olarak, ne hoşa gider ne de aşağılayıcıdır. Gerçekten de, nitelikleri ve koşulları açık ve de doğru olarak belirtmek gerekir: Etkin ve alıcı aşkın mutlu girişi vardır, ama bir de zorla giriş vardır... Ve en kötüsü, reddedilmiş olmasına karşın bir hazzı başlattığında deyim yerindeyse "becerilmiş" denecek tecavüzün girişi vardır.

- "Hadım edilmiş (kadın)": Kesinlikle eleştirilecek bir sözcük. Ne var ki bunun, çocukların söylediği gibi, kız çocuklarda ve kadınlarda penis yokluğunun ilk ve en yalın açıklaması olduğunu teslim etmek gerekir. Ama bu yalnızca erkeklerin yorumudur. Fallus-merkezcilikteki yabancılaşma dışında, kadınların aklı daha az ermez ve kadınlar hadım edilmediklerini bilirler.

- Aynı şekilde, kadınlar karıştırmazlar: Edilginlik, belirli bir eşiğe kadar, mutluluk verici olabilir ve engin duyumlara kaynaklık edebilir. Mazoşizm, belirli bir eşiğe kadar acı ile zevk bütünleştirme olanağı verir. Bu da yaşamda bir güçtür ve zevk artışıdır.

Kadınlar ve yok olma

Temel sorun burada değildir: Bir kez daha tasarımlanamaz olan konusuna dönülür. Kadınların, haz alan bir erotik dişiliği tasarımlayamamaktan, zaten kendilerinin de bu hazzın muhtelif duyumlarının öznesi olmaları yüzünden, sıkıntı duymadıkları varsayılabilir; yine aynı şekilde, kadınların bir anne dişiliği tasavvurunda bulunamamaktan da, doğumun bizzat

kendi bedenlerinde gerçekleştirilmesi yüzünden bir rahatsızlık hissetmedikleri varsayılabilir. Kadınlar açısından tasarımlanamaz olan, "dişilikleri", terk edilme olasılığıdır. Daha açıkçası: Tasarımlanamaz olan, bir hiç için, boşu boşuna terk edilmektir. Ancak, burada, çaresizliğin elinin altında bir telafi fantezisi bulunur: *Bir kadının, terk edildiğinde annesinin evine geri döndüğü söylenir*. Bu geri dönüş, fiilen gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, sorun bu noktada değildir. Aracı fallik nesnenin kaybı, kadını, annesiyle yüz yüze kalan kız çocuk konumuna iter; bu yeniden başlayan ve bitmek bilmeyen eski bir hikâyedir. Bir hiç uğruna gerçekleşen tahammül edilmez bırakılmışlık, gırtlak gırtlağa bir trajedi haline gelir; bu, belki hasarları sınırlı bir düzeyde tutar ama yine de kayba karşı sağlam bir güvence oluşturmaz.

Freud, kız çocuğun Oidipus kompleksine, nihayet huzuru bulacağı bir limana sığınır gibi girdiğini belirtirken iyi bir durum saptamasında bulunmuştur. Bu, diğer bir deyimle, babasının kız çocuk açısından Ödipal sevgi nesnesi haline geldiği üçlü ilişkinin, kız çocuğu, annesiyle olan ve henüz üçlü hale gelmemiş çok dar ikili bir ilişkiden sıyırıp kurtaracağı anlamına gelir. Sonuç olarak ve kısacası: Kadınlar erkekleri kendilerini eğlendirdikleri, korudukları ve her halükârda onları annelerinden ayırdıkları için tercih ederler. Dram, erkeklerin onları yüzüstü bırakmaları halinde, kabul edilmesi güç bir ayrılıkla –kendilerini, görünüşe bakılırsa, çoktan adamakıllı budanmış bir annelik ilişkisinin iğrenç ortamına teslim eden bir ayrılıkla– karşı karşıya kalmalarındadır. Sonuçta, deyim yerindeyse her iki durumda da kaybedeceklerdir.

Kadınlar erkeklerden özel olarak korkmazlar; kendi annelerinden korunmak için onlarla ilişki kurarlar. Esas korktukları, kendilerini temel bir yok oluş tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak bir ayrılığın yeniden kurbanı olmaktır; çünkü paradoks sayılan durum tam da bu noktadadır: Anneyi yeniden bulmak beraberinde onu kaybetme rizikosunu da getirir. İnsanı insan yapan, nesnelerinin, en başta da kendisini dünyaya getiren ve dille tanıştıran –temel ve sürekli– birincil nesnesinin muhtemelen

yok olacağının bilincinde olması ve bundan söz etmesidir. Erkekler, anatomilerinden ve ona eklemledikleri simgeselden yararlanarak, bu daima olasılık dahilindeki yok oluşun korkusunu, sınırlandırılmış bir kaybı hedef alan kaygıyla bir düzene koyarlar. Bu, tanrı rızası için yapılan ve önleyici bir özveridir.

Kadınlar ve tasarımlanamayan

Erkekler, kadınların anatomisinin onlara bu pazarlık olanağını vermediği kanısındadırlar; üstelik, içinde yaşadığımız ve bizi yapılandıran fallik düzen, kadınları daha ziyade simgesel rollerin uygun bir parçası haline getirme eğilimindedir. Kadınlar, erotik dişiliğin ve anne dişiliğinin erkekler açısından ifade ettiği tasarımlanamazlıktan çekinmezler. Buna karşılık, yok olma tehditlerine karşı daha duyarlıdırlar. Kadınlar, hayata döndürülmüş bir anne imgesinin dehşet verici yüzünü ve biçimini saymazsak, *tasavvur etmeyi başaramadıkları şeyden* korkarlar; ayrılık onları, annenin dolaysız ve üstelik ihanet etmiş olmanın vicdan azabıyla birlikte olan varlığı-yokluğu meselesiyle yeniden yüz yüze getirirken, bu korku anneyle ilişkilerinin ikircikli olması ölçüsünde artar.

Maçoluk

Erkekliğin karikatürü olan maçoluk, varsayımımız uyarınca, erkeklerin, kadınlar ve dişilik karşısında duydukları korkunun apaçık bir tepkisi olarak çıkar ortaya. Ama bu yalnızca, rastlantı sonucu çıkagelen bir karikatür müdür yoksa daha ziyade en sıradan erkekte potansiyel olarak mevcut ve tehlikeli bir sapma mıdır? O halde sorun, tarihte ve gündelik yaşamda, erkek egemenliğinin hangi eşikten itibaren maçoluğa dönüştüğünü saptamak ve maçoluğun belirgin özelliklerini incelemektir.

Maço söyleme ilişkin bir ifade bu konuda yol gösterici olabilir: *Maço, "yelkenleri suya indirmiş" biri değildir*. "Maço" nispeten yakın tarihli bir sözcüktür; özellikle Latin kültüründe ortaya çıkmış olup kadın kurtuluş hareketleri tarafından yerden yere vurulmuştur; ama bu üslup elbette her zaman var ol-

muştur. *Robert étymologique*'e göre, Fransızca'da Maço'yu tanımlamada kullanılan "gonfle" (şişkin) sıfatı, Latince'de "şişirmek"ten, Keltçe'de "çanta" ve "kese"den türemiş iki köke dayanır. Göğsü ve bedenin oyuk yerlerini şişirmek, soluğu kuvvetli olmak, sağlam vücutlu ve iri kıyım olmak, taşaklı olmak: İşte, maçoluğun *erkeklik gücüne, cinsel ve giren güce; tohum serpme ve dölleme yeteneğine* ilişkin ısrarı. Karşıtlar çifti oyununda ayak direme ve yüceltme: "Edilgin, mazo, hadım edilmiş ve kadın", soy sopunu tümüyle kabul eden maçoluk, öteki "etkin, sadik, fallik ve erkek" soy sopa aşırı değer yükler.

Gerçekte, maçoluk, etkinliği toplumsal açıdan üretken olduğu için göklere çıkarır; edilginlik ise kısırlık olarak kabul edilir. Mazoşizm, sonunda sinsice kazansa bile, arada sadizm egemenlikleri sağlar. Falliğe gelince, erille karışır ya da daha doğrusu eril falliğe doğru geriler ve onunla özdeşleşir.

Maçoluğun karakteristikleri

1/ Maçonun inancında erkeğin egemenliği hakikatin kendisinden kaynaklanır; bu böyle anlaşılır, kabullenilir, özümlenir, genelgeçer kılınır; erkekler daha güçlü, daha zeki, daha becerikli, daha cesurdurlar. Kısacası "artıları" vardır ve bu tartışılmaz bir hakikattir; ya da daha doğrusu, buna karşı çıkmayı akıldan geçirmek bile düşünülemez.

2/ Bu hakikat "*doğal*" ve "*biyolojik*" olduğu için böyledir. Maço, daima, erkekleri "daha" üstün kılanın –erkekleri ve biyolojik açıdan kimi erkeği, kimi ırkı, vd. "daha" üstün kılanın– doğa olduğuna inanır. Maçoluğun ve ırkçılığın Ulusal Cephe'nin savlarıyla yakınlığı kabul edilecektir. Bu konuda şunlar çok açıktır: Ulusal Cephe "ırkçı olmadığını" söylemektedir; aynı şekilde, maço da, erkekler ve özellikle "ariler" doğaları gereği üstün olduklarına göre, kadın karşıtı ırkçılık yapmadığını beyan etmektedir.

3/ "Küçük farklılıklar narsisizmi" konusunda, erkek, küçük farklılıkları, "aynı-aynı değil"i hoşgörüyle karşılamaz ve suçlar; her türlü hısımlıkta kan davaları bundan ötürüdür. Buna karşılık, maçoluk, taraflardan birini her şey yapan, ötekini ise

hiçbir şey düzeyine indiren farklılığı vurgular, belirginleştirir, yüceltir ve ülküleştirir. Öteki, öylesine kökten yabancıdır ki hemen hemen yoktur. Ve her halükârda kuşku varsa herkes kendi evine, denir.

4/ Farklılığa aşırı değer biçilmesinin doğal sonucu olan fallik narsisistik teşhir, mukayeseyi yadsır. Gerçekte, deyim yerindeyse "daha iyi" değil, "en iyi" olunduğu kabul edilir; gerektiğinde ötekini öldürüp tek başına kalacak derecede megaloman ve kendi kendine yeterli bir üstünlük taslanır. Tek en iyi, benzersiz tek kişi! Bu, ne kötü yüreklilikten ne de nefretten kaynaklanır; öteki bu kadar az varlık alanına sahip olduğu için bu böyledir... Nazi görevliyi tehlikeli kılan da budur. İşkenceci sadizmle hareket eder; görevli ise, "doğal yasaları" usulüne uygun hale getiren yönetmeliği, nefrete kapılmadan, ruhsuz bir biçimde sadece mesleki bilinçle uygular.

5/ Maçolukta, bu fallik yüceltme, erkeklerin erotik dişilik karşısında hissettikleri korkuya karşı koyduğu ölçüde cinsellik kazanır: Kadınlar edilginden, mazodan ve hadım edilmişten "başka bir şey değildirler"; ya da aynı erkekler gibi haz peşinde koşan "kaltaklar"dır. Maço bakış açısından, anlaşılmaz dişiliğin en uç noktasının kadın eşcinselliği olduğunu hatırlatmakla yetinelim sadece: Kadınlar, kendi aralarında nasıl ve neyle becerirler? Bu ilişki, ölgün ve zevksiz bir taklitten öteye geçemez! Buna karşılık, erkek eşcinselliği, maçolukta "kadınlar gibi yapmaktan öteye gitmeyen" "aftos" bir yana, cinsel gücün erkek erkeğe bir süsü olarak kabul görür.

6/ Dişinin annelik yanı konusunda, maçoluğun sorunsalı daha hassastır. Maço, annesine ve annelere saygı duyar. Onun açısından, annesi ile fahişeler aynı şeyi yapmazlar. Anneler saygıdeğerdirler ve saygı görürler. Totaliter rejimlerin hepsi annelerin statüsüne aşırı değer yükler (bak. Vichy tarafından yeniden ortaya atılan "anneler gününe", Sovyet annelerine, vd.). Bununla birlikte, bu konuda, benzeşmezlikleriyle örnek teşkil eden iki yorum düzeyi ayırt etmek gerekir mi? Maçoluğun genel bir psikanalitik yorumu vardır; o da ideolojik yorumla bağdaşmaz.

Maçoluğun psikanalitik yorumu

Maço, birincil sahnenin, inisiyatifi ve üstünlüğü elinde tutan, etkin ve gönüllü sadik partneri olan, cinsel gücü yerinde babasıyla hemen hemen bilinçli olarak özdeşim kurar. Ama daha derinde ve bilinçdışı olarak arkaik, fallik, düzenleyici, ürkütücü ve her yerde "şişinen" bir anneyle özdeşleşir: anne, zorla girer (yemekleri tıkıştırır ve çocuğun altını temizler); bir zamanların küçük oğlan çocuğunun da var olduğunu kanıtlamaya yönelik talebi ve kaçınılmaz "şişinme" ihtiyacı buradan kaynaklanır. Fallik gerileme, hem girilen Ödipal bir anneyle özdeşime karşı, hem de giren pregenital bir anneyle özdeşime karşı savunmadır.

Maçoluğun, dünyaya gelişle ilgili yorumu: Maço, çocuğun dünyaya gelmesini sağlayan, çocuğa sadece adını, nesebini ve zekâsını değil aynı zamanda biçimini ve bedensel özünü de veren kişinin baba olduğu inancındadır. Anne ise, gebe kalır, karnında taşır, doğurur, emzirir, besler, büyütür, ve... hepsi bu kadardır. Maçoluk ideolojisinde, anne yalnızca besleyicidir; günümüze kalsa, "taşıyıcı anne" deyimi kullanılacaktır. Bu, antropologların gülünç muhalefetinden öte bir şeydir: Anne doğadır; baba ise kültür. Maçoluğa göre, erkeklik özü annelik doğasına anlam ve biçim katmaktadır.

Bu maço yaklaşım, daha önce de görüldüğü üzere, Yunan trajedilerinde geniş çapta sergilenmiştir. Anımsamakla yetinelim:

Aiskhylos'un *Eumenides*'inde, Apollon, Areopagos Mahkemesi'nde ana katili Orestes'i savunurken şöyle dile gelir: "Çocuğu olarak adlandırılan varlığı doğuran anne değildir: Anne sadece içine serpilen tohumun besleyicisidir." Ve Euripides, *Orestes* adlı yapıtında kahramanına "baba olmasaydı çocuk hiçlikten asla çıkamazdı" dedirtir.

Genetik ise elbette başka bir şey söyler yani bilimsel bir saptamada bulunur; bu saptama iyi bilindiği halde, bir kadın ikiz doğurduğunda, erkekliğinden ve cinsel gücünden ötürü kutlanan baba olur.

Maçoluğun iki uç sonucu

Dişiliğin her iki yönünde de bu sonuçlar gözlenebilir:

- Erotik dişilik konusunda, kadının hazzıyla ilintili korku –belki de gizli haset, her halükârda anlaşılamazlık, düşünülemezlik, tasarımlanamazlık– erkeklerde kolayca cinsel bozuklukları, iktidarsızlığı ya da erken boşalmayı tetikler ve doğal olarak buyurgan maço davranışları dürtükler. Diğer kültürlerde, ideoloji, erkekleri ve fallik yönden yüceltilmelerini, kadınların bedenleri üzerinde uygulanan *klitorisin kesilip çıkarılması ve halka takma (infibulation)* gibi uygulamalarla koruma altına alır.

- Dişiliğin annelik yönü konusunda ise, fallik ve cinsel yüceltme, bu mantık çerçevesinde, yenilen erkekleri öldürmekten ve dünyaya "saf" bir ırk getirmek üzere onların karılarını gebe bırakmaktan ibaret "*etnik temizleme*" yoluyla gerçekleştirilir. Son örnekler, özellikle, bu görüş açısının daima güncel olduğunu gösterir: Öldürülür ve yaratılır; erkekler yok edilir ve kadınlar döllenir. İnsanoğlunun bu baş döndürücü sapkınlığı bir başka skandalla atbaşı gider: Kabirler tecavüze uğrar, mezar taşları üzerindeki isimler silinir. Bunlar, neseplerin, soyağaçlarının, intikalin, simgeselin ve tarihin yok edilme biçimleridir. Özellikle Ermeni ve Kürt tehcirleri, Shoah tarafından esindirilen derslere karşın, "nihai çözümlerin" ötekini öldürmeyi durdurmadığını kanıtlamaktadır.

Dişiliğin reddinin doruk noktası

Maçoluk, yalnızca erkeklik durumlarını ve gerçek ya da sanal parlak serüvenlerini sergilemekten gurur duyan erkeklere özgü beylik bir davranış değildir. Kadınlar karşısında erkeklik üstünlüklerini ilan eden bazı erkeklerin ya da bütün erkeklerin basit bir palavracılığı da değildir yalnızca. Maçoluk, erkeklerin, kadınlarda ve kendilerinde reddettikleri erotik anne dişiliğiyle ilgili korku konusunda, temel karşı-fobik bir duruştur. Dişiliğin reddinin doruk noktası olan bu erkeklere ait köktencileştirme, sürekli potansiyel tehlike arzeder; yeni bir düzen

adına barbarlığı dürtükler, tarihe meydan okur ve bellekleri inkâr eder, her halükârda ve her yerde kadının statüsü üzerinde etkili olur.

Edilginliğin tehlikeleri

Erkeklerin tesadüfen içinde bulunduklarında ve hatta kimi zaman içinde kendilerini kaybettiklerinde, kadınların hiç ses çıkarmadan yaşadıklarını varsaydıkları şeyi sezdikleri bir durum vardır: Bu edilginliktir. "Durum" sözcüğü, önce "edilginlik"ten genel olarak ne anlaşıldığını aydınlığa kavuşturmanın söz konusu olması ölçüsünde, kasten, belirsizdir. *Edilginliğin toplumsal açıdan daha ziyade kötü bir şöhreti vardır*; aylaklığı, tembelliği, sorumsuzluğu belirtir. İstemli ve inatçı bir yeteneksizlik olabileceği düşünülür ama gerçek bir karardan çok kendini salıvermeden ileri gelir. Edilginlik her kusurun anasıdır ve daha da tehlikelisi, verimsizdir. Mutlu olsun ya da olmasın, paraca desteklensin ya da desteklenmesin, edilgin birey topluma hiçbir katkıda bulunmaz ve elbette bu yüzden de toplum tarafından hoşgörüyle karşılanmaz. Gereği düşünülmüştür ve bu konuda basit bir tanımla yetinilecektir: Edilginlik, etkinliğin karşıtıdır. Ve etkinlik, kıpırdayan, çalkalanan, kassal ve zihinsel devinim rüzgârının önüne katılarak bütün alanlarda çabalayıp duran her şeyin safında yer alır; gücü, emeği, zenginliği, sanatı, çocukları kısacası yaşamı üreten ne varsa onların safında yer tutar. Haklı olarak, etkincilik değil de etkinlik denmiştir; zaten, sanki edilginlik bile fazla gelmiş gibi, edilginlik sözcüğünün en uç noktada bir karşılığının bulunmadığı belirtilmektedir.

Sözlüklerin belirsizliği

Bununla birlikte *sözlükler*, kolaycı tanımların sınırlarını aşmayı teşvik eden *kayda değer bir belirsizlik sergilerler*. "Passion" (tutku) ve "patience" (sabır) sözcüklerinin köklerinin aynı olması, her ikisinin de "pati"den (souffrir=acı çekmek) gelmesi şaşırtıcı değildir. Bir hissediş söz konusudur. Ama, *Le Ro-*

bert “souffrir” (acı çekmek) sözcüğünün berisinde daha az belirgin iki sözcükle: “éprouver” (duymak) “subir” (maruz kalmak) ve iki referansla: “indifférent” (kayıtsız), “inerte” le (atıl) devam eder. Birbirlerini geçersiz kılan alt-tanımlar önermekten ibaret semantik adrese dikkat edilmelidir.

“Duymak”: “Bir duyum, bir duygu, bir ihtiyaç, bir arzu sahibi olmak, hissetmek.”

“Kayıtsız”: “Ne acı, ne zevk, ne korku ne de arzu hisseden bir insanın içinde bulunduğu hal.” Ve işte açıklama olarak eşanlamlı bir sözcük çıkıverir karşımıza: “Apati.” Sonuçta, hiçbir şey yapılmaz ve –ya da çünkü– hiçbir şey hissedilmez. Bu, acı çekilmediği anlamına gelir ve belki de edilginliğin savunmacı karakterini saklandığı delikten dışarı çıkartır: Acı çekmemek için hiçbir şey yapmamak ve hiçbir şey hissetmemek.

Psikanalitik kuramda, *dürtü, tanımı gereği daima etkindir* (“*dürter*”) ama bazen geri dönüşlü olabilir. O zaman çaba harcamaktan ve üstünlüğü ele geçirmekten çok, maruz kalmaktan ve boyun eğmekten (alttan almaktan) ibaret protopsişik bir savunma yöntemini belirten “edilgin amaçlı dürtüden” söz edilir. Görüldüğü gibi, kolayca, erkeklerin ve en başta da Freud'un erkek ve kadın soy sop halinde bir araya topladıkları şeye yaklaşılır. O halde ortaya çıkan sorun iki yönlüdür. Bir yandan, edilginden kadına ve etkinden erkeğe uzanan bu soy zinciri ne durumdadır? Öte yandan, durum bu şekilde ortaya konduğunda, *erdemleri göklere çıkarılan bir devindiriciliğin ve hareketin ahlaki yararına tuzağa düşmüş gibi görünen duyumun, hissedişin, “pathos”un (duygulandırıcı) durumu nedir*?

Açığa vurulan duyumlar

Sözü edilen sorunun birinci boyutu karşısında daha önce tavır alınmıştı; buna karşılık, geriye, olumsuzluk yoluyla, etkinliğin “olumsuzu” olarak yapılan tanımın ardındaki “gerçek” edilginlik halinin, eksiksiz ve tam bir edilginlik halinin ne olacağını –ya da ne olduğunu– aydınlatmak kalır.

Sınırsız olduğu kadar denetimsiz de olan bir vazgeçişte eksiksizce yaşanan tam bir edilginlik olduğu kabul edilmelidir:

Devindiricilikten, iradeden, dikkatlilikten ve kararsız da olsa her türlü etkincilikten vazgeçiş; ama, bunun doğal sonucu olarak, duyum, dış ve özellikle iç algı niteliği taşıyan her şeyden vazgeçiş; hoyrat uyarım nitelikleri ve özellikle nicelikleri tarafından denetimsiz istila ediliş; varlığın tüm alanının ve özümleyici tüm ruhsal yapının, simgeleştirme dışı, doğrudan bedenden gelen "çok kuvvetli" ve "gerçek" tarafından aşılması.

Schreber'in "iyileşmesi"

Bu perspektiften bakıldığında, Freud tarafından anlatılan başkan Schreber olgusu, bir kez daha, örnek niteliğindedir. Schreber, bir sabah henüz "uyku ile uyanıklık arasında bir durumdayken", bilincinde, duyumlardan oluşan bir iç dünyanın nasıl doğduğunu ve su yüzüne çıktığını çarpıcı biçimde betimler. Birden aklına, kuşkusuz düzene koyma ve anlamlandırma girişimi olarak, "çiftleşmeye maruz kalan bir kadın olmaıın çok hoş olabileceği fikri" gelir. Freud, yorumlama denemesinde, Schreber'in bu fikrinin "tamamen bilinçli olması halinde onun çok büyük bir öfkeyle reddedeceği fikir" olduğuna işaret eder. Gerçekten, genellikle bu bölümden edinilen anlayışı düzeltmek gerekir. Anlam vermenin, garip, alışılmamış hatta dayanılmaz duyumları düzene koymaya yönelik bir önlem olduğu düşünülürse, Schreber'in edilginlik durumunda muhtemelen o ana kadar baskı altına alınmış ve sansürlenmiş duyumlar hissettiği, bundan ötürü iyice allak bullak olduğu ve bilinçdışı olarak ama derhal bir arzu fantezisi biçiminde bir açıklama geliştirdiği varsayılır. *Bu fantezi, Schreber'in, erkeklerin bilmedikleri duyumların yaşantısı olan kadınlık durumunun özel bir duyuşu olarak tasarımladığı şeye bir özdeşimi dile getirir.* Ek varsayımlar: Bu özdeşim, günün koşullarında, ortada görünmeyen bir nesneyle, karısıyla –Schreber'in, ayrıca, kendisinin ve onun bir çocuk sahibi olamamaktan ötürü ne kadar üzüntü duyduklarını anlattığı karısıyla– kurulur; ve tamamlayıcı ikinci varsayım: Bu özdeşim, ayrıca, muhtemelen, Schreber'in ve Freud'un metinlerinde kişi ve tasarım olarak kesinkes yer almayan anneyle de kurulur. Schreber'in babası ise bilinmekte-

dir: İsim yapmış kitapların yazarı olan babanın, planlanmış sadizme yakın bir katılığı ve sertliği öğütleyen eğitsel el kitapları vardır. Schreber'in, babasının ölümünün yanı sıra erkek kardeşinin ölümünden de etkilendiği bilinmektedir; ama başkanın çocukluk geçmişinden ve annesiyle olan ilişkisinden hiç söz edilmemektedir.

Ve işte başkanı bir sabah edilginlik durumunun tadını çıkarmaya koyulmuş ve hissettiği şehvet duyumlarını özdeşim yoluyla adlandırma olanağına ulaşmış durumda buluruz. Acıklı olan, duruma katlanmak için icat ettiği çözümün (sözcükler, imgeler, hissedilen uyarımları açıklamak nitelendirmek, tasarımlamak ve simgeleştirmek için fantazmatik bir senaryo taslağı) yetersiz kalmasıdır. Neden mi? Öykü bunu söylemez; gerçekten de, gizli kalmış, gömülü, örtülü psikotik bir çekirdeğin ya da en azından böyle bir eğilimin su yüzüne çıkmasına elverişli psikopatolojik öğelerin varlığını doğrulayacak hiçbir kanıt yoktur elde. Freud, Schreber'in psikozunu gizli eşcinselliğe bağlar; Schreber'in babasıyla olan ilişkisine odaklandığından anneyle ilişkisinden hiç söz etmez. Ne olursa olsun, hastalığının başlangıcıyla ilgili ünlü cümlenin dile gelmesi (çiftleşmeye maruz kalan bir kadın olma isteği) Schreber'i yatıştırmaz. Schreber yattığı kliniğin (Leipzig'de Flechig'in kliniği, sonra Sonnenstein Akıl Hastanesi ve daha ileride yeniden Flechig'in kliniği) hekimi tarafından düzenlenen rapora göre, uykusuzluk nöbeti ve hipokondriak adı verilen düşünceler eşliğinde bir konfüzyon tablosu göstermektedir. Freud, raporları temel alarak ve Schreber ise bizzat anılarında yaklaşık bir yıl kadar süren (1893 Haziran'ından 1894 yazına kadar) bu konfüzyon durumunun karakteristiklerini betimlerler: "Duyumsal yanılsamalar", "ileri derecede hiperestezi", "senestezik bozukluklar" "onun bütün hissetme ve düşünme biçimine" egemen olur. Bu duyarlılık bozukluklarına devinim bozuklukları eşlik eder: Hasta bir yandan, başından geçmedik felaketin kalmadığını iddia ediyor ve diğer yandan "saatlerce, tümüyle kaskatı ve hareketsiz oturuyordu" Bu tablo Haziran 1894'e, "hastalığı son halini alıncaya kadar" sürer. Sonuç olarak, Schreber bir yı-

lı aşkın bir süre, bir duygu ve düşünce bulanıklığı içinde yüzer, hareketsiz oturur ve tümüyle "marazi duyumların" egemenliği altındadır, halüsinasyonları vardır ve intihara eğilimlidir. Bununla birlikte, yavaş yavaş, mistik ve erotik bir hezeyan biçimlenir. Schreber, daha sonraları anılarında bizzat anlattığı *bu hezeyan sırasında, erkeklerin kendilerinde reddettikleri ve kadınlarda onları korkutan şey konusunda tam da karşıt* bir isteği *ve daha şimdiden öyle olduğu yönündeki inancını dile getirir*: Kadın olmayı daha açıkçası kadının ifade ettiği şeyi yani edilgin, mazoşist ve hadım edilmiş olmayı ister. Schreber "dişinin eksiksiz mutluluklarını", "Tanrı tarafından buyurulan" "kesintisiz şehveti" tanır. Tanrı'nın orospusu olarak kötü muamelelere, aşağılanmalara maruz kalmaya can atar; düzülmeyi, gözetlenmeyi, haz almayı ve nihayet yeni bir ırkı doğuran anne olmayı ister.

Erkekler edilginlikten korkarlar, çünkü edilginliğin aşırı kadınsı olduğunu düşünürler

Freud'un dehası, bu şekilde yapılanmış bu hezeyanın, başlangıçtaki konfüzyonel durumun "iyileşmesinin" kuşkusuz ki patolojik ama etkili bir şekli olduğunu anlamasında yatar. Ne var ki, tüm dikkatini bilinçdışına atılmış eşcinsellik temelindeki açıklaması üzerinde toplamış olan Freud, görünüşe göre, konfüzyonel epizodun başlangıcını önemsememiştir. Dolayısıyla, Schreber'in bilinçdışı ve bilinmeyen nedenler gereği, hiç kuşkusuz anneyle ilişkisiyle bağlantılı olarak, karısının yokluğunda ve Flechig'teki eşcinsel anılar ışığında, şehvani duyumlarından ötürü içinde boğulduğu bir edilginlik durumunu kaldıramadığı varsayımına gidilir. Schreber, psikiyatride ifade ediliş tarzıyla "dekompanse" olmuştur: Önce uzun bir zihinsel konfüzyon epizodu geçirmiş, bundan bir hezeyan yaratarak çıkmıştır; bu hezeyan, hiç kuşkusuz onun çocukluk geçmişine, başka bir deyişle, edilgin çocukluğuna ait heyecanları yeniden uyandırdığı için onda yıkım yaratan duyumları sistematize ve motive ederek, yinelemiştir; çünkü, Schreber'in bilme-

diği için söyleyemediği, Freud'un da ancak başka yerde ve başka şekilde söyleyeceği şudur: Çocukluktaki edilginlik durumu sonradan etkiyle yeniden yaşandığında, bu durum, o dönemdeki çocuk için yararlı, gerekli, yapıcı ve mutlu bir yaklaşım olarak algılanır; ama daha ileride, yetişkinde yeniden uyandığında, çoğu kez, bireyi "kadınsı" denilen bir konuma koyan, yani erkeklerin çoğunu, gerek daima muhtemel bir hadım edilme olgusu karşısında gerekse de hiçbir şey anlamadıkları, tasavvur etmeyi de, simgeleştirmeyi de başaramadıkları bir erotik anne dişiliği karşısında bırakan tahammül edilemez bir baştan çıkarma olarak hissedilir.

SONUÇLAR

"TAŞTAN BİR DÜŞ GİBİ"

Bir erkekte edilginliğin ne olduğuyla ilgili, Carrare mermerine yontulmuş bir tanıklık ve aynı zamanda bir uyarı, belki de bir nostalji, büyük bir bekleyiş ama kesin bir kararlılık örneği bulunmaktadır elimizde: *Michelangelo'nun Roma'da San Pietro'daki Pietà'sı*. Karşısında ise, aynı mermere bir yüzyıl sonra Bernini tarafından yontulan bir başka yapıt yer almakta: Bir tanıklık değil, daha çok bir manifesto, bir doğrulama: *Proserpina'nın Pluton Tarafından Kaçırılışı*. Bu iki heykel, deyim yerindeyse, şehvetin iki yüzünün somut simgesidir: Michelangelo'da çok mutlu ama ölümcül; Bernini'de yatışmak bilmez, etkin, capcanlı ama şiddetli. Anne ve oğul ölümdür, erkek ve kadın ise tecavüz.

Kendini pek göstermemesine karşın, Michelangelo heybetli, sert, basık burunlu, serseri ruhlu biridir. Şöyle yazar: "Hayatım artık bana ait değil, kötülüğün kurbanı." Onun Floransa'da Uffizi'deki kendi portresi iyi bilinir. Yine Floransa'da, bu kez, Joseph d'Arimathie'nin kukuletasının altında, kollarının arasında ölmüş İsa'nın yığılıp kalmış bedenini tutan Meryem'i sonsuz bir hüzünle ve sevecenlikle seyrederken görünür. Bu, onun 89 yaşındayken yaptığı ve tamamlayamadığı Duomo'daki Pietà'dır. Sistina Şapeli'ndeki *Son Yargı*'da da onun betimle-

diği tahmin edilen bir figür yer alır: İsa'nın önünde, bir elinde bıçak diğer elinde de bir deri parçası bulunan yaşlı bir adam vardır; derinin üzerinde, canlı canlı derisi yüzülmüş Aziz Barthélémy'e ait olduğu kabul edilen bir yüz göze çarpar. O yüz Michelangelo'nun yüzüdür.

Pietà teması Michelangelo'da tekrarlanır: Sanatçının dört adet Pietà'sı vardır: Sonuncusu, Duomo'daki Pietà'dır. Bir diğeri Floransa'daki Palestrina Pietà'sıdır. Milano'da ise Rondanini Pietà'sı yer alır. Bu, işlenmemiş, kaba bir formdur: Düşey olarak üst üste konmuş iki beden sergilenir; annenin bedeni oğulun bedenini tutmaktadır, ama ikisinden hangisinin diğerine destek verdiği iyice ayırt edilmemektedir. İki beden bilmem hangi uçurumda o denli kaynaşmış ve iç içe geçmiştir. Burada bizi ölçüsüz edilginliğin değişmeyen, sonsuz, mutluluk saçan ve ölü çehresini görme fırsatı verdiği için San Pietro'daki birinci Pietà ilgilendirmektedir.

Öyküyü biliyoruz: Mediciler'in iktidardan düşmesi üzerine Floransa'yı terk eden Michelangelo, Roma'da Fransız büyükelçisinden bir Pietà siparişi alır. Bu yapıtını 1496-1499 arasında gerçekleştirir. O sırada 24 yaşındadır.

Heykel de bilinmektedir: Oturmuş vaziyetteki Meryem, kollarının arasında İsa'nın çarmıhtan henüz indirilmiş ölü bedenini yatay vaziyette tutmaktadır.

Bu cilalı beyaz mermer kompozisyonun şaşırtıcı güzelliğinin dışında söz konusu Pietà'nın belirgin özelliği bilinir: Anne ile oğul aynı yaşta gibi görünür. Hatta annenin tam bir genç kızı andıran yüzüne bakılırsa anne oğlundan daha da genç görünmektedir. Robert Hupka adında Amerikalı bir fotoğrafçının 70'li yıllarda çektiği binlerce fotoğraf bir seçki halinde yayımlanmış ve Sorbonne Şapeli'nde bir serginin konusu olmuştur. Çok değişik açılardan alınan bu fotoğraflar Pietà'daki bedenlere ve yüzlere son derece yakından yaklaşma olanağı sunar. Bu da, muhakkak ki, yapıtın bütününe bakışın aydınlatmadığı kimi izlenimlerin ortaya çıkmasına yol açar ve hajiyograf (azizlerin yaşamlarını konu edinen yazarlara verilen ad – ç.n.) yorumcuların eleştirilmesine olanak tanır.

Buradaki söylemimizle doğrudan ilgili bazı notlar geçelim:

- Bütün yorumcuların betimlediği gibi, İsa'nın bedeni tümüyle kendini bırakmış vaziyettedir; yani, daha fazla belirginlik kazandırmak gerekirse, İsa'nın bedeninde en ufak bir kas gerginliği izi bile görünmemektedir. Bu da, edilginliğin temel fizyolojik tanımına uygun düşmektedir. Zaten bu edilginlik, en basiretlilerinden bir yorumcunun kafasını karıştırmış (Charles Sala, Éditions du Terrail, Paris, 1995), yorumcu "bedenin şehevi bir gevşemesinden" söz etmiştir.

- Bu fotoğraflar, Meryem'in yüzünde klasik klişeler üzerinde ortaya çıkmayan nüansları görme fırsatı verir. Sola "tanrısal iradeye melankolik bir boyun eğişi" çağrıştırır. Yüzdeki ifade, hiç kuşkusuz, acı dolu bir hüznü yansıtmaktadır ama daha yakından bakıldığında iki noktanın belirtilmesi gerekir:

- Annenin, yüzü ve elleri hariç, bedeni tümüyle tüllerle örtülü olduğu halde, oğulun bedeni çıplaktır ve annenin bakışları tam da çocuğun üzeri sadece ince bir kumaşla örtülü cinsel organı üzerine ilişmiştir.

- Annenin ağzına dudak büken bir ifade hakimdir, küçümseyici bir ifade demek cüretkâr olur ama en azından insanı şaşırtan belli belirsiz bir acımanın izinden söz edilebilir. İfadede, gerçekten naif bir sevecenlik değil ama daha ziyade redle karışık bir merhamet gözlenir.

O halde soru gündeme gelir: Ne denli aşırı red? Edilginliğin ne kadar mutluluk verici olduğunu İsa'nın yüzünün incelenmesi söyleyecektir bize. Yarı-kapalı gözler, azıcık açık ağız, gevşemiş hatlar, kendisini destekleyen kola doğru geriye kaykılmış bir baş. Bu yüz hakkında, eğer bir ölünün yüzü olmasa sükûneti, delicesine bırakılmışlığı, sözcüğün en etimolojik anlamında tutkuyu, nihayet ebediyen elde edilmiş bir edilginliğin mutluluğunu soluduğu söylenebilirdi. Ama bu bir ölünün yüzüdür. Ölüm, kavuşmaz bir biçimde, sadece hareketin, seksin, düşüncenin berisinde varolan bu şehveti tadmak, hissetmek, yaşamak için ödenmesi gereken bir bedel, doyuma ulaşmış bebeğin şaşkın mutluluğu, iyi koşullarda, ölülerin yüzünü saran huzur, atalet ilkesinin saltanatı mıdır? Zaten belki de

Meryem'in açık duran eli bu mutlak edilginlik yazgısının kabulünün belirtisidir.

Bu edilginlik çok şehvetli ve çok ölümcüldür. Bundan dolayı da, çekilmez, büyüleyici ama dayanılmazdır. İçinde yaşadığımız kültürde yeniden harekete geçmek, yaşamak ve çabuk olmak gerekir. Hatlarının güzelliği yönünden Pietà'yla eşdeğerde, ama başlangıçta belirli bir nesebin izini taşımakla birlikte mesajı farklı bir başka heykel grubu bu anlayışı yansıtır. Gerçekten de, Bernini-Gian Lorenzo, 19 yaşındayken yani yanında çalıştığı babasının atölyesinden ve Giambologna'nın etkisinden henüz kurtulduğunda, beyaz, cilalı mermerden bir metreden daha kısa küçük bir heykel yapar. Bu bir Aziz Sebastianus heykelidir ama alışagelmişin dışındadır: Ne kıskıvrak bağlıdır ne de ok yağmuruyla delik deşiktir; taşımalığı üzerine yıkılmış nerdeyse çıplak bir beden, bir dal desteğiyle tutulmuş kol, geriye doğru atılmış baş. Kısacası bu bizzat İsa'nın, Floransa'da Duomo'daki Pietà'da yer alan İsa'nın bedeninin duruşudur; buna karşılık heykelin yüzü, Michelangelo'nun Roma'da San Pietro'da yarattığı ilk Pietà'daki İsa'nın yüzüne şaşılacak derecede benzemektedir. Bununla beraber, bu sungudan üç yıl sonra, 1620-1621'e doğru, Michelangelo'nun mutluluk verici ve ölümcül edilginliğe övgüsünden bir yüzyılı oldukça aşan bir süre sonra, Bernini erkek etkinliğinin zaferini temsil eden bir heykel grubu yaratır: *Proserpina'nın Pluton Tarafından Kaçırılışı*. Borghese galerisinde sergilenen bu yapıtın yanında, aynı mermer damarından ve aynı yıllarda gerçekleştirilmiş iki kompozisyon daha yer almaktadır: *Truva'dan Çıkış*: Aineias'ın Truva'dan kaçarken babası Ankhises'i sırtına alarak taşıyışını gösteren bu heykelde, güç ile yaşlılığın şaşırtıcı karşıtlığı sergilenir. *Apollon ve Daphne*'de ise, sevdalı gençliğin inanılmazlığı yansıtılır. Bu üç heykel, kaidenin, üçüncü bir hacimle: Aineias'ın oğlu Askanios'la, Ölüler Diyarı'nın bekçisi üç başlı köpek Kerberos'la ya da peşine düşülen Daphne'nin dönüşeceği defne ağacıyla sağlamlaştırılıp bir bedenin diğerini kendi üzerinde tutması gibi plastik açıdan imkânsız sayılabilecek işleri *gerçeğe dönüştürür*. Çizgileri yönünden Michelangelo'nun Pi-

età'sıyla en fazla ters düşen yapıt *Proserpina'nın Kaçırılışı*'dır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kompozisyonun bütünü, her yerden, tümüyle kaslı bedeni ve olanca kararlığıyla Pluton'un adamakıllı cisimleştirdiği ve bir kaçırılıştan boşuna kurtulmaya çalışan Proserpina'nın durumunun da açıkça hissettirdiği güç izlenimini dayatır. Kaçırılışın kanıtı, Proserpina'nın mermer uyluğu üzerinde kendisini kapıp götüren adamın parmak izleridir. Pluton, Proserpina'yı uyluğundan ve belinden avuçlarıyla kavramış; onu kaldırıp omuzuna atmıştır; yüzünde meydan okuyan ve arzu dolu bir gülüş vardır. İşte, karşımızda olanca canlılığıyla, bir kadına tecavüz ederek dişiyi yola getiren bir erkek –bir tanrı– durmaktadır.

Yine de hikâye burada bitmez. Gerçekten de, fallik etkinliğin bu heykel vasıtasıyla sunulan zaferi ait olduğu mitle sınırlıdır. Bu, bir kadının kaçırılışıdır elbette ama bu kadın kızdır, annesinin yanındayken kaçırılmıştır ve ona geri verilmesi gerekir.

Hatırlanacağı üzere Proserpina (Yunanca'da Persephone) ortadan kaybolur. Annesi Ceres (Demeter), iki gözü iki çeşme Yunanistan'ın her yerinde onu arar. Umutsuzluktan pınarları kurutur ve toprağı kısırlaştırır. Zeus müdahale eder. Şiddet yoluyla olsa bile bir anne ile kızı birbirinden ayrılamaz. Yine de, annelik erotizmine sahip bu dişiye kesinlikle şiddet uygulamak gerekir ve Zeus da buna karşı çıkacak değildir. O zaman, Zeus bir orta yol dayatır, düzenin yeniden tesisi için bir çözüm bulur: Persephone, yılın bir bölümünde kendisini kaçıranla Ölüler Diyarı'nda kalacak, yılın diğer bölümünü ise annesiyle geçirecektir. Kışın, anne ile kız ayrı oldukları için toprak soğuk ve kısırken, anne ile kızın yeniden birbirlerine kavuştukları ilkbaharda toprak yeniden filizlenir.

Michelangelo, oğlunun mutluluk verici ve ölümcül, sonsuza dek kımıltısız edilginliğini seyreden bir anneyi gösteriyordu. Bernini ise, yaşamın etkinlik, şiddet, erotizm, umutsuzluk, arayış olduğunu göstermektedir. Ve münavebe: Anne ile kızın –erkeklerce bilinmeyen– bu ilişkisiyle karşı karşıya kalan fallik düzen bir hoşgörü önerisinde bulunur; kıza tecavüz edilir

ama kız bir dönem yanında kalması için de annesine verilir. Yine de bu meselede kadın-kızın hiçbir şey söylemediği fark edilecektir. Mit, ona söz hakkı vermez ve Proserpina'nın arzusu hakkında hiçbir şey bilinmediği için de her şey düşünülebilir. Bu kadın ne istemektedir? Edilgin ve isteği olmaksızın kendini hiç karşı gelmeden koyvermiş midir? Yoksa hepsinin bir arada olmasını mı arzulamıştır: Pluton'un cinselliğini, bunun tadını çıkarmayı, zorla götürülmeyi dolayısıyla bu işin suçlusu olmamayı ve annesini de yitirmemeyi mi geçirmiştir aklından? Ayrıca, kaçırılmamış olsaydı annesiyle kalacağı da varsayılabilir. Proserpina bir sır küpüdür, hiçbir şey söylemez. Muammanın ta kendisidir. Pluton, bu erotik anne dişiliği karşısında kendini ne korkuya, ne kıskançlığa ve ne de ölüme terk eder; etkin bir biçimde ve önleyici tedbir olarak şiddetin inisiyatifini elinde tutar.

Bu da erkeklerin kadınlardan korksalar da ve belki onları kıskansalar da, her halükârda, onlar üzerinde –sürekli olarak kendilerine makûl gerekçeler ileri sürerek ama nedenini de fazlaca bilmeden– egemenlik kurdukları düşüncesine götürür. Erkekler bu egemen oluşun nedenini biraz bildiklerini sanırlar; kimi zaman bunu itiraf ederler; hemen hemen her zaman ise inkâr yoluna giderler. Aslında, erkekler kadınlardan, onlardan gerçekten neden korktuklarını bilmedikleri için korkarlar.

Erkekler kadınlardan korkarlar!.. Çünkü:

- Onların hayvanî, vahşi bir cinselliğin ve de ölümün (aynı zamanda yaşamın ve "gerçek" değerlerin) ete kemiğe bürünmüş hali olduğuna inanırlar,
- Şeytansı olduklarını düşünürler,
- Sırları ve tılsımları olduğunu düşünürler,
- Onları tatmin edememekten (ve de kendilerinden 'intikam' almalarından) çekinirler,
- Bitmez tükenmez orgazmlarla sarsılmalarının hiç sonlanmayacağını düşünürler,
- Sadık olmamalarından çekinirler,
- 'Babalık'larından hiçbir zaman tam olarak emin olamazlar,
- Kadınların erkeklerin penisine sahip olmak istediklerini düşünürler...

Adı ister korku olsun, isterse 'kıskançlık'; erkekler, –her zaman makul olduğunu düşündükleri gerekçeler sunarak– kadınlar üzerinde egemenlik kurmak ve de bunu sürdürmek isterler. Bu isteklerinin haklı nedenleri olduğuna, 'iman' etmeseler de, inanırlar. Kimi zaman bunu itiraf da ederler; ama çoğu zaman inkâr yolunu seçerler. Ünlü Fransız psikiyatr Jean Cournut, bu "anatomik kader"i, mitolojiden edebiyata, antropolojiden sosyolojiye, psikolojiden felsefeye dek uzanan geniş bir disipliner prizma ışığında inceliyor.

Son söz yerine: Aslında erkekler kadınlardan, gerçekten neden korktuklarını bilmedikleri için korkarlar!..

İLETİŞİM 1058
BAŞVURU DİZİSİ 40

ISBN 975-05-0306-6
9 789750 503061